

**ACADEMIA DE STUDII ECONOMICE DIN MOLDOVA
INSTITUTUL NAȚIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 316.346.32-053.9:304.2(043.3)

HEGHEA ECATERINA

**POLITICI MANAGERIALE DE DIMINUARE A EXCLUZIUNII
SOCIALE A PERSOANELOR VÂRSTNICE**

521.03. ECONOMIE ȘI MANAGEMENT ÎN DOMENIUL DE ACTIVITATE

Teză de doctor în științe economice

Conducător științific:



ROJCO Anatolii, dr., conf. cercet.

Autor:



HEGHEA Ecaterina

CHIȘINĂU, 2024

© Heghea Ecaterina, 2024

CUPRINS

ADNOTARE.....	4
LISTA TABELELOR.....	7
LISTA FIGURILOR.....	8
LISTA ABREVIERILOR.....	10
INTRODUCERE.....	11
1. ABORDĂRILE TEORETICO-METODOLOGICE DE CERCETARE A EXCLUZIUNII SOCIALE A PERSOANELOR VÂRSTNICE	18
1.1. Bazele teoretico-metodologice de cercetare a excluziunii sociale	18
1.2. Analiza cadrului teoretic și legislativ privind excluziunea socială în contextul îmbătrânirii populației	32
1.3. Experiența internațională privind prelungirea vieții economice active a persoanelor vârstnice ca o premisă a diminuării excluziunii sociale.....	46
1.4. Concluzii la capitolul 1	59
2. EVALUAREA EXCLUZIUNII SOCIALE A PERSOANELOR VÂRSTNICE DIN REPUBLICA MOLDOVA	62
2.1. Situația social-economică a persoanelor vârstnice din Republica Moldova	62
2.2. Aspectele metodologice și metodice de cercetare a factorilor excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova.....	76
2.3. Evaluarea factorilor de impact asupra excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova	87
2.4. Concluzii la capitolul 2	101
3. GESTIUNEA PROCESELOR EXCLUZIUNII SOCIALE A PERSOANELOR VÂRSTNICE DIN REPUBLICA MOLDOVA.....	103
3.1. Modele manageriale de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice.....	103
3.2. Strategia managerială de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice.....	112
3.3. Educația continuă a persoanelor vârstnice ca factor al diminuării excluziunii sociale din activitatea social-economică.....	123
3.4. Concluzii la capitolul 3	136
CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI.....	138
BIBLIOGRAFIE	142
ANEXE.....	163
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	187
CURRICULUM VITAE.....	188

ADNOTARE

HEGHEA Ecaterina: „Politici manageriale de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice”, teza de doctor în economie, program de doctorat: 521.03. Economie și management în domeniul de activitate, Chișinău, 2023

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 176 de titluri, 7 anexe, 141 de pagini text de bază, 21 de tabele și 42 de figuri. Rezultatele cercetărilor sunt reflectate în 11 publicații științifice.

Cuvinte-cheie: activitatea economică, diminuarea excluziunii sociale, educația continuă, îmbătrânirea activă, metodologia de cercetare, metode de cercetare, pensie, persoanele vârstnice, politici manageriale, serviciile medicale și sociale, strategia managerială.

Domeniul de studiu: managementul diminuării excluziunii sociale a persoanelor vârstnice.

Scopul lucrării constă în cercetarea multidimensională a noțiunii de excluziune socială a persoanelor vârstnice și dezvoltarea acestui concept în urma analizei teoriilor existente și a situației reale în domeniul dat, fundamentarea unui concept de strategie managerială care ar permite diminuarea excluziunii sociale și elaborarea recomandărilor de îmbunătățire a politicilor manageriale în domeniu.

Obiectivele cercetării: identificarea conceptelor teoretice asociate fenomenului excluziunii sociale, formularea noțiunii optime și definirea conceptului de excluziune socială, având în vedere specificul situației social-economice din Republica Moldova; evaluarea situației social-economice a persoanelor vârstnice din Republica Moldova; elaborarea mecanismului de evidențiere a riscurilor excluziunii sociale a persoanelor vârstnice; evidențierea trăsăturilor specifice situației persoanelor vârstnice, care contribuie la excluziunea socială a acestora; evaluarea factorilor de impact asupra excluziunii sociale a persoanelor vârstnice în baza unui model econometric; argumentarea modelului și strategiei manageriale de diminuare a excluziunii sociale; elaborarea recomandărilor de politici manageriale de diminuare a excluziunii sociale.

Noutatea și originalitatea științifică: dezvoltarea și fundamentarea științifică de către autor a noțiunii de excluziune socială a persoanelor vârstnice; elaborarea instrumentarului de analiză a fenomenului excluziunii sociale, în special a modelului econometric care permite de a urmări efectele politicilor asupra fenomenului în cauză; elaborarea conceptului de strategie managerială privind diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice; determinarea unui sistem de factori care stabilește excluziunea socială a persoanelor vârstnice, în baza unei cercetări empirice (investigației prin anchetă); elaborarea recomandărilor care ar contribui la diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice în Republica Moldova.

Principalele rezultate științifice obținute: a fost argumentat și elaborat conceptul extins al excluziunii sociale a persoanelor vârstnice; au fost identificate particularitățile excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova; au fost identificați factorii și subliniat impactul factorilor medico-sociali, psihologici, economici, legislativi, educaționali, familiali asupra excluziunii sociale a persoanelor vârstnice; a fost elaborat modelul-tip managerial de politici în vederea diminuării excluziunii sociale a persoanelor vârstnice; au fost elaborate recomandări de politici manageriale de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice.

Semnificația teoretică a rezultatelor cercetării constă în aprofundarea și extinderea posibilităților științifice de cercetare a specificului situației social-economice a persoanelor vârstnice, ceea ce permite de a studia particularitățile excluziunii sociale a persoanelor vârstnice, precum și dezvoltarea conceptului extins al excluziunii sociale. Rezultatele lucrării pot deveni suport pentru studierea ulterioară a problemelor de interacțiune a persoanelor vârstnice cu ceilalți membri ai societății, precum și pot fi utile în realizarea diferitor programe de stat privind diminuarea excluziunii sociale a acestei categorii de populație, prin angajarea în câmpul muncii a persoanelor și educația continuă a acestora.

Semnificația practică constă în elaborarea mecanismului de analiză a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice utilizând metoda matematico-statistică și 2 chestionare pentru 2 categorii ale persoanelor vârstnice în funcție de participarea în activitatea economică și a strategiei manageriale de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice. Rezultatele obținute pot fi utilizate ca argumentare științifică la elaborarea programelor specializate de diminuare a excluziunii sociale și sporire a incluziunii persoanelor vârstnice, precum și pot servi drept suport didactic pentru perfecționarea și completarea cursului Management în sfera socială.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetării au fost prezentate în cadrul meselor rotunde, workshop-uri, precum și publicate în materialele conferințelor și simpoziunilor internaționale, a celor naționale cu participare internațională și naționale, în reviste de profil recenzate; s-au reflectat în deținerea Bursei de excelență a Guvernului și a Bursei Federației Mondiale a Savanților. Cercetarea a fost efectuată în cadrul Proiectului științific pentru perioada 2020-2023, cod 20.80009.0807.29 Proiect Program de Stat „Perfecționarea mecanismelor de aplicare a instrumentelor inovatoare orientate spre creșterea durabilă a bunăstării populației Republicii Moldova”, precum și în proiectele anterioare. Implementarea rezultatelor științifice este confirmată prin certificatele de implementare.

АННОТАЦИЯ

ХЕГЯ Екатерина: «Управленческая политика по снижению социального исключения пожилых людей», докторская диссертация по экономике, докторская программа: 521.03. Экономика и менеджмент в сфере деятельности. Кишинев, 2023 г.

Структура диссертации: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 176 наименований, 7 приложений, 141 страницы основного текста, 21 таблица и 42 рисунка. Результаты исследований отражены в 11 научных публикациях.

Ключевые слова: экономическая деятельность, снижение социального исключения, непрерывное образование, активное старение, методология исследования, методы исследования, пенсия, пожилые люди, управленческая политика, медицинские и социальные услуги, управленческая стратегия.

Область исследования: управление снижением социального исключения пожилых людей.

Цель исследования состоит в многоаспектном исследовании понятия социальное исключение пожилых людей и разработке этой концепции на основе анализа существующих теорий и реальной ситуации в данной сфере, обосновании концепции управленческой стратегии, позволяющей снизить социальное исключение и разработке рекомендации по совершенствованию управленческой политики в сфере.

Задачи исследования: идентификация теоретических концепций, связанных с явлением социального исключения, формулировка оптимального понятия и определение понятия социального исключения с учетом специфики социально-экономической ситуации в Республике Молдова; оценка социально-экономического положения пожилых людей в Республике Молдова; разработка механизма выявления рисков социального исключения пожилых людей; выявление особенностей, характерных для положения пожилых людей, которые способствуют их социальному исключению; оценка факторов воздействия на социальное исключение пожилых людей на основе эконометрической модели; обоснование модели и управленческой стратегии по снижению социального исключения; разработка рекомендаций по управленческой политике по снижению социального исключения.

Научная новизна и оригинальность: авторская разработка и научное обоснование понятия социальное исключение пожилых людей; разработка инструментария анализа феномена социального исключения, в особенности эконометрической модели, позволяющей отслеживать влияние политики на рассматриваемое явление; разработка концепции управленческой стратегии по снижению социального исключения пожилых людей; определение системы факторов, обуславливающих социальное исключение пожилых людей, на основе эмпирического исследования (опроса); разработка рекомендаций, которые будут способствовать снижению социального исключения пожилых людей в Республике Молдова.

Основные полученные научные результаты: аргументирована и развита расширенная концепция социального исключения пожилых людей; выявлены особенности социального исключения пожилых людей в Республике Молдова; выявлены факторы и выделено влияние медико-социальных, психологических, экономических, законодательных, образовательных, семейных факторов на социальное исключение пожилых людей; разработана типовая модель управленческой политики с целью снижения социального исключения пожилых людей; разработаны рекомендации управленческой политики по снижению социального исключения пожилых людей.

Теоретическая значимость результатов исследования заключается в углублении и расширении возможностей научного исследования специфики социально-экономического положения пожилых людей, что позволяет изучить особенности социального исключения пожилых людей, а также в разработке расширенной концепции социального исключения. Результаты работы могут стать опорой для дальнейшего изучения проблем взаимодействия пожилых людей с другими членами общества, а также могут быть полезны при реализации различных государственных программ по снижению социального исключения данной категории населения, путем трудоустройства людей и их непрерывного образования.

Практическая значимость заключается в разработке механизма анализа социального исключения пожилых людей с использованием математико-статистического метода и 2-х опросников для 2-х категорий пожилых людей в зависимости от участия в экономической деятельности и управленческой стратегии по снижению социального исключения пожилых людей. Полученные результаты могут быть использованы как научный аргумент для разработки специализированных программ по снижению социального исключения и повышению включенности пожилых людей, а также послужить дидактической поддержкой для совершенствования и дополнения курса «Менеджмент в социальной сфере».

Внедрение научных результатов. Результаты исследований были представлены на круглых столах, семинарах, а также опубликованы в материалах международных и национальных конференций и симпозиумов с международным и национальным участием, рецензируемых журналах; отражены в получении стипендии Правительства и стипендии Всемирной федерации ученых. Исследование выполнено в рамках Научного проекта на период 2020-2023 гг., код 20.80009.0807.29 Проект государственной программы «Совершенствование механизмов применения инновационных инструментов, направленных на устойчивый рост благосостояния населения Республики Молдова», а также в рамках предыдущих проектах. Применение научных результатов подтверждается актами о внедрении.

ANNOTATION

HEGHEA Ecaterina: "Managerial policies of reduction of the social exclusion of the elderly people", PhD thesis in economics, PhD program: 521.03. Economics and management in the field of activity, Chisinau, 2023

Structure of the thesis: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 176 titles, 7 annexes, 141 pages of basic text, 21 tables and 42 figures. Research results are reflected in 11 scientific publications.

Keywords: economic activity, reducing social exclusion, continuing education, active aging, research methodology, research methods, pension, elderly people, managerial policies, medical and social services, managerial strategy.

Field of study: management of reduction of the social exclusion of the elderly people.

The purpose of the research consists in the multidimensional research of the notion of social exclusion of elderly people and the development of this concept following the analysis of existing theories and the real situation in the given field, the foundation of a managerial strategy concept that would allow the reduction of social exclusion and the development of recommendations for improving managerial policies in the field.

Research objectives: identification of the theoretical concepts associated with the phenomenon of social exclusion, the formulation of the optimal notion and the definition of the concept of social exclusion, considering the specifics of the social-economic situation in the Republic of Moldova; assessment of the social-economic situation of the elderly people in the Republic of Moldova; developing the mechanism for highlighting the risks of social exclusion of the elderly people; highlighting the features specific to the situation of the elderly people, which contribute to their social exclusion; evaluation of the impact factors on the social exclusion of the elderly people based on an econometric model; arguing the model and managerial strategy for reducing social exclusion; elaboration of managerial policy recommendations to reduce social exclusion.

Scientific novelty and originality: development and scientific substantiation by the author of the notion of social exclusion of elderly people; the development of tools for analyzing the phenomenon of social exclusion, especially the econometric model that allows to track the effects of policies on the phenomenon in question; elaboration of the concept of managerial strategy regarding the reduction of social exclusion of the elderly people; determining a system of factors that establishes the social exclusion of the elderly people, based on empirical research (survey investigation); developing recommendations that would contribute to reducing the social exclusion of the elderly people in the Republic of Moldova.

The main scientific results obtained: the particularities of the social exclusion of the elderly people in the Republic of Moldova were identified; the impact of economic, legislative, educational factors on the social exclusion of the elderly people was highlighted; the impact factors on the social exclusion of the elderly people were identified; managerial policy recommendations for reducing the social exclusion of the elderly people were elaborated.

The theoretical significance of the research results consists in deepening and expanding the scientific research possibilities of the specific socio-economic situation of the elderly people, which allows to study the particularities of the social exclusion of the elderly people, as well as the development of the extended concept of social exclusion. The results of the research can become support for the further study of the problems of interaction of the elderly people with other members of society, as well as they can be useful in the realization of various state programs regarding the reduction of social exclusion of this population category, by employing people in the labor field and their continuing education.

The practical significance consists in the development of the mechanism for analyzing the social exclusion of the elderly people using the mathematical-statistical method and 2 questionnaires for 2 categories of the elderly people depending on the participation in the economic activity and the managerial strategy to reduce the social exclusion of the elderly people. The obtained results can be used as a scientific argument for the development of specialized programs to reduce social exclusion and increase the inclusion of the elderly people, as well as serve as didactic support for improving and completing the course Management in the social sphere.

Implementation of scientific results. The research results were presented in round tables, workshops, as well as published in the materials of international conferences and symposia, of national ones with international and national participation, in peer-reviewed journals; were reflected in holding the Government Excellence Scholarship and the World Federation of Scientists Scholarship. The research was carried out as part of the Scientific Project for the period 2020-2023, code 20.80009.0807.29 State Program Project "Improving the mechanisms for applying innovative tools aimed at increasing sustainable welfare of the population of the Republic of Moldova" as well as in previous projects. The implementation of scientific results is confirmed by implementation certificates.

LISTA TABELELOR

Tabelul 1. 1. Majorarea vârstei de pensionare în Republica Moldova (ani, luni)	36
Tabelul 1. 2. Raportul dintre durata activității de muncă și viața la pensie în țările OCDE și Republica Moldova, %	37
Tabelul 1. 3. Structura Planului internațional de acțiuni de la Madrid privind îmbătrânirea: priorități și probleme	41
Tabelul 2.1. Numărul pensionarilor aflați în evidența Casei Naționale de Asigurări Sociale, persoane	64
Tabelul 2.2. Numărul de pensionari la 1000 de locuitori (la începutul anului).....	68
Tabelul 2.3. Corelația dintre persoane asigurate și pensionari, 2017-2022.....	70
Tabelul 2.4. Structura veniturilor disponibile ale gospodăriilor casnice cu persoanele vârstnice, 2021	73
Tabelul 2.5. Rata sărăciei absolute a populației în funcție de vârstă (2019-2022), %	74
Tabelul 2.6. Sistemul de factori determinanți care caracterizează excluziunea socială a persoanelor vârstnice	79
Tabelul 2.7. Modelul de regresie liniară multifactorială a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova	80
Tabelul 2.8. Testarea ipotezei nule că parametrii de regresie sunt egali cu zero	81
Tabelul 2.9. Testarea statistică a regresiiilor	82
Tabelul 2.10. Testul Breusch-Godfrey cu 2 lag-uri.....	84
Tabelul 2.11. Testul Breusch-Godfrey cu 1 lag.....	85
Tabelul 2.12. Testul de heteroskedasticitate.....	86
Tabelul 2.13. Repartizarea respondenților pe grupe de vârste și sexe, %	88
Tabelul 2.14. Domeniul de activitate a respondenților încadrați în câmpul muncii, %	92
Tabelul 3.1. Aspectele pozitive și negative ale tipurilor de organizații în contextul diminuării excluziunii sociale	111
Tabelul 3.2. Metodele de realizare a strategiei manageriale	116
Tabelul 3. 3. Nivelul de instruire al persoanelor vârstnice ocupate în economia națională, 2022, mii persoane.....	127
Tabelul 3.4. Cursuri de recalificare pe care ar dori să le urmeze respondenții, persoane	134

LISTA FIGURILOR

Figura 1.1. Abordare integrată a excluziunii sociale	22
Figura 1.2. Etapele excluziunii sociale	25
Figura 1.3. Interconexiunea domeniilor excluziunii sociale a persoanelor vârstnice.....	28
Figura 1.4. Trăsăturile distinctive ale excluziunii sociale a persoanelor vârstnice	30
Figura 1.5. Direcții prioritare ale Planului Internațional de Acțiuni de la Madrid privind Îmbătrânirea pentru Republica Moldova	42
Figura 1.6. Acțiunile pe termen mediu și lung ale Strategiei Naționale privind politicile de ocupare a forței de muncă în Republica Moldova pentru perioada 2006-2020.....	43
Figura 1.7. Rata de ocupare a unor categorii de vârstă în Uniunea Europeană, %	50
Figura 2.1. Cercul vicios al excluziunii sociale.....	62
Figura 2.2. Coeficientul de îmbătrânire al populației RM, %	63
Figura 2.3. Numărul pensionarilor pentru limită de vârstă (bărbați și femei), la sfârșitul anului, mii persoane.....	65
Figura 2.4. Numărul de pensionari pentru limită de vârstă (sectoarele agricol și non-agricol), la sfârșitul anului, mii persoane.....	66
Figura 2.5. Structura numărului beneficiarilor de pensii în Republica Moldova, %.....	67
Figura 2.6. Rata poverii de pensionare, 2017-2022.....	69
Figura 2.7. Mărimea medie a pensiei pentru limită de vârstă, la începutul anilor 2017-2021	71
Figura 2.8. Valoarea minimului de existență pentru pensionari, 2017-2021	72
Figura 2.9. Repartizarea respondenților investigației prin anchetă pe medii și încadrare în câmpul muncii, persoane	87
Figura 2.10. Motivele inactivității respondenților investigației prin anchetă, %	89
Figura 2.11. Cauzele imposibilității de angajare a persoanelor vârstnice după pensionare, %.....	90
Figura 2.12. Cauzele lipsei dorinței de a continua activitatea de muncă după pensionare	90
Figura 2.13. Cum ați obținut locul de muncă fiind deja pensionar?.....	91
Figura 2.14. Venitul mediu lunar înainte de pensionarea respondenților, pers.	92
Figura 2.15. Mărimea pensiei respondenților, pers.	93
Figura 2.16. Motivul principal care îi determină pe pensionari să lucreze după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare, %	94
Figura 2.17. Venitul obținut din activitatea de muncă	95
Figura 2.18. Satisfacerea de la locul de muncă și aprecierea la locul de muncă.....	95

Figura 2.19. Posibilitatea de a pierde locul de muncă și de a găsi un nou loc de muncă	96
Figura 2.20. Dificultățile cu care se confruntă pensionarii încadrați în câmpul muncii.....	96
Figura 2.21. Motivele posibile de renunțare la activitatea de muncă (răspunsuri multiple)	97
Figura 2.22. Dificultăți cu care se confruntă persoanele vârstnice.....	98
Figura 2.23. Evaluarea de către persoanele vârstnice a vieții lor în societatea noastră.....	98
Figura 2.24. Modalități de soluționare a problemelor persoanei vârstnice în societate	99
Figura 3.1. Modelul realizării managementului de politici publice privind diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice	103
Figura 3.2. Schema de rezolvare optimală a problemelor de excluziune socială prin metode de management.....	104
Figura 3.3. Schema de rezolvare neoptimală a problemelor de excluziune socială prin metode de management.....	104
Figura 3.4. Schema diminuării excluziunii sociale.....	112
Figura 3.5. Strategia managerială de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice ..	114
Figura 3.6. Schema relațiilor între persoanele vârstnice și administrația publică	121
Figura 3.7. Ponderea pensionarilor angajați în câmpul muncii	129
Figura 3. 8. Populația ocupată pe activități economice, a. 2022, mii pers.	131
Figura 3.9. Nivelul educației respondenților sondajului, angajați în câmpul muncii, %.....	132
Figura 3.10. Necesitatea recalificării profesionale pentru continuarea activității de muncă (respondenți neîncadrați în câmpul muncii)	133
Figura 3.11. Sunteți gata să urmați cursuri de recalificare? (respondenți neîncadrați în câmpul muncii).....	133

LISTA ABREVIERILOR

ANOFM – Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă
BNS – Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova
CNAS – Casa Națională de Asigurări Sociale
CSI – Comunitatea Statelor Independente
CV – Curriculum Vitae
EAEA – European Association for the Education of Adults
GC – gospodăria casnică
LEP – Parteneriate Locale de Ocupare
MIPAA – Madrid International Plan of Action on Ageing
NIACE – National Institute of Adult Continuing Education
OCDE – Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică
ODD – Obiectivele de Dezvoltare Durabilă
OIM – Organizația Internațională a Muncii
ONG – organizație non-guvernamentală
ONU – Organizația Națiunilor Unite
p.p. – puncte procentuale
RIS – Regional Implementation Strategy
RM – Republica Moldova
SCERS – Strategia de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei
TIC – Tehnologia informației și a comunicațiilor
UE – Uniunea Europeană
UNECE – Comisia Economică a Organizației Națiunilor Unite pentru Europa
UV3 – Universitatea pentru vârsta a treia

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei abordate. În ultimele decenii, țara noastră se confruntă cu probleme deosebit de acute, care sunt rezultatul schimbărilor demografice și sociale negative. Una dintre aceste probleme este exclusiunea socială a persoanelor vârstnice, care este intensificată de îmbătrânirea populației Republicii Moldova.

În Republica Moldova, coeficientul de îmbătrânire a populației este într-o creștere permanentă, fiind la un nivel înalt de îmbătrânire demografică (constituind 23,8% la începutul anului 2023).

Potrivit prognozelor Centrului de Cercetări Demografice al Institutului Național de Cercetări Economice [9, pp. 125-133] populația Republicii Moldova se va micșora către anul 2040 până la 1754,6 mii pers. Schimbările în structura populației vor avea consecințe economice și sociale importante: astfel, populația de 65 de ani și peste va crește de la 14,2% până la 24,4%, în timp ce ponderea populației tinere în vârstă de 0-19 ani va scădea de la 23,9%, în 2019, până la 17,6% – în anul 2040. Mai mult, în următoarele decenii, îmbătrânirea populației va lua amploare, ponderea populației de 60 de ani și peste va crește de la 21,3% până la 32,3%. Ponderea persoanelor în vârstă de 70 de ani și peste, în totalul populației, se va dubla și va ajunge la 17,2%. Totodată, în condițiile reducerii continue a numărului populației se prognozează „că, urmare a migrației externe și a sporului natural negativ, către anul 2030 ponderea populației de 60 ani și peste va constitui circa 28%, iar în anul 2040 peste 31%. Se prognozează și dublarea ponderii persoanelor de 70 de ani (de la 8% până la 17,2%)” [4, p. 6].

Îmbătrânirea populației este o provocare majoră pentru viitorul Republicii Moldova, întrucât crește povara economică asupra populației de vârstă aptă de muncă, de aceea, problema diminuării exclusiunii persoanelor vârstnice în activitatea economică, creșterea nivelului de ocupare a persoanelor vârstnice și sporirea accesului pe piața muncii pentru aceste persoane, creșterea nivelului de bunăstare a lor este una majoră și necesită o abordare economică și managerială multidimensională.

Un factor important al implementării „Planului de acțiuni privind implementarea principiului îmbătrânirii active, 2018-2021” și evaluării progresului înregistrat în țară după adoptarea „Planului Internațional de Acțiuni de la Madrid privind Îmbătrânirea MIPAA/RIS în Republica Moldova” este diminuarea exclusiunii sociale a persoanelor vârstnice, prin crearea condițiilor pentru îmbătrânirea activă și a posibilităților de a munci, de a studia și de a se perfecționa, ținând cont de dorința și capacitățile acestei categorii de persoane.

În anul 2012, în contextul Anului European al Îmbătrânirii Active și al Solidarității Intergeneraționale, Comisia Europeană și Comisia Economică a Organizației Națiunilor Unite

pentru Europa (UNECE) au dezvoltat conceptul de Indice al Îmbătrânirii Active, definind că „Îmbătrânirea activă se referă la situația când populația, pe măsura îmbătrânirii, continuă să participe în câmpul muncii, precum și să desfășoare alte activități productive neplătite (precum activități casnice, de întreținere a membrilor familiei și voluntariat) și să trăiască sănătos, independent și să aibă o viață sigură” [14, p. 384]. Prima estimare a acestui indicator în Republica Moldova a fost făcută în anul 2016 (27,1 puncte), iar următoarea în 2020 – 28,6 din 100 de puncte posibile (indicator integral, 4 domenii: ocuparea pe piața muncii – rata de ocupare 55-59, 60-64, 66-69 și 70-74 ani; participare în societate; viață independentă, sănătoasă și în condiții de siguranță; capacitate și mediu favorabil pentru îmbătrânirea activă). Calculul acestui indicator se efectuează pentru populația în vârstă de 55 de ani și peste, deoarece cele mai mari probleme sunt asociate cu realizarea potențialului persoanelor în vârstă de 55 de ani și peste prin integrarea pe piața forței de muncă – doar un sfert sunt ocupați (24,4 puncte), domeniul asigurării unui stil de viață independent, sănătos și sigur constituie jumătate din persoanele vârstnice (53,8 puncte).

În pofida dinamicii pozitive a indicatorilor în anul 2020 comparativ cu 2016, Republica Moldova rămâne la un nivel mai scăzut în raport cu valoarea țintă a Indicelui (57,5 puncte), propusă țărilor în contextul adaptării la schimbările demografice, precum și în comparație cu UE, unde valoarea medie a Indicelui este de 36,8 puncte (în Moldova – 28,6 puncte).

Problema integrării sociale a persoanelor vârstnice în contextul îmbătrânirii populației, precum și prezența unor factori de „excluziune socială” a persoanelor vârstnice din viața socială, scăderea nivelului de bunăstare și insuficiența asistenței sociale acordate acestora atât din partea societății, cât și din partea statului, reprezintă o problemă serioasă pentru Republica Moldova și o temă importantă și relevantă pentru cercetarea științifică. O persoană vârstnică se confruntă cu o varietate de restricții în activitatea socială, în urma cărora există un număr mare de condiții prealabile pentru a-l exclude din viața socială. În lipsa unei politici eficace de implicare a populației vârstnice apte de muncă în sferile activității economice și sociale, societatea modernă pierde lucrători cu experiență din cauza faptului că o persoană în vârstă înaintată nu își poate realiza capacitățile profesionale.

Gradul de studiere a temei cercetate. Excluziunea socială ca obiect al cercetării științifice și obiect de influență managerială are multe aspecte care afectează diverse laturi ale vieții, inclusiv aspecte economice și sociale. Prin urmare, pe lângă studierea literaturii consacrate direct excluziunii sociale, ar trebui să se apeleze nu numai la lucrările științifice care studiază acest fenomen, ci și la o gamă mai largă de lucrări științifice. Astăzi, problema excluziunii este discutată foarte activ în domeniul științelor economice, sociologice, psihologice.

Excluziunea socială ca manifestare a factorilor economici a fost cercetată de Paugam S., Power A., Borodkin F.; Abrahamson P. considera că excluziunea socială se concentrează pe lipsa drepturilor individului din cauza discriminării diferitor instituții din societate; ca încălcare a normelor juridice, excluziunea socială a fost cercetată de Borodkin F.; ca imposibilitate sau incapacitate de a beneficia de drepturi excluziunea socială a fost cercetată de Demyanov E.; excluziunea socială ca destrămarea relațiilor sociale a fost cercetată de Tihonova N.

Abordarea regională în cazul acestui fenomen a fost elaborată de Power A.; aspectele psihologice ale excluziunii sociale au fost cercetate de Hutchison P., Abrams D. și Christian J.

De excluziunea socială, drept fenomen complex în care se combină acțiunile mai multor factori se preocupau Power A., Borodkin F., Demyanov A., Tihonova N., Abrahamson P.

Cercetătorii români Ghența M. și Bobarnat E.S. studiază determinanții ai excluziunii sociale în rândul persoanelor vârstnice. Cercetătorul Stoiciu V. cercetează „Sărăcie și excluziune socială a vârstnicilor ocupați pe piața muncii”. După părerea lui L. Simion, „la baza excluziunii sociale a vârstnicilor sunt sărăcia și singurătatea, aflate într-o relație strânsă și care s-au amplificat în ultimii ani” [121].

Dintre cercetătorii naționali putem menționa Vremiș M., Craievschi-Toartă V., Rojco A., Cheianu-Andrei D., cu lucrarea „Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice și analitice”, unde persoanele vârstnice sunt considerate ca fiind unul dintre principalele grupuri vulnerabile la excluziune socială din cauza particularităților de vârstă ale acestora. Egalitatea de șanse și excluziunea socială a persoanelor vârstnice sunt tratate de Salcuțan L. Aspectul excluderii sociale „ca factor de risc al sărăciei în Republica Moldova” este studiat de către Livîțchi O. Situația persoanelor vârstnice pe piața muncii este cercetată de către Bîrcă A.

Impactul tendințelor evoluțiilor demografice asupra pieței muncii din Republica Moldova, precum și abordarea demografică asupra sustenabilității sistemului de pensionare se regăsește în lucrările lui Vaculovschi D.

Metodologia cercetării științifice vizează utilizarea unor metode științifice generale de cercetare, în principal, acestea fiind: observarea empirică și analiza dinamică a realității, metoda monografică, inducția și deducția, comparația, analiza și sinteza, analiza statistică, analiza logică, analiza critică a materialelor; modelarea economico-matematică, metode de diagnosticare economice: comparația, gruparea, ilustrarea grafică și tabelară a materialelor studiate; metode specifice studiului: metode cantitative și calitative, inclusiv investigația prin anchetă etc.

Scopul studiului constă în cercetarea multidimensională a noțiunii de excluziune socială a persoanelor vârstnice și dezvoltarea acestui concept în urma analizei teoriilor existente și a situației reale în domeniu dat, fundamentarea unui concept de strategie managerială care ar permite

diminuarea excluziunii sociale și elaborarea recomandărilor de îmbunătățire a politicilor manageriale în domeniu.

Ipoteza de cercetare:

- Există posibilitatea optimizării metodelor manageriale de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice.
- Sporirea eficienței politicilor sociale și a metodelor manageriale de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice prin înlăturarea restricțiilor la accesul la activitatea economică, la serviciile de educație continuă, sociale și medicale.

Obiectivele tezei:

- Identificarea conceptelor teoretice asociate fenomenului excluziunii sociale, formularea noțiunii optimale și definirea conceptului de excluziune socială, având în vedere specificul situației social-economice din Republica Moldova;
- Evaluarea situației social-economice a persoanelor vârstnice din Republica Moldova;
- Elaborarea mecanismului de evidențiere a riscurilor excluziunii sociale a persoanelor vârstnice;
- Evidențierea trăsăturilor specifice situației persoanelor vârstnice, care contribuie la excluziunea socială a acestora;
- Evaluarea factorilor de impact asupra excluziunii sociale a persoanelor vârstnice în baza unui model econometric;
- Argumentarea modelului și strategiei manageriale de diminuare a excluziunii sociale;
- Elaborarea recomandărilor de politici manageriale de diminuare a excluziunii sociale.

Noutatea și originalitatea științifică a lucrării:

- Dezvoltarea și fundamentarea științifică de către autor a noțiunii de excluziune socială a persoanelor vârstnice.
- Elaborarea instrumentarului de analiză a fenomenului excluziunii sociale, în special a modelului econometric care permite de a urmări efectele politicilor asupra fenomenului în cauză.
- Elaborarea conceptului de strategie managerială privind diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice.
- Determinarea unui sistem de factori care stabilește excluziunea socială a persoanelor vârstnice, în baza unei cercetări empirice (investigației prin anchetă).
- Elaborarea recomandărilor care ar contribui la diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice în Republica Moldova.

Principalele rezultate științifice obținute: A fost argumentat și elaborat conceptul extins al excluziunii sociale a persoanelor vârstnice; au fost identificate particularitățile excluziunii

sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova; au fost identificați factorii care influențează acest fenomen și stabilit impactul factorilor medico-sociali, psihologici, economici, legislativi, educaționali, familiali asupra excluziunii sociale a persoanelor vârstnice; a fost elaborat modelul-tip (concept) managerial de politici în vederea diminuării excluziunii sociale a persoanelor vârstnice; au fost elaborate recomandări de politici manageriale de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice.

Semnificația teoretică și practică a lucrării. Lucrarea în cauză are atât caracter teoretic, cât și practic. *Semnificația teoretică* a rezultatelor cercetării constă în aprofundarea și extinderea posibilităților științifice de cercetare a specificului situației social-economice a persoanelor vârstnice, ceea ce permite de a studia particularitățile excluziunii sociale a persoanelor vârstnice, precum și dezvoltarea conceptului extins al excluziunii sociale. Rezultatele lucrării pot deveni suport pentru studierea ulterioară a problemelor de interacțiune a persoanelor vârstnice cu ceilalți membri ai societății, precum și pot fi utile în realizarea diferitor programe de stat privind diminuarea excluziunii sociale a acestei categorii de populație, prin angajarea în câmpul muncii a persoanelor vârstnice și educația continuă a acestora.

Semnificația practică constă în elaborarea instrumentarului de analiză a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice utilizând metoda matematico-statistică și 2 chestionare pentru 2 categorii ale persoanelor vârstnice în funcție de participarea în activitatea economică și a strategiei manageriale de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice. Rezultatele obținute pot fi utilizate ca o argumentare științifică la elaborarea programelor specializate de diminuare a excluziunii sociale și sporire a incluziunii persoanelor vârstnice, precum și pot servi drept suport didactic pentru perfecționarea și completarea cursului „Management în sfera socială”.

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele cercetării au fost prezentate în cadrul meselor rotunde, workshop-urilor, precum și publicate în materialele conferințelor și simpozioanelor internaționale și celor naționale cu participare internațională și naționale, în reviste de profil recenzate. Cercetarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice în baza elaborării de către autor a chestionarului pentru categoria persoanelor vârstnice economic active a fost înaintată și câștigată la concursul pentru Bursa Federației Mondiale a Savanților, precum și aprobată de către Federația în cauză.

Cercetarea a fost efectuată în cadrul Proiectului științific pentru perioada 2020-2023, înregistrat în Registrul de stat al proiectelor în domeniul științei și inovării al Republicii Moldova cu codul 20.80009.0807.29 Proiect Program de Stat „Perfecționarea mecanismelor de aplicare a instrumentelor inovaționale orientate spre creșterea durabilă a bunăstării populației Republicii Moldova”. Rezultatele obținute au fost prezentate și aprobate în cadrul susținerii raportului pe

tema sus-numită de către Academia de Științe a Moldovei. Precum și în proiectele anterioare din cadrul activității de cercetare efectuate în Institutul Național de Cercetări Economice. Implementarea rezultatelor științifice este confirmată prin certificatele de implementare.

Sumarul capitolelor tezei. Teza de doctor cuprinde: introducere, 3 capitole, concluzii și recomandări, bibliografie. Lucrarea este prezentată pe 141 de pagini de text de bază, conține 42 de figuri, 21 tabele, 7 anexe și 176 de surse bibliografice.

Introducerea conține: actualitatea și importanța temei abordate, scopul și ipoteza, obiectivele, noutatea și originalitatea științifică a lucrării, principalele rezultate științifice, semnificația teoretică și practică a lucrării, gradul de studiere a temei, metodologia cercetării științifice, aprobarea rezultatelor științifice, sumarul capitolelor tezei.

În primul capitol – **„Abordările teoretico-metodologice de cercetare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice”** – autorul a relevat bazele teoretico-metodologice ale cercetării excluziunii sociale a persoanelor vârstnice. Capitolul conține o analiză a conceptelor existente ale excluziunii sociale, examinarea abordărilor de cercetare a acesteia, relevă diferența și asemănarea cu concepte precum sărăcia, marginalizarea, deprivarea etc., ceea ce permite de a defini o abordare integrativă ca fundamentală în cercetarea fenomenului multidimensional al excluziunii sociale a persoanelor vârstnice. De asemenea, a fost introdus un element de noutate științifică și, anume, a fost precizată și completată definiția excluziunii sociale, argumentând științific, ca fenomen care se manifestă în diverse domenii ale vieții persoanei vârstnice și care are un impact complex asupra vieții umane în ansamblu. A fost studiat detaliat conceptul de îmbătrânire activă, și anume promovarea ocupării persoanelor vârstnice pe piața muncii în contextul acestui fenomen. A fost examinată experiența mondială privind ocuparea persoanelor vârstnice pe piața muncii și posibilitatea utilizării acesteia în Republica Moldova.

Al doilea capitol – **„Evaluarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova”** – este consacrat studierii situației social-economice a populației vârstnice din Republica Moldova. În cadrul cercetării a fost realizată o investigație prin anchetă al cărei scop a fost studierea trăsăturilor excluziunii sociale a populației vârstnice din Republica Moldova. Autorul a alcătuit 2 chestionare: pentru persoanele vârstnice încadrate în câmpul muncii și inactive. În total, au fost intervievate 207 persoane vârstnice, dintre care 125 de pensionari inactivi și 82 – încadrați în câmpul muncii, ceea ce a permis de a analiza situația și starea excluziunii sociale, de a evalua factorii care influențează excluziunea socială a persoanelor vârstnice din Republica Moldova. Rezultatele studiului sunt confirmate de tendințele existente în Republica Moldova. Pe baza rezultatelor cercetării au fost evidențiați factorii și criteriile excluziunii sociale care pot deveni subiectul politicii de stat: nivelul veniturilor, atitudinea respectuoasă față de persoanele vârstnice

în societate, continuarea activității de muncă, condițiile confortabile de trai, disponibilitatea serviciilor sociale de calitate, posibilitatea de a participa la activități culturale și de agrement, posibilitatea de creștere a nivelului de studii, stabilitate socială. În cadrul cercetării a fost elaborat modelul econometric, care determină corelația dintre situația materială a respondenților chestionarului cu anumiți factori, precum venitul pre-pensionar, nivelul educației, mărirea pensiei, problemele cu care se confruntă persoanele vârstnice și starea lor de sănătate. În baza modelului menționat a fost efectuată cercetarea situației persoanelor vârstnice și realizată analiza rezultatelor obținute.

Al treilea capitol, „**Gestiunea proceselor excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova**”, prezintă modelul-tip de realizare a managementului de politici publice privind diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice, scheme de rezolvare optimală și neoptimală a problemelor de excluziune socială prin unele metode principale de realizare a strategiei manageriale. Sunt caracterizate tipurile de organizații cu care se confruntă persoanele vârstnice în viața lor cotidiană, precum și aspectele pozitive și negative ale acestor organizații care sunt luate în considerare în contextul diminuării excluziunii sociale. A fost elaborată și prezentată schema diminuării excluziunii sociale. În lucrare sunt reflectate metodele de realizare a strategiei manageriale și principiile pe care ar trebui construită strategia de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice, precum și strategia managerială de diminuare a excluziunii sociale a acestei categorii de persoane. Au fost propuse domeniile prioritare de implementare a strategiei de management pentru diminuarea excluziunii sociale, inclusiv: asistența socială modernă acordată persoanelor vârstnice, protecția drepturilor persoanelor vârstnice, dezvoltarea pieței serviciilor sociale și medicale, suportul psihologic calitativ, accesul extins la resurse informaționale și educaționale, accesul sporit la activitatea economică. Pentru prelungirea vieții economice active a persoanelor vârstnice sunt propuse măsuri de promovare a educației continue ca factor al diminuării excluziunii sociale.

Concluzii. La finele fiecărui capitol sunt prezentate concluzii reieșind din problemele cercetate. Concluziile și recomandările generale conțin aportul autorului la abordări metodologice și metodice la cercetarea și evidențierea problemelor persoanelor vârstnice aflate în situația excluziunii sociale, evaluarea rezultatelor obținute și argumentarea științifică a politicilor publice în vederea diminuării excluziunii sociale a acestei categorii de populație.

Cuvinte-cheie: activitatea economică, diminuarea excluziunii sociale, educația continuă, îmbătrânirea activă, metodologia de cercetare, metode de cercetare, pensie, persoanele vârstnice, politici manageriale, serviciile medicale și sociale, strategia managerială.

1. ABORDĂRILE TEORETICO-METODOLOGICE DE CERCETARE A EXCLUZIUNII SOCIALE A PERSOANELOR VÂRSTNICE

1.1. Bazele teoretico-metodologice de cercetare a excluziunii sociale

Cercetarea inegalității sociale în exercitarea drepturilor (accesul la resurse), coroborat cu un nivel scăzut de venituri ale populației, în primul rând, întotdeauna are consecințe social-psihologice, social-economice și politice pentru individ și societate; în al doilea rând, este o direcție actuală în știință, deoarece societatea noastră este dinamică, generalizări teoretice și noi concepte apar constant. „Excluziunea socială” este un fenomen social care combină consecințele economice, sociale, politice și psihologice ale stratificării sociale a societății. Cercetarea excluziunii sociale devine tot mai relevantă atât pentru țările europene, cât și pentru Republica Moldova.

Originile teoriei excluziunii sociale a persoanelor în vârstă pot fi găsite în lucrările lui Hipocrate, Platon, Epicur, Aristotel, Seneca, Cicero și alții. Astăzi, problema este discutată foarte activ în domeniul științelor economice, sociologice, psihologice.

Paugam S. [107], Power A. [109], Borodkin F. [148] au cercetat excluziunea socială ca manifestare a factorilor economici; Abrahamson P. consideră drept excluziune lipsire individului de drepturi din cauza discriminării [5, p.429].

Excluziunea socială de asemenea a fost cercetată prin prisma regională. Astfel, abordarea regională a acestui fenomen a fost elaborată de Power A. [109]. Cercetătorii Borodkin F. [148], Hutchison, P., Abrams, D., Christian, J. [76] au pus accentul pe studierea aspectelor psihologice ale excluziunii sociale. Unii cercetători (Power A., Borodkin F., Demyanov A., Tihonova N., Abrahamson P.) consideră excluziunea socială drept un fenomen complex, în care se combină acțiunile mai multor factori.

În lucrările acestor autori este analizat conceptul de „excluziune socială”, sunt evidențiate cele mai esențiale caracteristici ale excluziunii sociale din societate ca proces și ca stare, este justificată relația excluziunii sociale cu fenomene precum sărăcia și inegalitatea; sunt discutate abordările de cercetare a problemei în cauză.

Conceptul de excluziune își are originea în Europa, continentul pe care acesta s-a dezvoltat cel mai mult, luând naștere din circumstanțele apărute ca răspuns la schimbările socioeconomice din anii 1970. Termenul urma să aibă o influență rapidă asupra politicilor și programelor dezvoltate în Europa, extinzându-se treptat pe alte continente. Lucrarea lui Lenoir R. „Les Exclus” (1974) a pus baza apariției conceptului de excluziune socială. Astfel, după Lenoir, la începutul anilor 70 existau trei categorii vizibile de excluși „*persoanele vârstnice*, persoanele cu dizabilități și persoanele inadaptate din punct de vedere social, grup eterogen în care se găsesc tineri în

dificultate, părinți singuri incapabili de a satisface nevoile familiale, izolați, sinucigași, drogați, alcoolici” [93, p. 10].

Conform opiniei consilierului internațional al Observatoarelor de sărăcie și excluziune socială, Estivill J., originile conceptului se găsesc în țările latine din Europa și anume în cadrul politicii sociale a UE acesta a primit un prim și considerabil impuls de dezvoltare. Astfel, prin decizia Consiliului European din 21 ianuarie 1974 a fost adoptat primul program de acțiune socială, care recunoaște funcții sociale care depășesc acțiunea statelor membre și care se bazează pe programele Fondului Social European. Transformările economice, sociale, politice și culturale generate de criza din anii 1970 au oferit condițiile unei noi dezbateri asupra sensurilor și utilizărilor termenilor de sărăcie și excluziune. Excluziunea și-a făcut loc, mai întâi lent și apoi mai rapid în țările latine ale Europei, și a intrat în vocabularul instituțiilor UE prin intermediul celui de-al treilea program de combatere a sărăciei. Profilul excluziunii ca concept desemnează „un cumul de procese confluente care, prin rupturi succesive, își au originea în inima economiei, a politicii și a societății și care îndepărtează și inferiorizează indivizi, grupuri, comunități și spații în raport cu centrele de putere, resursele și valorile dominante.” [78, p. 32, 121].

În Europa conceptul de excluziune socială a fost utilizat pe scară largă, alături de sărăcie, cât în cercetare, atât și în politică, punând accentul pe avantajele sale în contrast cu noțiunea „îngustă și statică a sărăciei”. În timp ce în SUA conceptul de excluziune se bucura de un succes neînsemnat, acordând preferința „sărăciei” atât în dezbateri politice, cât și în cercetare [102, p.3].

Actualmente conceptul de excluziune socială este înțeles și utilizat de către specialiști în moduri diferite. Pentru unii, excluziunea este, în primul rând, rezultatul sărăciei. Alții o văd într-un mod mai extins, ca deprivare multiplă și o echivalează cu participarea socială insuficientă și inadecvată, cu neintegrarea socială și, în unele cazuri, cu incapacitatea unei persoane sau categorii de persoane de a acționa fără a primi ajutor.

Elementul-cheie al excluziunii constă în incapacitatea de a participa la diferite aspecte ale vieții sociale, cum ar fi *încadrarea în câmpul muncii, accesul la serviciile publice, la viață politică*, precum și forme diverse de discriminare, până la izolarea fizică. Al doilea punct de vedere consideră că excluziunea socială nu este altceva decât termen la modă prin care se discută despre sărăcie. După preluarea termenului la nivelul UE și al politicilor naționale ale statelor membre, primul punct de vedere a căpătat o răspândire mai largă [123, p. 20].

Conform opiniei economistului Gerry Rodgers, există trei tipuri de excluziune: de pe piața muncii, de la munca obișnuită și de la locuințe decente și servicii comunitare. De asemenea, excluziunea socială fiind un fenomen multidimensional și multidisciplinar, poate avea un caracter internațional, național, regional, de grup sau individual [114, p. 50, 52]

Excluziunea socială nu are o definiție universală și diferă de la o țară la alta [54, p. 12]:

1. „Excluziunea socială este incapacitatea de a participa la aspectele sociale ale vieții, care sunt considerate importante. Aceste aspecte pot fi de natură economică, culturală și politică. Caracteristica principală a excluziunii sociale este faptul că aceasta reprezintă un rezultat al lipsei de feedback reciproc și nu atât un rezultat nemijlocit al relațiilor care cauzează inabilitatea de a participa la cele trei dimensiuni ale vieții sociale” (Peru).

2. „Excluziunea socială reprezintă lipsa acelor drepturi fundamentale ale cetățenilor, care asigură bunăstarea lor și libertatea de a participa la viața socială și economică, contribuind astfel la formarea de constrângeri” (India).

3. „Excluziunea socială reprezintă un proces prin care drepturile cetățenilor – de care depind existența și standardul de viață al acestora – nu sunt recunoscute și respectate. Acest lucru implică relațiile dintre oameni, ale căror drepturi sunt contestate și protejate prin negocieri și conflicte” (Thailanda).

4. „Excluziunea socială constituie o caracteristică atât obiectivă, cât și subiectivă a vieții umane. Ca și condiție obiectivă, este caracterizată prin deprivare materială și încălcări ale drepturilor sociale (inclusiv încălcări ale drepturilor referitoare la angajare pentru salariați și șomeri). Ca și condiție subiectivă, este caracterizată prin sentimente de inferioritate socială în comunitate sau de pierdere a unui statut social anterior” (Rusia).

5. „Excluziunea socială constituie o stare și un proces. Ca și stare, aceasta este echivalentă cu deprivarea relativă; ca și proces, aceasta se referă la structurile și procesele sociale, care împiedică accesul, pentru unii membri ai societății, la resursele economice, la beneficii sociale și la instituțiile care le determină destinele” (Tanzania).

6. „Excluziunea socială este opusul integrării sociale. Aceasta este prezentă atunci când unele persoane sau grupuri nu au posibilitatea să participe, sau nu sunt pe deplin sau în egală măsură recunoscute ca membri ai societății, la nivel de comunitate sau la nivel național” (Yemen).

Economistul englez Tony Atkinson confirmă că cinicii au sugerat că termenul „excluziune socială” a fost adoptat de Bruxelles pentru a liniști guvernele conservatoare anterioare ale Regatului Unit, care nici nu credeau că există sărăcie în Marea Britanie și nici că sărăcia este o preocupare adecvată a Comisiei Europene. Excluziunea socială a devenit un termen larg utilizat, al cărui sens exact nu este întotdeauna clar [3, p. 9, 13].

Originea weberiană a termenului descrie un act mai voluntar de izolare și închidere (închidere socială). Mai mult, descriind în detaliu această situație – ca parte a procesului de evidență atât în cadrul grupului, cât și în cadrul mediului acestuia – se definește ca fiind o diferențiere care este rezultatul superiorității și deciziei strategice a grupurilor conducătoare.

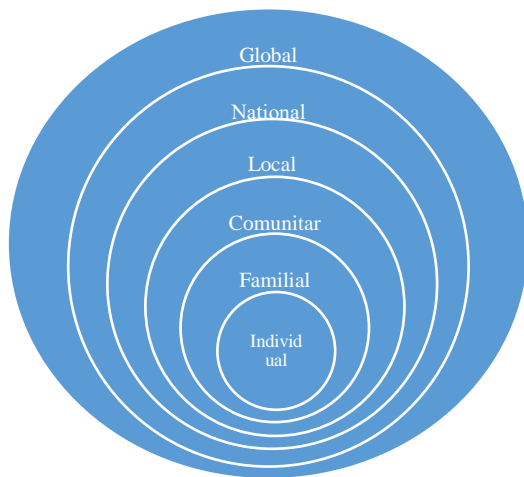
Izolarea voluntară are efecte negative asupra solidarității organizaționale a comunității; ea nu este o amenințare, ci o alegere. Dar dacă abordăm termenul ca proces de izolare a celor mai vulnerabile grupuri ale populației, observăm că este o amenințare semnificativă pentru coeziunea oricărei comunități [30, p. 23].

David S. Byrne a încercat să ofere un răspuns la problema centrală a conceptului de excluziune socială: cum se explică generalizarea utilizării sale, în special în politicile sociale, în condițiile lipsei unei definiții precise, a unei comune înțelegeri a termenului. Byrne menționează că, în sensul „restrâns”, excluziunea este înțeleasă ca un deficit personal, care poate fi remediat prin corectarea acestor deficite personale. Sensul „extins”, după el, este dat de faptul că excluziunea nu este o trăsătură specifică indivizilor sau spațiilor sociale, ci o „caracteristică necesară și inerentă a unui capitalism postindustrial fundamentat pe baza unei piețe flexibile a muncii și cu o constrângere sistematică a puterii de organizare a angajaților ca actori colectivi – exclușii sunt excluși de către sistem” [29, p. 173].

Haralambos M. și Holborn M. consideră că teoriile anterioare se concentrează în special pe sărăcie, în timp ce cele mai recente examinează atât sărăcia, cât și excluziunea socială [56, p. 259]. În acest context, ei examinează (1) teoriile individualiste și culturale și (2) teoriile conflictului ale sărăciei și excluziunii sociale [56, p. 269]. În mare măsură, primul grup de teorii oferă o explicație bazată pe factori legați de conștiința actorilor sociali și de alegerile sau modelele culturale ale acestora. Al doilea grup include explicații cauzale sau modele sistemice.

Brian Barry, filosof politic, consideră că o societate marcată de o combinație de economie de piață și de instituții democratice liberale este susceptibilă de a avea două praguri de excluziune socială [7, p. 9]. Prin dublă excluziune socială, Barry B. se referă la dimensiunea stratificată a acesteia, respectiv categoria celor mai dezavantajați, care sunt excluși de sistem, și categoria celor avantajați, care, datorită resurselor lor, au opțiunea de a se desprinde în comunități exclusiviste [7, p. 16-18]. Excluziunea socială, în opinia sa, este un fenomen diferit de sărăcie și inegalitate economică. Cu toate acestea, există o asociere între dispersia veniturilor și excluziunea socială, dar nu este una directă, precum și există condiții materiale evidente care trebuie îndeplinite pentru a evita excluziunea socială [7, p. 22].

Cercetătorii britanici Burchardt, Le Grand și Piachaud au propus o abordare integrată de explicare a excluziunii sociale identificând șase niveluri ale excluziunii sociale, prezentate în *Figura 1.1.*



- La nivel de individ:** vârstă, etnie, dizabilitate etc.
- La nivel de familie:** copii, responsabilități de îngrijire
- La nivel de comunitate:** mediu, serviciile sociale
- Local:** transport, piața muncii
- Național:** asigurări sociale
- Global:** migrație, schimbări climaterice

Figura 1.1. Abordare integrată a excluziunii sociale

Sursa: Elaborată de autor în baza [28, p. 11].

Orice nivel este influențat de multe alte niveluri și nu există o singură cauză a unui rezultat sau comportament, fie la nivel individual, fie la nivel comunitar. Individul este influențat nemijlocit de familie, de comunitate, de forțele naționale și, în cele din urmă, de contextul global. Comunitatea este influențată nu numai de niveluri mai largi – influențe naționale și globale – ci și de familiile și indivizii care o constituie [28, p. 11-12].

Cele mai cunoscute și aplicabile în cercul științific sunt abordările franceză și anglo-saxonă. Prima vizează solidaritatea socială, integrarea (incluziunea) cetățenilor în viața societății. Excluziunea este privită ca o consecință a impactului colectiv, a monopolului, a ordinii sociale obligatorii, care sunt dictate de interesele grupurilor incluzive. Abordarea franceză presupune nu doar protejarea integrității unui grup de indivizi, ci și respectarea drepturilor altor minorități care nu atentează la integritatea lor. Abordarea anglo-saxonă se concentrează pe libertatea individuală, pe drepturi egale pentru toți cetățenii. În această abordare, preferințele individuale joacă un rol special, dar este de remarcat faptul că ele influențează structurile create prin cooperarea și concurența indivizilor pe piețe etc. În acest context, termenul „excluziunea socială” este asociat cu problema sărăciei, nivelul de trai scăzut, standarde de viață scăzute, deși nu se limitează la acestea. Majoritatea savanților analizează aceste două abordări nu în mod separat, ci, dimpotrivă, combinându-le.

Evaluarea excluziunii sociale se bazează în principal pe două abordări care s-au dezvoltat în tradiția sociologică occidentală: *discriminatorie* și *deprivativă*. Prima abordare interpretează excluziunea socială în sensul larg al cuvântului, la nivel macro. Excluziunea este percepută ca lipsa de acces la mecanismele de integrare într-o societate dată. Totodată, societatea este văzută ca un spațiu social format din cercuri concentrice. În centru sunt membri ai societății cu toate drepturile

și accesul la resurse. Aceștia formează nucleul, caracterizându-se prin capacitatea de a duce un stil de viață recunoscut ca demn în spațiul dat. În următorul cerc după nucleu se află cei care, din diferite motive, în domeniul realizării anumitor drepturi se pomenesc a fi discriminați. Obiectele discriminării multiple se află la periferie, intrând de fapt în grupul de „excluși”. În cadrul *abordării discriminatorii*, interpretarea clasică a excluziunii sociale, în conformitate cu P. Abrahamson, este „un proces de marginalizare asociat cu accesul limitat la instituțiile societale de integrare” [150]. *Abordarea deprivativă* (evaluarea sărăciei prin privațiunile trăite) examinează excluziunea socială în sensul restrâns al cuvântului, la nivel micro. În cadrul acestei abordări, este analizat specificul situației persoanelor excluse, situațiile vitale ale acestora, posibilitatea participării sociale și personale în comparație cu alți membri ai societății. Se subliniază că excluderea se datorează lipsei de resurse. Deprivarea este înțeleasă ca un nivel insuficient de satisfacție a nevoilor individului. Această abordare necesită evidența indicatorilor materiali și sociali care determină „pragul” calitativ sub care insuficiența veniturilor pe cap de locuitor conduce individul la un pas de decădere din relațiile sociale obișnuite și stilul de viață general acceptat al majorității populației dintr-o anumită regiune. Anume acest prag înseamnă excluziunea socială, prin care se înțelege excluderea reală a unui anumit procent din populație din condițiile normale ale activității vitale. Pe baza îmbinării celor două abordări, în opinia noastră, se poate forma o viziune mai holistică a excluziunii sociale. Prezența barierelor în realizarea drepturilor, satisfacția insuficientă a nevoilor din cauza lipsei de acces la resurse (economice, sociale, culturale) duc la limitarea activității sociale a unui individ (grup) până la excluderea acestora din viața socială. Procesul de excluziune socială este privit ca succesiunea de circumstanțe care transferă individul (grupul) dintr-o stare normală într-o stare de excluziune socială; ca o succesiune de stări și etape, niveluri și intensitate a deprivării sociale relative.

La studierea excluziunii sociale este necesar de a distinge conceptul static de „sărăcie” (nivel de trai scăzut) și categoria dinamică „excluziune” (stil de viață deosebit). Ambii termeni presupun existența condițiilor care sunt însoțite de consecințe nefavorabile pentru dezvoltarea omului, a statelor, însă termenul de „excluziune socială” în secolele XX-XXI nu înlocuiește conceptul de „sărăcie”. În conceptul sărăciei, atenția deosebită se acordă repartizării resurselor și satisfacerii insuficiente a nevoilor, în conceptul excluziunii sociale, pe drepturi civile sau limitarea acestor drepturi. În mod riguros, excluziunea socială poate fi asociată nu numai cu sărăcia, ci și cu circumstanțe cultural-etnice, economice, religioase, psihologice și de altă natură.

Veriga de legătură între conceptele de sărăcie și excluziune poate fi considerat conceptul lui Peter Townsend, în care sărăcia se referă mai puțin la lipsa veniturilor și mai mult la incapacitatea persoanelor cu venituri mici de a participa activ în societate [46, p. 6].

În acest concept, autorul dă un nou sens conceptului tradițional de sărăcie, descriind excluziunea ca un fenomen social nou. Drept rezultat a fost dezvoltat un concept nou în care în totalitatea lipsurilor pentru determinarea sărăciei au început să fie incluse privațiunile în domeniul participării sociale. Un set de astfel de privări îngreunează menținerea standardelor tradiționale de viață, caracteristice unei anumite societăți. P. Townsend, astfel, folosind conceptul de „sărăcie”, a încercat să fixeze și să aprecieze excluziunea, un fenomen relativ nou.

Una dintre problemele cu o atenție sporită din partea multor specialiști în excluziune socială (Da Costa 1995; Abramson 1998) este durata, dimensiunea temporală obligatorie a excluziunii. Gospodăriile casnice suferă de excluziune socială nu numai atunci când sunt dezavantajate din punct de vedere al educației, formării profesionale, ocupării în câmpul de muncă, resurselor locative, financiare sau când șansele acestora de a obține acces la principalele instituții sociale care distribuie aceste oportunități indispensabile sunt semnificativ mai mici decât la restul populației. Complexitatea situației gospodăriilor casnice defavorizate se acutizează în mare parte din cauză că aceste privațiuni durează în timp.

Cercetările lui Tihonova N. indică nu doar la durata privațiunilor ca fiind cel mai important indiciu substanțial al excluziunii, ci la efectul de acumulare în timp a consecințelor expunerii la factorii de risc. Expunerea simultană la mai mulți factori de risc nu conduce imediat la excluziune. Există o anumită perioadă de latență în care familia se află într-o situație marginală. Situația marginală, „zona gri”, corespunde primului nivel al excluziunii, care poate dura 5-7 ani. În această etapă, gospodăria deja obiectiv începe să difere de restul gospodăriilor casnice. Însă subiectiv, încă nu se simte exclusă, marginalizarea nu a început încă sau se dezvoltă foarte lent. Familia își păstrează oportunitatea, într-o serie de circumstanțe reușite, de exemplu, prin mobilizarea anumitor resurse sau schimbarea situației externe (să presupunem, primirea unei moșteniri, apariția unui „sponsor care ajută material”), să prevină sau să încetinească depresiunea excluziunii, iar uneori să asigure o revenire în mainstream [169, p. 62-63].

Etapa finală reprezintă starea de excluziune profundă. Aceasta poate fi conștientizată sau parțial conștientizată de persoană. Conștientizarea faptului că persoana se confruntă deja nu cu probleme temporare, ci a trecut la un stil de viață calitativ diferit are loc cu o oarecare întârziere. Persoana simte disperare, neputința de a schimba situația în care se află. Toate acestea sunt rezultatul exacerbarii problemelor vitale și, în consecință, persoana se cufundă într-o excluziune profundă.

Perioada de latență (câțiva ani de la momentul intrării în starea de sărăcie până la finalul formării excluziunii) este o perioadă destul de lungă care, în funcție de posibilități, poate fi folosită de persoană și de stat în moduri diferite. Prin urmare, individualizarea situației, natura

probabilistică a influenței diferitelor riscuri asupra amenințării apariției excluziunii determină nu numai reacții individuale la noul statut. Timpul petrecut în „zona gri”, perspectivele de a reveni în mainstream, „împotmolirea” în ea sau „alunecarea” într-o stare de excluziune mai profundă – toate acestea sunt foarte individuale. Totuși, caracteristicile comune în acest proces pot fi identificate.

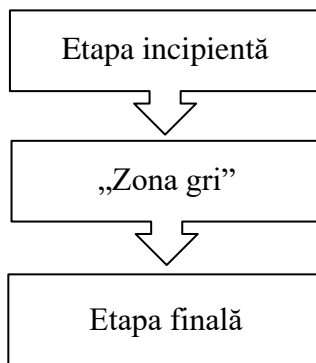


Figura 1.2. Etapele excluziunii sociale

Sursa: Elaborată de autor în baza [169, p. 62-63].

În circuitul științific se resimte lipsa lucrărilor cu o analiză complexă a fenomenului excluziunii sociale. Cercetările existente consideră excluziunea socială și manifestarea sa într-un cadru destul de restrâns, limitându-se la un oarecare domeniu de manifestare a excluziunii sociale, în timp ce excluziunea socială este un proces complex care se manifestă și se reflectă în toate domeniile vieții. Limitarea studierii excluziunii sociale la un singur domeniu înseamnă că nu sunt luate în considerare multe fenomene sociale care influențează excluziunea socială, precum și o serie de factori ai excluziunii sociale.

În Europa, au fost adoptate un șir de programe care vizează măsurile de prevenire și combatere a sărăciei și riscului de excluziune socială, fiind identificate circumstanțele în care o persoană se află în excluziune socială. Aceste circumstanțe fiind: 1) în cazul în care individul nu își poate satisface nevoile sau este limitat în oportunități în domenii precum educația, formarea profesională, asigurarea cu resurse economice; 2) oportunitățile de a obține acces la realizarea nevoilor sale în domeniile specificate sunt din start reduse; 3) limitările date au o dimensiune temporală [113].

Având în vedere faptul că obiectul excluziunii sociale (în sensul larg al cuvântului) este întotdeauna mai larg decât însuși grupul de excluși social, este necesară continuarea studierii excluziunii sociale atât la nivel micro (analiza stării celor excluși), cât și la nivel macro (lipsa accesului la mecanismele de integrare).

„Exclușii” din societate pot experimenta diferite sentimente, însă excluziunea socială de obicei este definită ca fiind ceva mai mult decât un simplu proces economic, având atât consecințe

sociale, cât și politice. Excluziunea socială înseamnă că o societate dată nu este în măsură să creeze condiții pentru disponibilitatea resurselor, realizarea potențialului tuturor grupurilor de populație (sau al unui anumit grup).

Astfel, factorul de impact asupra excluziunii sociale este *factorul economic* – în lipsa mijloacelor bănești, persoana care nu este capabilă să mențină cultura de consum a societății în care trăiește încetează să fie considerat „al său” și trece în categoria „străinilor”. Pe lângă dificultățile materiale, persoana care se află într-o situație similară trăiește sentimentele de singurătate, neputință și izolare de societate. „Starea de deprivare materială din punct de vedere economic ar putea fi considerată forma cea mai greu suportabilă, deoarece aduce atingere mai multor aspecte importante ale vieții în gospodărie. Lipsa posibilităților financiare face ca unele persoane să nu poată susține cheltuielile impuse de consumul unor produse alimentare de bază, de întreținerea corespunzătoare a locuinței, de achitarea unor obligații și plăți curente, de asigurarea unor condiții de odihnă și refacere în afara cadrului gospodăriei, dar și de acoperirea unor necesități financiare apărute în mod neașteptat și care grevează suplimentar bugetul propriu” [77, p. 27].

Fiind un fenomen multilateral, excluziunea socială poate fi examinată atât sub aspectul relațiilor interpersonale, cât și sub aspectul cercetării sărăciei și problemelor sociale. Denumirea termenului va fi aceeași, însă conținutul poate varia foarte mult.

Cercetătorii britanici consideră că excluziunea socială este de fapt o problemă urbană [109, p. 1], ceea ce poate fi adevărat pentru țările occidentale, însă totalmente incorect pentru Republica Moldova, unde situația tensionată din sectorul agrar al economiei face astfel încât conceptele de locuitor rural și persoană săracă să fie aproape sinonime. Problemele excluziunii sociale și sărăciei asociate cu acestea [107, p. 6], ca expresie particulară a acesteia, sunt complexe și multiaspectuale. Sărăcia poate fi relativă și absolută. Sărăcia absolută este incapacitatea de a se asigura cu produse alimentare, locuință și îmbrăcăminte în măsura necesară pentru supraviețuire. Sărăcia relativă este incapacitatea de a se asigura cu obiecte de consum în măsura necesară pentru a menține un anumit nivel de consum. Apartenența la anumite grupuri sociale necesită un nivel foarte ridicat de consum. Oamenii se simt în afara societății dacă nu își pot asigura condiții adecvate de trai, odihnă, satisfacerea nevoilor care le-ar permite să joace un anumit rol social, să interacționeze cu alte persoane și să se comporte într-un mod obișnuit. În acest caz, sărăcia și excluziunea socială cu siguranță sunt sinonime. Totuși conceptul de „excluziune socială” este mai larg. La drept vorbind, excluziunea socială poate fi asociată nu numai cu sărăcia, ci și cu circumstanțe cultural-etnice, economice și religioase.

Printre principalele forme ale excluziunii putem remarca lipsa mijloacelor bănești, izolarea de cultura consumului, izolarea de societate din alte motive sau stări (unde factorii psihologici se

adaugă factorilor externi), accesul limitat la educație continuă de calitate, viață culturală și socială, menținerea contactelor sociale, inclusiv cu rudele care locuiesc în alte localități, incapacitatea de a-și planifica propria viață, incapacitatea de a obține un loc de muncă după ieșirea la pensie, de a primi îngrijire medicală necesară.

Excluziunea socială se poate referi la latura materială a vieții (sărăcia), socioeconomică – evitarea angajării persoanelor vârstnice, se poate manifesta ca asistență medicală insuficientă (desigur, dacă există drepturi la acest serviciu).

Opiniile diferite se datorează mediului cercetat, nivelului de dezvoltare și potențialului economic al țării, nivelului de cultură și dezvoltare socială. Totodată, societatea este în continuă dezvoltare, astfel termenul de „excluziune socială” adaugă diferite noi fațete și conotații definiției (dimensiuni).

Experții străini clasifică excluziunea socială în funcție de propria lor abordare a excluziunii sociale și de interpretarea excluziunii sociale la care aderă.

1. *Lipsa mijloacelor bănești*. Paugam S. [107, p. 24] consideră excluziunea socială sinonimă cu sărăcia, iar lipsa mijloacelor bănești – principalul factor al excluziunii sociale.

2. *Excluziunea ca imposibilitate de satisfacere a nevoilor*. Acest punct de vedere este împărtășit de Abrahamson P. și Gough J. [150].

3. *Excluziunea socială după principiul regional* (factorul de reședință într-o anumită regiune) este studiată în lucrările Centrului Britanic de Analiză a Excluziunii Sociale, în timp ce această abordare combină factorii externi și psihologici ai excluziunii sociale. Cercetătorii de la Centrul Britanic de Analiză a Excluziunii Sociale (CASE – Centre for Analysis of Social Exclusion) consideră excluziunea socială ca fiind un fenomen regional [34].

Excluziunea socială poate fi caracterizată ca un proces care apare în cursul interacțiunii dintre subiecții societății, a cărui caracteristică este apariția unei noi calități constante (scăzute) a vieții cu inerția păstrării acesteia chiar și atunci când condițiile externe se schimbă spre mai bine, ceea ce duce la o schimbare a statutului social și a rolurilor sociale ale individului, astfel încât indivizii încetează de fapt să mai facă parte din societate. Conceptul de „stare de excluziune socială” este folosit de noi ca o caracteristică a poziției unei persoane, sau a unui grup de persoane, care sunt afectate de factorii excluziunii sociale.

Presupunem o împărțire fundamentală a factorilor excluziunii sociale în externi și interni, adică psihologici. Dar pentru comoditatea analizei și ținând cont de orientarea managerială a cercetărilor în cauză, factorii excluziunii sociale pot fi combinați și prezentați în următoarele domenii:

1. *Economic*: nivelul veniturilor și cheltuielilor, nivelul bunăstării materiale sau sunt unite după disponibilitatea de obținere a mijloacelor bănești, locul de muncă și alte surse ale comportamentului economic.

2. *Legislativ*: existența inegalităților în dreptul la muncă după vârstă (eliminarea oricăror restricții la activitatea persoanelor în vârstă pensionară stipulate în cadrul de drept) și asigurarea accesului legal la muncă independent de vârstă.

3. *Educațional*: nivelul redus de calificare conform cerințelor pieței muncii contemporane, recalificarea insuficientă sau lipsa acesteia în contextul continuării activității economice a persoanelor vârstnice.

4. *Familial*: relații în familie, conviețuire cu copiii sau alte rude, necesitatea îngrijirii copiilor sau a unui membru bolnav al familiei sau cu dizabilitate și, având acest caz, întreruperea activității economice.

5. *Medico-social*: probleme de asistență medicală, restabilire și menținere a sănătății, problema accesibilității medicamentelor, probleme de asistență socială și sprijin social.

6. *Psihologic*: perceperea realității înconjurătoare, percepere de sine, a capacităților sale și variantele comportamentului său. În ultimii ani au apărut numeroase studii care dovedesc influența atitudinilor și credințelor psihologice, a capacității de a lucra asupra sinelui, a succesului autorealizării individului. Pentru noi, desigur, este important să studiem motivația persoanelor vârstnice și principiile pe baza cărora acestea își construiesc comportamentul economic și social.

În studiul excluziunii sociale a persoanelor vârstnice, toți factorii de excluziune socială enumerați mai sus pot fi prezentați în felul următor, arătând relația dintre domeniile în care se manifestă factorii excluziunii sociale (*Figura 1.3*).

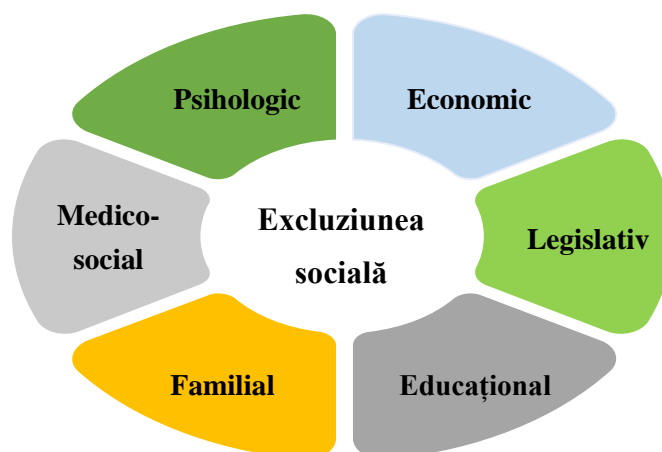


Figura 1.3. Interconexiunea domeniilor excluziunii sociale a persoanelor vârstnice

Sursa: Elaborată de autor.

Figura prezintă interpenetrarea domeniilor și a factorilor de acțiune aferenți excluziunii sociale. Unul și același factor se poate manifesta în diferite sfere ale vieții, dând naștere excluziunii sociale în una sau mai multe domenii. Pe de altă parte, acțiunea factorilor dintr-un domeniu de excluziune socială poate fi blocată de acțiunea factorilor dintr-un alt domeniu. Deci, de exemplu, o lipsă de finanțare poate fi depășită cu ajutorul rudelor etc.

Principalele forme de manifestare a excluziunii sociale sunt:

1. *Insuficiența veniturilor* – o situație clasică de sărăcie, incapacitate de a se alimenta și de a se asigura cu minimul necesar pentru un trai confortabil. Nu ar fi exagerat să spunem că în Republica Moldova de astăzi majoritatea populației se confruntă cu o lipsă de mijloace, într-o măsură sau alta. Și asta nu se aplică doar persoanelor care nu au un loc de muncă, ci și persoanelor care au un loc de muncă permanent și alte surse de venit. Pensionarii se află într-o stare deosebit de dificilă, întrucât principala sursă de venit pentru aceștia este pensia. Pensionarii au o sănătate precară, ceea ce înseamnă că sunt mai dependenți de societate, necesită îngrijire medicală și asistență socială sporită.

2. *Accesul limitat la serviciile sociale de stat.* Excluziunea de la serviciile sociale de stat se manifestă sub forma refuzului de acordare a ajutorului social și altor servicii sociale. În prezent, serviciile sociale nu se acordă sau se acordă insuficient din următoarele motive: subfinanțarea serviciilor sociale; asistența socială nu întotdeauna deține informații despre cei care au nevoie de serviciile lor; populația nu este suficient informată cu privire la serviciile sociale; pretendenții la serviciile sociale nu corespund tuturor criteriilor de acordare a asistenței sociale.

3. *Accesul limitat la serviciile medicale* se caracterizează prin: distanțe mari de parcurs până la policlinici/spitale, în special pentru persoanele vârstnice din mediul rural, cheltuieli mari pentru servicii medicale. În pofida faptului că persoanele vârstnice fac parte din subiecții de asigurare obligatorie de asistență medicală conform articolului 4 p. j) al Legii Nr. 1585 din 27-02-1998 cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală [86], nu toate serviciile medicale necesare persoanelor vârstnice sunt acoperite de polița de asigurare obligatorie de asistență medicală.

4. *Accesul redus la bunuri și servicii.* Excluziunea din cauza accesului redus la bunuri și servicii nu înseamnă o lipsă totală de venit, ci că venitul disponibil nu este suficient pentru a menține o anumită poziție în societate prin consumul de bunuri și servicii asociate în mentalitatea publică cu un anumit grup social.

În ciuda apropierii de categoriile mai răspândite și mai bine dezvoltate de privare și deprivare, conceptul de excluziune socială, utilizat în mod activ în special de cercetătorii occidentali, este mai productiv în analiza accesului limitat la instituțiile care distribuie resursele,

și, în primul rând, la *piața forței de muncă, sisteme educaționale, sănătate, asigurare socială*. Acest lucru ne permite să interpretăm excluziunea ca o restricție a activității sociale a unui individ sau a unui grup până la excluderea acestuia din viața publică din cauza barierei în calea realizării drepturilor sociale și civile și a satisfacerii insuficiente a nevoilor societale din cauza lipsei de acces la resursele economice, politice, sociale și culturale.

Trăsăturile distinctive ale excluziunii sociale a persoanelor vârstnice pot fi reprezentate astfel:



Figura 1.4. Trăsăturile distinctive ale excluziunii sociale a persoanelor vârstnice

Sursa: Elaborată de autor.

Problema privind modalitățile de diminuare a excluziunii sociale este agravată pentru societățile în tranziție, deoarece dorința de a respecta principiile țărilor dezvoltate se ciocnește aici de un nivel scăzut de dezvoltare economică. Ca urmare, „*intrarea în bătrânețe*” are loc pe fundalul scăderii nivelului de bunăstare, al deprivării sociale multidimensionale și al excluziunii sociale pronunțate a întregului grup social de *vârstnici*. *Principalul factor care provoacă formarea și menținerea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice este problema ocupării forței de muncă: în majoritatea cazurilor, societatea nu vede posibilitatea de a folosi experiența specialiștilor, care se acumulează odată cu vârsta.*

Excluziunea socială ca obiect al cercetării științifice și obiect al impactului managerial are multe fațete care afectează diverse aspecte ale vieții, inclusiv aspectele economice, sociale și de altă natură. Prin urmare, pe lângă studierea literaturii consacrate direct excluziunii sociale, ar trebui să apelăm nu numai la lucrări științifice care studiază excluziunea socială, ci la o gamă mai largă de lucrări științifice (*Anexa 1*).

În literatura autohtonă studierea excluziunii sociale se află la etapa intermediară și deseori este studiată prin prisma altor fenomene înrudite, precum coeziunea și incluziunea socială, sărăcia,

îmbătrânirea demografică, securitatea economică, protecția socială a persoanelor vârstnice, piața muncii, bunăstarea etc.

În lucrările cercetătorilor români Ghența M., Bobarnat E. S., se studiază determinanții ai excluziunii sociale în rândul persoanelor vârstnice [53]. Stoiciu V. cercetează „Sărăcie și excluziune socială a vârstnicilor ocupați pe piața muncii” [124]. După părerea lui L. Simion, „la baza excluziunii sociale a vârstnicilor sunt sărăcia și singurătatea, aflate într-o relație strânsă și care s-au amplificat în ultimii ani” [121].

Salcuțan L. examinează problema atribuirii experienței și capacităților persoanelor ce au atins vârsta de pensionare. „Una din cauzele dramatice ale vârstnicilor este neacceptarea unora pe piața muncii și prin intermediul potențialului nerealizat adesea sunt percepuți drept „povară”. Situația vârstnicilor este caracterizată prin acutizarea percepțiilor dependenței, instabilității, prejudecății, ce accentuează manifestarea unor reacții pasive și agresive, chemate să distrugă orientările valorice, dar și alte cauze” [119].

Fenomenul excluziunii sociale a fost investigat în lucrările semnate de Vremiș M., Toartă V., Rojco A., Cheianu-Andrei D. [143], oferind un set de indicatori de măsurare a excluziunii sociale în Republica Moldova, metodologia de calcul a acestora, precum și analiza indicatorilor prin prezentarea inegalității umane și disparităților regionale în scopul elaborării unor strategii de reconstrucție socială și a unor politici de suport pentru grupurile vulnerabile, consacrand un paragraf excluziunii sociale a persoanelor vârstnice; Onofrei A. „Vârstnicii, sărăcia și excluziunea socială” [103], examinând excluziunea persoanelor vârstnice prin prisma sărăciei.

În studiul „Populația vârstnică în contextul constituirii clasei de mijloc din Republica Moldova” [108], Potoroacă M. vede vârsta „ca un factor care poate determina vulnerabilitate, discriminare și *excluziune*”. În lucrările lui Rojco A., situația persoanelor vârstnice este cercetată prin prisma sărăciei și bunăstării acestui grup social [118].

Procese de excludere distrug solidaritatea socială și îi împing pe excluși la periferia spațiului social, ducând la pierderea legăturilor lor cu societatea. Majoritatea gerontologilor și istoricilor sociali asociază originile problemei moderne a persoanelor vârstnice cu procese precum *schimbarea naturii muncii* într-o societate industrială față de una agrară, împărțirea „geografică” a generațiilor cauzată de creșterea orașelor mari, care a oferit tinerilor muncă, distrugerea „producției familiale” și a clanului multigenerațional patriarhal, răspândirea familiei nucleare (formate din doi părinți și copiii lor), o accelerare bruscă a ritmului dezvoltării științifice și tehnologice, care a devalorizat experiența generațiilor mai în vârstă, redistribuirea „monopolului asupra cunoștințelor” în favoarea tinerilor, introducerea unui sistem de concediere forțată pentru limită de vârstă [147, p. 182]. La începutul secolului al XXI-lea, persoanele vârstnice nu numai că

și-au pierdut independența economică și au fost deplasate de pe piața forței de muncă, au fost lipsite de acea aureolă tradițională de înțelepciune care a servit drept „salvconduc”¹ pentru generațiile anterioare de 70 de ani, și parțial, le compensa inevitabilele vicisitudini ale bătrâneții. În ultimele decenii, procesul a devenit un fenomen global și a căpătat proporții enorme.

În documentul Comisiei Economice a Organizației Națiunilor Unite pentru Europa (UNECE – *United Nations Economic Commission for Europe*) „*Approaches to Measuring Social Exclusion*” din anul 2022 [133, p.1, 59] este menționat că „excluziunea socială este un concept larg pentru care nu există o definiție precisă sau general acceptată”, fiind „măsurată și definită în moduri diferite în funcție de diferite contexte sociale. Din cauza acestor circumstanțe variate, ajungerea la un consens asupra unei definiții comune convenite la nivel internațional este o sarcină dificilă” și nerealizată în momentul de față.

Reieșind din cele expuse, putem conchide că nu există o definiție unică pentru conceptul general de excluziune socială. Prin urmare, putem menționa că și pentru „grupurile expuse unui risc deosebit de excluziune socială, inclusiv persoanele vârstnice și pensionarii, tinerii, părinții singuri, bolnavii și persoanele cu dizabilități” [6, p. xiii] nu există o noțiune aparte, nici pentru fiecare din categoriile specificate.

În cercetarea de față, autorul (Heghea E.) a precizat și completat noțiunea de excluziune socială a persoanelor vârstnice:

Excluziunea socială reprezintă un proces de formare a excluderii sociale ca urmare a acțiunii unui șir de factori externi și interni (lipsa mijloacelor bănești, evitarea angajării persoanelor în vârstă pre-pensionară și pensionară, reducerea oportunităților la educație, instruirea profesională, limitarea sau refuzarea accesului la asistență medicală și socială), manifestată prin ruperea legăturilor sociale, refuzul de a participa la diverse tipuri de interacțiune socială și de a folosi mecanismele de integrare socială, conducând la punctul său extrem la izolarea socială a individului.

1.2. Analiza cadrului teoretic și legislativ privind excluziunea socială în contextul îmbătrânirii populației

Îmbătrânirea populației este un proces global, practic în fiecare țară se observă creșterea numărului și ponderii persoanelor vârstnice în numărul total al populației. Îmbătrânirea populației a devenit una dintre problemele stringente ale societății moderne, care necesită transformarea politicii sociale. Însă experiența socială, asociată cu viața în societatea în curs de îmbătrânire,

¹ Document care acorda cuiva liberă trecere pe un teritoriu străin sau într-o zonă de război

deocamdată este indisponibilă pretutindeni în lume, iar gândirea în termeni de riscuri și amenințări este foarte răspândită. Din această cauză, în opinia noastră, atât cercetătorii, cât și mass-media vorbesc permanent despre „amenințarea îmbătrânirii societății”, însă modele de atitudine rațională față de acest proces pentru moment nu sunt suficiente. La nivel individual, fiecare persoană speră și tinde de a trăi cât mai mult, însă persoanele în vârstă sunt considerate de către societate ca un „grup de risc” tot mai mare – grup vulnerabil. În legătură cu grupul social în speță, deseori funcționează diverse practici de excludere, generate de opiniile biologizante și medicalizate cu privire la calea vitală a individului, care s-au învechit considerabil [151].

Cunoaștem puțin despre modul în care îmbătrânirea și excluziunea socială se intersectează de-a lungul vieții. Cercetătorii se concentrează adesea pe excluziunea socială atunci când oamenii părăsesc piața forței de muncă și devin pensionari. Cu toate acestea, înțelegerea relației dintre îmbătrânire și excluziune socială poate dezvălui principalele obstacole cu care se confruntă populația vârstnică [144].

Conform prognozelor Organizației Mondiale a Sănătății pentru perioada 2015-2050, proporția populației lumii cu vârsta peste 60 de ani aproape se va dubla, de la 12% până la 22%. În 2020, numărul populației în vârstă de 60 de ani și peste a depășit numărul copiilor în vârstă de până la 5 ani. În 2050, 80% dintre persoanele vârstnice vor trăi în țări cu un nivel mic sau mediu al veniturilor. Comparativ cu trecutul, îmbătrânirea populației s-a accelerat semnificativ [145]. Ceea ce ține de populația cu vârstă de 65 de ani și peste, conform datelor Băncii Mondiale, în anul 2021 a constituit 747 milioane de persoane în lume. La nivel global, ponderea populației în vârstă de 65 de ani și peste a crescut de la 6% în 1990 până la 10% în 2021 [129].

Politica gerontologică ar trebui să vizeze depășirea tensiunii sociale, satisfacerea nevoilor și intereselor, precum și îmbunătățirea nivelului și calității vieții cetățenilor în vârstă.

Bătrânețea este de obicei împărțită în perioade, de exemplu, se disting: vârsta înaintată (60-75 de ani), vârsta senilă (75-90 de ani) și vârsta longevivilor (90 de ani și mai mult). O astfel de împărțire nu este întotdeauna obiectivă, deoarece nu ține cont de caracteristicile fiziologice și psihologice individuale ale unei persoane. Pe lângă faptul că puterea fizică și sănătatea în general sunt slăbite progresiv la bătrânețe, bătrânețea se caracterizează prin schimbări în psihologia umană: lumea interioară a persoanei, înțelegerea vieții iese în prim-plan, iar sferile intelectuală și emoțională a vieții sociale se retrag în poziții secundare sau chiar își pierd necesitatea. Procesul de îmbătrânire a populației necesită îmbunătățirea diverselor tipuri de asistență în anumite domenii ale vieții, și anume servicii medicale, comunale, social-culturale și de altă natură. În conformitate cu aceasta, este de remarcat faptul că o persoană vârstnică, la fel ca orice alt individ, are nevoi de bază. Nevoile de bază ale individului sunt sănătatea fizică și autonomia. Sănătatea într-o astfel de

situație poate fi interpretată în diferite moduri: 1) absența unor boli specifice; 2) sănătatea poate fi văzută prin prisma supraviețuirii [157, p. 23].

Nevoile intermediare includ o alimentație adecvată, o locuință adecvată, îngrijire medicală adecvată, securitate fizică și economică etc. Toate aceste nevoi au ca scop menținerea sănătății și autonomiei individului. Ca rezultat, o persoană își poate permite să participe la viața socială. Toate aceste nevoi de bază ar trebui să fie asigurate și implementate de către stat prin infrastructura socială și legislația adoptată. Dar nici într-o astfel de situație persoana nu este eliberată de responsabilitate și, desigur, cetățenii înșiși ar trebui să se străduiască să întărească legăturile sociale, iar normele morale într-o atare situație vor juca în orice caz un rol central [162, p. 90].

În „Compendiumul de geriatrie” *îmbătrânirea* este prezentată ca „un proces complex ce se caracterizează prin deteriorarea funcțiilor fiziologice, un proces intrinsec al pierderii viabilității și al creșterii vulnerabilității” [101, p. 19].

În literatura anglosaxonă se utilizează doi termeni: *îmbătrânirea* și *senescența*. Prin termenul *îmbătrânire* se înțeleg toate modificările ce apar pe parcursul vieții și care are atât componente benefice de dezvoltare, cât și componente negative, de involuție.

Senescența este faza de la maturitatea completă până la moarte, caracterizată prin acumularea de produse metabolice și prin scăderea probabilității de reproducere și de supraviețuire. Senescența se referă doar la un proces degenerativ, cu modificări de vârstă, care influențează nociv funcțiile organismului uman și sunt determinate de trecerea timpului biologic.

Termenul *senescență* este, de obicei, utilizat pentru a denumi acele transformări de degradare, instalate în decursul etapei de postmaturare și care stau la baza vulnerabilității crescute și a diminuării capacității de supraviețuire. Deși *senescența* este doar o etapă a procesului de *îmbătrânire*, în limbajul obișnuit și în geriatrie se utilizează adesea termenul *îmbătrânire* cu sens de *senescență* [101, p. 19].

„Persoanele vârstnice sunt cele care se află în cea de-a treia sau chiar a patra perioadă a existenței, perioadă în care pierderile și declinul la niveluri fiziologic, psihologic, economic și social sunt cele mai severe, aceste pierderi nefiind întotdeauna datorate unei evoluții biologice, ci fiind implicați, concomitent, și factorii sociali, economici și culturali” [38].

Din punct de vedere social, bătrânețea este echivalentă cu dezangajarea față de rolurile sociale active, retragerea din viața profesională și adoptarea altor roluri dintre care unele cu caracter pasiv, de dependență, iar altele cu caracter activ, „compensator”. În contextul datelor referitoare la investigarea complexă a procesului de *îmbătrânire*, considerăm că poate fi invocat conceptul de *îmbătrânire socială a individului* – ca membru al unor grupuri sociale organizate – prin funcțiile și rolurile lui sociale. Reducerea rolurilor sociale „ca număr sau ca intensitate de

manifestare sau când individul se află în imposibilitatea de a le îndeplini, se poate vorbi de un dezechilibru” sau de un debut al îmbătrânirii sociale [101].

„Îmbătrânirea socială, exprimată prin vârsta socială, poate reflecta gradul de integrare a individului și este considerată ca un fenomen măsurabil prin indicatorii sociali ai poziției unui individ în ansamblul de muncă sau în activitatea de grup, a raporturilor interpersonale, prin capacitatea de îndeplinire a rolurilor sociale în cadrul structurii sociale generale” [101, pp. 339-340].

Îmbătrânirea socială este o sinteză a tuturor tipurilor de îmbătrânire și reflectă poziția persoanei în societate, sistemul de drepturi și cerințe pe care societatea le impune unei persoane la etapa finală a vieții sale, natura relației sale cu mediul [166, pp. 160-161].

Provocările și oportunitățile cauzate de îmbătrânirea populației au fost abordată de multe ori în publicații, atât din străinătate, cât și din Republica Moldova. Numărul publicațiilor despre îmbătrânirea populației este în continuă creștere, reflectând interesul tot mai mare pentru acest subiect în condițiile procesului ireversibil de îmbătrânire demografică și, ca urmare, îngrijorarea, din cauza realităților noi și asigurarea continuității generațiilor și a unei societăți prietenoase [140].

În condițiile actuale ale Republicii Moldova se dezvoltă cu pași vertiginoși o cultură a tinereții, în care „persoana vârstnică își găsește mai puțin loc, astfel, societatea modernă generează bătrânețe, dar tinde să o respingă și o izolează” [47, p. 6]. În acest context, se pune accentul pe obiectivul „Dezvoltarea oportunităților antreprenoriale și de angajare în rândul tinerilor, în special a celor cu oportunități reduse” [126]. Însă prognozele demografice, ca și în alte țări, nu sunt consolatoare și semnalează despre o creștere rapidă a numărului de persoane vârstnice în totalul populației țării. În consecință, guvernele multor țări promovează majorarea vârstei de pensionare, ca fiind cea mai eficientă măsură în lupta cu insuficiența forței de muncă, provocată de îmbătrânirea populației [52, p. 259].

Vârsta de pensionare în diferite țări ale lumii este o valoare variabilă. De asemenea, în unele țări se vorbește nu doar despre majorarea vârstei de pensionare, dar și despre egalarea acestui indicator între bărbați și femei. Însă populația nu este gata să amâne brusc odihna sa legală. Prin urmare, aproape în toate țările au început încet, dar sigur să majoreze vârsta de pensionare. Astfel, încât să provoace daune minime populației [62].

Republica Moldova nu a făcut excepție și a mărit vârsta standard de pensionare. Potrivit articolului 41 (1) al Legii nr.156-XIV [91], vârsta standard de pensionare de 63 de ani a fost stabilită începând cu 1 iulie 2019 pentru bărbați și, de la 1 iulie 2028, pentru femei. Atingerea acestei vârste se realizează, începând cu 1 iulie 2017, prin creșterea anuală a vârstei standard de pensionare pentru bărbați cu 4 luni – de la 62 ani 4 luni, iar pentru femei cu 6 luni – de la 57 ani 6

luni. De remarcat că în anul 2020 s-a întreprins o încercare de înghețare a creșterii vârstei de pensionare și de stabilire a acesteia la nivelul anterior de 57/62 de ani. Totuși, la începutul lunii decembrie 2021 Parlamentul RM a adoptat legea prin care s-a revenit la practica anterioară de majorare treptată a vârstei de pensionare pentru bărbați și femei, până la 63 de ani. Cu toate acestea, la începutul anului 2022 a fost introdusă o categorie facilitară de pensie și anume pensia anticipată pentru carieră lungă acordată persoanelor care „au realizat o activitate în muncă mai mare decât stagiul necesar prevăzut la pensiile pentru limita de vârstă. Astfel, bărbații se vor putea pensiona anticipat dacă au 39 de ani de stagiu contributiv, iar femeile – 35 ani și 6 luni” [31].

Majorarea vârstei standard de pensionare, cu egalarea nivelului acesteia pentru bărbați și femei, va contribui la consolidarea sustenabilității financiare a sistemului de pensii. Cu toate acestea, majorarea vârstei de pensionare poate avea și consecințe negative. Pentru a evalua aceste consecințe, practica mondială folosește indicatorul *raportul procentual dintre durata activității de muncă (calculată de la 20 de ani până la vârsta de pensionare) și viața la pensie*. Analiza acestui indicator a arătat că majorarea vârstei de pensionare a condus la creșterea diferențelor dintre pensionarii din Republica Moldova și cei din țările OCDE [117, p. 68].

Tabelul 1. 1. Majorarea vârstei de pensionare în Republica Moldova (ani, luni)

	Vârsta de pensionare (ani, luni)	
	bărbați	femei
1 ianuarie 2022	63	59,6
1 iulie 2022	63	60
1 iulie 2023	63	60,6
1 iulie 2024	63	61
1 iulie 2025	63	61,6
1 iulie 2026	63	62
1 iulie 2027	63	62,6
1 iulie 2028	63	63

Sursa: Elaborat în baza articolului 41 (1) al Legii nr.156-XIV [91].

Vârsta de pensionare în țările OCDE a fost în medie de 64,2 ani pentru bărbați, ceea ce este cu 1,2 ani mai mare decât în Republica Moldova (*Tabelul 1.2*). Însă, durata de viață la pensie a bărbaților pensionari din țările OCDE este de 19,5 ani, adică cu 5,3 ani mai mult decât în țara noastră. Drept urmare, raportul dintre numărul anilor la muncă și numărul anilor la pensie în țările OCDE (226,7%) este de 1,3 ori mai mic decât în Republica Moldova (302,8%). O situație similară este și cu referire la femei. În țările OCDE, vârsta de pensionare pentru femei este de 63,4 ani, adică cu 4,4 ani mai mare decât vârsta de pensionare stabilită în Republica Moldova. Cu toate acestea, în țările OCDE, femeile la pensie trăiesc 23,8 ani, iar în Moldova – 19,6 ani, adică cu 5,2 ani mai puțin.

Tabelul 1. 2. Raportul dintre durata activității de muncă și viața la pensie în țările OCDE și Republica Moldova, %

	OCDE (2020)		Republica Moldova (2022)	
	bărbați	femei	bărbați	femei
Vârsta de pensionare, ani	64,2	63,4	63,0	60,0
Durata activității de muncă, ani	44,2	43,4	43,0	40,0
Speranța de viață rămasă la vârsta medie de ieșire de pe piața muncii	19,5	23,8	13,1*	19,6*
Ani de muncă în % față de ani la pensie	226,7	182,4	328,2	204,1

* date provizorii pentru 2022

Sursa: Calculat în baza datelor Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova [12] și OCDE [105].

Modificarea structurii de vârstă a populației provoacă îngrijorare: creșterea numărului absolut și relativ al persoanelor vârstnice. În multe țări, inclusiv în Republica Moldova, în același timp, are loc un proces de reducere a populației totale. Astfel, populația cu reședință obișnuită a scăzut cu 6,4% în anul 2022, comparativ cu 2018, în timp ce coeficientul îmbătrânirii populației la 1 ianuarie 2022 era de 22,8%, fiind în creștere cu 2,8 p.p. față de anul 2018. Diferențe se constată și în repartizarea pe medii și sexe. Astfel, la începutul anului 2022 coeficientul îmbătrânirii populației urbane era de 21,1%, iar a celei rurale – de 24,0%. Coeficientul îmbătrânirii feminine a constituit 26,2%, fiind mai înalt față de cel al bărbaților cu 7,1 p.p. (coeficientul îmbătrânirii masculine – 19,1%). Aceste procese demografice – îmbătrânirea populației și scăderea numărului acesteia – formează un „deficit demografic” [57].

Creșterea vârstei de pensionare (până la 63 de ani pentru femei și bărbați) contribuie la prelungirea perioadei dividendului demografic, dar este important să fie obținută o extindere reală a duratei de încadrare în câmpul muncii prin creșterea ratei de ocupare la toate vârstele, inclusiv la vârstele pre-pensionare. „Dividendul demografic reprezintă un potențial pentru creșterea economică care poate avea loc în rezultatul schimbărilor în structura pe vârste a populației, în special, atunci când ponderea populației în vârsta aptă de muncă (populația producătoare de bunuri) este mai mare decât ponderea populației în vârsta inaptă de muncă: copiii și vârstnicii (populația dependentă)” [49, p.1]. În Republica Moldova în anul 1980 piramida pe vârste și sexe a populației a avut un caracter progresiv, baza piramidei (copii și tineri) a fost largă, iar vârful acesteia a fost îngust, adică numărul persoanelor vârstnice era scăzut. În ultimele decenii, structura pe vârste a populației a suferit modificări considerabile [49].

Între anii 2014 și 2021 ponderea persoanelor cu vârsta între 0-14 ani nu a cunoscut schimbări majore și a oscilat puțin în jurul valorii de 18%, atunci cota vârstnicilor (persoane cu vârsta mai mare de 65 de ani) s-a majorat de la 10,9 până la 14,9%. În următoarele două decenii

această tendință se va accentua. Astfel, către anul 2040 copiii vor constitui doar 1/8 din populația țării, iar ponderea vârstnicilor se va majora până la 24,4% [44].

Esența deficitului demografic este reducerea populației în „vârstă aptă de muncă”, concomitent cu creșterea populației de „vârsta inaptă de muncă”, în primul rând vârsta de pensionare. Consecințele socioeconomice ale deficitului demografic includ de obicei o încetinire sau chiar stagnare a dezvoltării economice, o „supraîncărcare” a sistemelor de asistență socială și de îngrijire medicală, scăderea calității vieții populației de toate vârstele. Aparenta inevitabilitate și chiar invincibilitate a consecințelor enumerate duce la concluzia despre criza globală iminentă a îmbătrânirii [4].

Acuitatea problemelor cauzate de îmbătrânirea populației este evidentă. În același timp, scenariile apocaliptice de dezvoltare socială, concentrându-se pe probleme, ignoră oportunitățile asociate schimbărilor demografice. Aceste oportunități includ speranța de viață generală crescută și speranță de viață sănătoasă. Creșterea acestor doi parametri formează baza celui de-al „doilea dividend demografic” [96]. Esența sa constă în posibilitatea creșterii potențialului economic al unei societăți îmbătrânite prin implicarea lucrătorilor vârstnici în producție. Cu toate acestea, utilizarea practică a celui de-al doilea dividend demografic presupune implementarea unor politici publice bine gândite și echilibrate în domeniile ocupării forței de muncă, educației, sănătății, serviciilor sociale și bunăstării. Depășirea provocărilor și valorificarea oportunităților schimbărilor demografice constituie baza pentru adaptarea la o societate care îmbătrânește; anume adaptare, și nu luptă.

Îmbătrânirea populației și scăderea numărului de persoane în vârstă aptă de muncă fundamentează necesitatea valorificării integrale a potențialului intelectual al persoanelor vârstnice, care este o resursă prețioasă și productivă. Pentru aceasta este necesară modernizarea programelor existente de susținere a lor de către stat și schimbarea practicii existente pe piața muncii, orientată în mod exclusiv spre generația tânără.

În ultimele decenii se observă o atenție sporită acordată îmbătrânirii populației și, mai ales, față de persoanele vârstnice ca grupă socială și de vârstă. Inițiatore ale discuțiilor despre ce loc ar trebui să ocupe persoanele vârstnice în societate și ce rol ar trebui să joace în realitatea socială modernă sunt societățile occidentale cu un nivel de bunăstare destul de ridicat. De-a lungul acestor decenii, viziunile despre statutul social și locul persoanelor vârstnice în societate s-au schimbat semnificativ.

Actualmente, documentele normative care dau tonul general perceperii fenomenului îmbătrânirii poziționează grupul vârstnicilor în raport cu societatea și statul, consolidând statu-quo-ul mai mult sau mai puțin stabil asupra acestui fenomen. Conceptul de îmbătrânire activă a

fost formulat în anul 2002 în Planul internațional de acțiuni de la Madrid privind îmbătrânirea [1; 136; 137].

Principalele sale teze contestă în esență primul document internațional privind drepturile persoanelor vârstnice – Planul de la Viena din 1982 [132], care afirmă dreptul oricărei persoane vârstnice la pensie și odihnă după muncă pentru un anumit număr de ani.

Planul de la Madrid a inclus o abordare bruscă, de la bătrânețea inactivă pe piața muncii, considerată drept o povară pentru comunitate și inaptă de orice contribuție socială sau economică, către valorile îmbătrânirii active și încadrarea în câmpul muncii. În așa fel, acest plan a marcat o serie de schimbări conceptuale importante în perceperea îmbătrânirii și diminuării excluziunii sociale a persoanelor vârstnice. În primul rând, este o respingere a percepției biologizate și medicalizate a îmbătrânirii ca o durată de stingere obligatorie și pierderii capacității de muncă odată cu înaintarea în vârstă. În al doilea rând, dorința de a preveni excluziunea socială a vârstnicilor după ieșirea la pensie: încetarea legăturilor sociale după pensionare sunt aproape inevitabile. Și, în al treilea rând, anume în continuarea ocupării calificate identificăm dovezi practice că persoanele vârstnice nu reprezintă o povară, ci o resursă a societății moderne.

Conceptul de îmbătrânire activă a apărut la intersecția dezbaterilor academice despre îmbătrânire, formarea economiei neoliberale și politicii sociale față de persoanele vârstnice. În fiecare dintre aceste domenii, s-au făcut eforturi pentru a schimba înțelegerea îmbătrânirii și percepția persoanelor vârstnice în societate.

În căutarea soluțiilor, Comunitatea internațională a întreprins încercări repetate de a formula răspunsuri la întrebările legate de îmbătrânire. Asemenea încercări au fost făcute înainte de toate în cadrul organizațiilor internaționale (interguvernamentale), în primul rând Organizația Națiunilor Unite (ONU).

În 1948, la doar trei ani de la înființarea ONU, un proiect al Declarației a Drepturilor Persoanelor Vârstnice a fost înaintat spre examinare de către Adunarea Generală a acestei organizații. Această inițiativă a Delegației Argentinei nu s-a încheiat însă cu aprobarea proiectului propus. A fost nevoie de mai bine de douăzeci de ani pentru ca problemele îmbătrânirii să-și ocupe locul cuvenit pe agenda organelor legislative și consultative ale ONU, iar apoi au fost supuse dezbaterilor în cadrul primei Adunări Mondiale privind Îmbătrânirea. Principalul rezultat al primei Adunări Mondiale, care a avut loc la Viena (Austria) în 1982, a fost adoptarea Planului internațional de acțiune privind îmbătrânirea [140]. Planul de acțiuni de la Viena a fost primul document de politică internațională care a oferit recomandări pentru politici publice în domenii care afectează direct interesele persoanelor vârstnice. Ideile și prevederile principale ale Planului de acțiuni de la Viena au fost continuate și dezvoltate în Principiile ONU privind persoanele

vârstnice, care au fost aprobate de ONU în 1991 [139]. Acest document concis, care se încadrează pe o singură pagină, a formulat pentru prima dată drepturile de bază ale persoanelor vârstnice la independență, participare în societate, îngrijire și atenție, auto-realizare și demnitate.

O etapă importantă în istoria acțiunilor internaționale privind îmbătrânirea a fost organizarea de către ONU în 1999 a Anului Internațional al Persoanelor Vârstnice. În pregătirea Anului Internațional, a fost formulat cadrul conceptual al acestuia, care a inclus patru parametri (dimensiuni): situația persoanelor în vârstă; dezvoltarea individuală a unei persoane; relații intergeneraționale; interconexiune dintre îmbătrânire și dezvoltarea societății [134].

Până la sfârșitul secolului al XX-lea, *comunitatea internațională* a stabilit că îmbătrânirea este una dintre problemele universale și cuprinzătoare ale politicii naționale și globale, iar soluționarea lor necesită acțiuni rezonabile și coordonate ale comunității mondiale. Pentru coordonarea și aprobarea unor astfel de acțiuni, s-a decis organizarea și desfășurarea sub egida ONU a celei de-a doua Adunări Mondiale privind Îmbătrânirea, care a avut loc în 2002 la Madrid (Spania). Adunarea de la Madrid s-a încheiat cu adoptarea principalului document final: Planul internațional de acțiuni de la Madrid privind îmbătrânirea [135].

Principalul motiv al preocupării comunității internaționale față de problemele îmbătrânirii au fost schimbările demografice fundamentale care au avut loc în lume până la sfârșitul secolului trecut și au capturat, într-o măsură sau alta, aproape toate regiunile lumii. A devenit evident că dezvoltarea societății în noul secol trebuie să țină cont de procesele în creștere ale îmbătrânirii demografice, să găsească soluții la problemele emergente și să profite de oportunitățile care se deschid. În lume s-a înrădăcinat o percepere că îmbătrânirea omenirii a devenit universală și ireversibilă, egală ca semnificație cu procesul de globalizare [131].

O analiză a problemelor și oportunităților unei societăți în curs de îmbătrânire, precum și formularea unor posibile soluții, au format principalul conținut al Planului de acțiune de la Madrid [135]. Conceptul central al Planului Madrid este *conceptul de societate pentru toate vârstele*. La rândul său, conceptul de societate pentru toate vârstele a rezultat din conceptul de societate pentru toți, formulat în Declarația și Programul de Acțiune de la Copenhaga al Summit-ului Mondial pentru Dezvoltare Socială, desfășurat în capitala daneză în 1995 [138]. Programul de acțiuni al Summit-ului de la Copenhaga a definit o societate pentru toți ca fiind o societate „în care toate ființele umane, fiecare cu drepturi și îndatoriri, sunt chemate să joace un rol activ” [138, paragraful 66]. Dezvoltarea ideii de societate pentru toți, în baza conceptuală a Anului Internațional al Persoanelor Vârstnice a sugerat că o societate pentru toate vârstele „ar fi chemată să ofere tuturor generațiilor oportunități de sprijin reciproc și de împărtășire a roadelor unui astfel de sprijin, pe baza celor două principii inseparabile de reciprocitate și dreptate” [134].

Declarația politică, adoptată împreună cu Planul de acțiuni de la Madrid, afirmă că scopul Planului de la Madrid este „de a răspunde oportunităților și provocărilor îmbătrânirii populației în secolul XXI și de a promova o societate pentru toate vârstele” [138, Articolul 1 din Declarația politică]. În Planul de la Madrid este formulat scopul: „să se asigure că populația în vârstă din toate țările lumii are oportunitatea de a trăi în condiții sigure și decente și de a continua să participe în societate ca cetățeni cu drepturi depline” [138, paragraful 10].

Reprezentanții statelor membre ONU, adoptând Planul de acțiuni de la Madrid în 2002, s-au angajat să elimine toate formele de discriminare din societate, inclusiv discriminarea pe criterii de vârstă; de a face îmbătrânirea parte integrantă a politicilor sociale și economice; de a acorda protecția și asistența persoanelor vârstnice în timpul conflictelor militare și ocupației străine; și de a oferi persoanelor vârstnice acces universal și egal la asistență medicală și servicii sociale. Conform Planului de acțiune de la Madrid privind îmbătrânirea la nivel național și internațional, ar trebui implementate trei domenii prioritare (*Tabelul 1.3*): I. Persoanele vârstnice și dezvoltarea societății; II. Sănătate și bunăstare la bătrânețe; III. Crearea condițiilor favorabile.

Tabelul 1. 3. Structura Planului internațional de acțiuni de la Madrid privind îmbătrânirea: priorități și probleme

Direcții prioritare	Probleme
I. Participarea persoanelor vârstnice în dezvoltare (societății)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Participarea activă în societate și în procesul de dezvoltare. 2. Activitatea de muncă și o forță de muncă îmbătrânită. 3. Dezvoltare, migrație și urbanizare (a zonelor rurale). 4. Accesul la cunoștințe, educație și formare profesională. 5. Solidaritatea între reprezentanții diferitelor generații. 6. Eradicarea sărăciei. 7. Garantarea veniturilor, protecția /securitatea socială și prevenirea sărăciei. 8. Situații de urgență.
II. Asigurarea sănătății și bunăstării la bătrânețe	<ol style="list-style-type: none"> 1. Întărirea sănătății și a bunăstării pe tot parcursul vieții. 2. Acces universal și egal la îngrijirea sănătății. 3. Persoanele vârstnice și HIV/SIDA. 4. Instruire profesională pentru îngrijitorii și lucrătorii din domeniul sănătății. 5. Nevoile persoanelor vârstnice, legate de sănătatea mintală. 6. Persoane vârstnice și dizabilități.
III. Crearea condițiilor favorabile	<ol style="list-style-type: none"> 1. Locuință și condiții de viață. 2. Îngrijire și sprijin pentru îngrijitori. 3. Neglijarea, abuzul și violența. 4. Imaginea vârstnicilor.

Sursa: Elaborat în baza [136].

În „Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing” [136] o atenție sporită se acordă activității de muncă și îmbătrânirii forței de muncă. Astfel, se punctează că persoanelor vârstnice trebuie să le fie acordată posibilitatea de a continua activitatea de muncă până când acestea manifestă dorința de a munci și își păstrează capacitatea de a munci productiv. Măsurile privind „Oportunități de angajare pentru toate persoanele vârstnice care doresc să

lucreze”, propuse în acest document, se referă la dezideratul de a continua activitatea de muncă și favorizarea acestei dorințe la nivelul politicii macroeconomice a țării, bunăoară, „prin politicile pieței muncii orientate către creșterea productivității și a ocupării forței de muncă pentru persoanele de toate vârstele” [136]. În mod deosebit ar trebui să fie focalizată atenția asupra măsurilor de sporire a nivelului de ocupare a populației vârstnice și de reducere a riscului *excluziunii sociale* sau chiar a dependenței la o vârstă înaintată.

Datorită Planului Internațional de Acțiuni de la Madrid privind Îmbătrânirea și a Declarației Politice din aprilie 2002 s-au produs modificări esențiale în abordarea persoanelor vârstnice în calitate de forță de muncă și situației lor atât pe piața muncii, cât și pe plan social. De asemenea, a avut loc conștientizarea necesității de a elimina barierele de vârstă care îngreunează intrarea pe piața muncii prin încurajarea angajării persoanelor vârstnice și neutralizarea timpurie a factorilor care duc la discriminarea lucrătorilor vârstnici.

Pentru Republica Moldova, o prioritate rămâne protecția și asistența socială a persoanelor vârstnice, prin sporirea nivelului de includere a acestora în programe de asistență socială și sporirea accesului lor la serviciile sociale.

La implementarea Planului Internațional de Acțiuni, Republica Moldova și-a focalizat atenția asupra scopului, obiectivelor și acțiunilor în 5 direcții prioritare (*Figura 1.5*):

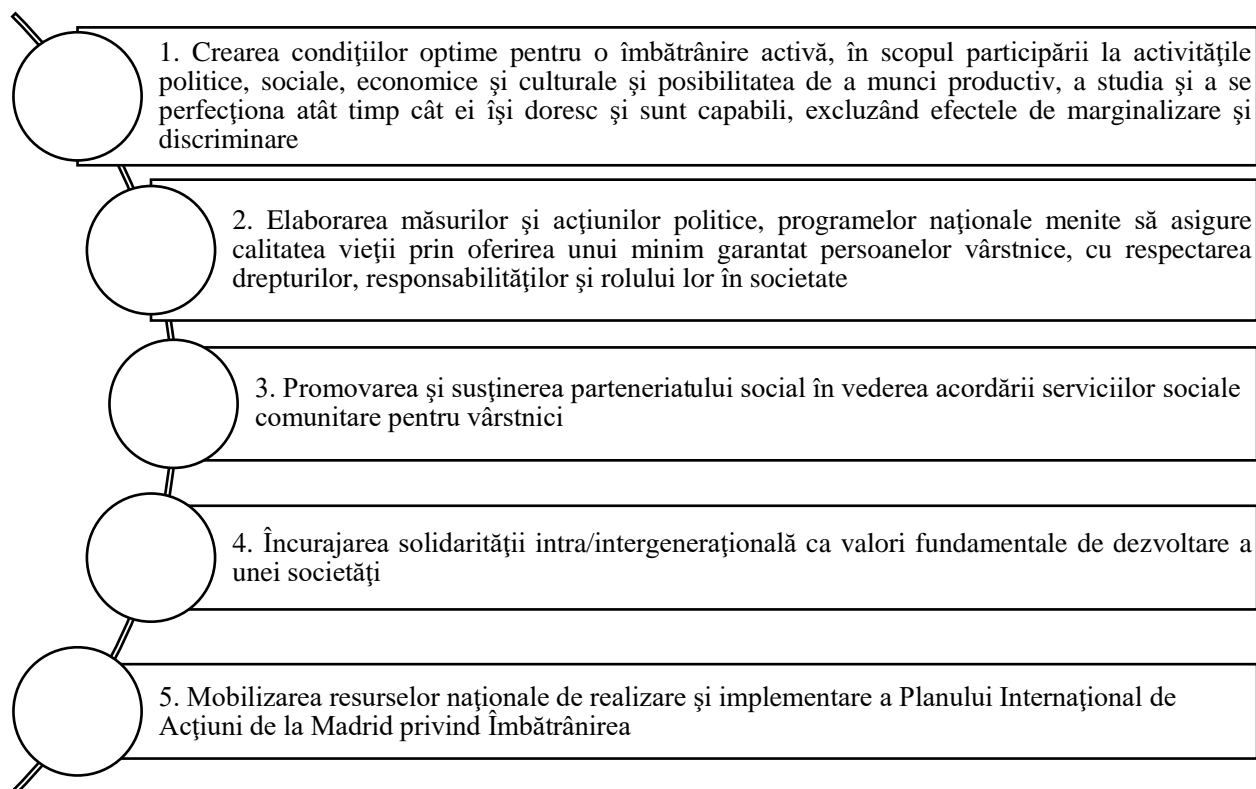


Figura 1.5. Direcții prioritare ale Planului Internațional de Acțiuni de la Madrid privind Îmbătrânirea pentru Republica Moldova

Sursa: Construită de autor în baza [113].

Urmările economice și sociale ale procesului de îmbătrânire a populației influențează imediat piața forței de muncă, situația persoanelor vârstnice pe piața forței de muncă fiind afectată de modificările rapide de angajare. Drept urmare, având în vedere situația economică și demografică din țară, a fost adoptată „Strategia Națională privind politicile de ocupare a forței de muncă în Republica Moldova pentru perioada 2006-2020” (la 11.04.2007). Strategia menționată include măsuri de soluționare a problemelor legate de îmbătrânirea populației Republicii Moldova. În strategie sunt specificate acțiunile pe termen mediu (2006-2010) și pe termen lung (2011-2020).

Strategia Națională a fost concepută astfel încât să corespundă obiectivelor stabilite de Uniunea Europeană, iar implementarea ei avea drept scop crearea oportunităților pentru persoanele vârstnice active, de a prelungi activitatea lor de muncă pe o perioadă cât mai îndelungată, astfel diminuând riscul excluziunii sociale.

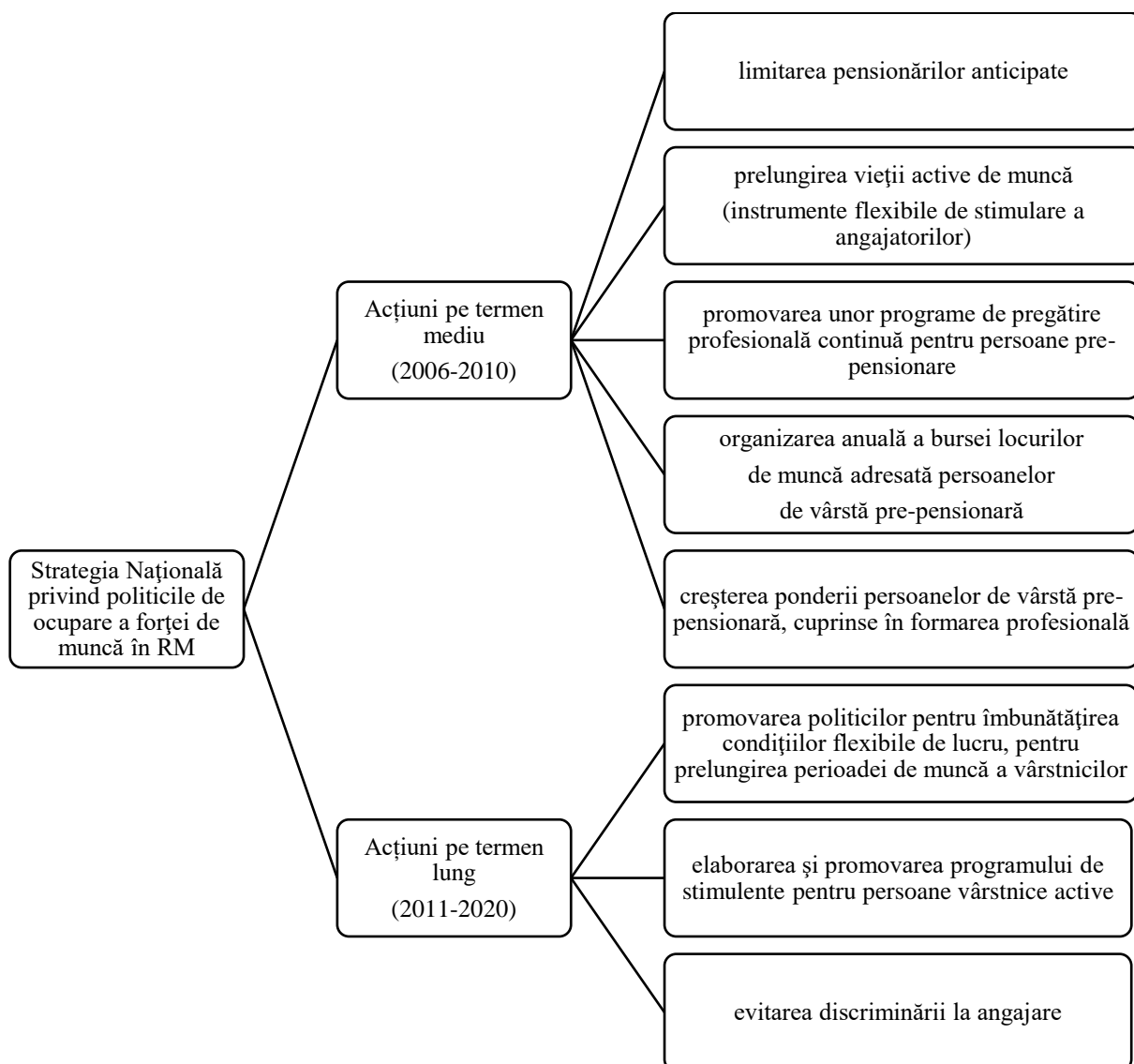


Figura 1.6. Acțiunile pe termen mediu și lung ale Strategiei Naționale privind politicile de ocupare a forței de muncă în Republica Moldova pentru perioada 2006-2020

Sursa: Construită de autor în baza [113].

Aspectele sociale și juridice ale creșterii vârstei de pensionare a cetățenilor Republicii Moldova și ale reformei sistemului de pensii, în ansamblu, se reflectă nu numai în sfera socială, ci și în cea politică.

În condițiile îmbătrânirii populației, în Republica Moldova a fost implementat Indicele Îmbătrânirii Active, care este „un instrument important de evaluare și monitorizare a implementărilor MIPAA/RIS, precum și un indicator de comparare a procesului de îmbătrânire activă între țările Europei și de identificare a punctelor forte și slabe a unei țări la această componentă” [120, p. 384]. Tratarea persoanelor vârstnice nu doar prin prisma excluziunii și a vulnerabilității sale, dar și problema recunoașterii acestora ca actori activi în dezvoltarea societății care prin experiența, cunoștințele și abilitățile lor aduc contribuții esențiale este prezentată în studiul „Indicele îmbătrânirii active în Republica Moldova, 2020”. Indicele Îmbătrânirii Active se calculează pentru populația de 55 ani și peste, este rezultatul unui panel cu indicatori multidimensionali care sunt apoi agregați în măsuri compozite și prin care se măsoară situația actuală în patru domenii aferente îmbătrânirii active și sănătoase, și anume: ocuparea pe piața muncii, participarea în societate, viața independentă, sănătoasă și în condiții de siguranță, capacitatea și mediu favorabil pentru îmbătrânirea activă [25, p. 7].

Totodată, îmbătrânirea activă nu înseamnă că omul trebuie să lucreze până la 100 de ani. Deci, dacă persoana vârstnică are o pensie bună, are un minim necesar de existență, poate este ajutată de familie și poate să-și permită să trăiască normal, fără a continua activitatea de muncă după pensionare, această persoană nu poate fi considerată drept exclusă social. Deseori este vorba despre accesul la piața forței de muncă. Adică, dacă persoana vârstnică dorește să lucreze, însă nu poate să continue activitatea de muncă, putem vorbi de excluziune, în caz contrar nu ne putem referi la excluziunea socială.

Înțelegerea interconexiunilor dintre condițiile de trai ale persoanelor vârstnice, statutul lor socioeconomic, sănătatea și bunăstarea lor are o relevanță deosebită în lumina angajamentului din Agenda 2030 pentru dezvoltarea durabilă, precum că „nimeni nu este lăsat în urmă”. În practică, acest angajament implică faptul că Obiectivele de Dezvoltare Durabilă (ODD) trebuie atinse pentru toate segmentele societății și la toate vârstele, cu o focusare deosebită asupra categoriilor vulnerabile, inclusiv asupra persoanelor vârstnice. Mai mulți indicatori contextuali ai îmbătrânirii active sunt deosebit de relevanți pentru opt din cele 17 ODD-uri naționalizate. Astfel, cum și cu cine trăiesc persoanele vârstnice se conectează la țintele legate de eradicarea sărăciei în toate formele sale și în orice context, precum și reducerea inegalităților (ODD 1; ODD10), asigurarea unei vieți sănătoase și promovarea bunăstării tuturor la toate vârstele (ODD 3), promovarea oportunităților de învățare de-a lungul vieții (ODD 4) și consolidarea competențelor de utilizare

TIC (ODD 17), realizarea egalității de gen și împuternicirea tuturor femeilor și fetelor (ODD 5), ocuparea deplină și productivă pe piața muncii și asigurarea unei munci decente pentru toți (ODD 8), promovarea unor societăți pașnice și incluzive, dezvoltarea comunităților sigure pentru toți (ODD 11; ODD 16) [25, p. 4].

Republica Moldova, începând cu anul 2002, s-a aliniat la Planul Internațional de Acțiuni de la Madrid privind Îmbătrânirea și la Strategia Regională pentru Implementarea MIPAA, în acest context a fost elaborat Programul pentru integrarea problemelor îmbătrânirii în politici [69], completat periodic și etapizat pe parcursul anilor (2007-2011; 2012-2016; 2018-2021) cu un Plan de acțiuni în domeniu [71]. Între timp, perspectiva îmbătrânirii a fost integrată în domeniile intersectoriale precum: Strategia Națională de Sănătate 2030; Planul național de acțiuni pentru implementarea Strategiei naționale privind ocuparea forței de muncă, 2017-2021; Planul de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de dezvoltare a sectorului de tineret 2020; Proiectul Legii pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2030” [54]; Programul național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020-2023 și Planul de acțiuni privind implementarea acestuia, care include direcția strategică *Migrația, diaspora și schimbările sociodemografice* [68], inclusiv cercetări în domeniul îmbătrânirii [26, pp. 12-13].

Promovarea în Republica Moldova a îmbătrânirii active a populației a necesitat adoptarea și dezvoltarea unui cadru normativ relevant. O analiză a politicilor publice în contextul implementării „Planului de acțiuni privind implementarea principiului îmbătrânirii active 2018-2021” și o evaluare a progreselor înregistrate în țară după adoptarea „Planului internațional de acțiune pentru îmbătrânire de la Madrid MIPAA / RIS în Republica Moldova” este prezentată în Raportul „Evaluarea realizării planului de acțiuni privind implementarea principiului îmbătrânirii active” [27]. În pofida alocării resurselor interne ale Guvernului Republicii Moldova în vederea implementării planului de acțiuni, resursele financiare insuficiente, situația socioeconomică nesigură, precum și „mecanismele de implementare slabe au subminat într-o măsură oarecare procesul de implementare MIPAA / RIS 2018-2021” [27].

Unul din importantele documente legislative din Republica Moldova care vizează excluziunea socială a populației țării este Legea asistenței sociale, nr. 547-XV din 23.12.2003. Astfel, în cap. I, art. 1 noțiunea de asistență socială este reprezentată ca o „componentă a sistemului național de protecție socială, în cadrul căruia statul și societatea civilă se angajează să prevină, să limiteze sau să înlăture efectele temporare sau permanente ale unor evenimente considerate drept riscuri sociale, care pot genera marginalizarea ori *excluderea socială* a persoanelor și a familiilor aflate în dificultate”. Legea în cauză determină principalele grupuri vulnerabile la fenomenul excluziunii sociale, printre care se regăsesc și persoanele vârstnice (cap. II, art. 7., punctul h)) [83].

Principalele acte legislative în Republica Moldova care contribuie la diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice sunt legile care asigură persoanelor vârstnice dreptul la asigurare cu pensii, dat fiind faptul că pensia deseori este unica sursă financiară pentru această categorie de populație. Printre aceste acte legislative putem menționa următoarele: Strategia de Reformare a Asigurării cu Pensii și Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat nr.156-XIV din 14.10.98 [91]. Actele menționate au fost completate de Legea Republicii Moldova privind sistemul public de asigurări sociale nr.489-XIV din 08.07.99 [90]. Pachetul actelor legislative, ce reglementează asigurarea cu pensii, se completează anual cu Legea Republicii Moldova privind bugetul asigurărilor sociale de stat, care reglementează atât mecanismul de calcul și plată a contribuțiilor de asigurări sociale de stat obligatorii, cât și aspectele specifice ce țin de venituri și cheltuieli.

Printre ultimele vom menționa proiectul de Hotărâre a Guvernului cu privire la aprobarea Programului privind îmbătrânirea activă și sănătoasă (2023-2027), care este „un document de politici publice pe termen mediu ce descrie obiectivele și acțiunile necesare de a fi întreprinse pentru integrarea și implementarea principiului îmbătrânirii active, având ca impact sporirea șanselor populației Republicii Moldova de a îmbătrâni activ și sănătos” [110].

Tendențele de îmbătrânire a populației determină necesitatea creșterii eficienței politicii sociale de stat în interesul persoanelor vârstnice, atragerea unor resurse financiare, materiale și de muncă semnificative pentru îmbunătățirea nivelului de trai și calității vieții acestei categorii de populație printr-o asigurare socioeconomică decentă, crearea condițiilor pentru ocuparea profesională eficientă, activitatea socială și autorealizare a persoanelor vârstnice, prin asistență medicală și socială.

1.3. Experiența internațională privind prelungirea vieții economice active a persoanelor vârstnice ca o premisă a diminuării excluziunii sociale

Experiența mondială arată că implementarea obiectivelor declarate de comunitatea internațională în domeniul asigurării oportunităților de angajare a populației vârstnice se confruntă cu o mulțime de obstacole – lucrătorii vârstnici din nicio țară din lume nu sunt considerați a fi o resursă de muncă preferabilă [122; 58; 8]. Există o contradicție evidentă între tendințele demografice moderne, care determină o creștere a duratei perioadei active a oamenilor, și ideologia *ageism*-ului înrădăcinată în societate, conform căreia vârsta înaintată continuă să fie asociată de o parte semnificativă a populației exclusiv cu infirmitate și boală, iar în domeniul muncii – cu lipsa la lucrătorii vârstnici a calităților social aprobate precum productivitatea și eficiența [59].

Relevanța problemei ocupării forței de muncă a persoanelor vârstnice crește în contextul majorării vârstei de pensionare. Acest proces a afectat în ultimii 15-20 de ani majoritatea țărilor cu un nivel înalt și mediu de dezvoltare economică și este însoțit de eforturi sporite de a oferi oportunități de angajare persoanelor vârstnice în vârsta de pre-pensionare, precum și de atenuare a consecințelor sociale negative ale acestei tranziții pentru populație. În pofida caracterului forțat al măsurilor întreprinse în domeniul ocupării forței de muncă a populației vârstnice în situația de creștere a vârstei de pensionare, implementarea acestora poate fi clasată la rezultate pozitive intermediare în rezolvarea problemei, a cărei examinare se tot amâna pe parcursul mai multor decenii. Ne referim la existența unei alternative ocupării persoanei vârstnice sub forma posibilității de pensionare a acesteia, care reduce pentru stat și societate relevanța problemei asigurării cetățenilor vârstnici cu locuri de muncă. Totodată, dorința unui pensionar de a-și continua activitatea de muncă în condițiile siguranței obiective a capacității fizice și psihice de muncă devine o problemă personală a persoanei în vârstă de pensionare, la soluționarea căreia nu poate conta pe un sprijin semnificativ din partea instituțiilor sociale de stat. În situația creșterii vârstei oficiale de pensionare, mecanismele de asigurare a angajării persoanelor vârstnice primesc un puternic imbold pentru dezvoltare și corespundere cu imperativele situației demografice actuale [156].

În țările dezvoltate se utilizează diferite forme și metode de stimulare a ocupării forței de muncă în rândul persoanelor vârstnice, având drept scop prelungirea activității de muncă a acestora. Țările care susțin dezvoltarea umană pe tot parcursul vieții cel mai probabil vor avea cei mai înalți indicatori la capitolul participarea persoanelor vârstnice în activitatea de voluntariat, participarea în viața societății, precum și pe piața muncii [65]. Drept exemplu poate servi Japonia, țara cu un număr mare de persoane vârstnice, în care o treime din populație are peste 60 de ani. În anii 1960, ea a adoptat o politică atotcuprinzătoare de asigurare socială, a introdus asistența medicală universală, o pensie socială universală ceea ce a contribuit la forță de muncă mai sănătoasă și o speranță de viață crescută [66]. În consecință, Japonia este nu doar țara cu cea mai bătrână populație, dar și cea mai sănătoasă și bogată din lume. Cu toate acestea, „Tsunami de argint” a pus o presiune financiară enormă asupra sistemului de bunăstare. În acest context s-a efectuat modificarea cadrului de drept, inclusiv: Legea privind reforma pensiilor în 2001 („*The eligibility age of old age Basic Pension started to rise (by one year of age in every two years until*”, 2013)) și revizuirea Legii de stabilizare a forței de muncă pentru persoanele vârstnice în 2006 („*Legal obligation to continue employment until the pension eligibility age*”) [79]. Astfel, este tipică regula „teinen” sau limită de vârstă stabilită pentru angajare și la atingerea vârstei de 60 de ani angajarea ulterioară depinde de angajator. Cu toate acestea, în țară au fost luate măsuri

legislative pentru eliminarea acestor lacune, drept urmare acestea garantează angajaților dreptul de a continua activitatea de muncă până la vârsta de 65 de ani (vârsta oficială de pensionare în Japonia este de 65 de ani). De asemenea, în țară a fost creată o agenție specială pentru promovarea angajării generației vârstnice *HallowWork*, care informează despre posturile vacante și oferă consiliere persoanelor vârstnice la căutarea unui loc de muncă [79].

Ca urmare a unei serii de reforme, activitatea economică a crescut și oportunitățile de angajare pentru persoanele vârstnice din Japonia s-au extins. Este de remarcă faptul că continuarea activității de muncă a lucrătorilor vârstnici niponi este influențată de diverși factori, precum motive economice, motive personale etc. În țară funcționează un sistem de deduceri din pensie pentru cetățenii vârstnici care lucrează, care depinde de nivelul veniturilor pensionarului încadrat în câmpul muncii. În acest sens, formele temporare de angajare sau inițierea propriei afaceri în rândul persoanelor cu vârsta peste 65 de ani devin din ce în ce mai relevante [158].

Deși există anumite probleme în domeniul angajării japonezilor vârstnici, în general, situația acestora poate fi numită destul de prosperă. Aproape toți cetățenii care doresc să muncească au un loc de muncă. Nivelul pensiilor, precum și economiile acumulate în timpul muncii, le permit să se simtă destul de liberi din punct de vedere material. Funcționarea unui sistem special de îngrijire medicală și, mai ales, a unui sistem de asigurare de îngrijire pe termen lung, le facilitează rezolvarea problemelor care apar în cazul unei deteriorări a sănătății. Prezența unor oportunități largi de însușire de noi abilități, de dobândire de noi cunoștințe, de călătorie etc. face viața pensionarilor japonezi bogată și interesantă. În sfârșit, crearea infrastructurii în toată țara, care facilitează deplasarea persoanelor vârstnice, atitudinea respectuoasă și atentă față de aceștia din partea tinerelor generații îi ajută să se simtă cetățeni cu drepturi depline ai societății.

Studiind experiența țărilor străine în ceea ce privește angajarea persoanelor vârstnice, am constatat că aici există cu totul altă schemă de angajare a lor. În unele țări dezvoltate nu există posibilitatea de a primi concomitent și salariu, și pensie. Excepție fac unele state din SUA și Canada. În Europa de Vest, este obligatoriu ca pensionarul să părăsească locul de muncă pentru a obține pensia. Între aceste extreme – pensia necondiționată și pensia cu condiția disponibilizării obligatorii – există diferite variante intermediare. În unele sisteme de pensii, lucrătorii în vârstă pot continua să lucreze și să primească pensia redusă. În altele – pensionarul trebuie să renunțe la activitatea profesională. În unele țări pensia se achită doar după concediere, permițând ulterior activitatea neregulată sau part-time. În acest caz, venitul nu trebuie să depășească un anumit nivel stabilit. În caz de depășire a acestuia, cuantumul pensiei se reduce sau persoanei în cauză nu i se plătește pensia. Sistemele de asigurări cu pensii, de obicei, prevăd posibilitatea de a continua

activitatea de muncă și după împlinirea vârstei de pensionare, deoarece continuă achitarea contribuțiilor, iar mai târziu persoana poate pretinde la o pensie mai mare [52].

În Federația Rusă modificările în legislația privind pensiile care au fixat creșterea treptată a vârstei de pensionare [173], implementarea cărora a început în anul 2019, a marcat includerea Rusiei în rândul statelor pentru care problema ocupării forței de muncă a populației vârstnice a intrat în categoria celor stipulate normativ și anunțate oficial.

Realitatea de astăzi, care este tipică nu numai pentru Rusia, ci și pentru multe alte țări, este răspândirea pe scară largă a practicilor discriminatorii în domeniul ocupării forței de muncă în raport cu lucrătorii vârstnici și persoanele aflate în căutarea unui loc de muncă [175; 170]. În același timp, cercetătorii definesc situația privind discriminarea în funcție de vârstă pe piața muncii din Rusia ca fiind mai „dură” și mai puțin voalată în comparație cu alte țări economic dezvoltate [167; 175], ceea ce se datorează particularităților socioeconomice și socioculturale, precum și nivelul insuficient de reglementare legală a angajării persoanelor vârstnice din Federația Rusă [163; 165; 149].

Conștientizarea problemei existente, care s-a agravat mai ales în situația majorării vârstei de pensionare, conduce la adoptarea de către stat a unei serii de măsuri de consolidare a prevederilor antidiscriminatorii în legislația în domeniul muncii și angajării, inclusiv în raport cu vârsta angajaților și a celor care doresc să lucreze. Totuși, în practică, acest lucru nu duce la o scădere a numărului de cazuri de discriminare în funcție de vârstă, ci la o creștere a caracterului latent al acesteia. Astfel, adoptarea în 2013 a modificărilor la Legea federală „Cu privire la ocuparea forței de muncă a populației” [172] care prevăd tragerea la răspundere administrativă pentru difuzarea de informații cu caracter discriminatoriu a condus doar la faptul că angajatorii nu mai menționează vârsta solicitantului în anunțurile cu locuri de muncă vacante, iar practicile discriminatorii au trecut la etapa de examinare a CV-urilor. Un alt exemplu legat de apariția în legislația rusă în 2018 a conceptului de „vârsta pre-pensionară” este introducerea modificărilor în Codul penal al Federației Ruse privind răspunderea angajatorului pentru un refuz nerezonabil de a angaja sau de a concedia persoanele care au mai puțin de 5 ani până la pensie pentru limită de vârstă [174], ceea ce în practică a redus interesul deja scăzut al angajatorilor pentru angajarea lucrătorilor vârstnici [156].

În mod convențional, modelul comportamentului de muncă al pensionarilor ruși poate fi descris astfel: munca atâta timp cât permit forțele și sănătatea, adesea la locul de muncă prepensionar, ieșirea de pe piața muncii fiind irevocabilă.

Insuficiența pe piața muncii din Rusia a locurilor de muncă cu angajare flexibilă sau cu normă parțială poate deveni o barieră serioasă în calea extinderii semnificative a ocupării forței de

muncă a persoanelor vârstnice. În primul rând, persoanelor vârstnice le este caracteristică scăderea nivelului de sănătate, ceea ce poate acționa ca o barieră în calea angajării în afara casei și cu o normă întreagă. În al doilea rând, angajarea cu normă întreagă nu lasă loc pentru echilibrarea responsabilităților profesionale și familiale, inclusiv, de exemplu, îngrijirea nepoților, a căror valoare pentru pensionari poate fi mai mare [154].

Multe state membre ale UE măresc vârsta de pensionare pentru a menține persoanele vârstnice în componența forței de muncă și, prin urmare, pentru a reduce povara financiară generală a pensiilor de stat. Succesul unor astfel de măsuri depinde într-o oarecare măsură de disponibilitatea unui număr corespunzător de locuri de muncă. Acest lucru poate ajuta parțial la „compensarea impactului îmbătrânirii populației, îmbunătățind în același timp bunăstarea financiară a unor persoane în vârstă” [100, p. 4]. În general, numărul total de persoane angajate (cu vârsta de 15 ani și peste) în UE-27 a crescut cu 2,4% în perioada 2012-2021. Ratele de creștere semnificativ mai mari s-au înregistrat la persoanele vârstnice, întrucât numărul persoanelor ocupate cu vârsta cuprinsă între 55-64 de ani a crescut cu 13,1%, cu o creștere neînsemnată a numărului de persoane angajate în vârstă de 65 și peste - cu 1,2% (Eurostat, 2022) – *Figura 1.7.*

Continuarea activității de muncă pentru persoanele vârstnice este o modalitate de a spori securitatea financiară, iar ponderea persoanelor ocupate cu vârsta de peste 65+ de ani a continuat să crească lent în perioadele analizate în țările Uniunii Europene. În 2019, mai mult de 25% din această grupă de vârstă în Estonia erau angajați, în timp ce această cifră a fost de cel puțin 17,0% în Letonia, Irlanda, Suedia, Lituania și Portugalia. Se remarcă o creștere deosebit de rapidă a numărului de cetățeni străini vârstnici angajați [154].

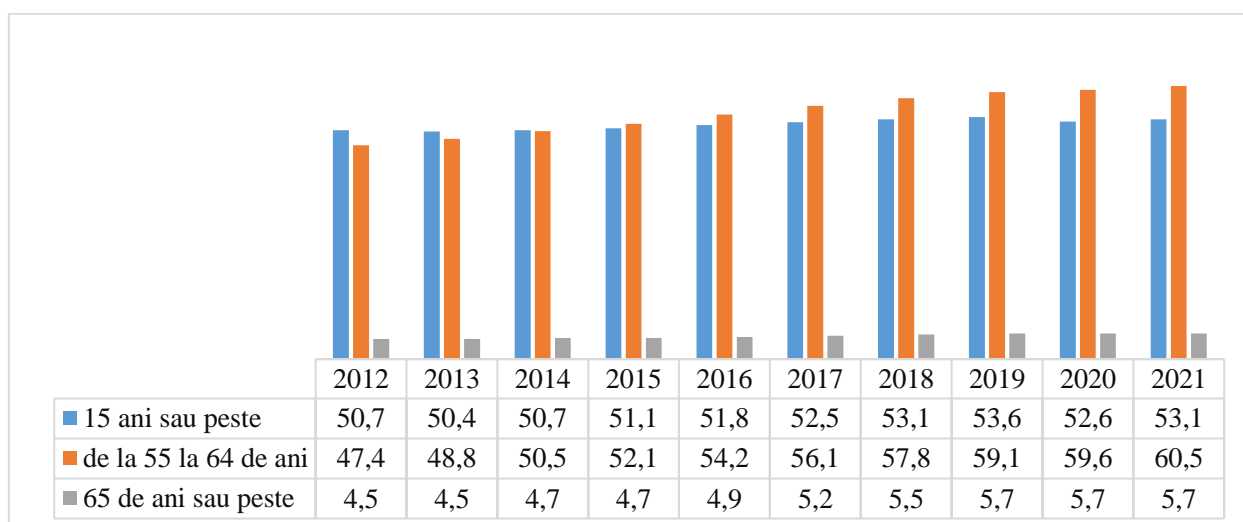


Figura 1.7. Rata de ocupare a unor categorii de vârstă în Uniunea Europeană, %

Sursa: [43].

În plus, activitatea individuală este o formă mai flexibilă de angajare continuă pentru persoanele vârstnice; 41,6% din forța de muncă în vârstă de 65–74 de ani activa pe cont propriu, în timp ce această proporție a ajuns la 58,4% pentru persoanele cu vârsta de 75 de ani și peste. Ponderea activităților pe cont propriu în rândul persoanelor cu vârsta 65-74 de ani a fost aproape de două treimi în Grecia, România și Portugalia; acest lucru se poate datora ponderii mari a acestei forțe de muncă, care constă din fermieri vârstnici care au continuat să lucreze, adesea în ferme familiale de subzistență, foarte mici. Mai mult de jumătate din forța de muncă cu vârsta cuprinsă între 65 și 74 de ani activa pe cont propriu în Luxembourg, Belgia, Italia, Finlanda, Irlanda și Spania [81].

În unele țări ale Uniunii Europene există posibilitatea angajării part-time, ceea ce este permis prin lege. Astfel, mai mult de jumătate din forța de muncă în vârstă de 65 de ani și peste a fost angajată cu jumătate de normă.

În modul acesta, se poate spune cu suficientă certitudine că aproape o treime dintre persoanele vârstnice care au continuat să lucreze au primit pensie. În multe țări din UE, se creează măsuri de sprijin pentru a continua activitatea de muncă pentru generația vârstnică.

În Germania este implementat programul „Cunoștințe și experiență în serviciul inițiativelor”, care are ca scop sprijinirea lucrătorilor vârstnici. În procesul de implementare a programului federal, au fost dezvoltate programe educaționale privind organizarea muncii persoanelor vârstnice la firme și întreprinderi [142].

Elveția, Germania și Marea Britanie au introdus diferite tipuri de adaosuri la salarii ca stimulente pentru a motiva lucrătorii vârstnici să revină pe piața muncii după o perioadă de șomaj.

Interesantă este experiența Marii Britanii, unde din 1921 funcționează organizația *National Institute of Adult Continuing Education* (NIACE), care avea ca scop propagarea și promovarea educației adulților prin îmbunătățirea calității oportunităților disponibile, creșterea numărului de adulți care participă la educație formală și non-formală. La 1 ianuarie 2016, NIACE a fuzionat cu Centrul pentru Integrare Economică și Socială pentru a forma o nouă organizație – Institutul de Formare și Muncă, ale căror domenii prioritare sunt: învățarea pe tot parcursul vieții, ocuparea forței de muncă și securitatea socială etc. [97].

Interesul de a încuraja menținerea și întoarcerea lucrătorilor vârstnici pe piața muncii a determinat multe țări din lumea occidentală, inclusiv Canada, Statele Unite, Australia și statele membre ale UE să ofere diverse stimulente financiare. Acestea acoperă o gamă largă de politici și programe care vizează încurajarea lucrătorilor vârstnici să rămână activi pe piața muncii (mai exact, creșterea ofertei de lucrători vârstnici) și încurajarea angajatorilor să angajeze și să păstreze lucrătorii vârstnici (creșterea cererii pentru muncitorii vârstnici).

Un șir de țări (Austria, Belgia, Spania, Cipru, Finlanda, Franța) au oferit subvenții angajatorilor ca stimulente pentru a angaja șomeri vârstnici. Unele dintre ele sunt destinate anumitor grupuri de șomeri vârstnici (de exemplu, muncitori slab calificați).

Într-un număr de state-membre ale Uniunii Europene, nevoia de sănătate fizică și mintală bună a lucrătorilor vârstnici este acoperită de politici și programe mai largi de îmbătrânire activă care utilizează o serie de strategii, inclusiv stimulente financiare, programe de formare și condiții la locul de muncă. Implicarea constantă a lucrătorilor vârstnici pe piața muncii impune ca aceștia să aibă calificările și abilitățile necesare pentru a menține productivitatea muncii.

În Letonia, a fost creat un program pentru șomerii de peste 50 de ani, în baza căruia guvernul a subvenționat jumătate din salariu (până la salariul minim lunar) angajatorilor care îi angajează, cu condiția ca aceștia să ofere formare la locul de muncă (în alte cuvinte, *coaching*). Conform rezultatelor, 80% dintre participanții care au finalizat programul au reușit să-și găsească un loc de muncă permanent.

În Marea Britanie, Elveția, Belgia, Țările de Jos, unde sunt implementate consiliere și sprijin în căutarea unui loc de muncă, acestea arată un impact pozitiv asupra nivelului de ocupare a forței de muncă a persoanelor din cohorta de vârstă înaintată.

Creșterea ponderii canadienilor vârstnici în forța de muncă se datorează în mare măsură faptului că mulți dintre aceștia lucrează mai mult, amânând pensionarea sau revin la muncă după pensionare.

O serie de modificări efectuate în Planul de pensii din Canada între anii 2011 și 2016 oferea o mai mare flexibilitate lucrătorilor vârstnici; Planul de pensii permitea persoanelor să primească pensia înainte de vârsta de 65 de ani, fără obligația de a înceta activitatea de muncă, iar noul beneficiu post-pensie permite beneficiarilor care lucrează sub vârsta de 70 de ani să își mărească în continuare beneficiile viitoare de pensie [111].

Este de remarcat faptul că, în timp ce unele țări aflate în curs de schimbare demografică încearcă rapid să crească participarea generației vârstnice pe piața muncii, în Coreea această cohortă de vârstă este deja implicată dinamic în activitatea de muncă. În plus, observăm că în Coreea, ratele de ocupare a persoanelor vârstnice sunt semnificativ mai mari decât în țările OCDE.

Coreea de Sud are o legislație antidiscriminatorie care definește 77 de tipuri de locuri de muncă pentru care prioritatea în angajare este acordată în mod special angajaților vârstnici. Întreprinderile din Coreea de Sud trebuie, de asemenea, să se asigure că cel puțin 3% dintre angajați să aibă vârsta de 55 de ani și peste. Aceste inițiative reduc probabilitatea ca lucrătorii vârstnici să fie concediați sau le măresc șansele de a fi reangajați dacă sunt disponibilizați [105].

În Franța, succesul platformei de angajare *TeePy Job* (<https://teepy-job.com/>), dedicate persoanelor în vârstă de peste 50 de ani, demonstrează interesul crescând al recrutorilor și al lucrătorilor vârstnici pentru colaborare cu normă întreagă sau parțială, telemuncă sau profitând de sistemul combinat de angajare, pensionare și partaj salarial [80].

România se confruntă cu deficitul forței de muncă. „Statul român nu are încă o strategie clară pentru această problemă, iar companiile încearcă să găsească soluții din mers. Pe lângă importul de mână de lucru din țările asiatice, se creionează un nou fenomen: tot mai mulți pensionari se întorc în câmpul muncii pentru a umple locurile goale din organigramele angajatorilor” [130]. Factorul determinant în atragerea persoanelor vârstnice pe piața muncii din România a devenit creșterea salariului minim.

Profilul unui lucrător vârstnic din România (55-64 ani): „acesta este de gen masculin, absolvent de studii medii, lucrează în regiunea de nord-est a României ca salariat în industria prelucrătoare sau chiar agricultură (având în vedere diferența mică de ocupare între aceste două domenii de activitate, de numai 0,18% în defavoarea agriculturii) și are un contract de muncă cu normă întreagă” [99].

În pofida faptului că în Republica Moldova au fost întreprinse încercări de a se alinia la țările europene în ceea ce ține de sistemul de pensionare, inclusiv majorarea vârstei de ieșire la pensie și prelungirea vieții active economice a persoanelor vârstnice, rezultate vizibile sunt doar la capitolul „majorarea vârstei de pensionare”. Astfel, adoptând Planul Internațional de Acțiuni de la Madrid privind Îmbătrânirea, și-a focalizat atenția asupra primei dintre 5 direcții prioritare și anume „crearea condițiilor optime pentru o îmbătrânire activă, în scopul participării la activitățile politice, sociale, economice și culturale și posibilitatea de a munci productiv, studia și a se perfecționa atât timp și cât ei își doresc și sunt capabili, excluzând efectele de marginalizare și discriminare” [113].

Un rol important în realizarea practică a direcției nominalizate a fost aprobarea Hotărârii Nr. 406 din 02.06.2014 cu privire la aprobarea Programului pentru integrarea problemelor îmbătrânirii în politici [69].

În anul 2017 a fost aprobat un document intersectorial de bază „Planul de acțiuni privind implementarea principiului îmbătrânirii active pentru anii 2018-2021” [71], care a avut drept scop „crearea și consolidarea societății cu oportunități egale pentru oamenii de toate generațiile, bazat pe principiul îmbătrânirii active, impune crearea condițiilor adecvate unui trai decent, care ar permite integrarea socială a persoanelor în vârstă” [27, p.19-20].

În Legea nr.105 din 14.06.2018 privind promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj art.23, alin. (3), lit. e) se prevede suportul suplimentar pe piața muncii pentru „persoanele

în vârstă de 50 ani și peste” prin intermediul subdiviziunilor Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă (ANOFM), și anume acordarea serviciilor de informare despre piața muncii, servicii de formare profesională, consultarea și asistența la inițierea unei afaceri și alte măsuri pentru categorii supuse riscului de excluziune socială. De asemenea, conform articolului 36. (2) este prevăzută subvenționarea locurilor de muncă și anume: „angajatorul care angajează pe o perioadă nedeterminată șomeri din categoriile persoanelor menționate la art. 23 alin. (3) lit. c), e)–j)², direcționați de către subdiviziunea teritorială, primește subvenții lunare în sumă egală cu 30% din salariul mediu lunar pe economie pentru anul precedent, pe un termen de 6 luni, pentru fiecare șomer angajat” [88].

În cadrul implementării principiului îmbătrânirii active a fost elaborat și promovat „Conceptul privind locurile de muncă prietenoase”, care este „o nouă abordare asupra condițiilor de muncă, productivității și organizării muncii, stimulării și creșterii motivației ocupării în rândul persoanelor vârstnice, măsuri de prevenire a discriminării după criteriul de vârstă”. În acest sens au fost selectate unele ONG în scopul testării locurilor de muncă conform criteriilor stabilite orientate către necesitățile vârstnicilor [112, p.29-30]. Însă rezultatele obținute în cadrul a 30 de instituții/companii din sectorul public și privat din Republica Moldova, reiese că „2/3 din organizațiile testate nu satisfac deloc sau aproape deloc necesitățile vârstnicilor și 1/3 din organizațiile testate au un mediu prietenos vârstei, dar care oricum necesită îmbunătățiri în ceea ce privește aspecte de planificare a resurselor umane, recrutare, formare și dezvoltare profesională, menținerea la locul de muncă” [112, p. 31].

Conform măsurilor de sprijin stabilite în Hotărârea Guvernului nr.455 din 21.06.2017 Cu privire la modul de repartizare a mijloacelor Fondului Național de Dezvoltare a Agriculturii și Mediului Rural [84], persoanele vârstnice din mediul rural, care preponderent sunt ocupate în activități agricole, pot opta pentru subvenții prin intermediul acestui Fond, prin depunerea unei cereri în cazul în care au efectuat investiții „în scopul desfășurării activității de întreprinzător”.

Informarea persoanelor vârstnice despre locurile de muncă vacante are loc prin organizarea de către ANOFM în comun cu agenții economici a Târgurilor locurilor de muncă și prin intermediul serviciului telefonic de informare a cetățenilor cu privire la domeniul ocupării forței de muncă – Centrul de apel al ANOFM.

² c) persoanele cu dizabilități; e) persoanele cu vârsta de 50 de ani și peste; f) persoanele eliberate din locurile de detenție; g) victimele traficului de ființe umane, după reabilitarea psihologică și socială; h) persoanele care se luptă cu consumul de substanțe stupefiante ori psihotrope, după reabilitarea socială și psihologică; i) victimele violenței în familie; j) alte categorii supuse riscului de excluziune socială stabilite prin lege sau de către Guvern.

Astfel, astăzi politica economică a multor țări mari se concentrează pe creșterea activității economice a persoanelor din grupe de vârstă înaintate și a longevității lor în muncă pe fundalul schimbărilor demografice. Trebuie remarcat faptul că, comparativ cu anii precedenți, potențialul de resurse al generației vârstnice este acum mai eficient. De asemenea, participarea activă a persoanelor vârstnice la activitatea de muncă este un factor favorabil al longevității și rezolvarea problemelor de pe piața muncii. Însă existența în Codul Muncii al Republicii Moldova a unor restricții la munca persoanelor în vârstă pensionară, și anume articolul 86 *Concedierea* alin. (y¹) care prevede desfacerea din inițiativa angajatorului a contractului individual de muncă din motivul „deținerea de către salariat a statutului de pensionar pentru limită de vârstă” [35], vine în contradicție cu tendințele mondiale de încurajare a participării persoanelor vârstnice în câmpul muncii. În consecință, este recomandabil de a întări la nivel legislativ dreptul persoanelor vârstnice la muncă. Astfel în art. 47 *Garanții la angajare*, alineatul (2) al Codului Muncii al Republicii Moldova, „Se interzice orice limitare, directă sau indirectă, în drepturi ori stabilirea unor avantaje, directe sau indirecte, la încheierea contractului individual de muncă în dependență de sex, rasă, etnie, religie, domiciliu, opțiune politică sau origine socială” – considerăm necesar de a introduce criteriul „*vârstă*”.

În Legea nr.105 din 14.06.2018 cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj [88] art. 2, alin. (4) este prevăzută nediscriminarea și după criteriul de vârstă „... se interzice orice discriminare pe criterii de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, convingeri, sex, *vârstă*, dizabilitate, opinie, apartenență politică, avere, origine socială sau orice alt criteriu”. Cu toate acestea, conform legii menționate „beneficiarii măsurilor de ocupare a forței de muncă” și anume „șomerii care necesită suport suplimentar pe piața muncii” (art.23, alin (3)) sunt „persoanele cu vârstă de 50 de ani și peste”, mai bine zis persoanele în vârstă pre-pensionară.

Experiența mondială de ocupare a persoanelor vârstnice pe piața muncii este foarte vastă și variată. Însă nu toate modelele de stimulare a muncii persoanelor vârstnice sunt aplicabile în Republica Moldova, din cauza contextului economic al țării sau sociocultural.

Ieșind la pensie, persoana încetează să mai fie susținătorul familiei. Activitatea de muncă joacă un rol important în viața oricărei persoane, deoarece în acest proces individul nu numai că dobândește mijloace pentru o viață decentă, ci are și un anumit statut, desfășoară activități sociale. Astfel, fiecare persoană ocupă un anumit loc în sistemul intereselor publice (Kozlova, T., 2001). De asemenea, prin activitatea de muncă are loc autorealizarea unei persoane. Shapiro V. D., pe baza cercetării, constată că una dintre consecințele negative ale încetării activității de muncă este creșterea activității fizice la domiciliu, dar în același timp persistă și un sentiment de inutilitate (Shapiro, V., 1980). Acest lucru se datorează faptului că persoanele vârstnice nu consideră munca

casnică ca fiind o muncă utilă din punct de vedere social. Potrivit cercetătoarei Lipova L., persoanele vârstnice se simt excluse din societate, întrucât nu mai desfășoară activități comune de muncă social semnificative [159]. Antsiferova L.I. constată că persoanele în vârstă au posibilitatea și dorința de a desfășura astfel de activități [146].

Sistemele de protecție socială joacă un rol-cheie în promovarea ocupării productive. Una dintre problemele importante în discuție în acest sens se referă la problema pensiilor pentru limită de vârstă și impactul acestora asupra participării forței de muncă a lucrătorilor vârstnici. Inițial, pensiile au fost introduse pentru a preveni sărăcia atunci când vine bătrânețea și oamenii nu pot continua să lucreze. Cu toate acestea, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, oamenii au început să se pensioneze mai devreme, în timp ce erau încă capabili fizic să lucreze. Pe de o parte, începutul perioadei de pensionare este perceput ca un timp pentru odihnă binemeritată după finisarea activității de muncă. Pe de altă parte, sistemele de pensii sunt folosite din ce în ce mai mult ca mijloc de încetare a angajării lucrătorilor vârstnici, care sunt adesea văzuți ca fiind mai puțin productivi și mai costisitori din punct de vedere al costului forței de muncă. Prin urmare, în multe țări dezvoltate economic, participarea la forța de muncă a bărbaților și femeilor în vârstă a scăzut semnificativ.

Împreună cu îmbătrânirea demografică a populației țărilor, aceasta duce, de asemenea, la o creștere semnificativă a costurilor financiare ale pensiilor și la adoptarea politici care vizează inversarea tendințelor anterioare și creșterea duratei activității de muncă. Cu toate acestea, este clar că pentru un astfel de pas este necesar de făcut mult mai mult decât simpla schimbare a vârstei legale de pensionare sau ajustarea sistemului de pensii. Trebuie să existe oportunități de angajare, iar sănătatea fizică și psihică a oamenilor trebuie să le permită să lucreze. Acest lucru poate necesita o îmbunătățire semnificativă a condițiilor de muncă. Productivitatea lucrătorilor în vârstă trebuie abordată prin crearea de oportunități de învățare și satisfacerea nevoilor de învățare pe tot parcursul vieții și prin schimbarea atitudinii angajatorilor față de aceste probleme.

În timp ce în țările dezvoltate obiectivul este de a prelungi viața profesională, în țările în curs de dezvoltare, unde pensiile pentru limită de vârstă nu asigură un trai decent, oamenii sunt nevoiți să muncească atâta timp cât le permite sănătatea, adesea la locuri de muncă ocazionale și în sectorul informal. Prin urmare, o problemă este de a formula în legislația pensiilor asemenea prevederi care să permită persoanelor să-și înceteze activitatea de muncă la o vârstă rațională din punct de vedere economic și social.

Prima lege națională privind pensiile este Legea cu privire la asigurarea cu pensii de stat în Republica Moldova nr.437-XII din 27 decembrie 1990 [85]. Această lege a fost o încercare, pe de o parte, de a consolida principiile asigurării sociale în sistemul de pensii și, pe de altă parte, de a

introduce în modelul Bismarck principiile universalității și cuprinderii universale cu asigurarea cu pensii [117].

Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat nr.156-XIV din 14 octombrie 1998 [91] a implementat trecerea la principiul asigurării sociale. Adoptarea acestei legi a fost precedată de elaborarea unei Strategii de reformare a sistemului de asigurare cu pensii, care a fost aprobată prin Hotărârea Parlamentului nr.141 din 23 septembrie 1998 [75]. Acest document a oferit o analiză a sistemului existent de asigurare cu pensii, a identificat principalele motive care au determinat necesitatea reformării asigurării cu pensii, precum și obiectivele, direcțiile și măsurile primare de implementare a acestei reforme. Ulterior au fost introduse modificări și completări considerabile în Legea privind pensiile de asigurări sociale de stat nr.156-XIV din 14 octombrie 1998. Aceste modificări și completări, care au intrat în vigoare la 1 ianuarie 2017 în conformitate cu art. III al Legii nr.290 din 16 decembrie 2016 [89] au avut un impact semnificativ asupra funcționării sistemului de pensii al Republicii Moldova. De fapt, implementarea acestor modificări și completări, care au schimbat în mod semnificativ multe norme de pensii importante, este, în fond, o reformă a pensiilor.

În ceea ce privește pensia anticipată pentru limită de vârstă, introducerea acesteia a fost reglementată de articolul 151, potrivit căruia o persoană asigurată, având stagiul complet de cotizare, putea solicita stabilirea anticipată a pensiei pentru limită de vârstă cu cel mult trei ani înainte de împlinirea vârstei standard de pensionare – 63 de ani pentru bărbați și femei. Totodată, la calcularea stagiului necesar de cotizare pentru stabilirea unei pensii anticipate pentru limită de vârstă, perioadele necontributive nu au fost luate în considerare. Astfel, pentru stabilirea unei pensii anticipate pentru limită de vârstă, al cărei quantum a fost stabilit în aceleași condiții ca și mărimea pensiei pentru limită de vârstă, este necesar de a avea stagiul de cotizare de 34 de ani și atingerea vârstei de 60 de ani pentru bărbați și femei.

Introducerea pensiei anticipate pentru limită de vârstă a intrat, însă, în conflict cu una dintre principalele condiții de stabilire a pensiei pentru limită de vârstă – atingerea vârstei standard de pensionare de 63 de ani pentru bărbați și femei. Legislația a stabilit o vârstă standard de pensionare mai mică doar pentru femeile care au născut 5 sau mai mulți copii, precum și pentru persoanele angajate la lucrări cu condiții de muncă deosebit de vătămătoare și deosebit de grele (prevăzute în Lista 1). Această vârstă preferențială a fost un fel de compensare a cheltuielilor de forță și sănătate pentru mamele cu mulți copii și persoanele angajate în industrii periculoase și, prin urmare, a fost o decizie social justificată. Cu toate acestea, stabilirea vârstei mai mici cu 3 ani decât vârsta standard de pensionare pentru stabilirea pensiei anticipate nu avea motive sociale sau de altă natură. În plus, stabilirea unei vârste mai mici de pensionare la stabilirea pensiei anticipate pentru

limită de vârstă încâlca principiul egalității, care „asigură tuturor participanților la sistemul public un tratament nediscriminatoriu în ceea ce privește drepturile și obligațiile prevăzute de lege” (articolul 3 al Legii 489-XIV din 8 iulie 1999 privind sistemul public de asigurări sociale [37]) [117, pp. 58-59].

Este de remarcat mai ales că starea de sănătate a persoanelor vârstnice care lucrează este puțin mai bună decât cea a șomerilor. Dar există o serie de probleme și la locul de muncă. De exemplu, în practicile educaționale moderne, ca și în alte domenii ale realității sociale, se manifestă elemente de *ageism*. Termenul „ageism” se referă la două concepte: un mod construit social de a gândi despre persoanele în vârstă, bazat pe atitudini negative și stereotipuri cu privire la îmbătrânire și o tendință de a structura societatea pe baza presupunerii că toată lumea este tânără, nereușind astfel să răspundă în mod corespunzător la nevoile reale ale persoanelor în vârstă. Discriminarea în funcție de vârstă nu este adesea luată la fel de serios ca și alte forme de discriminare. Cu toate acestea, poate avea același impact economic, social și psihologic ca orice altă formă de discriminare [104].

Mediul social, presiunea socială sub forma practicilor de excludere după vârstă la angajare și concediere determină un număr mare de persoane să părăsească locul de muncă fiind în vârstă înaintată, când încă mai pot munci. De regulă, acest lucru se explică prin faptul că oamenii nu pot îndeplini sarcina într-o anumită perioadă de timp, nu percep noile tehnologii, iar nivelul lor profesional scade. Cu alte cuvinte, vorbim de destrucție profesională la care lucrătorii vârstnici sunt supuși în mare parte.

În mod tradițional, îmbătrânirea este asociată cu autoconștientizarea de către persoană a vârstei sale. A fost identificată dependența influenței factorilor de vârstă, venit și statut asupra caracteristicilor îmbătrânirii: statutul social al persoanei, comunicarea, orientarea către trecut.

În Europa au fost adoptate o serie de programe pentru combaterea excluderii sociale și au fost identificate circumstanțele în care o persoană se află într-o situație de excludere socială. Astfel de circumstanțe sunt: 1) dacă un individ nu își poate realiza nevoile sau are oportunități limitate în domenii precum educația, obținerea calificării, asigurarea cu resurse economice; 2) șansele de a avea acces la realizarea nevoilor acestora în domeniile enumerate sunt inițial reduse; 3) aceste limitări sunt de lungă durată.

Cu toate acestea, conform deciziilor Asambleei de la Viena privind îmbătrânirea, persoanele vârstnice nu sunt doar consumatori deplini ai rezultatelor dezvoltării socioeconomice, ci și participanți egali la procesul de dezvoltare (MIPAA, 2002); traiul decent și libera dezvoltare a personalității umane este scopul politicii sociale a statului [37].

Nu este surprinzător că multe dintre persoanele vârstnice, fiind deja pensionare, sunt nevoite să continue activitatea de muncă, unul dintre motivele principale fiind înrăutățirea nivelului de trai după ieșirea la pensie. Totuși, insuficiența mijloacelor bănești nu este singurul motiv pentru continuarea activității de muncă pentru persoanele vârstnice. Persoanele vârstnice care lucrează se simt solicitați, necesari, sunt foarte avantajoși pentru țară, pentru că nu cer indulgența statului, ci deopotrivă își câștigă singuri existența, dar își „plătesc” și pensia făcând contribuții la Bugetul Asigurărilor Sociale de Stat. Utilizarea potențialului și a capacităților persoanelor din grupa de vârstă mai înaintată este o anumită bază pentru dezvoltarea ulterioară, deoarece, ca urmare, societatea are resurse suplimentare, iar persoanele vârstnice au posibilitatea de a se autorealiza.

Paradoxul atitudinii societății față de persoanele vârstnice constă în aceea că, pe de o parte, acestea sunt tratate ca fiind social dezavantajate, iar, pe de altă parte, ca fiind o resursă. În consecință, în mintea populației există două imagini – imaginea unei persoane care necesită de a fi ocrotită (prevalează o evaluare negativă a sănătății, o cerere scăzută a competențelor profesionale, nemulțumire față de viață, adaptare scăzută la condițiile moderne) și a unei persoane „social active” (o evaluare înaltă a nivelului de studii). Acest paradox poate fi observat și în domeniul ocupării forței de muncă a persoanelor vârstnice – pensionarii sunt o sursă de experiență și înțelepciune, dar deseori aceste caracteristici rămân nesolicitate. Persoanele în vârstă pot și ar trebui să fie percepute ca o resursă, recunoscându-li-se experiența și înțelepciunea, însă nu întotdeauna sunt create condițiile de utilizare a acestor resurse.

Evident, problemele activității de muncă a vârstnicilor ar trebui să se reflecte într-o politică de stat complexă în domeniul îmbătrânirii populației. Măsurile implementate cu succes în multe țări din întreaga lume pot deveni o bază bună pentru dezvoltarea unei politici de ocupare a forței de muncă a persoanelor vârstnice din Republica Moldova. Persoanele vârstnice au acumulat un potențial semnificativ în educație și sănătate, ceea ce oferă o bază obiectivă pentru extinderea în continuare a activității lor de muncă. Sarcina principală a statului în acest context este de a contribui la realizarea acestui potențial, folosind cât mai larg posibil instrumentele disponibile de stimularea cererii și ofertei de muncă a persoanelor vârstnice.

1.4. Concluzii la capitolul 1

1. În urma analizei literaturii științifice a savanților străini și autohtoni a fost stabilit că nu există o definiție unică a fenomenului excluziunii sociale, variind și în funcție de specificul regional. Reieșind din faptul că studiile în cauză afectează diverse domenii ale vieții persoanelor vârstnice: economic, legislativ, educațional, familial, medico-social, psihologic, acestea abordează

problemele excluziunii sociale drept lipsa mijloacelor bănești, ca imposibilitatea de a satisface nevoile. Însă conceptul de excluziune socială este mai productiv în analiza accesului limitat la instituțiile care distribuie resurse și anume: piața forței de muncă, sistemele educaționale, sănătate, asigurare socială.

Reieșind din cele expuse, subliniind că nu există o definiție unică a excluziunii sociale anume a persoanelor vârstnice, de către autorul (Heghea E.) a fost dezvoltată și argumentată științific noțiunea de excluziune socială a persoanelor vârstnice prezentată în următoarea expresie:

„Excluziunea socială reprezintă un proces de formare a excluderii sociale ca urmare a acțiunii unui șir de factori externi și interni (lipsa mijloacelor bănești, evitarea angajării persoanelor în vârstă pre-pensionară și pensionară, reducerea oportunităților la educație, instruirea profesională, limitarea sau refuzarea accesului la asistență medicală și socială), manifestată prin ruperea legăturilor sociale, refuzul de a participa la diverse tipuri de interacțiune socială și de a folosi mecanismele de integrare socială, conducând la punctul său extrem la izolarea socială a individului”.

2. La momentul actual, cadrul legislativ din Republica Moldova privind problemele excluziunii sociale a persoanelor vârstnice, inclusiv în domeniul asistenței sociale și medicale, asigurarea cu pensii, ocuparea persoanelor vârstnice etc. este imperfect și nu soluționează integral problemele acestei categorii de persoane și riscul acestora de a fi excluse social. Astfel, cadrul legislativ și normativ privind ocuparea forței de muncă existent ne permite de a concluziona că în Republica Moldova practic nu există politici speciale care ar stimula angajarea persoanelor vârstnice, inclusiv și are loc discriminarea după vârstă în relațiile de muncă. Legislația actuală privind pensiile fiind imperfectă, generează venituri mici pentru pensionari. Existența posibilității de pensie anticipată pentru o carieră lungă, precum și pentru unele categorii de lucrători reduce oferta forței de muncă în vârstă înaintată, iar restricțiile față de angajarea persoanelor vârstnice impun persoanele vârstnice să caute locuri de muncă în sectorul informal, precum și neconforme cu calificarea profesională a acestora.

3. Excluziunea socială vizează mai multe domenii ale vieții persoanelor vârstnice. Cu toate acestea, cel mai des persoanele vârstnice se confruntă cu excluziunea socială cauzată de lipsa mijloacelor bănești. O modalitate de diminuare a acesteia ar fi continuarea activității economice care, la rândul său, necesită educație continuă, ca lucrătorii vârstnici să rămână competitivi pe piața muncii.

4. Studiarea experienței țărilor străine a permis de a evidenția posibilitățile de utilizare a acesteia în unele domenii principale, care se referă la diminuarea riscului excluziunii sociale a persoanelor vârstnice. Având în vedere că cea mai importantă problemă este cea a participării în

activitatea economică, putem menționa exemplul Japoniei, care ar putea servi drept un model demn de urmat în acest sens: crearea unei agenții speciale pentru angajarea persoanelor vârstnice, ceea ce va contribui considerabil la angajarea acestora. De asemenea, după modelul Marii Britanii, propagarea și promovarea educației persoanelor vârstnice va spori în mod semnificativ șansele de angajare a acestei categorii de populație. La fel, o importanță majoră constă în adoptarea unei legislații antidiscriminatorii în angajarea persoanelor vârstnice conform modelului țărilor UE.

5. Caracterul interdisciplinar al lucrării a determinat necesitatea utilizării conceptelor teoretice din domeniul sociologiei și demografiei (îmbătrânirea activă a populației, deprivare, sărăcie, discriminare etc.), ceea ce a extins semnificativ posibilitățile de interpretare a unor probleme specifice legate de excluziunea socială în condițiile îmbătrânirii populației Republicii Moldova.

2. EVALUAREA EXCLUZIUNII SOCIALE A PERSOANELOR VÂRSTNICE DIN REPUBLICA MOLDOVA

2.1. Situația social-economică a persoanelor vârstnice din Republica Moldova

Pentru a studia fenomenul excluziunii sociale a persoanelor vârstnice, este necesar de a confirma actualitatea cercetării excluziunii sociale anume a acestui grup de cetățeni. Oare problemele și starea lor socială sunt într-adevăr atât de grave încât necesită o atenție specială din partea societății? În plus, persoanele vârstnice ca grup social au trăsături specifice care îi deosebesc de alte grupuri sociale.

Fenomenul excluziunii se produce din diverse motive, însă cel mai frecvent din cauza sărăciei. Societatea de consum pune accent pe tot mai noi plăceri: mâncăruri mai bune, haine mai scumpe, construirea apartamentelor și caselor noi, mașini luxoase, călătorii, studii peste hotare pentru copii etc. Lista de atribute din setul vieții „reușite” poate fi continuată la nesfârșit. Altfel stau lucrurile pentru o persoană vârstnică medie. Având în spate o activitate de muncă îndelungată, iar rezultatul său devenind o situație financiară dezastruoasă, care provoacă privarea chiar și de necesitățile de bază. Zile petrecute între patru pereți; o izolare tot mai pronunțată de viața socială; tot mai puțină comunicare, condiții de trai tot mai rele – viața de zi cu zi nu adaugă optimism. Valoarea calorică și calitatea alimentației nu corespund nevoilor fiziologice. La o persoană bătrână și lucrurile sunt vechi, pentru procurarea celor noi nu au bani. Tot mai dese sunt stările depresive, se înrăutățește sănătatea. Și, drept consecință, crește necesitatea de procurare a medicamentelor mai scumpe. Sărăcirea este un proces progresiv și sever [51]. Una atrăgând după sine alta, și procesul dat este infinit (*Figura 2.1*).

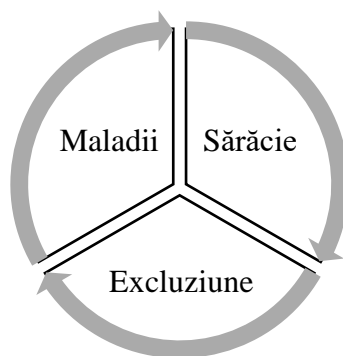


Figura 2.1. Cercul vicios al excluziunii sociale

Sursa: Elaborată de autor [51, p. 184].

Numărul pensionarilor Republicii Moldova crește în fiecare an. Mai multe probleme are și statul, care încearcă să le rezolve în mod autoritar. Însă nu există în programele noastre naționale nicio prioritate pentru rezolvarea problemelor legate de pensii. Și, cu atât mai mult, nimeni nu s-a deranjat în legătură cu petrecerea timpului liber de către persoanele în vârstă [116].

În Republica Moldova, coeficientul de îmbătrânire a populației este într-o creștere permanentă. Nivelul înalt de îmbătrânire demografică a populației țării este confirmat prin ponderea sa de 23,8% la începutul anului 2023, majorându-se cu 3,8 puncte procentuale comparativ cu începutul anului 2018. Coeficientul îmbătrânirii populației se diferențiază și în dependență de sex, astfel coeficientul pentru femei (27,1%) la începutul anului 2023 a fost cu 7,0 p.p. mai înalt față de cel al bărbaților (20,1%).

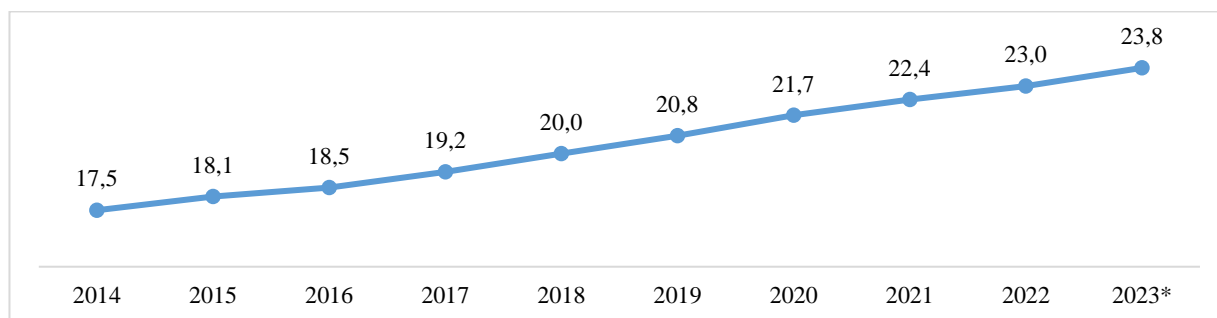


Figura 2.2. Coeficientul de îmbătrânire al populației RM, %

Notă: * date provizorii

Sursa: Elaborată în baza datelor Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova [11].

La 1 ianuarie 2023 numărul total al pensionarilor a constituit 675,7 mii de persoane, dintre care 526 de mii (77,9% din totalul pensionarilor) erau pensionari pentru limită de vârstă. Datorită ponderii mai mari în numărul populației vârstnice și diferenței de longevitate dintre femei și bărbați, femeile au constituit 68,2% în numărul total de pensionari pentru limită de vârstă [23].

Ponderea pensionarilor pentru limită de vârstă din Republica Moldova constituie $\approx 21\%$ din totalul populației cu reședință obișnuită (la 1 ianuarie 2023)³, prin urmare, relevanța problemelor pensionarilor crește în fiecare an (BNS).

Numărul pensionarilor aflați în evidența organelor de protecție socială a populației se caracterizează printr-o tendință descendentă pe parcursul anilor 2017-2023, înregistrându-se o scădere a numărului total de pensionari (cu 15,5 mii de persoane sau cu 2,2%) – *Tabelul 2.1*. Scăderea numărului de pensionari este tipică și pentru cea mai mare categorie de pensionari – pentru limită de vârstă (cu 5,8 mii de persoane sau 1,1%). Este de remarcat faptul că în perioada anterioară a crescut atât numărul total de pensionari, cât și numărul pensionarilor pentru limită de vârstă. Chiar și în cea mai mare parte a anului 2017, această creștere a continuat, ajungând la 1 octombrie la 718 285 de persoane (numărul total de pensionari) și 536 513 persoane (numărul pensionarilor pentru limită de vârstă). Cu toate acestea, până la sfârșitul anului, numărul total al

³ Numărul populației cu reședință obișnuită la 1 ianuarie 2023, date provizorii - 2 512,8 mii

pensionarilor a scăzut până la 716 015 persoane (cu 0,3%), iar numărul pensionarilor pentru limită de vârstă – până la 532 976 persoane (cu 0,7%).

Acest lucru se datorează faptului că la 1 iulie 2017 vârsta de pensionare pentru bărbați a fost majorată cu 4 luni (constituind 62 ani și 4 luni), iar pentru femei – cu 6 luni (constituind 59 ani și 6 luni). Ulterior, creșterea anuală (la 1 iulie) a vârstei de pensionare pentru bărbați cu 4 luni și pentru femei cu 6 luni a dus la aceea că de la 1 iulie 2019 vârsta de pensionare pentru bărbați a fost de 63 ani, iar pentru femei – 59 ani și 6 luni. Astfel, vârsta standard de pensionare de 63 de ani bărbații au atins deja în anul 2019, în timp ce femeile urmau să o atingă doar în anii următori.

Tabelul 2.1. Numărul pensionarilor aflați în evidența Casei Naționale de Asigurări Sociale, persoane

	Datele la începutul anului							2023 în % față de 2017
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Pensionari – total, inclusiv:	691212	716015	703899	696011	686251	674948	675674	97,8
pentru limită de vârstă	531801	532976	526651	524451	522821	520927	526017	98,9
de dizabilitate	132920	128549	125116	122896	119015	110856	102225	76,9
de urmaș	14242	12964	12020	11263	10988	11424	11573	81,3
pentru vechime în muncă	71	67	59	56	50	32	25	35,2
angajați din aviația civilă	617	598	560	543	523	476	462	74,9
participanți la lichidarea avariei de la Cernobil	1857	1802	1749	1695	1646	1589	1528	82,3
militari în termen	781	794	788	753	731	710	674	90,9
angajați din domeniul culturii	26	27	29	30	32	33	32	123,1
pentru limită de vârstă în cazul pensiilor anticipate	-	8377	7565	5364	2105	1343	1194	-
alte categorii de pensionari	8897	29861	29362	28960	28340	27558	27082	304,4*

Notă: Începând cu 1 ianuarie 2018, sunt incluși și beneficiarii de pensii angajați ai organelor de forță.

Sursă: Calculat în baza datelor „Informație privind beneficiarii de pensii, alocații sociale de stat și indemnizații adresate familiilor cu copii, aflați la evidența CNAS la situația de 01.01 anii 2017-2023” [32].

Creșterea treptată a vârstei de pensionare pentru bărbați și femei în fiecare an calendaristic a redus numărul pensionarilor pentru limită de vârstă (cea mai mare categorie de pensionari). Aceasta se datorează faptului că dacă nu ar exista o creștere a vârstei de pensionare, atunci pensie ar primi toate persoanele care ar fi împlinit vârsta de pensionare stabilită anterior. Cu toate acestea, noua vârstă de pensionare a fost majorată anual cu 4 luni pentru bărbați și cu 6 luni pentru femei și, prin urmare, doar acei cetățeni a căror vârstă era mai mare decât vârsta anterioară de pensionare au primit dreptul la pensie.

Efectul de cohortă se manifestă prin influența asupra numărului de pensionari noi (abia ieșiți la pensie) a modificării numărului cohortelor de vârstă și gen ale populației cu vârsta de pensionare. În Republica Moldova, acest fenomen se caracterizează prin faptul că în perioada

2017-2022 s-a înregistrat o scădere a numărului de femei cu vârste de pensionare stabilite. Astfel, în anul 2017 numărul femeilor în vârstă de 57 de ani a scăzut cu 3,2%, în a. 2018 și a. 2019 numărul femeilor în vârstă de 58 de ani a scăzut respectiv cu 3,1% și 2,8%, în a. 2020 numărul femeilor în vârstă de 59 de ani a scăzut cu 6,1%. La bărbați, scăderea numărului celor cu vârste de pensionare stabilite s-a produs într-un ritm mai lent, de altfel numărul acestora în vârstă de 63 de ani la sfârșitul anului 2019, comparativ cu începutul acestuia, chiar a crescut cu 2,8%. Tendința de creștere a numărului de bărbați în vârstă de 63 de ani s-a menținut și în anii următori.

Consecința acestor două procese – a creșterii vârstei de pensionare și modificării numărului de bărbați și femei în vârstele de pensionare stabilite – a fost dinamica multidirecțională a numărului de pensionari bărbați și femei. Pentru bărbați, creșterea treptată a vârstei de pensionare a condus la faptul că de la 1 iulie 2019 aceasta a fost stabilită la 63 de ani, fiind principalul motiv pentru scăderea numărului de pensionari bărbați în perioada 2017-2019. Dacă la începutul anului 2017 numărul lor era de 157,3 mii, atunci până la sfârșitul anului acesta a scăzut până la 154,5 mii, adică cu 0,4 mii. Această tendință a continuat pe tot parcursul anilor 2018-2019, drept urmare, până la sfârșitul anului 2019 numărul pensionarilor bărbați a scăzut până la 154,5 mii. Ulterior, vârsta de pensionare pentru bărbați a rămas neschimbată, drept urmare, până la sfârșitul anului 2020 numărul pensionarilor bărbați a crescut la 157,7 mii, sau cu 3,2 mii. În general, de la sfârșitul anului 2017 până la sfârșitul anului 2022 numărul pensionarilor bărbați a crescut de la 157,3 mii până la 160,8 mii, adică cu 3,5 mii sau 2,2% (Figura 2.3).

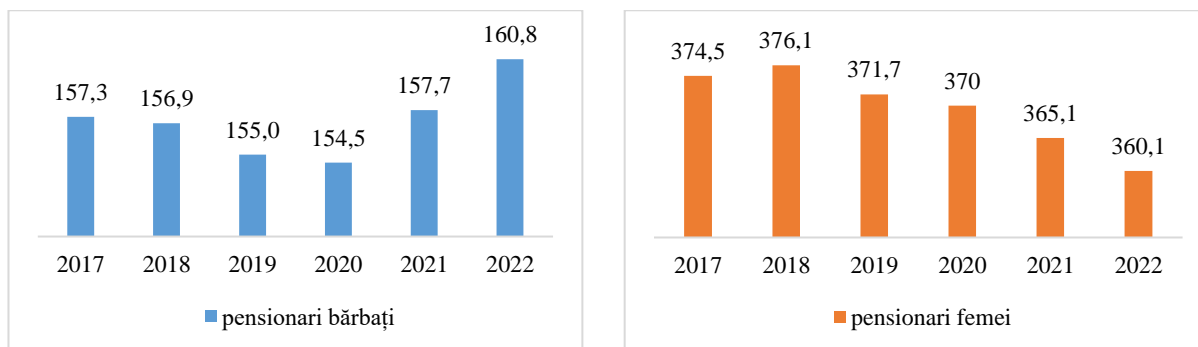


Figura 2.3. Numărul pensionarilor pentru limită de vârstă (bărbați și femei), la sfârșitul anului, mii persoane

Sursa: Elaborată în baza datelor Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova [16].

Pentru femei, procesul neconținut de creștere treptată a vârstei de pensionare a coincis cu o scădere a numărului de femei în vârstele de pensionare stabilite. Ca urmare, de la sfârșitul anului 2017 până la sfârșitul a. 2022, numărul pensionarilor femei a scăzut de la 374,5 mii la 360,1 mii, adică cu 14,4 mii, sau 3,8%. Scăderea numărului de pensionari femei a fost factorul determinant în scăderea numărului total de pensionari după limită de vârstă. Pentru anii 2017-2022 numărul

total al pensionarilor pentru limită de vârstă a scăzut cu 10,9 mii, în timp ce numărul pensionarilor femei a scăzut cu 14,4 mii, iar numărul pensionarilor bărbați a crescut cu 3,5 mii.

Dinamica numărului de pensionari este inegală pentru beneficiarii diferitor categorii de pensii. Pe fundalul unei reduceri a numărului total de pensionari (pentru anii 2017-2022 – cu 2,4%), numărul beneficiarilor de pensii pentru limită de vârstă a scăzut cu 2,0% (Tabelul 2.1). Au existat, de asemenea, unele schimbări în raportul dintre numărul de pensionari pentru limită de vârstă ocupați înainte de pensionare în sectoarele agricol și non-agricol ale economiei. Pentru anii 2017-2022 numărul pensionarilor ocupați înainte de pensionare în sectorul agricol a scăzut de la 193,9 mii la 164,0 mii, și anume cu 29,9 mii (sau cu 15,4%), iar cei ocupați în sectorul non-agricol au crescut de la 337,9 mii la 356,9 mii, adică cu 19,0 mii (cu 5,6%). Astfel, ponderea pensionarilor din sectorul agricol în numărul total de pensionari pentru limită de vârstă, care a constituit 36,5% în a. 2017, a scăzut până la 30,8% – în anul 2022. Și, invers, a crescut ponderea pensionarilor ocupați înainte de pensionare în sectorul non-agricol de la 64,9% până la 68,5% (Figura 2.4). Într-o măsură mare, aceasta se datorează faptului că multe dintre persoanele angajate în sectorul agricol, care au împlinit vârsta de pensionare, nu au putut obține dreptul la pensie pentru limită de vârstă din cauza lipsei stagiului de cotizare minim necesar (15 ani).

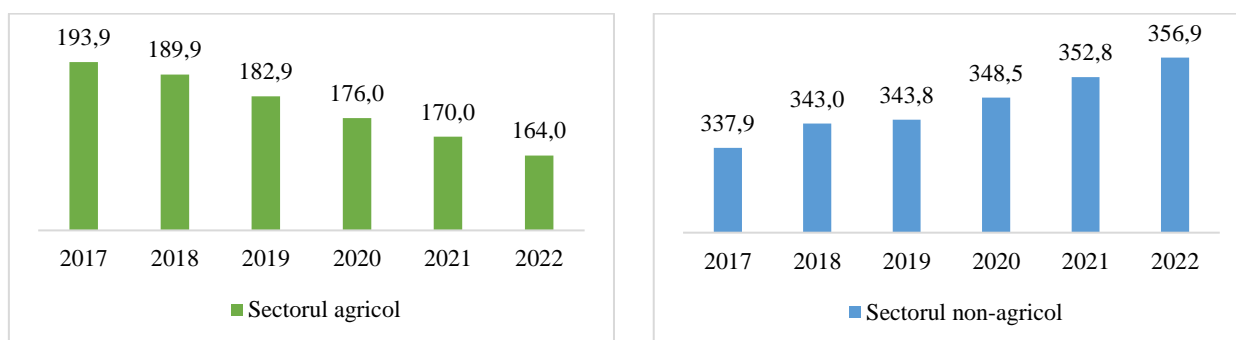


Figura 2.4. Numărul de pensionari pentru limită de vârstă (sectoarele agricol și non-agricol), la sfârșitul anului, mii persoane

Sursa: Elaborată în baza datelor Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova [16].

Numărul pensionarilor care au primit dreptul la pensie anticipată a scăzut semnificativ. Dacă în anul 2017 s-au pensionat anticipat 8377 de persoane, atunci conform situației de 01.01.2022 – 1343 de persoane (o scădere cu 84%). O scădere atât de semnificativă a numărului de beneficiari ai pensiei anticipate se datorează faptului că aceasta a fost acordată în perioada 2017-2018. De la 1 ianuarie 2019 nu se mai acordă dreptul la pensionare anticipată. Motivul pentru care au fost condițiile nejustificate pe deplin de acordare a pensiei anticipate: stagiul de cotizare de 34 de ani și împlinirea vârstei de 60 de ani pentru bărbați și femei. De remarcat că de la 1 ianuarie 2017 vârsta de pensionare a fost stabilită la 62 de ani pentru bărbați și 57 de ani pentru femei. Astfel, femeile nu puteau folosi dreptul la pensie anticipată pentru limită de vârstă (deoarece la

această vârstă ele deja au exercitat dreptul la pensie în condiții generale), iar pentru bărbați acest drept era acordat persoanelor cu un stagiul de cotizare mare, care depășea 34 de ani. La 01.01.2023, numărul beneficiarilor de pensii anticipate a constituit 1194 persoane, în același timp numărul beneficiarilor de pensii anticipate pentru cariera lungă la 01.01.2023 a constituit 4862 persoane.

Totuși, persoanele care au obținut deja dreptul la pensia anticipată o primeau și în anii următori. Scăderea numărului de beneficiari ai pensiei anticipate are la bază două motive. Pe de o parte, cauza naturală (decesul pensionarilor) și absența unor „noi” beneficiari ai pensiei anticipate. Pe de altă parte, pensionarii, beneficiari de pensii anticipate, au început să atingă treptat vârsta standard de pensionare, necesară pentru acordarea unei pensii pentru limită de vârstă în condiții generale. Pentru unii dintre ei, stabilirea unei pensii pentru limită de vârstă pe bază generală a fost mai profitabilă decât primirea unei pensii anticipate și, prin urmare, au început să refuze pensia anticipată și să „treacă” la o pensie pentru limită de vârstă în condiții generale. De menționat că de la 1 ianuarie 2022 a fost reintrodusă pensia anticipată. Cu toate acestea, dreptul de stabilire a acesteia era legat doar de duratele de participare la plata contribuțiilor de asigurări. Pentru bărbați, această durată a fost de 39 de ani (cu 5 ani mai mult decât stagiul standard de cotizare – 34 de ani), pentru femei – 37 de ani (cu 3 ani mai mult).

Odată cu scăderea numărului de pensionari pentru limită de vârstă, a scăzut și numărul beneficiarilor de alte categorii de pensii. Pentru anii 2017-2022 numărul beneficiarilor pensiei de urmaș a scăzut cu 20,4%, iar numărul pensionarilor de dizabilitate – cu 16,4%. Numărul în cazul celorlalte categorii de pensionari a scăzut nesemnificativ. În anul 2022, numărul participanților la lichidarea avariei de la Cernobîl a constituit 85,6% din nivelul anului 2017, numărul pensionarilor pentru vechime în muncă – 45,1%, numărul pensionarilor din rândul militarilor în termen – 90,9%.

Ratele inegale de scădere a numărului de beneficiari ai diferitelor categorii de pensii au condus la modificări în structura numărului total de pensionari (*Figura 2.5*).

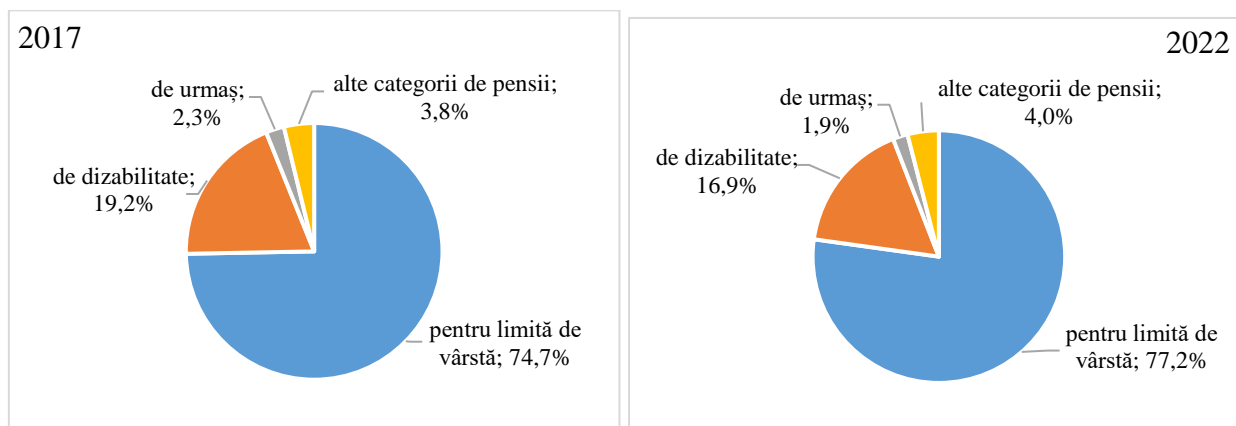


Figura 2.5. Structura numărului beneficiarilor de pensii în Republica Moldova, %

Sursa: Elaborată în baza datelor Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova [23].

Cei mai numeroși sunt beneficiarii pensiei pentru limită de vârstă: pentru anii 2017-2022 ponderea acestora în numărul total de pensionari a crescut de la 74,7% la 77,2%, sau cu 2,5 p.p. Totodată, a scăzut ponderea beneficiarilor de pensii de dizabilitate în structura numărului total de pensionari. Pentru anii 2017-2022 numărul acestora a scăzut de la 19,2% la 16,9%, sau cu 2,3 p.p. În ceea ce privește beneficiarii de pensii de urmaș, ponderea acestora în numărul total de pensionari a scăzut de la 2,3% la 1,9%, sau cu 0,4 p.p.

Scăderea numărului total de pensionari din Republica Moldova a avut loc pe fundalul scăderii efectivului populației totale. Pentru anii 2017-2021 populația țării (la începutul anului) a scăzut de la 2779,9 mii de persoane la 2597,1 mii de persoane, sau cu 6,6%. În această perioadă, numărul pensionarilor a scăzut cu doar 0,7% (Tabelul 2.2).

Tabelul 2.2. Numărul de pensionari la 1000 de locuitori (la începutul anului)

	2017	2018	2019	2020	2021	2021 în % față de 2017
Republica Moldova						
Populație, mii pers. ¹⁾	2779,9	2730,4	2686,0	2643,9	2597,1	93,4
Pensionari, mii pers.	691,2	716,0	703,9	696,0	686,2	99,3
Numărul pensionarilor la 1000 locuitori	249	262	262	263	264	-
România						
Populație, mii pers. ²⁾	19592,9	19483,8	19375,8	19261,7	19053,8	97,2
Pensionari, mii pers.	5228	5207	5157	5128	5079	97,1
Numărul pensionarilor la 1000 locuitori	267	267	266	266	267	-
Rusia						
Populație, mii pers. ³⁾	146842,4	146830,6	146764,7	146459,8	146171,0	99,5
Pensionari, mii pers.	45709	46070	46480	46198	45637	99,8
Numărul pensionarilor la 1000 locuitori	311	314	317	315	312	-
Ucraina						
Populație, mii pers. ⁴⁾	42584	42386	42154	41902	41589	97,7
Pensionari, mii pers.	11956	11725	11470	11335	11131	93,1
Numărul pensionarilor la 1000 locuitori	281	277	272	270	268	-

1) Populația cu reședință obișnuită

2) Populația reședință (stabilă), la 1 decembrie

3) Populație stabilă

4) Populație prezentă

Sursa: Calculat în baza datelor: statbank.statistica.md; www.insse.ro; www.gks.ru; www.ukrstat.gov.ua.

Numărul pensionarilor a avut însă o tendință de scădere doar de la începutul anului 2018, în timp ce pe parcursul anului 2017 numărul pensionarilor a crescut cu 3,6%. Ca urmare, numărul pensionarilor la 1000 de locuitori, care se ridica la 249 de persoane la începutul anului 2017, a crescut la începutul anului 2018 la 262 de persoane. În anii următori, scăderea numărului populației

a depășit ritmul de scădere a numărului de pensionari. Ca urmare, numărul pensionarilor la 1000 de locuitori a crescut și a constituit 264 de persoane la începutul anului 2021. Cu toate acestea, în Republica Moldova situația în acest domeniu este mai bună decât în unele țări. În România, numărul pensionarilor la 1000 de locuitori era de 267 de persoane, în Ucraina – 268 de persoane, iar în Rusia – 312 persoane.

Raportul dintre numărul de pensionari și efectivul total al populației caracterizează doar condițiile generale în baza cărora funcționează sistemul de pensii din țară. Cea mai completă idee a gradului de stabilitate a sistemului de pensii bazat pe principiul solidarității este dată de raportul potențial de sprijin al pensionarilor, calculat ca *raport dintre numărul populației ocupate în economie și numărul de pensionari*. Cu cât este mai mare numărul persoanelor angajate în câmpul muncii, iar numărul pensionarilor este mai mic, cu atât este mai înaltă stabilitatea financiară a sistemului de pensii. În Republica Moldova presiunea asupra sistemului de pensii este enormă. Astfel, în ultimii ani rata poverii de pensionare era de 1,2 angajați la un pensionar (în anii 2019-2021), crescând nesemnificativ în anul 2022 (1,3 angajați la un pensionar) (Figura 2.6.).

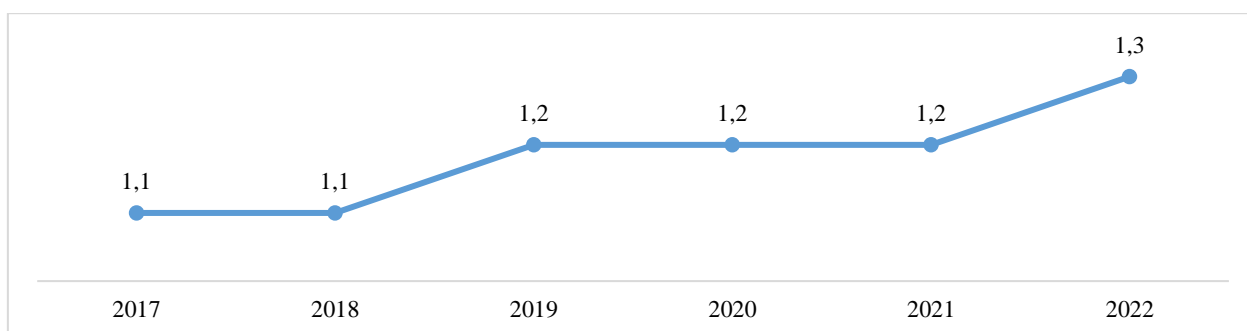


Figura 2.6. Rata poverii de pensionare, 2017-2022

Sursa: Elaborată în baza datelor Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova [19].

Totuși, raportul numărului persoanelor asigurate la 100 de pensionari nu oferă o imagine completă a stabilității funcționării sistemului de pensii. Aceasta se datorează faptului că populația ocupată include atât angajați, cât și persoane care desfășoară activitate individuală (persoane fizice – proprietari și chiriași de terenuri agricole, întreprinzători individuali, avocați, notari, deținători de patente de întreprinzători), o parte semnificativă dintre care lucrează în condițiile angajării informale (în anul 2022 numărul persoanelor ocupate informal a fost de 189,5 mii de persoane, sau 22,0% din totalul angajaților). Lucrătorii angajați în mod informal fie nu participă la finanțarea sistemului de pensii, fie plătesc contribuțiile de asigurări doar dintr-o parte a câștigului lor.

Prin urmare, este rațional să se țină cont doar de acei angajați, care sunt asigurați în sistemul asigurărilor sociale de stat. Anume ei achită contribuțiile individuale de asigurări, iar în favoarea unora dintre ei (angajați) angajatorii plătesc contribuții de asigurări la bugetul asigurărilor sociale

de stat. În acest sens, corelația persoanelor asigurate și pensionari se calculează ca raport dintre numărul de angajați asigurați și numărul de pensionari [115].

În Republica Moldova, numărul angajaților asigurați în perioada 2017-2019 creștea din an în an (pentru anii 2017-2019 această creștere a fost de 2,4%), însă în 2020-2022 această tendință s-a inversat (motivul principal fiind scăderea numărului de angajați). Pe fundalul scăderii numărului de pensionari (pentru 2017-2021 – cu 3,6%), aceasta a dus la o creștere a numărului de pensionari în raport cu numărul persoanelor asigurate în sistemul de asigurări sociale, inclusiv creșterea indicatorului menționat de la 126 de persoane în 2017 până la 130 de persoane în 2021 (Tabelul 2.3).

Tabelul 2.3. Corelația dintre persoane asigurate și pensionari, 2017-2022

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2022 în % față de 2017
Pensionari – total (la 1 ianuarie), mii pers.	711,7	716,0	703,9	696,0	686,3	674,9	94,8
Persoane asigurate în sistemul public de asigurări sociale, mii pers.	899,2	911,1	921,1	900,6	892,1
Raportul numărului persoanelor asigurate la 100 de pensionari, persoane	126	127	131	129	130
Persoane ocupate, mii pers.	800,2	794,1	872,4	834,2	843,4	862,3	107,8
Pensionari pentru limită de vârstă, mii pers.	531,8	533,0	526,7	524,5	522,8	520,9	98,0
Raportul dintre numărul persoanelor ocupate și numărul pensionarilor pentru limită de vârstă, persoane	1,5	1,5	1,7	1,6	1,6	1,7	110,0

Sursa: Calculat în baza datelor Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova [17].

În categoria persoanelor asigurate sunt incluse și persoanele care plătesc cotele de asigurări sociale în baza contractului personal, în acest sens este oportun de a analiza raportul dintre persoanele ocupate și pensionarii pentru limită de vârstă. Astfel, putem constata că la un pensionar pentru limită de vârstă în 2022 revin 1,7 persoane ocupate.

Rezumând cele de mai sus, remarcăm prezența a cel puțin două grupe principale de motive care determină agravarea problemelor în funcționarea sistemului de pensii al Republicii Moldova. Prima dintre ele este de natură demografică și este asociată cu tendința de îmbătrânire a populației și, ca urmare, cu o creștere a ponderii pensionarilor în populația țării. Această tendință demografică negativă reprezintă o provocare strategică pe termen lung pentru sistemul de pensii solidar al Republicii Moldova, întrucât situația demografică din țară nu va face decât să se înrăutățească în viitor. Rezultatul acestei tendințe va fi o creștere semnificativă a cheltuielilor pentru plata pensiilor. Al doilea grup de motive nu este de natură demografică, ci economică și se referă la

raportul dintre numărul plătitorilor contribuțiilor de asigurări și numărul pensionarilor. Înrautățirea acestui raport a sporit semnificativ impactul negativ al factorului demografic și al altor factori (spre exemplu, nedorința activității în vârstă aptă de muncă, ocuparea în gospodării pentru asigurarea consumului propriu etc.).

Aceste motive împiedică dezvoltarea continuă a sistemelor de pensii bazate pe principiul solidarității între generații. Responsabilitatea solidară a generațiilor rezolvă efectiv problema asigurării cu pensii în condiții demografice favorabile (reproducerea simplă sau extinsă a populației), de creștere stabilă a nivelului remunerării muncii și absenței unor modificări semnificative și pe termen lung în ponderea populației ocupate. Dacă populația îmbătrânește, iar creșterea economică nu este însoțită de o creștere a numărului de plătitori ai contribuțiilor de asigurări, apare problema insuficienței resurselor financiare pentru plata pensiilor viitorilor pensionari.

Rezultatele acestor tendințe nu au putut să nu afecteze nivelul asigurării cu pensii a populației Republicii Moldova. Pentru compensarea acestor fenomene negative au fost întreprinse măsuri care au asigurat în perioada 2017-2021 o creștere a mărimilor medii a tuturor categoriilor de pensii. Unul dintre principalii indicatori ai vulnerabilității pensionarilor este mărimea pensiei.

La 1 ianuarie 2022 quantumul mediu al pensiei pentru limită de vârstă a fost de 2595,3 lei, crescând cu 25,5% față de anul precedent, fiind în creștere cu 78,1% comparativ cu începutul anului 2018. Quantumul mediu al pensiei pentru limită de vârstă variază în dependență de gen. Astfel, în anul 2022 quantumul mediu pentru bărbați era de 2960,6 lei, iar la femei - de 2432,2 lei, constituind disparitatea de gen de 17,8% (la începutul anului 2018 – 21,5%). Pentru anii 2009-2020 quantumul mediu al pensiei pentru limită de vârstă a crescut de la 666,3 lei la 1843,0 lei pe lună (adică de 2,8 ori), iar în termeni reali (ținând cont de indicele prețurilor de consum) – de 1,5 ori. Majorarea de la 1 octombrie 2021 a pensiei minime pentru limită de vârstă până la 2000 de lei (cu condiția realizării unui stagiu complet de cotizare) vizează creșterea veniturilor pensionarilor.

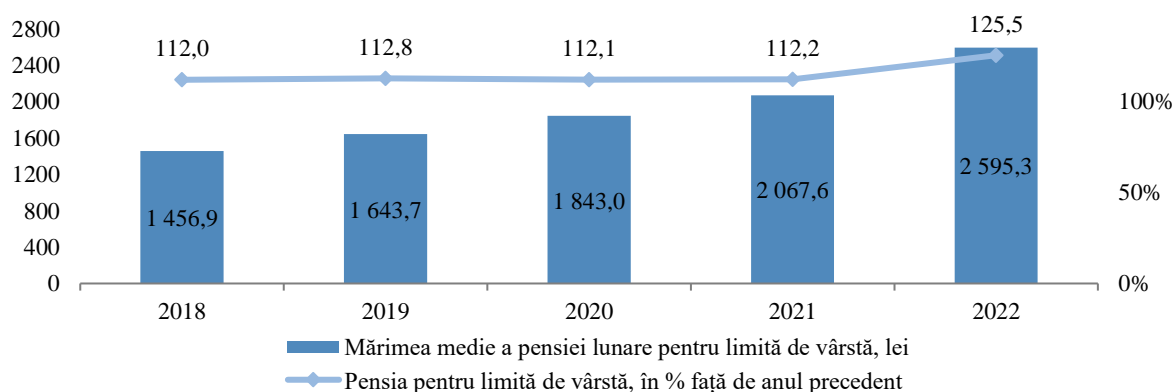


Figura 2.7. Mărimea medie a pensiei pentru limită de vârstă, la începutul anilor 2017-2021
Sursa: Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova [23].

În anul 2021 valoarea medie a minimumului de existență pentru pensionari a constituit 1811,7 lei, fiind în creștere față de anul precedent cu 2,9%. Mediul de reședință al pensionarilor influențează mult nivelul minimumului de existență a acestora. Prin consecință, pentru persoanele vârstnice din orașele mari acesta a constituit 1999,9 lei comparativ cu 1828,0 lei pentru cei din alte orașe și 1745,0 lei pentru pensionarii de la sate. În sectorul non-agricol mărimea pensiei pentru limită de vârstă a acoperit valoarea minimumului de existență în proporție de 158,7%, în schimb în sectorul agricol cu doar 109,6%. Valoarea minimumului de existență pentru pensionari acoperea cu 110,4% cuantumul pensiei minime pentru limită de vârstă [23].

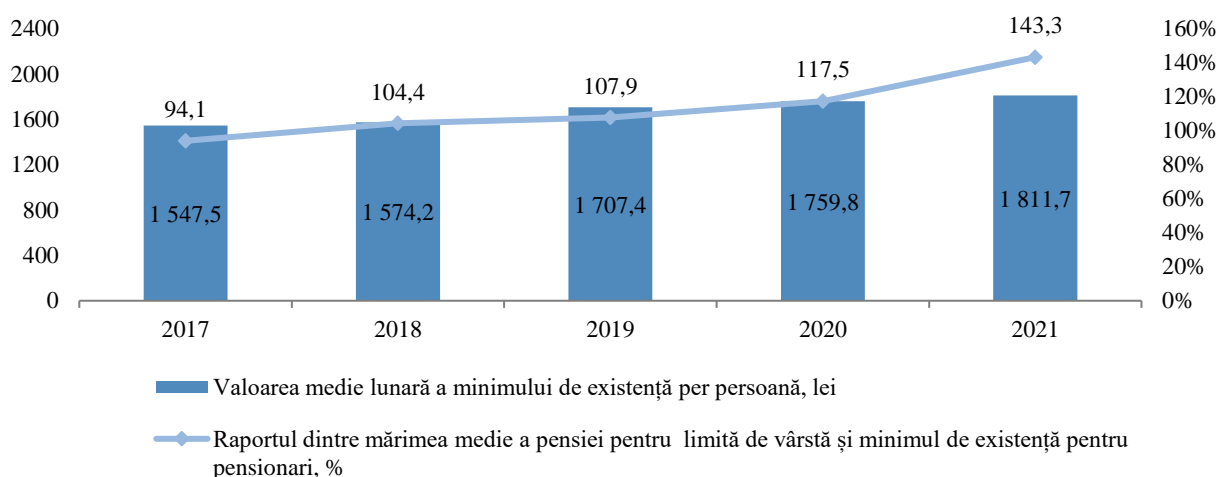


Figura 2.8. Valoarea minimumului de existență pentru pensionari, 2017-2021

Sursa: Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova [23].

La întrebarea „Cum trăiesc pensionarii astăzi?” nu există un răspuns motivat. Statul monitorizează doar numărul beneficiarilor de pensii, mărimea pensiilor acestora și cheltuielile pentru plata acestora. Dar nivelul de trai al unei persoane în vârstă, desigur, nu depinde doar de pensie [60].

„Nivelul veniturilor reprezintă un factor important care determină calitatea vieții persoanelor vârstnice. Inegalitatea veniturilor în rândul persoanelor vârstnice este corelată cu vârsta, sexul, sănătatea, aranjamentele de locuit, etnicitatea și mediul de locuit (urban, rural)” [36, p. 5].

Diferențierea veniturilor persoanelor vârstnice are loc după componența gospodăriei casnice. Așadar, situația gospodăriilor casnice în componența cărora intră persoanele vârstnice și alte persoane (având în vedere veniturile medii pe o persoană) a fost una mai bună decât cea a gospodăriilor casnice compuse doar din persoanele vârstnice.

Principala sursă de existență pentru gospodăriile formate doar din persoanele vârstnice sunt prestațiile sociale (66,6%). Datorită faptului că o parte din acestea erau economic activi, veniturile

acestora constau și din alte surse de venit (activitățile salariale (14,4%) și activitatea individuală agricolă (8,3%)).

Principala sursă de venit a gospodăriilor mixte compuse din persoane vârstnice și alte persoane a fost activitatea salariale – 50,6%. La rândul lor, prestațiile sociale constituiau 24,3% din veniturile disponibile. Într-o măsură mai mare decât gospodăriile casnice formate doar din persoanele vârstnice (7,2%) de transferurile din afara țării depindeau gospodăriile casnice mixte (8,8%) [23].

Tabelul 2.4. Structura veniturilor disponibile ale gospodăriilor casnice cu persoanele vârstnice, 2021

	Gospodării formate numai din persoane vârstnice			Gospodării cu persoane vârstnice și alte persoane		
	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural
Total venituri disponibile (medii lunare pe o persoană), lei	3.163,2	3.727,9	2.877,6	3.327,4	4.254,9	2.812,6
<i>inclusiv în % pe surse de formare:</i>						
Venit din activitatea salariale	14,4	18,1	11,9	50,6	62,5	40,5
Venit din activitatea individuală agricolă	8,3	1,2	12,9	8,8	0,9	15,4
Venit din activitatea individuală non-agricolă	0,7	1,4	0,2	5,2	5,9	4,5
Prestații sociale	66,6	68,4	65,4	24,3	22,2	26,0
Alte venituri	10,0	10,9	9,5	11,2	8,4	13,6
<i>inclusiv transferuri din afara țării</i>	7,2	6,7	7,5	8,8	4,6	12,4

Sursa: Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova [23].

Persoanele vârstnice se află în cea mai gravă situație: în anul 2022 nivelul sărăciei persoanelor cu vârsta de peste 60 de ani (43,9%) este de 1,4 ori mai înalt decât valoarea medie (31,1%) și de 1,9 ori mai înalt decât nivelul sărăciei persoanelor cu vârstă de 30-39 de ani (23,1%). Totodată, există o dependență clară a nivelului sărăciei de vârstă: în grupele de vârstă mică și medie: nivelul sărăciei scade de la 28,4% în grupa de vârstă 0-17 ani până la 23,1% în grupa de vârstă 30-39 de ani. După atingerea vârstei de 40 de ani, nivelul de sărăcie crește, iar după 50 de ani, acesta scade. Și doar la vârsta de 60 de ani și peste, sărăcia sporește brusc. În structura populației sărace pentru anul 2019, persoanele cu vârsta de peste 60 de ani ocupă cea mai mare pondere – 31,0%, ceea ce este de 3 ori mai mare decât ponderea persoanelor cu vârstă de 30-39 de ani (cu cel mai scăzut nivel de sărăcie) – 9,9%. În același timp, persoanele vârstnice reprezintă 21,3% din componența membrilor gospodăriilor casnice, ceea ce este de doar 1,6 ori mai mult decât ponderea persoanelor în vârstă de 30-39 de ani (13,0%). Astfel, fiecare a treia persoană în vârstă de peste 60 de ani este săracă, în timp ce doar fiecare a cincea persoană este în etate. Faptul dat indică nu numai la riscul sporit al persoanelor vârstnice de a cădea în sărăcie, ci și la prevalența semnificativă a acestora în rândul populației sărace [118].

Tabelul 2.5. Rata sărăciei absolute a populației în funcție de vârstă (2019-2022), %

Vârsta	2019	2020	2021	2022
0-17 ani	24,0	26,0	24,4	28,4
18-29 ani	21,6	21,6	18,1	23,6
30-39 ani	19,2	21,2	19,6	23,1
40-49 ani	23,8	23,1	21,3	29,3
50-59 ani	20,7	24,8	19,3	28,5
60+ ani	36,8	37,2	35,9	43,9
Total	25,2	26,8	24,5	31,1

Sursa: Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova [22].

Riscul de a cădea sub pragul sărăciei depinde în mare măsură de prezența în rândul persoanelor vârstnice atât a pensionarilor care activează în câmpul muncii, cât și a celor care au finisat activitatea de muncă. Datorită faptului că în cea mai mare parte sunt angajați pensionarii „tineri”, realizarea primului obiectiv de îmbunătățire a sistemului de pensii din Republica Moldova necesită în mod obiectiv divizarea pensionarilor în două grupuri separate: pensionari „tineri” și pensionari cu vârste mai înaintate de pensionare, precum și formularea sarcinilor specifice pentru fiecare grup în parte [115].

Principala direcție de reducere a riscului de sărăcie pentru pensionarii „tineri” ar trebui să fie crearea de oportunități pentru angajarea lor fezabilă și, pe această bază, asigurarea unei surse suplimentare de venit la pensii – venituri din muncă salariată. Acest obiectiv ar trebui soluționat ținând cont de faptul că atât statul, cât și pensionarii necesită crearea de condiții pentru continuarea voluntară a activității de muncă după atingerea vârstei de pensionare. Dar în prezent, din diverse motive, atât statul, cât și angajatorii și, într-o mare măsură, chiar și pensionarii s-au dovedit a fi nepregătiți să continue activitatea de muncă dincolo de pragul de pensionare, cel puțin cu eficiența inerentă lucrătorilor în deplinătatea puterilor.

Unul dintre aceste motive este inferioritatea profesională a persoanelor care au atins vârsta de pensionare, din cauza inactualității cunoștințelor anterior dobândite și a necesității reînnoirii calitative a acestora. Continuarea activității profesionale pentru majoritatea pensionarilor este practic singura modalitate de a le îmbunătăți bunăstarea materială, de a menține independența și, mult mai important, interesul pentru o viață activă.

Însă numai dorința pensionarilor de a continua activitatea de muncă și de a duce o viață normală nu este suficientă. Într-o măsură sporită, aceasta depinde de stat, care a creat, consolidat, dezvoltat și protejat modul actual de viață, axat pe crearea condițiilor pentru o viață plină pentru oamenii de o singură generație – în vârsta pre-pensionară. Pentru a schimba situația, statul trebuie să ia măsuri întrucât pensionarii să continue activitatea de muncă eficient, inclusiv prin consolidarea legislativă a drepturilor acestora de a primi de la stat: recalificarea necesară sau

sporirea calificării specialiștilor; un loc de muncă corespunzător nivelului de calificare (după recalificare).

Pe măsura înaintării în vârstă, persoana este supusă unui risc mai mare de îmbolnăvire. Prevalența bolilor cronice a înregistrat pentru persoanele în vârstă de 65 ani și peste ponderea de 85,2%. Din diversele boli cronice care sporesc odată cu vârsta pot fi menționate bolile aparatului circulator, bolile osteo-articulare, bolile endocrine etc. [9].

Beneficiarii serviciilor sociale primare sunt în mare parte femei. În anul 2021, 13,0 mii de persoane vârstnice „care au atins vârsta de pensionare” au beneficiat de serviciile de îngrijire la domiciliu gratuite. Ponderea de 80,0% din totalul beneficiarelor serviciului nominalizat revine femeilor. Cantine de ajutor social (50 de cantine în anul 2021) au deservit 8,9 mii de persoane vârstnice în vârsta de pensionare, printre care 73,8% fiind femei. De serviciile centrelor de servicii specializate au beneficiat 7,2 mii de persoane vârstnice, dintre care 50,4% erau femei. Suport monetar adresat familiilor/persoanelor defavorizate au primit 1,5 mii de persoane vârstnice (72,1% femei) [23].

În „Raportul Național de Dezvoltare Umană 2010/2011: Republica Moldova de la Excluziune Socială la o Dezvoltare Umană Incluzivă” se subliniază legătura strânsă dintre excluziunea economică și inegalitățile sociale, subliniind consecințele negative ale acesteia asupra individului și comunității în ansamblu. Excluziunea economică nu se rezumă doar la lipsa accesului la venituri și oportunități de angajare, ci are repercusiuni extinse asupra calității vieții și participării sociale a persoanelor afectate. Prin limitarea accesului la resurse economice și oportunități, excluziunea economică perpetuează ciclurile sărăciei și marginalizării. Persoanele și grupurile marginalizate se confruntă adesea cu dificultăți în a accesa educația de calitate și serviciile de sănătate, ceea ce agravează inegalitățile și împiedică dezvoltarea umană integrală [141, p.39]. Într-adevăr, veniturile reduse și lipsa accesului la angajare nu sunt doar probleme economice, ci au impact profund asupra vieții sociale, culturale și chiar psihologice ale indivizilor. Excluziunea economică poate amplifica sentimentele de izolare și lipsă de valoare personală, înrăutățind coeziunea socială și împiedicând participarea activă în comunitate.

Astfel, putem conchide că situația social-economică a persoanelor vârstnice poate fi caracterizată ca fiind una vulnerabilă. Problemele sărăciei și accesul limitat la bunuri și servicii, analizate prin intermediul indicatorilor de excluziune socială, atestă vulnerabilitatea persoanelor vârstnice. Rata sărăciei acestei categorii de populație este una dintre cele mai ridicate în comparație cu alte categorii defavorizate. Excluziunea socială a persoanelor vârstnice este generată de reducerea veniturilor către vârsta de pensionare, pensiile mici, lipsa altor resurse, înrăutățirea sănătății.

2.2. Aspectele metodologice și metodice de cercetare a factorilor excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova

Cercetarea fenomenului excluziunii sociale a persoanelor vârstnice este de natură complexă – aparatul conceptual include definiții care sunt subiecte de studiu ale economiei, sociologiei, dreptului, filosofiei, psihologiei. Și, în același timp, trebuie de remarcat insuficiența dezvoltării subiectului în ceea ce privește prezentarea unui concept unic.

Grupurile social vulnerabile ale populației, printre care și persoanele vârstnice, fac parte din societate, astfel încât excluziunea anumitor grupuri crește riscurile societății (lipsă de solidaritate, povară bugetară neuniformă, nemulțumire socială). Pentru a reduce riscurile, trebuie luate măsuri care să includă grupurile sociale și să ofere tuturor acces la drepturile de bază. Dar astăzi, atitudinile negative și prejudecățile față de categoriile social vulnerabile ale populației sunt puternice în societate. Existența barierelor mentale, care atât agravează excluziunea, cât și împiedică incluziunea, necesită dezvoltarea unor mecanisme de depășire a acestora. Incluziunea tuturor grupurilor sociale în societate va activa procesele de integrare a societății și va servi drept bază pentru modernizarea acesteia.

În economie, vulnerabilitatea la excluziunea socială a populației este văzută ca prezența unui nivel scăzut a veniturilor și proprietății acumulate; probabilitatea pierderii bunăstării din cauza expunerii la riscuri la care gospodăriile nu le pot răspunde în mod adecvat sau a accesului insuficient la activele materiale și nemateriale.

Teoriile sociologice, reprezentate de conceptul de excluziune socială, acordă mai multă atenție ruperii legăturilor sociale ca sursă de vulnerabilitate și o schimbare a atenției de la inegalitatea veniturilor spre limitarea accesului la drepturi. La o rată a sărăciei absolute a populației țării de 31,1% în 2022 și bunăstarea precară a acesteia, principalele devin dreptul la muncă, sănătate, educație etc.

O abordare complexă a fenomenului excluziunii sociale combină principii de bază ale conceptelor economice, sociologice și psihologice. Teoriile economice moderne se bazează pe stabilirea unor interconexiuni între ocuparea forței de muncă, nivelului de trai și activitatea socială. Dacă inițial excluziunea socială a fost echivalată cu sărăcia, acum cercetătorii sunt de acord că conceptul de excluziune socială este mult mai larg [176, pp. 553-554]. Abordările sociologice și economice studiază excluziunea ca un fenomen, una dintre fațetele realității sociale și caută răspunsuri la următoarele întrebări: care sunt criteriile de evaluare a situației de excluziune din viața publică, ce procese din societate conduc la excluziunea unor grupuri întregi ale populației. Această abordare poate fi percepută drept una situațională.

Excluziunea se manifestă cel mai des prin inaccesibilitatea la educație de calitate, la viață culturală și participare socială, menținerea contactelor sociale (de exemplu, cu rudele care locuiesc în alt oraș), incapacitatea de a-și planifica propria viață, de a obține un loc de muncă, de a avea o locuință decentă, de a obține asistență medicală necesară, de a oferi odihnă [169, pp. 40-41].

Factorii semnificativi ai excluziunii sunt inaccesibilitatea pentru persoanele vârstnice a unor astfel de mecanisme sociale eficiente de rezolvare a problemelor, cum ar fi disponibilitatea unui loc de muncă stabil și plătit, accesul la rețelele sociale și sprijinul social eficient din partea statului.

Dar cel mai des, ca factori principali ai excluziunii, cercetătorii identifică incapacitatea temporară sau permanentă, vârsta [161] și alte caracteristici asociate cu imposibilitatea unui individ de a desfășura activitate de muncă și, ca urmare, pierderea unei surse de trai [160, p. 23], deși există opinia că „relația dintre discriminarea în ocuparea eficientă și excluziunea nu este directă, ci mediată de factori de risc” [169, p. 69]. Studiarea ocupării forței de muncă în cercetarea noastră este determinată de faptul că ea reprezintă atât principala sursă de venit pentru majoritatea populației, cât și domeniul autorealizării personale, precum și unul dintre principalele domenii de comunicare și legături sociale. Rezultatele obținute din activitatea de muncă determină stima de sine și satisfacția față de viață.

Ocuparea regulată și obținerea de venituri din aceasta sunt considerate „cea mai bună protecție împotriva excluziunii sociale” [45]. Opusul excluziunii sociale ca proces este incluziunea ca extindere a oportunităților de participare la procesele sociale, economice, culturale și civile pentru persoanele vârstnice, aflate la periferia societății.

R. Levitas susține că conceptul de excluziune, care a apărut inițial ca un instrument de descriere a diferitelor consecințe ale sărăciei și inegalității, se opune integrării, în special, pe piața muncii. Modelul dihotomic de excluziune și integrare, într-o formă simplificată, poartă ideea că munca oferă nu numai acces la resurse materiale prin salarizare, ci și integrare culturală [94, p.12].

În procesul de cercetare au fost utilizate următoarele metode științifice generale de cercetare: observarea empirică și analiza dinamică a realității, metoda monografică, inducția și deducția, comparația, analiza și sinteza, analiza statistică, analiza logică, analiza critică a materialelor; metode de diagnosticare economice: modelarea economico-matematică, comparația, gruparea, ilustrarea grafică și tabelară a materialelor studiate; și metode specifice studiului: metoda descriptivă (investigația prin anchetă). Domeniul în care se realizează investigația prin anchetă este deosebit de vast, urmărindu-se determinarea opiniilor curente ale unui grup de populație specifică. Investigația prin anchetă se constituie astfel într-un instrument de cercetare cu o aplicabilitate largă [41].

În cadrul evaluării factorilor de impact asupra excluziunii sociale a persoanelor vârstnice a fost realizată *investigația prin anchetă* în rândul persoanelor vârstnice din Republica Moldova. În acest scop au fost elaborate 2 chestionare (*Anexele 2 și 3*). Chestionarele directe au fost aplicate persoanelor vârstnice în mod individual, având posibilitatea de a face observații asupra acestora în timpul formulării răspunsurilor. Întrebările și răspunsurile propuse la acestea au fost elaborate pe baza realităților de astăzi.

Eșantionul investigației a constituit în total 207 de persoane, dintre care 82 persoane vârstnice angajate în câmpul muncii și 125 persoane vârstnice neîncadrate în câmpul muncii, care după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare, din diferite motive nu mai continuă activitatea de muncă, în pofida încurajării la nivel național a incluziunii persoanelor vârstnice în câmpul muncii. Investigația a fost realizată atât în mediul urban, cât și în mediul rural. Respondenții au fost informați cu privire la scopul cercetării și că datele sunt confidențiale și anonime (numele și contactele lor nu vor fi înregistrate).

Sfera de cuprindere. În sfera de cuprindere a chestionarului intră toate persoanele cu domiciliul stabil în centrele de cercetare (urbane și rurale) selectate. Obiectul înregistrării fiind persoanele vârstnice la pensie încadrate și neîncadrate în câmpul muncii, și anume: femei în vârstă de la 58 de ani până la 75+ ani, bărbați de la 63 ani până la 75+ ani.

Obiectivele investigației prin anchetă. Chestionarul asupra excluziunii sociale a persoanelor vârstnice are ca obiectiv principal suplینirea datelor statistice existente utilizabile pentru caracterizarea excluziunii sociale a populației vârstnice pe piața forței de muncă și în viața cotidiană având scopul de a extinde baza de date pentru argumentarea politicilor sociale orientate spre protecția și îmbunătățirea nivelului de trai al persoanelor vârstnice. Aceasta se realizează prin colectarea unor informații referitoare la diferite aspecte de viață a persoanelor vârstnice: starea de sănătate, starea materială înainte și după pensie, satisfacția de la locul de muncă, modalități de angajare în câmpul muncii după pensie, motivele care provoacă pensionarii să continue activitatea de muncă, evaluarea de către persoanele vârstnice a vieții lor etc.

Chestionarele elaborate au drept obiectiv de a depista factorii ce determină persoanele vârstnice să continue activitatea de muncă și după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare sau din care motiv nu o pot face.

În cadrul primului chestionar se propune examinarea situației persoanelor vârstnice pe piața forței de muncă din Republica Moldova din toate punctele de vedere [61]. Chestionarul destinat pensionarilor care lucrează are ca scop depistarea problemelor cu care aceștia se confruntă la locul de muncă, care sunt cauzele ce le determină să continue activitatea de muncă ș.a.

Cel de-al doilea chestionar, destinat persoanelor vârstnice neîncadrate în câmpul muncii, are drept obiectiv de a depista factorii ce determină persoanele vârstnice să renunțe la activitatea de muncă, precum și problemele cu care acestea se confruntă în viața cotidiană, și nu în ultimul rând, de a identifica principalii factori ai excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova [64].

În cadrul cercetării menționate a fost efectuată anchetarea populației din diferite localități ale Republicii Moldova (*Anexa 4*). Astfel, chestionarul a fost realizat în profilul oraș/sat. Pentru o imagine mai amplă ne-am străduit să chestionăm respondenți din toate regiunile țării (Nord, Centru și Sud). Astfel putem menționa că am efectuat investigația în:

- orașul Lipcani, raionul Briceni din nordul republicii;
- satul Gordinești, raionul Edineț din nordul republicii;
- satul Românești, raionul Strășeni din centrul republicii;
- municipiul Chișinău, capitala republicii;
- satul Carahasani, raionul Ștefan Vodă din sud-estul republicii.

Evaluarea nivelului excluziunii sociale a persoanelor vârstnice implică elaborarea unui model de dependență a situației materiale de factorii de impact ai excluziunii sociale. Pentru studiu a fost format un sistem de factori pe baza datelor investigației prin anchetă efectuate de autor, care este reprezentat în *Tabelul 2.6*. A fost formulată și testată ipoteza că există o interdependență dintre excluziunea socială și sistemul de factori. În calitate de variabilă dependentă este utilizată situația materială a persoanelor vârstnice (SIT).

Tabelul 2.6. Sistemul de factori determinanți care caracterizează excluziunea socială a persoanelor vârstnice

Variabila exogenă	Factorii determinanți
AF	Afirmații expuse de pensionari referitor la încadrarea în câmpul muncii
DM	Domeniu de activitate (tipul activității economice)
ED	Nivelul de educație
EV	Cine vă oferă ajutorul în cazul necesității (rude, vecini, statul, posibilitățile proprii etc.)
MP	Mărimea pensiei pe care o primesc persoanele vârstnice
PR	Problemele cu care se confruntă persoanele vârstnice (insuficiența mijloacelor bănești pentru nevoile elementare, pentru odihnă, probleme de sănătate ș.a.)
PS	Mărimea suficientă a pensiei pentru satisfacerea nevoilor (după opinia respondenților)
RS	Reședința (oraș, sat)
SN	Starea de sănătate (evaluarea respondentului)
SX	Sexul (masculin, feminin)
SPR	Soluționarea problemelor persoanelor vârstnice (asistența din partea statului, beneficii în servicii medicale și alte servicii, ajutorul bănesc, etc.)
ST	Încadrat sau neîncadrat în câmpul muncii după pensionare
VPP	Venitul mediu lunar obținut înainte de pensionare
VR	Vârsta

Sursa: Elaborat de autor.

În cadrul cercetării a fost construit un model matematic al dependenței variabilei dependente SIT de variabilele aliatoare X_n în următoarea consecutivitate:

- Construirea matricei de corelație pentru variabile aliatoare și evaluarea semnificației statistice a corelației dintre acestea.
- Pe baza existenței unei relații liniare între variabila endogenă și variabilele exogene, evaluarea parametrilor modelului de regresie folosind metoda celor mai mici pătrate. Calcularea vectorului de valori de regresie ale variabilei endogene și abaterilor aleatorii.
- În cadrul cercetării econometrice a fost folosit testul Student pentru a testa semnificația statistică a parametrilor modelului, folosind un nivel de semnificație de 0,05 (adică, fiabilitate de 95%).

Din matricea de corelație (*Anexa 5*) reiese că variabilele VPP, MP, ED au un impact semnificativ asupra situației materiale a persoanelor vârstnice. Variabilele AF, SPR și DM au o relație slabă cu variabila SIT, deoarece coeficientul de corelație dintre aceste variabile este foarte mic.

A fost construit un model de regresie multifactorială și determinați coeficienții ecuației de regresie:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 * X_1 + \beta_2 * X_2 + \beta_n * X_n \quad (2.1)$$

unde:

Y – variabila dependentă;

X – variabila independentă;

β – coeficientul de regresie.

Rezultatele regresiei multiple sunt prezentate numeric mai jos.

Tabelul 2.7. Modelul de regresie liniară multifactorială a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.382400	0.827806	1.669956	0.0966
RS	-0.148924	0.199960	-0.744766	0.4573
SX	-0.144308	0.143151	-1.008078	0.3147
VR	0.025357	0.055209	0.459288	0.6465
ED	0.097191	0.040056	2.426403	0.0162
DM	0.013671	0.028049	0.487399	0.6265
VPP	0.221132	0.077992	2.835306	0.0051
MP	0.191085	0.069264	2.758799	0.0064
PR	-0.190570	0.085952	-2.217163	0.0278
SN	0.282398	0.092418	3.055655	0.0026
PS	0.105639	0.071046	1.486896	0.1387
EV	-0.067483	0.090412	-0.746395	0.4563
SPR	0.043257	0.044308	0.976278	0.3302
ST	-0.114493	0.195936	-0.584337	0.5597
AF	0.086371	0.061566	1.402886	0.1623

Sursa: Elaborat de autor.

După cum urmează din datele obținute folosind metoda celor mai mici pătrate Eviews, modelul multifactorial rezultat arată astfel:

$$\text{SIT} = 1.38 - 0.15*\text{RS} - 0.14*\text{SX} + 0.03*\text{VR} + 0.10*\text{ED} + 0.011*\text{DM} + 0.221*\text{VPP} + 0.19*\text{MP} - 0.19*\text{PR} + 0.28*\text{SN} + 0.11*\text{PS} - 0.07*\text{EV} + 0.04*\text{SPR} - 0.11*\text{ST} + 0.09*\text{AF} \quad (2.2)$$

Ipoteza nulă H0 – între situația materială și indicatorii din *Tabelul 2.7* nu există o regresie liniară multifactorială. Conform ipotezei alternative H1, relația descrisă există. Au fost dezvoltate trei modele de regresie liniară multifactoriale, care sunt testate în *Tabelul 2.10*.

Tabelul 2.8. Testarea ipotezei nule că parametrii de regresie sunt egali cu zero

Variabile exogene	Modelul I		Modelul II		Modelul III	
	t-statistic	p-value	t-statistic	p-value	t-statistic	p-value
RS	1.669956	0.0966	-1.068521	0.2866	-	-
SX	-0.744766	0.4573	-1.038638	0.3002	-	-
VR	-1.008078	0.3147	-	-	-	-
ED	0.459288	0.6465	2.460626	0.0147	2.541268	0.0118
DM	2.426403	0.0162	-	-	-	-
VPP	0.487399	0.6265	3.108962	0.0022	2.898337	0.0042
MP	2.835306	0.0051	2.726982	0.0070	2.944583	0.0036
PR	2.758799	0.0064	-2.751881	0.0065	-2.530054	0.0122
SN	-2.217163	0.0278	3.083492	0.0023	3.065353	0.0025
PS	3.055655	0.0026	1.365937	0.1735	-	-
EV	1.486896	0.1387	-	-	-	-
SPR	-0.746395	0.4563	-	-	-	-
ST	0.976278	0.3302	-	-	-	-
AF	-0.584337	0.5597	1.488586	0.1382	-	-

Sursa: Elaborat de autor.

Analizând t-statistic și p-value, concluzionăm că numai în cazul modelului III se respinge ipoteza nulă că parametrii sunt egali cu zero și se acceptă ipoteza alternativă, că coeficienții de regresie liniară sunt diferiți de zero. Ca rezultat, modelele I și II sunt respinse și modelul III este acceptat. Analiza de regresie a permis identificarea celor mai semnificativi factori care afectează excluziunea socială a persoanelor vârstnice din Republica Moldova.

Folosind algoritmi pas cu pas pentru a include variabile semnificative și a exclude pe cele ne semnificative, a fost obținut un model de regresie a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova:

$$\text{SIT} = 1.57 + 0.09*\text{ED} + 0.21*\text{VPP} + 0.18*\text{MP} - 0.21*\text{PR} + 0.25*\text{SN} \quad (2.3)$$

În continuare testăm modelul III. Rezultatele sunt prezentate în *Tabelul 2.11*.

Tabelul 2.9. Testarea statistică a regresiilor

Teste statistice	$SIT = f(RS, SX, VR, ED, DM, VPP, MP, PR, SN, PS, EV, SPR, ST, AF)$	$SIT = f(ED, VPP, MP, PR, SN)$
Coeficientul de determinare R^2	0.795323	0.772961
Coeficientul de determinare ajustat (Adjusted R-squared)	0.751232	0.757363
F-statistic	8.966082	23.91086
Probabilitatea (F-statistic)	0.000000	0.000000
Criteriul informațional Akaike	2.680165	2.629524
Criteriul Schwarz	2.921667	2.726124
Statistica Durbin-Watson	1.769346	1.796835

Sursa: Elaborat de autor.

Verificarea în continuare a ipotezei nule s-a efectuat pe un set de teste statistice: coeficientul de determinare R-squared, coeficientul de determinare ajustat (Adjusted R Square), F-statistic, criteriul Akaike (Akaike Information Criterion – AIC), criteriul Schwarz (Schwarz Criterion – SC) și statistica Durbin-Watson [55, p. 194].

Coeficientul de determinare R^2 „măsoară „succesul” cu care ecuația de regresie estimată reușește să explice valoarea variabilei dependente în cadrul eșantionului. În mod normal, această statistică poate fi interpretată ca fracțiunea din varianța variabilei dependente, explicată de variabilele independente” [98, p. 35]:

$$R^2 = 1 - \frac{\sum_t (y_t - \hat{y}_t)^2}{\sum_t (y_t - \bar{y}_t)^2}, \quad (2.4)$$

unde: y – valoarea variabilei dependente;

\hat{y} – valoarea ajustată, dată de ecuația de regresie;

\bar{y} – media aritmetică variabilei dependente.

În cazul regresiei liniare multifactoriale coeficientul de determinare este de 0,773, adică 77,3% din modificările variabilei dependente SIT sunt explicate de modelul de regresie elaborat, iar restul 22,7% – depind de alți factori necunoscuți.

Coeficientul de determinare ajustat (R_{adj}^2) se aplică pentru a nu admite supraestimarea cauzată de reducerea gradului de libertate, în cazul regresiei multifactoriale [98, p. 35]:

$$R_{adj}^2 = 1 - (1 - R^2) \frac{T - 1}{T - n - 1}, \quad (2.5)$$

unde: T – numărul de observații;

n – numărul de parametri estimați ai regresiei.

Criteriul informațional Akaike (*AIC*) și criteriul Schwarz (*SC*) se utilizează în procesul alegerii în cadrul unui set de regresii elaborat pentru una și aceeași serie de date. Anume regresia care ia valori mai mici ale *AIC* și *SC* este preferată în raport cu celelalte regresii, care au înregistrat valori mai mari [67]:

$$AIC = -2\frac{l}{T} + 2\frac{k}{T}, \quad (2.6)$$

$$SC = -2\frac{l}{T} + \frac{k \times \log(T)}{T}, \quad (2.7)$$

$$l = -\frac{T}{2} \left(1 + \log(2\pi) + \log \frac{\sum \xi_t^2}{T} \right), \quad (2.8)$$

$$\xi_t = y_t - \hat{y}_t, \quad (2.9)$$

unde: l – logaritmul funcției probabilității (log-likelihood), reflectă gradul de adaptare;

k – numărul de variabile plus interceptarea;

ξ_t – membru aleator cu proprietăți de „zgomot statistic” („White noise” – serii de timp cu așteptare zero).

„Log-likelihood” reprezintă indicatorul care cuantifică cât de potrivit este modelul elaborat, respectiv cu cât este mai mare valoarea lui, cu atât modelul este mai bun [67].

Cele mai bune rezultate a obținut regresia $SIT=f(ED,VPP,MP,PR,SN)$, coeficienții de determinare au înregistrat valori comparativ mai mari, iar criteriile Akaike și Schwarz – valori comparativ mai mici.

Statistica Fisher și probabilitatea (F-statistic) se utilizează pentru evaluarea semnificației regresiei liniare. Conform rezultatelor obținute (Tabelul 2.10), ipoteza nulă că toți coeficienții ambelor regresii sunt zero se respinge, iar semnificația regresiei liniare multifactoriale (ecuația 2.3) este relativ mai mare comparativ cu cea a regresiei liniare simple (ecuația 2.2). Prin urmare, cel mai potrivit model al regresiei este $SIT=f(ED,VPP,MP,PR,SN)$.

În urma verificării reziduurilor privind autocorelația cu ajutorul testului Statistica Durbin-Watson am obținut valoarea de 1,796835, ceea ce demonstrează că autocorelația are loc și duce la estimări părtinitoare ale parametrilor regresiei.

Să verificăm autocorelația folosind testul Breusch-Godfrey. Testul se bazează pe următoarea idee: dacă există o corelație între observațiile învecinate, atunci este firesc să ne așteptăm ca în ecuație: $e_t = \rho \times e_{t-1} + v_t$, $t = 1, \dots, n$ unde e_t sunt reziduurile de regresie obținute prin metoda obișnuită a celor mai mici pătrate, coeficientul ρ va fi semnificativ diferit de zero.

Tabelul 2.10. Testul Breusch-Godfrey cu 2 lag-uri

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	1.279010	Prob. F(2,199)	0.2806
Obs*R-squared	2.627085	Prob. Chi-Square(2)	0.2689

Test Equation:

Dependent Variable: RESID

Method: Least Squares

Date: 04/14/23 Time: 12:25

Sample: 1 207

Included observations: 207

Presample missing value lagged residuals set to zero.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.094482	0.559374	-0.168908	0.8660
ED	-0.001821	0.037120	-0.049053	0.9609
VPP	-0.011908	0.072934	-0.163271	0.8705
MP	0.007312	0.061726	0.118453	0.9058
PR	0.012129	0.081568	0.148704	0.8819
SN	0.014489	0.081719	0.177304	0.8594
RESID(-1)	0.094468	0.071725	1.317084	0.1893
RESID(-2)	0.056765	0.072070	0.787630	0.4319
R-squared	0.012691	Mean dependent var	-5.58E-17	
Adjusted R-squared	-0.022038	S.D. dependent var	0.877445	
S.E. of regression	0.887061	Akaike info criterion	2.636075	
Sum squared resid	156.5886	Schwarz criterion	2.764876	
Log likelihood	-264.8338	Hannan-Quinn criter.	2.688161	
F-statistic	0.365431	Durbin-Watson stat	1.971521	
Prob(F-statistic)	0.921462			

Sursa: Elaborat de autor în soft-ul Eviews 9.

În cazul nostru, lag-ul 2 este Prob. = 0,4319, deci probabilitatea de acceptare a ipotezei nule este mai mare de 5% din nivelul de relevanță, deci lag-ul 2 este nesemnificativ.

Obținem la un nivel de relevanță de 5% Prob. = 0.1651, acesta este mai mare de 5% din nivelul de relevanță (Tabelul 2.11). Deci putem accepta ipoteza nulă a lipsei de autocorelație, adică nu există autocorelație. Acest lucru este, de asemenea, indicat de semnificația totală a ecuației, folosind F-statistic Prob. = 0,1651. Probabilitatea de acceptare a ipotezei nule = 16,51%, adică mai mult de 5%. Înseamnă că putem afirma că în acest model nu există o autocorelație a abaterilor aleatorii.

Tabelul 2.11. Testul Breusch-Godfrey cu 1 lag

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	1.941344	Prob. F(1,200)	0.1651
Obs*R-squared	1.989975	Prob. Chi-Square(1)	0.1583

Test Equation:

Dependent Variable: RESID

Method: Least Squares

Date: 04/17/23 Time: 16:16

Sample: 1 207

Included observations: 207

Presample missing value lagged residuals set to zero.

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-0.073319	0.558198	-0.131350	0.8956
ED	-0.002852	0.037062	-0.076953	0.9387
VPP	-0.006072	0.072487	-0.083766	0.9333
MP	0.004213	0.061542	0.068451	0.9455
PR	0.011462	0.081486	0.140662	0.8883
SN	0.008817	0.081324	0.108421	0.9138
RESID(-1)	0.099452	0.071377	1.393321	0.1651
R-squared	0.009613	Mean dependent var	-5.58E-17	
Adjusted R-squared	-0.020098	S.D. dependent var	0.877445	
S.E. of regression	0.886219	Akaike info criterion	2.629526	
Sum squared resid	157.0767	Schwarz criterion	2.742226	
Log likelihood	-265.1559	Hannan-Quinn criter.	2.675101	
F-statistic	0.323557	Durbin-Watson stat	1.995674	
Prob(F-statistic)	0.924129			

Sursa: Elaborat de autor în soft-ul Eviews 9.

Următorul lucru pe care trebuie să-l facem este testarea heteroscedasticității folosind testul lui White, care presupune că dispersia erorilor de regresie este o funcție pătrată a valorilor factorilor.

Vedem că în funcție de valoarea probabilității de acceptare a ipotezei nule toate variabilele nu sunt statistic semnificative, întrucât probabilitatea de a accepta ipoteza nulă este mult mai mare de 0,05 (5%), adică ipoteza poate fi acceptată.

Ne uităm la prezența relevanței regresiei în ansamblu, care este mai mare de 5%.

F-statistica Prob. = 0.2146

Putem accepta ipoteza nulă.

Acest model nu are heteroscedasticitate, adică reziduurile modelului sunt omogene și au dispersia constantă.

Tabelul 2.12. Testul de heteroskedasticitate

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	1.255151	Prob. F(20,186)	0.2146
Obs*R-squared	24.61512	Prob. Chi-Square(20)	0.2166
Scaled explained SS	19.77998	Prob. Chi-Square(20)	0.4718

Test Equation:

Dependent Variable: RESID^2

Method: Least Squares

Date: 04/14/23 Time: 12:29

Sample: 1 207

Included observations: 207

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	3.066139	6.534935	0.469192	0.6395
ED^2	-0.002809	0.024268	-0.115765	0.9080
ED*VPP	-0.089986	0.070960	-1.268115	0.2063
ED*MP	0.064262	0.052492	1.224225	0.2224
ED*PR	0.000269	0.076016	0.003540	0.9972
ED*SN	-0.018586	0.053368	-0.348265	0.7280
ED	0.130969	0.522808	0.250511	0.8025
VPP^2	0.006423	0.073885	0.086931	0.9308
VPP*MP	0.121358	0.087539	1.386322	0.1673
VPP*PR	-0.084125	0.166363	-0.505671	0.6137
VPP*SN	-0.094998	0.133568	-0.711235	0.4778
VPP	0.805616	1.093254	0.736898	0.4621
MP^2	-0.051960	0.050641	-1.026036	0.3062
MP*PR	0.253050	0.114628	1.407578	0.1285
MP*SN	0.072653	0.130417	0.557084	0.5781
MP	-1.874455	0.803229	-1.413649	0.1207
PR^2	0.003405	0.060861	0.055948	0.9554
PR*SN	0.009248	0.284151	0.032545	0.9741
PR	-0.551820	1.371682	-0.402294	0.6879
SN^2	-0.033444	0.106050	-0.315358	0.7528
SN	0.283678	1.758684	0.161301	0.8720

Sursa: Elaborat de autor în soft-ul Eviews 9.

Variabila obținută prin intermediul modelului menționat se compară cu indicatorii reflectați în scală de criterii ce determină nivelul de excluziune socială și în dependență de această autoritățile responsabile în domeniu decid care politici trebuie de promovat pentru îmbunătățirea situației persoanelor vârstnice.

Modelul de regresie liniară multifactorială a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova (*ecuația 2.3*) arată că mărimea pensiei pe care o primesc persoanele vârstnice, venitul mediu lunar obținut înainte de pensionare, nivelul de educație și starea de sănătate au un impact pozitiv asupra situației socioeconomice și nivelului de trai a persoanelor vârstnice, iar problemele cu care se confruntă persoanele vârstnice au un impact negativ. Astfel, putem

concluziona că cu cât mai scăzut este nivelul educației, quantumul venitului pre-pensionar și quantumul pensiei și mai rea starea de sănătate a persoanei vârstnice, cu atât este mai mare probabilitate de a fi expus la excluziune socială.

2.3. Evaluarea factorilor de impact asupra excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova

În continuare vom prezenta sinteza rezultatelor investigației prin anchetă efectuate pentru două categorii de persoane vârstnice: încadrate și neîncadrate în câmpul muncii. Mare parte a persoanelor vârstnice care continuă activitatea de muncă își au mediul de reședință în orașe (91,5%) și doar o parte foarte neînsemnată în sate (8,5%) – *Figura 2.9*. Conform rezultatelor investigației, mare parte a persoanelor vârstnice care la atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare au încetat activitatea de muncă își au mediul de reședință în orașe (80,0%) și doar a cincea parte în sate (20,0%) – *Figura 2.9*. Deși conform datelor statistice categoria de inactivitate „pensionar” în anul 2021 era reprezentată de o pondere mai mare în mediul rural – 65,8% (ponderea calculată pentru grupele de vârstă 55-64 ani și 65 ani și peste) [19].

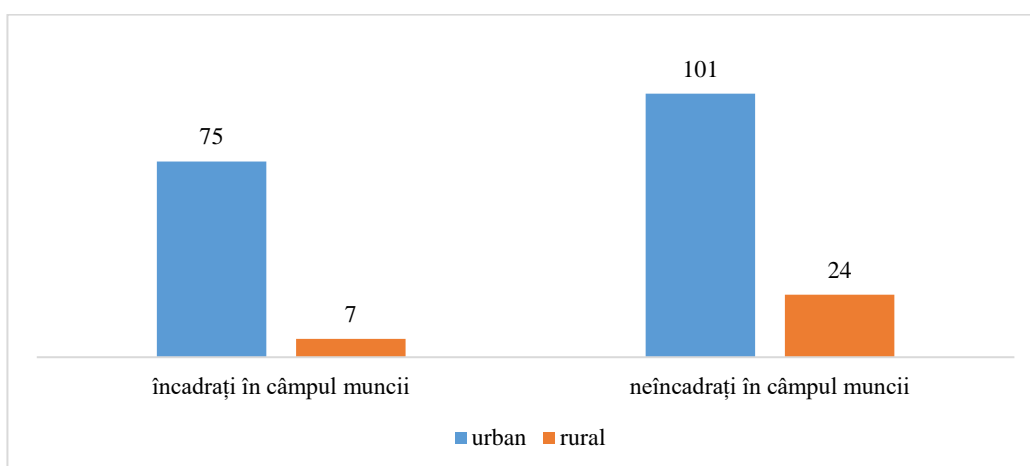


Figura 2.9. Repartizarea respondenților investigației prin anchetă pe medii și încadrare în câmpul muncii, persoane

Sursa: Elaborată în baza chestionarelor.

Din totalul respondenților încadrați în câmpul muncii, femeile constituie cea mai mare pondere, constituind 74,4% (*Tabelul 2.13*). Proporția mare a femeilor care au un loc de muncă după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare coincide cu datele statistice oficiale pentru ultimii ani. Astfel, în anul 2022 ponderea femeilor care muncesc și după ieșirea la pensie este de 55,4% din totalul pensionarilor încadrați în câmpul muncii. La fel și din totalul respondenților neîncadrați în câmpul muncii, femeile constituie cea mai mare pondere în rândul persoanelor vârstnice neîncadrate în câmpul muncii, constituind aproape 72,0%. A treia parte

(28,0%) din respondenți fiind reprezentată de gen masculin (*Tabelul 2.13*). Proporția mare a femeilor neîncadrate după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare la fel se confirmă prin datele statistice oficiale pentru anul 2021, constituind 64,3% (335,9 mii de persoane) [19].

Tabelul 2.13. Repartizarea respondenților pe grupe de vârste și sexe, %

Respondenți		58-60 ani	61-65 ani	63-65 ani	66-70 ani	71-74 ani	75+ ani
Încadrați în câmpul muncii	Femei	17,1	24,4	x	22,0	8,5	2,4
	Bărbați	x	x	9,8	7,3	6,1	2,8
Neîncadrați în câmpul muncii	Femei	11,2	15,7	x	23,6	13,6	36,0
	Bărbați	x	x	19,4	25,0	25,0	30,6

Sursa: Elaborată în baza investigației prin anchetă.

În Republica Moldova, femeile au o speranță de viață mai mare decât bărbații și, conform datelor statistice, la începutul anului 2022 pentru persoanele de 60 ani și peste, raportul dintre bărbați și femei constituie 67,0 bărbați la 100 femei [23]. În numărul total de respondenți predomină femeile din cauză că femeile predomină în numărul total al populației vârstnice, astfel la 100 de femei revin 60 de bărbați conform statisticii oficiale. Cele mai însemnate grupe de vârstă pentru femeile care lucrează și după pensionare sunt: 58-60 de ani – 17,1% din totalul respondenților, 61-65 de ani – 24,4% respondenți, 66-70 de ani – 22,0% respondenți. Cei mai mulți bărbați care au loc de muncă după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare sunt reprezentanții a două grupe de vârstă: 63-65 de ani – 9,8% din totalul respondenților, 66-70 de ani – 7,3% respondenți. Cei mai puțini respondenți sunt reprezentanții din grupa de vârstă 75+ (doar 2,8% pentru bărbați și 2,4% pentru femei). Unul dintre motive ar putea fi înrăutățirea stării de sănătate, care nu permite persoanelor din această categorie de vârstă să continue activitatea de muncă.

Cea mai numeroasă grupă de vârstă a femeilor neîncadrate în câmpul muncii este reprezentată de categoria 75+ ani – 36,0% din totalul respondenților, urmată de 66-70 de ani – 23,6% respondenți, 61-65 de ani – 15,7% respondenți. Cei mai mulți respondenți de gen masculin neîncadrați în câmpul muncii după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare sunt reprezentanții categoriei de vârstă 75+ ani – 30,6% din totalul respondenților. Grupele de vârstă 66-70 de ani și 71-74 de ani au numărul egal de respondenți – câte 25,0% de respondenți. Cei mai puțini respondenți bărbați și femei sunt din grupa de vârstă 63-65 ani pentru genul masculin (19,4%) și 58-60 de ani pentru genul feminin (11,2%), ceea ce poate fi explicat prin faptul că persoanele vârstnice din aceste categorii de vârstă deseori încă sunt ocupate în câmpul muncii.

Inactivitatea persoanelor vârstnice poate fi determinată de multiple cauze. Principalul motiv al inactivității respondenților anchetei efectuate a fost nominalizat concedierea la atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare (53,2%). Un alt motiv destul de important a fost denumit starea rea de sănătate, care nu permite de a continua activitatea de muncă. Printre „alte” motive a fost specificată desființarea colhozului și lipsa dorinței de a continua activitatea de muncă și după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare (Figura 2.10).

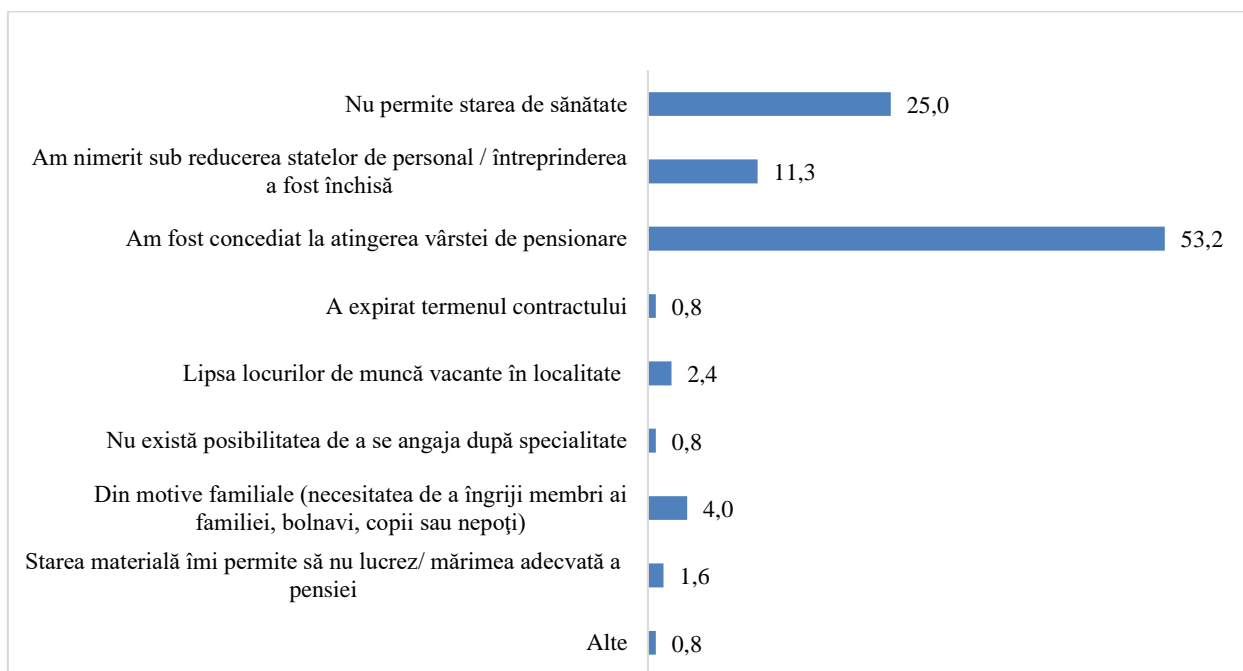


Figura 2.10. Motivele inactivității respondenților investigației prin anchetă, %

Sursa: Elaborată în baza anchetei.

Deși printre cauzele inactivității a fost specificată și lipsa locurilor de muncă, și lipsa posibilității de angajare după specialitate, totuși 65,6% din totalul respondenților nu manifestă dorința de a continua activitatea de muncă.

Cu toate acestea, respondenții care au exprimat dorința de a munci în continuare afirmă că vârsta este principalul obstacol în încadrarea în câmpul muncii pentru persoanele vârstnice (47,8%). Un alt factor important este înrăutățirea stării de sănătate (26,1%). În compendiumul de geriatrie autorii prezintă îmbătrânirea ca un proces complex ce se caracterizează prin deteriorarea funcțiilor fiziologice, un proces intrinsec al pierderii viabilității și al creșterii vulnerabilității [101, p. 19]. Astfel, putem afirma că înrăutățirea stării de sănătate deseori este un element nelipsit al procesului de îmbătrânire.

La fel și calificarea necorespunzătoare și dificultatea de a însuși o nouă profesie pe măsura puterilor persoanelor vârstnice reprezintă un impediment în încadrarea în câmpul muncii (respectiv 6,5% și 4,3%). Printre alte motive ale neîncadrării în câmpul muncii după pensionare respondenții

anchetei au numit motive familiale (și anume necesitatea de a îngriji nepoții – 4,4%). Lipsa locurilor de muncă în localitatea de reședință la fel nu contribuie la încadrarea în câmpul muncii – 8,8%.

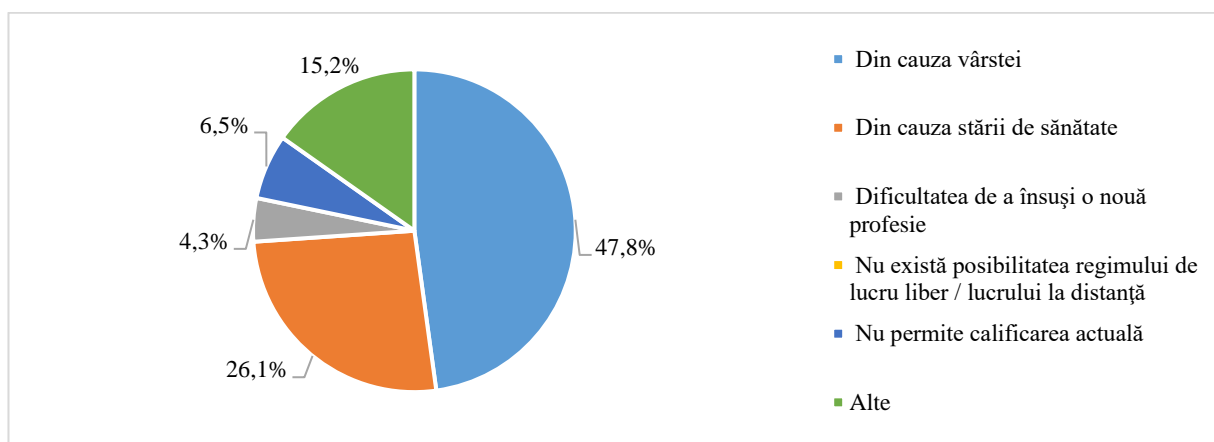


Figura 2.11. Cauzele imposibilității de angajare a persoanelor vârstnice după pensionare, %

Sursa: Elaborată în baza anchetei.

Exprimând dorința de a continua activitatea de muncă, cu toate acestea nu toți din respondenți sunt dispuși să lucreze cu normă întreagă (câte 8 ore pe zi), ci numai 61,9%. Ceilalți respondenți sunt dispuși să lucreze doar câte 4 ore pe zi (33,3%), sau chiar mai puțin (4,8%).

Totuși 65,6% din respondenți nu doresc să continue activitatea de muncă după ieșirea la pensie, motivul esențial indicat fiind starea rea de sănătate – 68,9% (Figura 2.12). Deși și lipsa locurilor vacante potrivite persoanelor vârstnice nu sporește entuziasmul acestora de a se încadra în câmpul muncii (12,2%), 3,3% dintre respondenți au specificat că au cedat locul de muncă tinerilor specialiști, considerând că au lucrat destul de productiv pe parcursul vieții și merită odihnă. Salariul mic propus pentru munca depusă de persoanele vârstnice, de asemenea nu sporește dorința de a munci la pensie (8,9%).

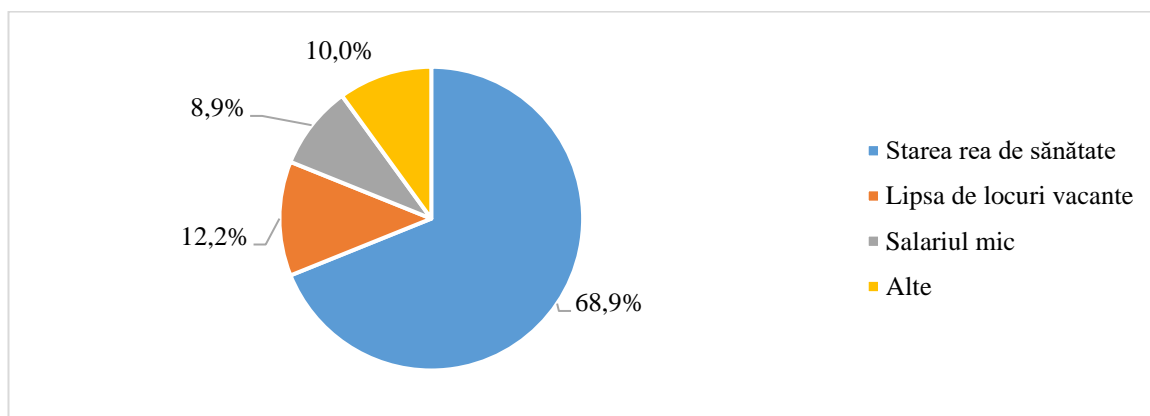


Figura 2.12. Cauzele lipsei dorinței de a continua activitatea de muncă după pensionare

Sursa: Elaborată în baza anchetei.

Majoritatea din cei care își continuă activitatea de muncă și după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare continuă să lucreze la același loc de muncă (69,5% din totalul de respondenți). Doar 11,0% din cei intervievați au întreprins demersuri de a concepe o activitate pe cont propriu (Figura 2.13). Înscrierea la agenții private de plasare în câmpul muncii nu se bucură de popularitate în rândul pensionarilor care își caută un loc de muncă (doar 1,2% din cei intervievați s-au folosit de serviciile agenției de recrutare). O posibilitate de angajare care nu trebuie respinsă este apelul la prieteni, rude, colegi în căutarea unui loc de muncă. Din totalul persoanelor intervievate, 13,4% au apelat la această oportunitate de a se angaja. Respondentul care a ales varianta „Alte” a specificat că a avut loc o reducere de cadre, însă conducerea recunoscând faptul că este o persoană prețioasă pentru întreprindere a transferat-o la un alt loc de muncă în cadrul întreprinderii. O altă modalitate care a fost încercată de persoanele vârstnice pentru a găsi un loc de muncă este contactarea directă a angajatorului și funcționarilor responsabili pentru ocuparea forței de muncă. Însă doar 2,4% au apelat la această oportunitate.

Este de regretat faptul că persoanele vârstnice nu apelează la ANOFM. După părerea noastră, aceasta este dictată de realitățile vieții din Republica Moldova, întrucât persoanele vârstnice nu prea sunt solicitate pe piața forței de muncă, excepție făcând doar unele genuri de activitate.

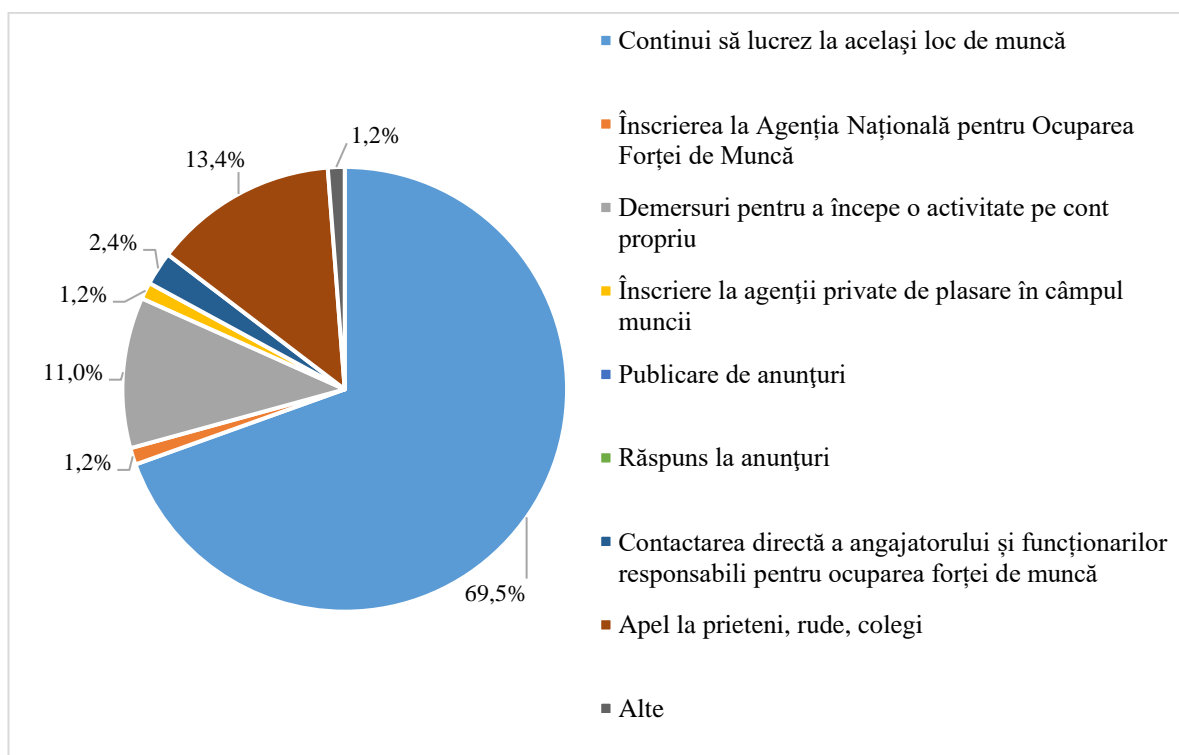


Figura 2.13. Cum ați obținut locul de muncă fiind deja pensionar?

Sursa: Elaborată în baza anchetei.

În opinia unui număr mare de respondenți, „pensionarii trebuie să lucreze acolo unde ei doresc și au capacitatea” (37,2%). Iar cea mai des menționată modalitate de angajare în câmpul muncii a pensionarilor este păstrarea locurilor anterioare de muncă (32,4%).

Reieșind din datele *Tabelului 2.14* putem constata că ponderea persoanelor vârstnice încadrate în câmpul muncii, care anterior de pensionare au activat în domeniul Învățământului, științei, culturii este destul de mare (34,1% din numărul total de respondenți). Domeniul Ocrotirea sănătății, educația fizică și sport, asistență socială a fost reprezentată de 19,5% de respondenți, iar Servicii de 14,6%. Celelalte domenii de activitate au fost reprezentate foarte slab, mai ales Comerțul și Agricultură, respectiv 3,7% și 4,9%. Analizând rezultatele anchetei putem constata că o parte a respondenților a preferat după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare să schimbe domeniul de activitate preferând în locul Agriculturii, Industriei, Învățământului, științei, culturii, Ocrotirii sănătății, educației fizice și sportului, asistenței sociale – Comerțul și Serviciile. Majoritatea respondenților (61%) și-au continuat activitatea de muncă după specialitate și după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare.

Tabelul 2.14. Domeniul de activitate a respondenților încadrați în câmpul muncii, %

Domeniul de activitate	Înainte de pensie	În prezent
Agricultură	4,9	1,2
Industrie	7,3	6,1
Construcții, transport, comunicații	8,5	6,1
Comerț	3,7	9,8
Servicii	14,6	23,2
Învățământ, știință, cultură	34,1	30,5
Ocrotirea sănătății, educația fizică și sport, asistență socială	19,5	17,1
Alte	7,4	6,1

Sursa: Elaborat în baza anchetei.

Un număr mare de respondenți au specificat că mărimea salariilor lor înainte de pensionare era mai mică de 3000 de lei (67,6%), respectiv la momentul de față ei au pensii mici (*Figura 2.14*).

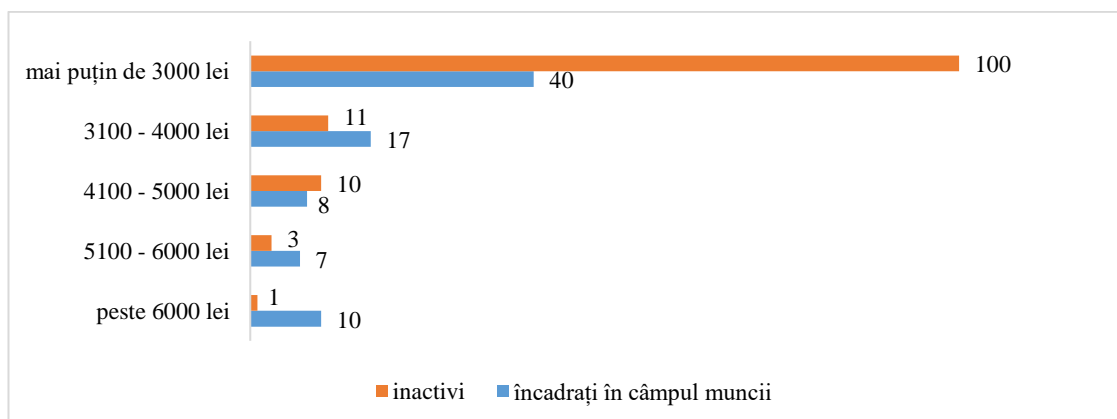


Figura 2.14. Venitul mediu lunar înainte de pensionarea respondenților, pers.

Sursa: Elaborată în baza anchetei.

47,8% dintre respondenți au indicat că mărimea pensiei lor este mai mică de 1500 lei sau de 1500-2000 lei. Este de remarcat faptul că investigația prin anchetă a avut loc înainte de stabilirea pensiei minime pentru limită de vârstă în cuantumul de 2000 lei pe lună.

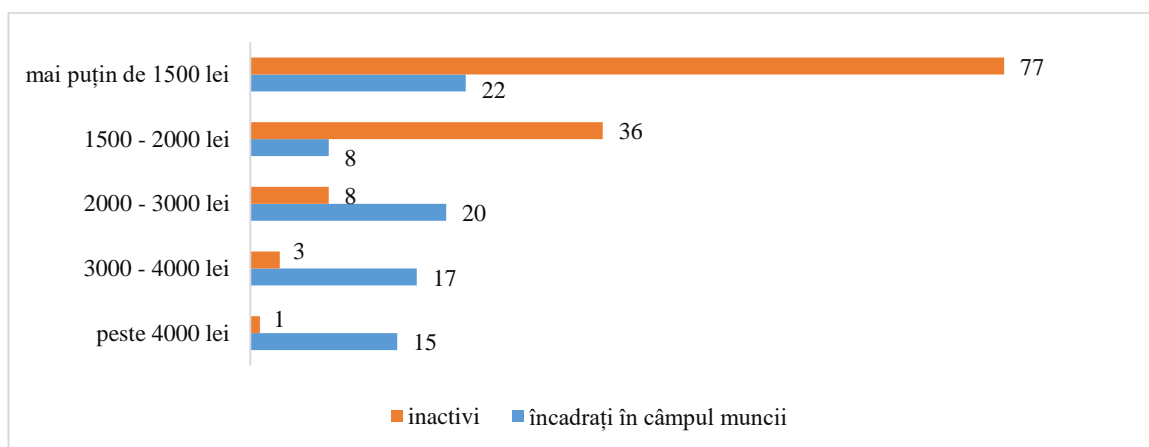


Figura 2.15. Mărimea pensiei respondenților, pers.

Sursa: Elaborată în baza anchetei.

Astfel, starea financiară precară a fost motivul principal ce i-a determinat pe pensionari să continue activitatea de muncă până în prezent; 7,7% primesc pensie în mărime de peste 4000 de lei (Figura 2.15), având ca motiv de continuare a activității interesul față de muncă, dorința de a lucra.

Deși situația lor materială este considerată de majoritatea respondenților încadrați în câmpul muncii drept satisfăcătoare și mai degrabă îndeștulată la momentul de față (~ 52,4%), totuși unii respondenți care primesc și pensia, și salariul indică că starea lor materială este mai degrabă neîndeștulată (18,3%), iar alții în genere resimt o nevoie acută de bani (22,0%). Doar 6 persoane au indicat că sunt îndeștulați în măsură deplină.

Reieșind din faptul că un procent mare de respondenți neîncadrați în câmpul muncii primesc pensii mici, este firesc că aceștia simt nevoia acută de bani (40,0%). Alți 27,2% dintre respondenți afirmă că situația lor materială este mai degrabă neîndeștulată, decât îndeștulată. Totuși 32,8% dintre respondenți consideră situația lor materială ca fiind bună. Probabil aceasta poate fi explicat prin faptul că 58,4% din respondenți primesc ajutor din partea copiilor, 7,8% din respondenți au venit suplimentar din vânzarea surplusului de producție agricolă, 3,9% din respondenți – din comerțul stradal cu bunuri personale (îmbrăcăminte, încălțăminte, veselă, cărți, ustensile).

Un alt aspect al angajării persoanelor vârstnice, care ne preocupă în cercetarea noastră, este numărul orelor lucrate pe săptămână, reieșind din săptămâna de lucru de 40 de ore. Analizând rezultatele obținute în urmă efectuării investigației prin anchetă, am constatat că 78,0% din

respondenți sunt angajați cu norma deplină de muncă. Iar ceilalți 22,0% din respondenți lucrează part-time. Însă 52,0% din respondenți au manifestat dorința de a lucra mai mult pentru o plată corespunzătoare.

Motivele care îi determină pe oamenii să lucreze și după pensie sunt multiple, deseori combinându-se starea financiară precară și dorința de a se simți membru deplin al societății. Un alt motiv nu mai puțin important care determină persoanele vârstnice să continue activitatea lor de muncă este și dorința de a-și ajuta financiar copiii și nepoții. Printre alte motive putem indica o cauză nobilă: dorința de a ajuta oamenii.

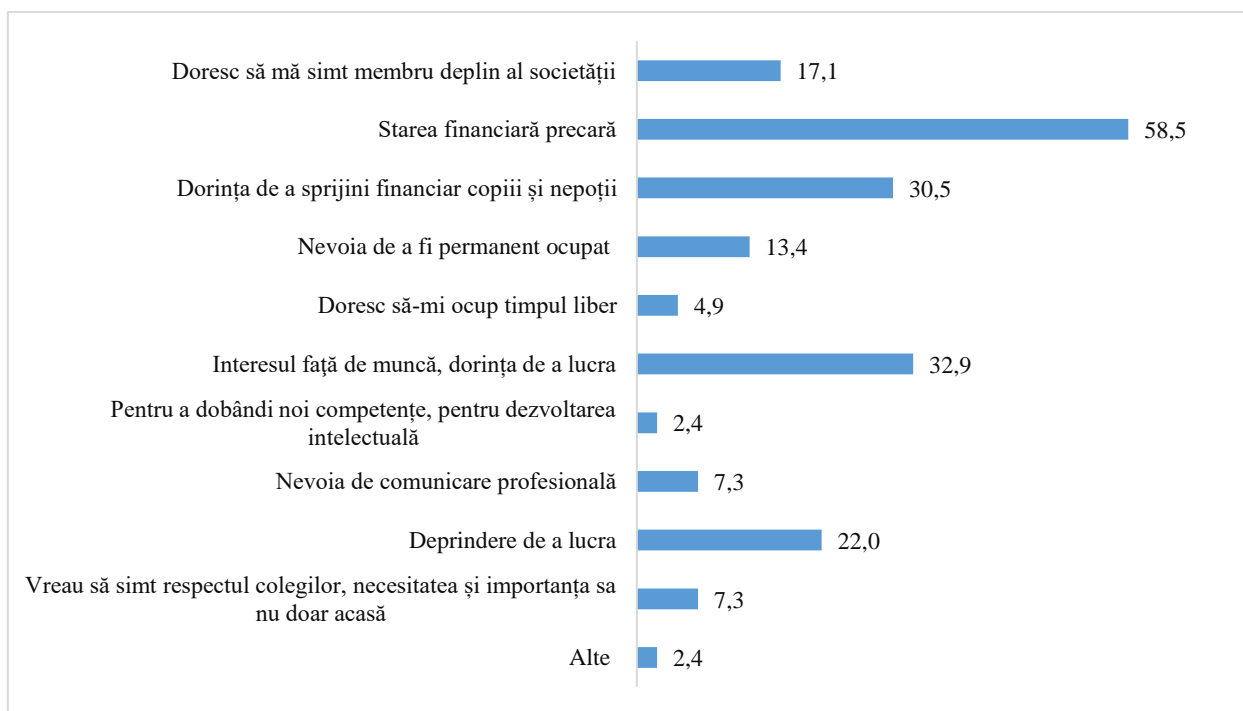


Figura 2.16. Motivul principal care îi determină pe pensionari să lucreze după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare, %

Sursa: Elaborată în baza anchetei.

Un număr mare al respondenților (91,4%) consideră că forțele lor fizice le permit de a munci și mai departe, deci se simt capabili de a desfășura o muncă productivă în domeniul lor de activitate și de a duce un mod activ de viață.

Activitatea de muncă după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare aduce un oarecare surplus la pensie sau chiar constituie o parte majoră a venitului persoanei vârstnice. Cea mai mică mărime a salariului de până la 1000 lei au doar 2,4% dintre respondenți, ceea ce este îmbucurător (*Figura 2.17*). Majoritatea respondenților au indicat că nivelul lor de venit în rezultatul activității de muncă este între 3000-4000 lei (23,2%) și peste 5000 lei (22,0%).

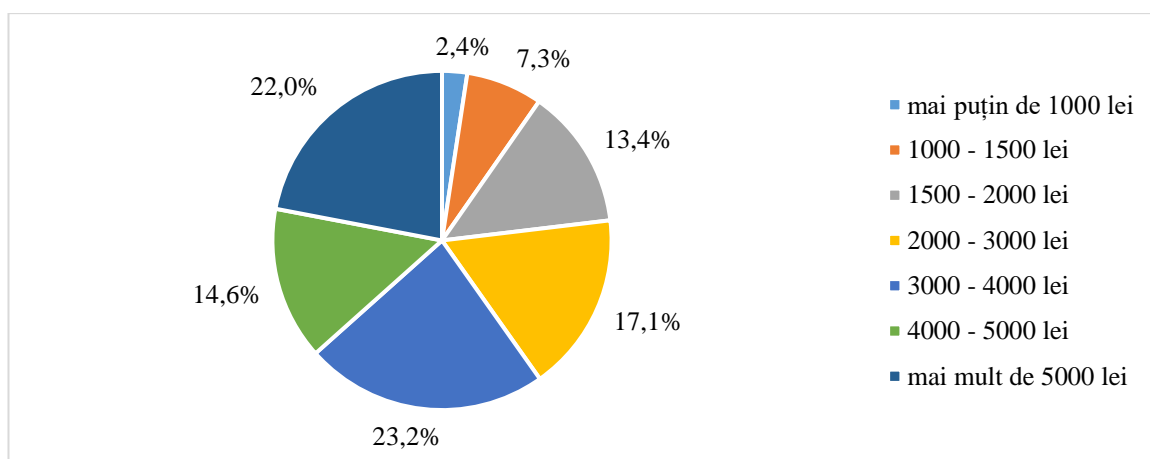


Figura 2.17. Venitul obținut din activitatea de muncă

Sursa: Elaborată în baza anchetei.

Deși mulți respondenți încadrați în câmpul muncii sunt fie satisfăcuți în deplină măsură (46,3%), fie sunt satisfăcuți într-o oarecare măsură de locul de muncă actual (26,8%), totuși sunt și respondenții care nu primesc satisfacție de la munca lor într-o măsură sau alta (în total 26,8%) – *Figura 2.18*. Persoanele care au ales varianta „Alte” au specificat că salariul este mic sau pur și simplu nu au altă ieșire, de aceea continuă să desfășoare activitatea de muncă.

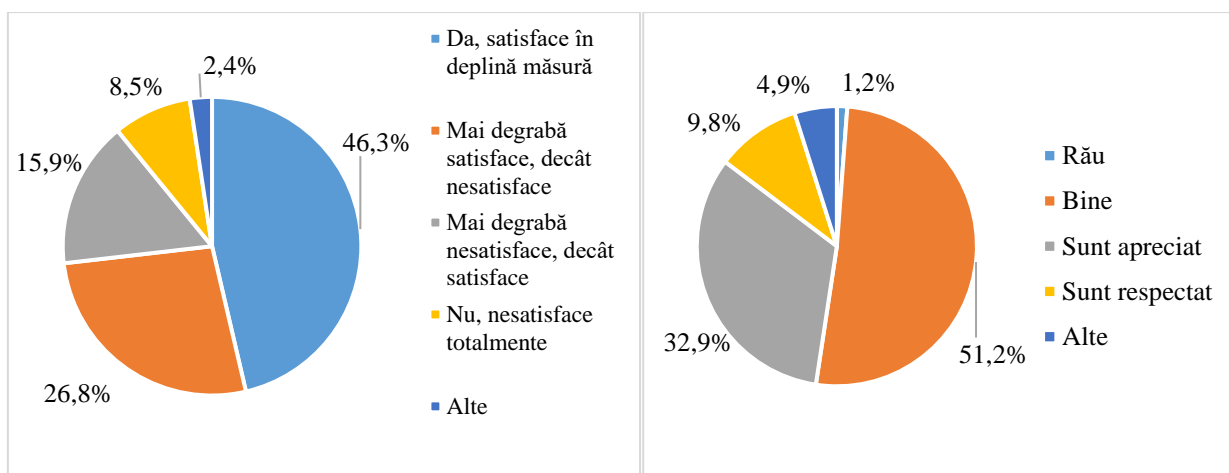


Figura 2.18. Satisfacerea de la locul de muncă și aprecierea la locul de muncă

Sursa: Elaborată în baza anchetei.

Este de lăudat faptul că practic toți respondenții încadrați în câmpul muncii au evaluat aprecierea lor la locul de muncă ca fiind pozitivă. Experiența de viață și profesională a persoanelor vârstnice trebuie să fie valorificată de către generațiile următoare.

În pofida faptului că în mare parte persoanele vârstnice ce au luat parte la investigația prin anchetă au apreciat evaluarea lor la locul de muncă ca fiind pozitivă, 58,5% din respondenți cred că există o mare posibilitate de a-și pierde locul de muncă (*Figura 2.19 a*). Doar 15,9% sunt siguri de viitorul lor în câmpul muncii, în timp ce 25,6% dintre respondenți au ezitat să răspundă.

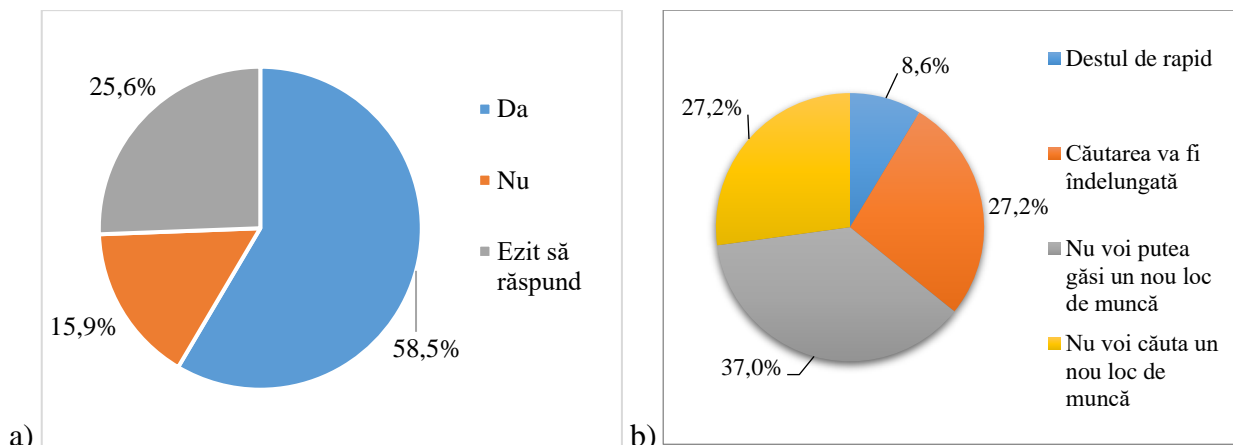


Figura 2.19. Posibilitatea de a pierde locul de muncă și de a găsi un nou loc de muncă

Sursa: Elaborată în baza anchetei.

Ceea ce ține de posibilitatea de a găsi un loc de muncă, în cazul în care îl pierd, doar 7 respondenți cred că îl vor găsi destul de repede, în timp ce 27,2% dintre respondenți nici nu vor întreprinde măsuri de căutare. 37% consideră că nu vor putea găsi un loc nou de muncă, iar 22% - căutarea va fi îndelungată.

După părerea respondenților, pensionarii încadrați în câmpul muncii se confruntă cu un șir de probleme printre care cel mai des se insistă asupra imposibilității de a găsi un loc de muncă după profesia sau specialitatea de bază. La secțiunea Altele se menționează starea de sănătate rea (Figura 2.20).

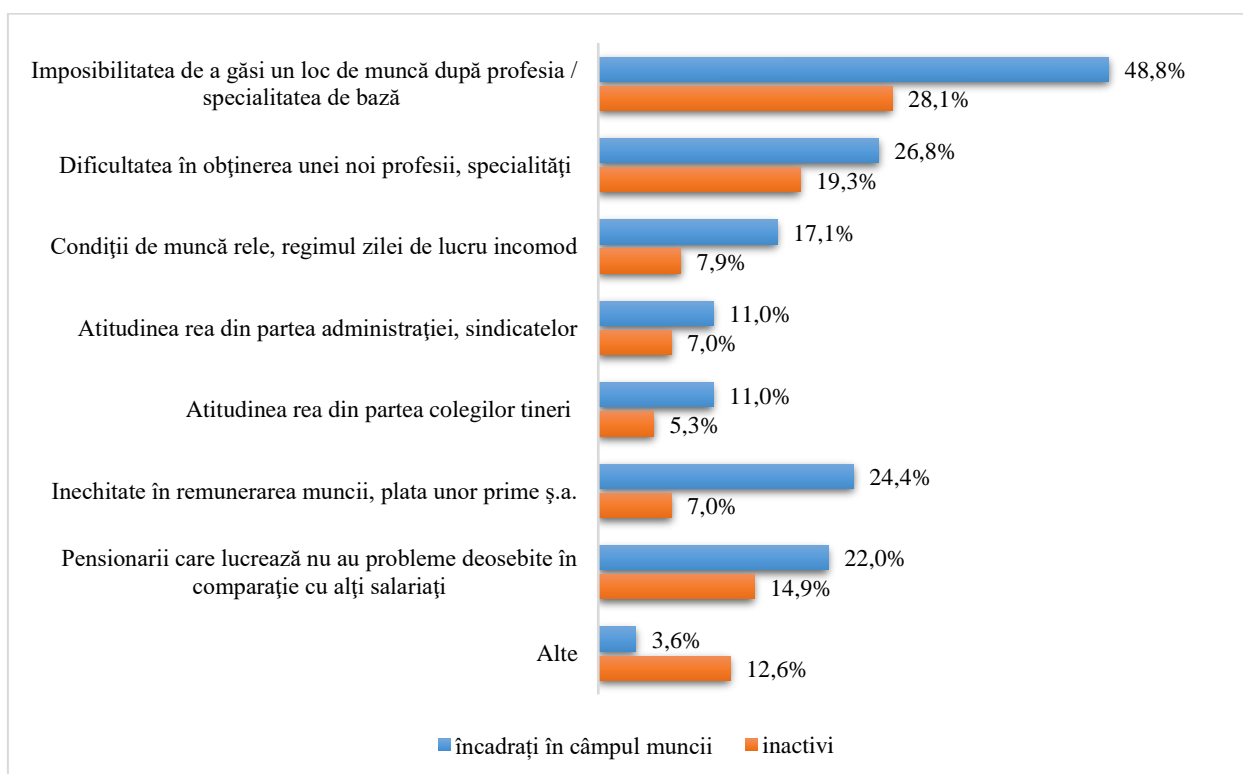


Figura 2.20. Dificultățile cu care se confruntă pensionarii încadrați în câmpul muncii

Sursa: Elaborată de autor în baza anchetei.

Mulți respondenți (52,4%) sunt de părere că în cazul în care persoana vârstnică exprimă dorința de a continua activitatea de muncă, nimeni nu trebuie să-i interzică. Deși unii consideră că este de regretat faptul că persoanele vârstnice sunt nevoite să lucreze la bătrânețe (20,7% respondenți), alții (13,4%) susțin opinia că lucrul după pensionare are atât laturi pozitive, cât și negative. 12,2% din respondenți sunt de părere că persoanele vârstnice trebuie să continue munca și la bătrânețe. Un singur respondent consideră că pensionarii ar trebui să ofere locul tinerei generații.

Printre aspectele pozitive putem menționa primirea pensiei concomitent cu salariul, ceea ce, după părerea unui număr impunător de respondenți (93,9%), e firesc să le deții pe ambele – și pensia, și salariul. Peste 2,4% consideră că venitul total lunar al pensionarului care lucrează nu trebuie să depășească un anumit nivel, iar 3,6% consideră că dacă salariul este mare atunci nu mai este nevoie de pensie, care oricum este mică.

Deși tocmai 89% din respondenți au apreciat starea lor de sănătate ca fiind satisfăcătoare sau chiar bună, totuși printre motivele posibile de renunțare la activitatea de muncă este starea de sănătate rea (73,2%), având în vedere înrăutățirea acesteia cu trecerea anilor (*Figura 2.21*).

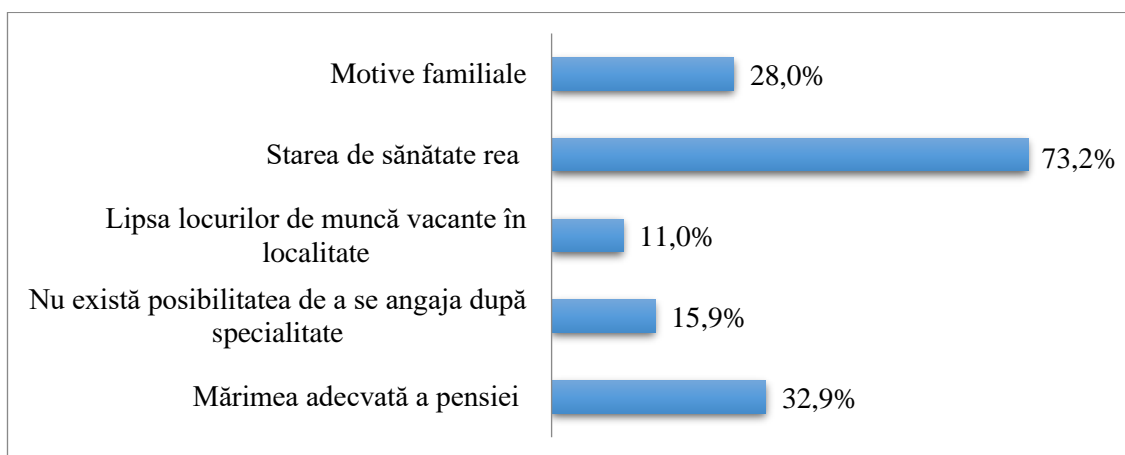


Figura 2.21. Motivele posibile de renunțare la activitatea de muncă (răspunsuri multiple)

Sursa: Elaborată în baza anchetei.

Un interes aparte prezintă faptul care ar fi, după părerea respondenților, mărimea pensiei suficiente pentru satisfacerea nevoilor persoanelor vârstnice, ca acestea să nu mai continue activitatea de muncă și după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare: 67,1% din respondenți consideră că aceasta ar trebuie să fie peste 5000 de lei. Doar o mică parte consideră că ar fi destul 2000-3000 de lei, ceea ce poate fi explicat prin mediul de reședință al respondenților. Persoanele care trăiesc în orașe necesită un venit mai mare pentru plata serviciilor comunale, cheltuieli pentru transport public etc.

La capitolul dificultăților cu care se confruntă zi de zi persoanele vârstnice, cel mai des menționate sunt probleme de sănătate (*Figura 2.22*), precum și insuficiența mijloacelor bănești pentru nevoile elementare. Celelalte dificultăți nu sunt atât de relevante, deși lasă și ele amprenta pe calitatea vieții persoanelor vârstnice.

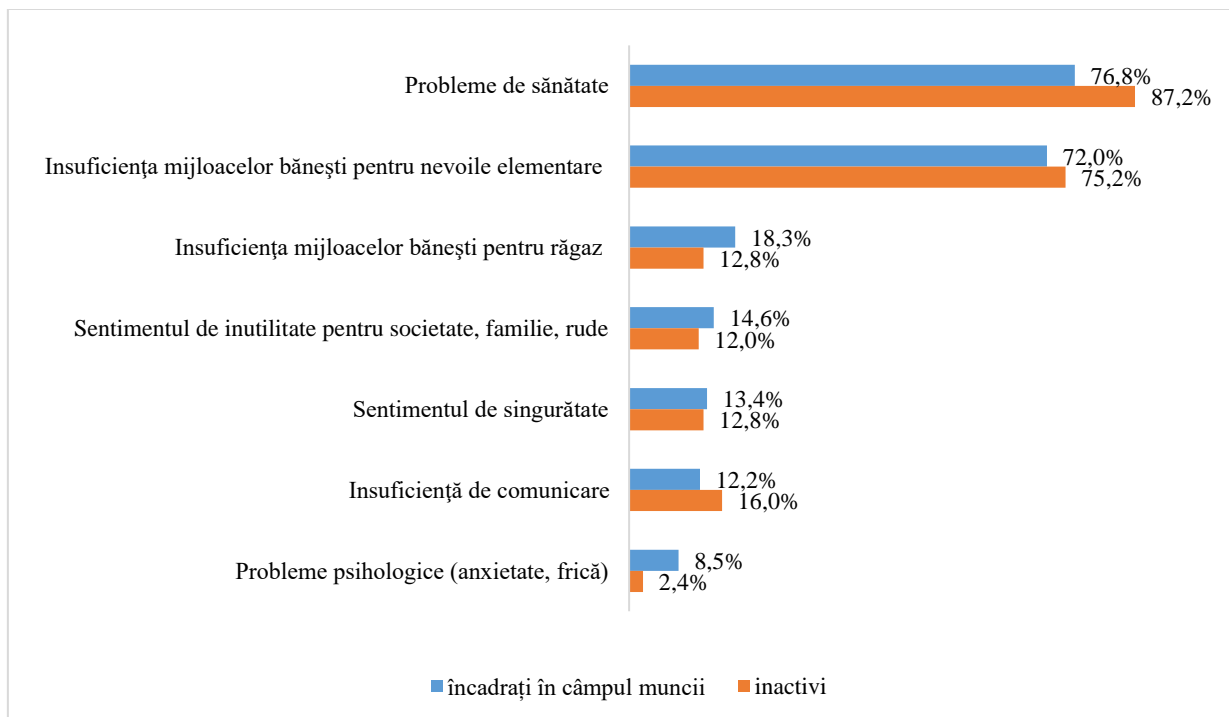


Figura 2.22. Dificultăți cu care se confruntă persoanele vârstnice

Sursa: Elaborată de autor în baza anchetei.

Dificultățile cu care persoanele vârstnice se confruntă zi de zi le fac sceptice față de ajutorul din partea statului și le fac să se bazeze doar pe propria persoană (31,7%). Cu toate acestea, 31,7% din respondenți totuși afirmă că este necesar și de a primi ajutorul din partea statului (*Figura 2.23*).

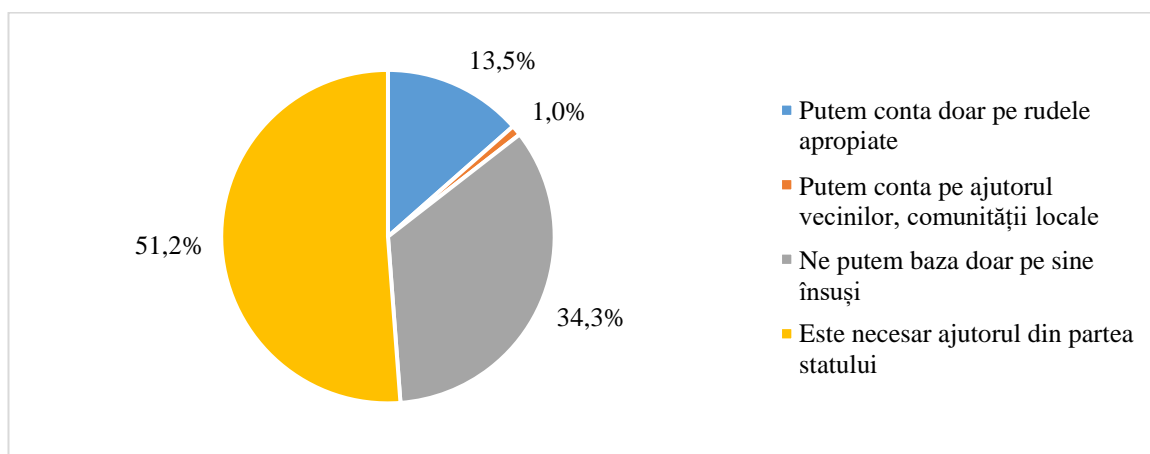


Figura 2.23. Evaluarea de către persoanele vârstnice a vieții lor în societatea noastră

Sursa: Elaborată de autor în baza anchetei.

La finalul chestionării respondenții au fost rugați să își spună părerea privind căile de soluționare a dificultăților cu care se confruntă persoanele vârstnice. Cea mai mare parte din respondenți au insistat asupra asistenței din partea statului în vederea ameliorării stării materiale și sociale a persoanelor vârstnice (*Figura 2.24*), precum și asupra oferirii diverselor beneficii în deservirea medicală și alte servicii.

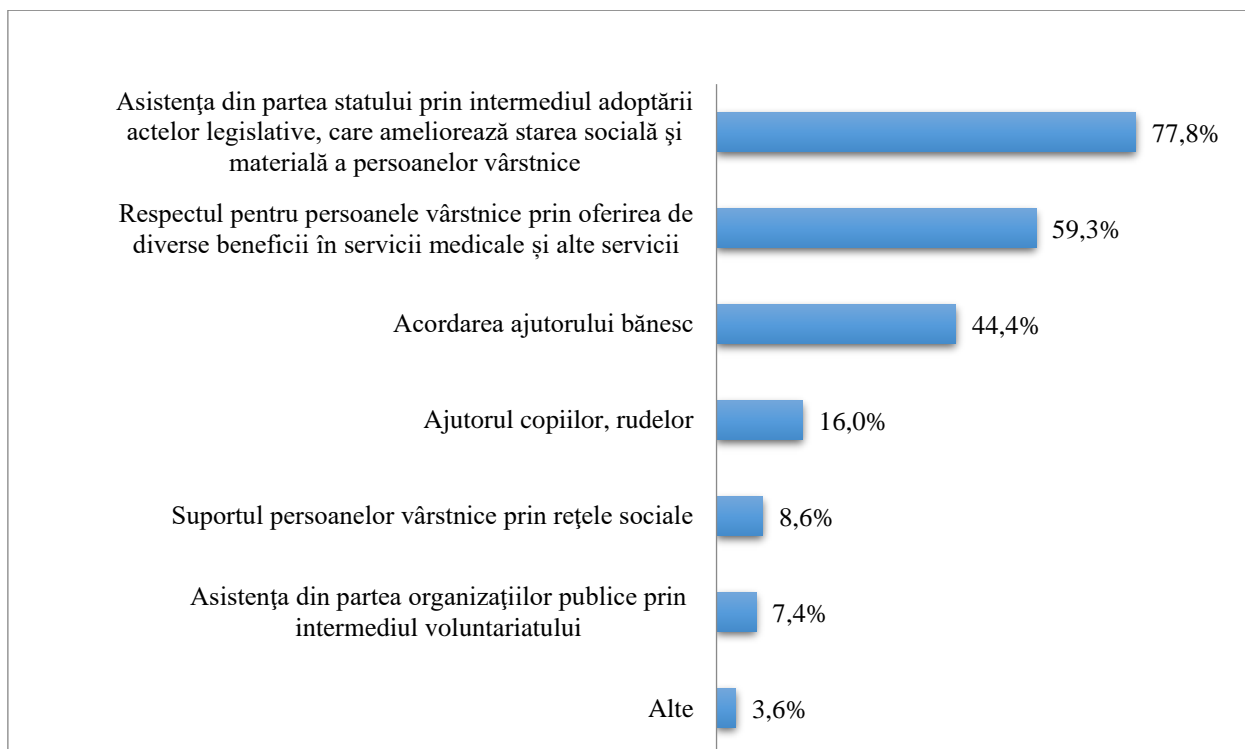


Figura 2.24. Modalități de soluționare a problemelor persoanei vârstnice în societate

Sursa: Elaborată în baza anchetei.

Opiniile respondenților privind ce măsuri ar trebui luate pentru a îmbunătăți situația persoanelor vârstnice pe piața forței de muncă și în deservirea socială sunt prezentate în *Anexa 4*.

Atingerea vârstei de pensionare se tratează în mod convențional drept o barieră „delicată” care nu înseamnă încetarea obligatorie a activității de muncă, dar care simbolizează anumite schimbări în statutul ocupațional și competitivitatea pe piața forței de muncă a persoanelor vârstnice. Legislația tratează și protejează statutul ocupațional al pensionarilor într-un mod special. Pentru stat, un pensionar este în primul rând un subiect al politicii sociale, protejat financiar de o pensie.

Analiza datelor obținute în cadrul cercetării efectuate a evidențiat principalele probleme cu care se confruntă persoanele vârstnice și care vor fi descrise mai jos.

Astfel, potrivit opiniei respondenților, pentru menținerea unui nivel de trai decent al persoanelor vârstnice este necesară asistența acestora din partea statului. Aceasta poate fi

exprimată nu numai sub formă de alocații. Este necesar de a utiliza metodele inovatoare de incluziune a persoanelor vârstnice în structura pieței muncii.

Per ansamblu, după realizarea cercetării și analiza detaliată a rezultatelor obținute în urma prelucrării anchetelor, putem menționa că practic toți respondenții investigației prin anchetă își continuă activitatea de muncă din cauza situației lor financiare precare, datorată unei pensii mici, care nu poate satisface nici măcar nevoile elementare cotidiene. Totuși, în pofida tuturor măsurilor de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice, a celor propuse de autor și a celor real întreprinse de stat, este de menționat faptul că multe persoane vârstnice au expus doleanța ca statul să se implice mai mult, oferindu-le atât susținere financiară, sub formă de majorare a mărimii cuantumului pensiei, cât și asistență socială (prin garantarea serviciilor medicale gratuite și de calitate etc.). Astfel, garantând persoanelor vârstnice un mod de trai decent, nu vor fi impuse să continue activitatea de muncă după atingerea vârstei de pensionare (conform legislației în vigoare), doar dacă din propria plăcere.

Cei mai însemnați factori care determină excluziunea socială a persoanelor vârstnice neîncadrate în câmpul muncii sunt: vârsta, starea de sănătate, venituri insuficiente, încetarea activității de muncă.

Potrivit respondenților, vârsta este unul dintre principalii factori determinanți. După atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare, persoanele vârstnice își pierd locurile de muncă, devenind parțial înstrăinați (în acest caz, de pe piața muncii). Pentru a compensa pierderile și a ocupa timpul apărut, o persoană vârstnică are nevoie de resurse externe (de exemplu posibilitatea de a lucra într-un alt loc etc.) și interne (starea de sănătate, interesul, motivația). Nu fiecare persoană vârstnică poate găsi de sine stătător mecanismele de incluziune și domeniile unde s-ar putea implica. La întrebarea cum ar putea fi ameliorată situația persoanelor vârstnice din Republica Moldova, majoritatea respondenților au răspuns că este nevoie de implicarea totală a statului prin majorarea pensiilor, îmbunătățirea sistemului de ocrotire a sănătății, ameliorarea condițiilor de trai a persoanelor vârstnice, pe drept considerând că au muncit suficient în viața lor și că trebuie de oferit drumul tinerilor specialiști.

Un factor important în excluziunea socială a persoanelor vârstnice este încetarea activității lor de muncă în legătură cu pensionarea, precum și concedierea persoanelor vârstnice de către angajatori.

După ieșirea la pensie, nivelul veniturilor persoanelor vârstnice scade în mod semnificativ, ceea ce duce persoana spre excluziune socială. Astfel, veniturile mici se numără printre factorii excluziunii sociale, limitând accesul populației vârstnice la bunuri și servicii.

Nu în ultimul rând, vom menționa un alt factor important – starea de sănătate. În pofida majorării vârstei de pensionare, populația vârstnică din Republica Moldova resimte dificultăți la nivelul ocrotirii sănătății.

Pe baza rezultatelor obținute în urma investigației, putem evidenția factori și criterii ale excluziunii sociale care pot deveni subiectul politicii de stat: nivelul veniturilor, respectul față de persoanele vârstnice în societate, continuarea activității de muncă, condiții confortabile de trai, disponibilitatea serviciilor medicale și sociale de calitate, posibilitatea de a participa la activități culturale și de agrement, posibilitatea de creștere a nivelului de studii, stabilitate socială. Doar ajutorul material din partea statului nu rezolvă starea și situația de excluziune socială a populației vârstnice, deoarece din cauza schimbărilor legate de vârstă și înrăutățirea sănătății acesta are nevoie adesea de servicii sociale și de o anumită influență organizatorică externă a lucrătorilor sociali, care ar permite de a uni eforturile acestui grup de oameni și să-i orienteze spre atingerea unui scop semnificativ, fie că este vorba de apărarea drepturilor lor sau de petrecerea timpului liber, organizat. În plus, este necesară și inițiativa proprie a persoanelor vârstnice, importanța lor în familie, disponibilitatea lor de a comunica, de a menține relații de prietenie, preocuparea pentru sănătate.

2.4. Concluzii la capitolul 2

1. Situația social-economică a persoanelor vârstnice din Republica Moldova este scăzută, întrucât odată cu pensionarea situația acestora se înrăutățește, unica sursă financiară fiind pensia, quantumul căreia este mic și nu acoperă nevoile necesare pentru un trai decent; se reduce setul de resurse și oportunități de realizare a nevoilor și intereselor acestei categorii de cetățeni; accesul la serviciile sociale și medicale este limitat. Particularitățile statutului social al persoanelor vârstnice constau în aceea că populația vârstnică modernă care este capabilă și are dorința să se integreze pe deplin în societate (de a continua activitatea de muncă, de a participa în activități sociale etc.), deseori nu are condiții și oportunități de a se realiza datorită unor restricții în cadrul legislativ al Republicii Moldova și a opiniei publice asupra statutului de persoană vârstnică. Reieșind din cele menționate, problema persoanelor vârstnice de a fi în situația de risc social devine un aspect important în dezvoltarea strategiilor manageriale de diminuare a excluziunii sociale a acestora.

2. Cadrul statistic și interdepartamental disponibil nu permite evaluarea cantitativă și calitativă a fiecărui factor al situației persoanei vârstnice pentru elaborarea politicilor publice în domeniu. Pentru soluționarea acestei probleme a fost utilizată abordarea metodologică complexă și sistemică, interdisciplinară, precum și metodele de colectare și analiză adecvate obiectivelor cercetării, elaborarea modelului econometric, ceea ce a contribuit la obținerea unor rezultate

complete și fiabile despre particularitățile excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova.

3. Pentru evaluarea cantitativă și calitativă a factorilor de impact asupra fenomenului excluziunii sociale autorul a elaborat mecanismul matematico-econometric, inclusiv au fost elaborate 2 chestionare pentru 2 categorii de persoane vârstnice după nivelul de antrenare în activitatea economică și a fost realizată investigația prin anchetă a populației în aspectul regional nord, centru, sud și municipiul Chișinău. Eșantionul investigației a constituit 207 persoane, dintre care 82 de persoane vârstnice angajate în câmpul muncii și 125 de persoane vârstnice neîncadrate în câmpul muncii după atingerea vârstei de pensionare conform legislației în vigoare.

4. Modelul de regresie liniară multifactorială a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice reflectă estimarea cantitativă a mărimii pensiei, nivelului de educație și stării sănătății asupra situației materiale a persoanelor vârstnice sau cele mai importante probleme cu care se confruntă persoanele vârstnice. Modelul în cauză este simplu, poate fi utilizat în practica specialiștilor autorităților publice care se ocupă de problemele menționate. Evaluarea impactului factorilor în speță (factori endogeni cum sunt nivelul educației, cuantumul venitului pre-pensionar și cuantumul pensiei, stare de sănătate) sunt cele care în mare măsură afectează situația persoanelor vârstnice și necesită perfecționarea politicilor publice. Analiza corelațională efectuată a confirmat prezența unor corelații între acțiunea factorilor de impact și problemele cu care se confruntă persoanele vârstnice, precum și starea actuală de excluziune socială a persoanelor vârstnice.

5. Cauza principală care contribuie la activitatea continuă a persoanelor vârstnice rezidă din veniturile mici și nivelul de trai scăzut, ceea ce este un factor specific pentru Republica Moldova. Mărimea mică a pensiei nu permite persoanelor vârstnice de a-și asigura condițiile decente de viață, ceea ce constituie principalul motiv de continuare a activității economice a acestei categorii. În acest context apare necesitatea perfecționării sistemului actual de pensionare având în vedere experiența țărilor UE.

3. GESTIUNEA PROCESELOR EXCLUZIUNII SOCIALE A PERSOANELOR VÂRSTNICE DIN REPUBLICA MOLDOVA

3.1. Modele manageriale de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice

Rezultatele obținute în urma analizei excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova au ridicat problema necesității schimbării situației actuale și a diminuării excluziunii sociale a acestora. În opinia noastră, diminuarea acestui fenomen este posibilă doar prin combinarea eforturilor persoanelor vârstnice, ale societății și autorităților publice.

Impactul managerial asupra excluziunii sociale ar trebui să fie construit conform modelului elaborat de către autor și reflectat în *Figura 3.1*:

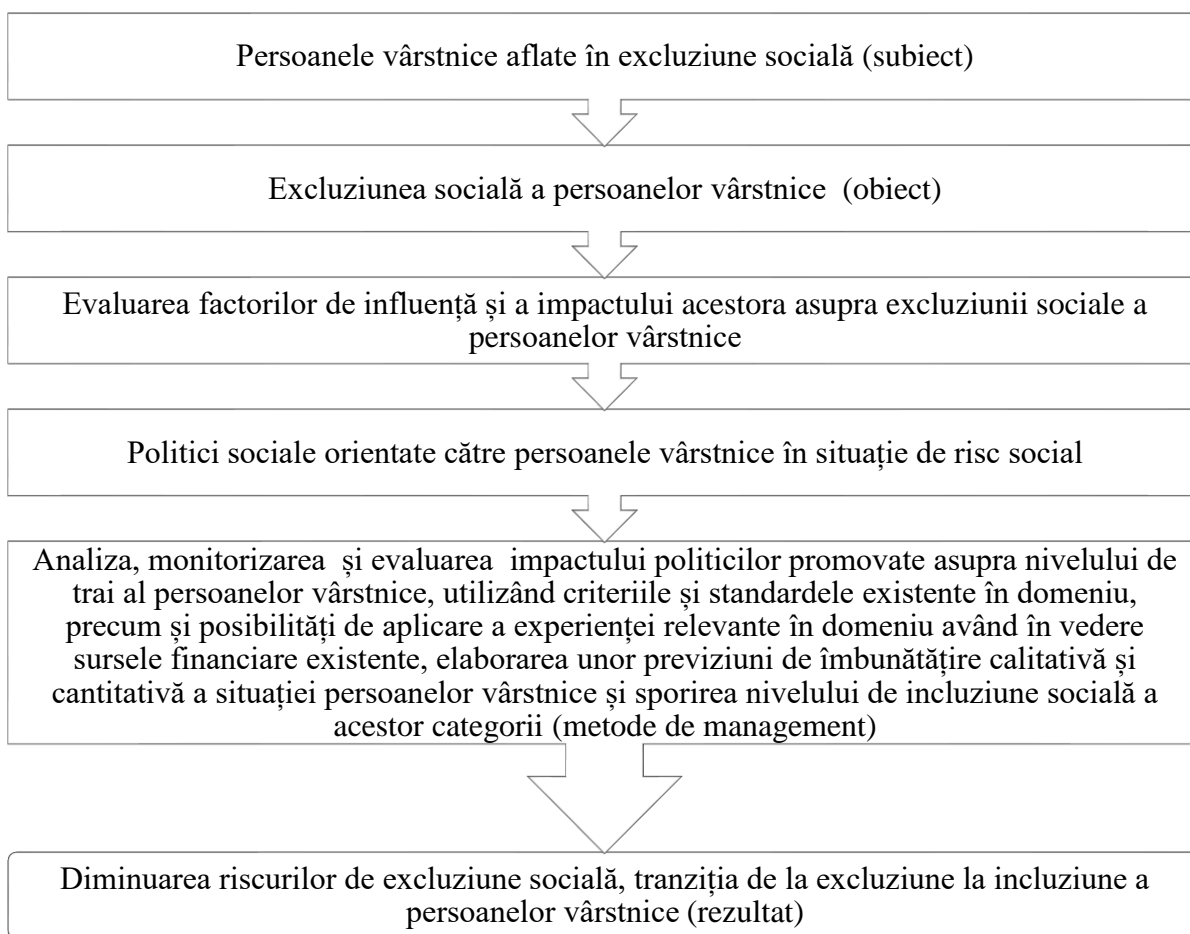


Figura 3.1. Modelul realizării managementului de politici publice privind diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice

Sursa: Elaborată de autor.

La elaborarea unei strategii de management, în opinia noastră, există două opțiuni de acțiune:

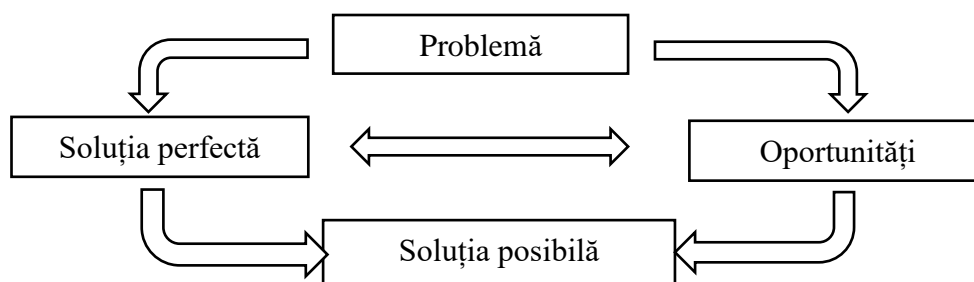


Figura 3.2. Schema de rezolvare optimală a problemelor de excluziune socială prin metode de management

Sursa: Elaborată de autor.

Descrierea problemei, descrierea situației dorite la care ar trebui să ducă politica managerială (soluția ideală a problemelor existente), precum și forțele și mijloacele disponibile care permit sau nu de a obține o soluție perfectă. Dacă soluția perfectă a politicii manageriale nu are joncțiune cu oportunități, atunci, reieșind din oportunitățile disponibile, este necesar de a dezvolta un scop final, către care trebuie să conducă politica managerială, cât mai aproape de soluția ideală.

A doua opțiune nu implică luarea în considerare a unei soluții perfecte și reiese doar din oportunitățile existente.

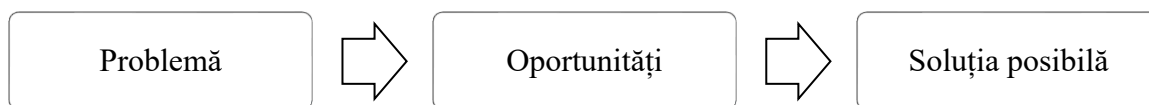


Figura 3.3. Schema de rezolvare neoptimală a problemelor de excluziune socială prin metode de management

Sursa: Elaborată de autor.

Avantajul primei opțiuni este că permite de a privi situația mai larg și de a vedea mult mai multe oportunități și opțiuni decât cea de-a doua. Eficacitatea activității manageriale depinde de înțelegerea rezultatului specific la care ar trebui să ajungă politica managerială în curs. În viața lor cotidiană, persoanele vârstnice intră în contact cu diverse organizații care au origini și scopuri diferite. Fiecare dintre organizațiile cu care se confruntă persoanele vârstnice poate influența situația cu excluziunea socială a persoanelor vârstnice, atât pozitiv, cât și negativ.

Revenirea persoanelor vârstnice supuse excluziunii sociale la o viață normală și la o activitate socială, îmbunătățirea calității vieții lor este modalitatea de a obține schimbări pozitive în situația pensionarilor din țară spre bine.

În domeniul economic, creșterea bunăstării materiale prin sporirea cuantumului de pensie, extinderea posibilităților de participare în activitatea economică și, în rezultat, modificarea structurii cheltuielilor la satisfacerea cererii la consumul produselor alimentare calitative și

conform normelor nutritive standard, bunuri și servicii necesare pentru asigurarea vieții decente a vârstnicilor.

În domeniul social, diminuarea excluziunii sociale înseamnă asigurarea accesului la serviciile medicale, educaționale și de protecție socială, integrarea în viața socială, culturală, politică a societății, creșterea rolului persoanelor vârstnice în educarea tinerei generații, precum și transmiterea cunoștințelor și experienței acumulate la locul de muncă, dezvoltarea activității voluntare în favoarea îmbunătățirii climatului social și diminuarea tensiunii sociale în diferite domenii.

În domeniul sporirii accesului la asistența medicală, este vorba de modernizarea activității spitalelor, policlinicilor și rețelei de farmacii, secțiilor geriatrice care va afecta pozitiv deservirea medicală a persoanelor vârstnice. În domeniul relațiilor interpersonale, aceasta este o îmbunătățire a climatului psihologic general.

Activitățile desfășurate în cadrul implementării modelului-tip de strategie managerială pentru diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice include analiza mecanismelor și structurilor instituționale utilizarea cărora contribuie pentru obținerea efectului dorit, inclusiv următoarele organizații:

1. Organizații/instituții de stat,
 - 1.1. Autoritățile publice centrale și locale,
 - 1.2. Instituțiile de acordare a serviciilor medicale, educaționale și sociale, de ocupare,
2. Organizațiile necomerciale,
3. Agenții economici cu diferite forme ale statutului juridic.

Ne vom opri mai detaliat asupra caracteristicilor fiecărui tip de organizații enumerate mai sus și asupra influenței acestora asupra vieții cotidiene a persoanelor vârstnice.

1. Organizațiile de stat. Organizațiile de stat includ toate structurile statului, care se ocupă cu serviciile speciale, prin acordarea serviciilor sociale, educaționale, medicale și de ocupare în câmpul muncii.

1.1. Autoritățile administrației publice (administrația centrală și locală). Funcțiile autorităților administrației publice centrale includ elaborarea, promovarea și monitorizarea politicilor sociale, programelor, acțiunilor statale la nivel național, iar a administrației locale promovarea și monitorizarea politicilor la nivel regional, elaborarea programelor și acțiunilor de semnificație importantă locală, precum și gestiunea directă în cadrul căreia „își asumă toate sarcinile și responsabilitățile privind organizarea, conducerea, administrarea și gestionarea serviciilor publice de gospodărie comunală” [92, Capitolul III, secțiunea A, art. 18 (1)].

O trăsătură pozitivă în activitatea autorităților administrative sunt posibilitățile și împuternicirile mari ale acestora, autoritățile administrative acționează în limitele legilor și instrucțiunilor, respectând uniformitatea în activitățile lor în măsura în care este posibil, iar având adaptabilitatea slabă la activitatea inovațională și limitarea specializării fiind dependente de sursele financiare limitate la soluționarea necesităților de îmbunătățire a nivelului de trai al persoanelor vârstnice.

Obiectivele și sarcinile autorităților publice sunt determinate de programe, strategii sau alte documente de drept la nivel național și sunt aprobate de Parlament sau Guvern în dependență de importanța securității naționale. Administrația locală gestionează unitatea administrativ-teritorială (oraș sau sat) și coordonează activitățile de acordare a serviciilor sociale, medicale, educaționale, de ocupare și gospodărie comunală. Serviciile infrastructurii sociale și locativ-comunale asigură activitatea vitală a persoanelor vârstnice.

1.2. Instituțiile de acordare a serviciilor medicale, educaționale și sociale. Funcțiile serviciilor social-medice, precum spitalele, policlinicile, farmaciile, instituțiile de servicii sociale și fondul de pensii, includ acordarea profesională a asistenței medicale și sociale persoanelor vârstnice. Serviciile medicale sunt chemate să acorde asistență medicală populației, atât în policlinici, cât și în spitale dacă este necesară spitalizarea. Serviciile medicale sunt atât generale, cât și specializate, de tip primar și spitalicesc. Din punct de vedere al profilului și semnificației sociale, serviciilor medicale li se alătură centrele de protecție socială care acordă asistență socială persoanelor vârstnice. Dezavantajele serviciilor social-medice includ limitarea specializării, deoarece creează o perspectivă îngustă, incapacitatea de a analiza situația din diferite aspecte și nu numai din punct de vedere profesional. În plus, se creează tendința de a subestima problemele în afara intereselor profesionale. Rolul autorităților administrative în viața unui persoane vârstnice moderne nu poate fi supraestimat.

2. Organizațiile necomerciale. Organizațiile necomerciale sau non-profit includ organizații care nu au ca scop obținerea de profit și care nu distribuie profitul primit între membri, fondatori sau alte persoane, organizațiile publice non-profit nu includ partidele politice. În vederea realizării scopurilor sale statutare, organizația necomercială poate desfășura orice gen de activitate neinterzisă de lege. Organizațiile necomerciale sunt în drept să desfășoare activitate economică – inclusiv de antreprenoriat social, numai în măsura în care servește la atingerea scopurilor pentru care au fost create și corespunzătoare acestor scopuri [87, Capitolul II, art.6 (2)].

O caracteristică importantă a organizațiilor necomerciale este aceea că organizațiile nonprofit nu pot îndeplini funcțiile statului definite prin lege. Organizațiile non-profit care au fost create și funcționează pentru a proteja drepturile și interesele legitime ale persoanelor cu

dizabilități și ale altor pături defavorizate ale populației, oferindu-le șanse egale cu ceilalți cetățeni, reprezintă o formă de protecție socială.

Organizațiile necomerciale au devenit actori esențiali în domeniul social, în special în lupta împotriva sărăciei și excluziunii sociale. Ele susțin un dialog regulat cu autoritățile publice pentru a pune mai bine în aplicare inițiativele și politicile Uniunii Europene (UE) în statele membre.

Un indicator considerabil al maturității oricărei societăți este existența și activitatea organizațiilor publice neguvernamentale, care au obținut denumirea de „al treilea sector”, în rând cu cel public și privat.

După direcțiile de activitate, printre ONG-uri pot fi evidențiate organizațiile care se ocupă de problemele protecției sociale, medicale și de reabilitare a persoanelor vârstnice, de promovare a antreprenoriatului social etc. Activitatea organizațiilor neguvernamentale este multivectorială și multidirecțională. În măsura posibilităților ele contribuie la stabilitatea societății (de exemplu, creează platforme pentru comunicarea și informarea persoanelor vârstnice despre serviciile sociale etc.), precum și inițiază, promovează și implementează potențialul persoanelor de vârstă a treia pentru dezvoltarea societății. ONG-urile orientate către populația vârstnică promovează cursuri de alfabetizare digitală a persoanelor vârstnice în aspectul teritorial.

Activitățile ONG-urilor în lupta împotriva sărăciei și excluziunii sociale variază de la ajutor în situația de urgență persoanelor aflate în dificultate până la monitorizare și sprijin pe termen lung, pentru a permite oamenilor de a reconstrui, dacă este necesar, și de a-și recăpăta locul lor în societate și, prin urmare, de a recăpăta dreptul lor fundamental la o viață demnă. ONG-urile luptă, de asemenea, să sensibilizeze publicul și să mobilizeze toți actorii societății să propună soluții în vederea eradicării sărăciei. ONG-urile deseori lucrează în parteneriat cu persoanele care trăiesc în starea de sărăcie și de excluziune socială și cu organismele publice și autoritățile publice locale pentru a facilita accesul persoanelor la diferite servicii sociale.

Deși există un vast sector activ al ONG-urilor în domeniul îmbătrânirii în țările în care tranziția demografică este deja avansată, în țările în curs de dezvoltare numărul de organizații este mult mai mic. Organizațiile neguvernamentale care lucrează cu persoanele vârstnice au avut tendința de a se concentra restrictiv asupra rolului de bunăstare, care derivă din originea multora dintre organizațiile vechi ale instituțiilor de caritate, inclusiv ale ordinilor religioase. Cele fondate în ultimii ani au continuat să se vadă în primul rând sau exclusiv ca furnizori de servicii pentru persoanele vârstnice în nevoie. În multe cazuri, aceste ONG-uri împărtășesc părerea că îmbătrânirea, ca fiind problematică, este o perioadă de dificultate în creștere fiind agravată de schimbarea socială și culturală, și în special de setul de fenomene denumite colectiv ca „modernizare”. Aceasta include modificarea percepției familiei (în special declinul familiei mari),

precum și schimbarea valorilor culturale, care sunt văzute ca ceea ce duce la marginalizarea socială și economică a persoanelor vârstnice. Prin urmare, răspunsurile la aceste probleme au subliniat abordările care răspund nevoilor percepute de indivizi sau grupuri mici de bătrâni la nivel local. În țările în curs de dezvoltare aceasta a luat de multe ori forma de lucru care substituie serviciile publice inadecvate sau inexistente, cel mai caracteristic rezidențiale, la domiciliu sau îngrijire de zi pentru persoanele vârstnice firave. Alte servicii includ asigurarea sănătății și dezvoltarea sistemelor generatoare de venit sau de credit pentru persoanele vârstnice și familiile lor. Aceste activități sunt la o scară relativ mică, bazate pe „proiecte” urbane, care operează pe termen scurt și / sau de finanțare în condiții precare [50, p. 227].

„Strategia Europa 2020 pentru o creștere inteligentă, durabilă și favorabilă incluziunii” a stabilit un nou parteneriat între instituțiile UE, guvernele naționale și regionale și a altor actori europeni. Comisia a acordat prioritatea consolidării acestor parteneriate la nivel european.

Dialogul cu părțile interesate din UE care are loc în cadrul platformei europene împotriva sărăciei și a excluziunii sociale este vital pentru acest parteneriat, deoarece reunește:

- partenerii sociali care lucrează la nivelul UE în domeniile ocupării forței de muncă, afaceri sociale și incluziune;
- reprezentanții instituțiilor UE și alte organizații internaționale;
- reprezentanții autorităților naționale, regionale și locale;
- grupuri de reflecție și fundații care se ocupă de aspectele legate de incluziunea socială.

Pentru a satisface nevoile persoanelor vârstnice, guvernul și societatea civilă ar trebui să conlucreze în scopul de a găsi soluții, atât în termeni de familie, cât și de mijloace. Eforturile lor ar trebui să se intensifice înainte ca o mare parte a acestei populații să nu resimtă excluziunea socială. Prin urmare, este legitim de a pune următoarele întrebări: Care este în prezent locul real acordat persoanelor vârstnice în politica guvernamentală? În ce măsură organizațiile neguvernamentale se implică în domeniul social, participă în ameliorarea condițiilor de viață a populației vârstnice?

Modificări în economia mondială au dus la o schimbare în rolul organizațiilor neguvernamentale, ele sunt văzute nu numai ca organizatori ai diferitelor proiecte care oferă ajutor material și asistență, dar, de asemenea, ca forțe care sunt în măsură să influențeze procesul de luare a deciziilor. Trebuie de remarcat faptul că rolul tradițional al organizațiilor neguvernamentale nu dispare, pur și simplu, accentul se deplasează din sfera de ajutor material în sfera de influență asupra deciziilor importante. Se presupune că, în viitor, în prim plan al activității organizațiilor publice vor ieși următoarele direcții: construcția coalițiilor pentru soluționarea problemelor urgente, asistență în desfășurarea negocierilor internaționale, o mai mare implicare a persoanelor

în luarea deciziilor importante. Contextul global în schimbare deschide noi oportunități pentru organizațiile neguvernamentale: permite să colaboreze mai strâns, prin utilizarea de noi tehnologii informaționale, de a forma alianțe de organizații publice, de a forma o rețea a organizațiilor neguvernamentale [40]. Astfel, o perspectivă importantă pentru viitorul organizațiilor societății civile este crearea diferitelor structuri de cooperare mai strânsă între ele, coordonare și dezvoltare de strategii de colaborare.

Asociațiile obștești, în conformitate cu actele lor constitutive, pot exercita controlul asupra prestării de servicii sociale cetățenilor în vârstă și persoanelor cu dizabilități. Finanțarea și sprijinul logistic al acestor proiecte și programe pot fi realizate în condițiile comenzii de stat, adică să facă parte din strategia națională de management.

În cazul în care serviciile de asigurare socială sunt furnizate de sectorul privat (inclusiv organizații necomerciale), ONG-urile și familiile își pot dezvolta propriile măsuri și stimulente pentru asigurarea ocupării și activități conexe pentru păturile nevoiașe ale societății, și anume:

- consolidarea asistenței sociale nominative pentru cetățenii nevoiași pe baza evidenței situației financiare a familiilor acestora;

- crearea condițiilor depline pentru activitatea vitală a familiei, femeilor, tinerilor, pensionarilor, persoanelor cu dizabilități, îmbunătățirea condițiilor de viață ale orfanilor;

- consolidarea rolului pârghiilor economice de atragere a resurselor în sfera socială, inclusiv a metodelor de impozitare adecvată, a veniturilor persoanelor juridice și persoanelor fizice orientate spre crearea și menținerea condițiilor de bază a activității vitale ale cetățenilor (învățământ, sănătate, locuință, educarea copiilor), sprijinul statal al organizațiilor de caritate și activității organizațiilor necomerciale de voluntariat;

- atragerea de fonduri internaționale pentru restructurarea învățământului, asistenței medicale, protecției sociale a populației, precum și a fondurilor de la organizațiile financiare internaționale pentru rezolvarea problemelor sociale și îmbunătățirea finanțării sferei socio-culturale, atât la nivel de țară, cât și raional.

Pentru atingerea acestor obiective, organizațiile necomerciale pot lucra cu păturile social neprotejate ale populației, adesea prezentându-le și apărându-le interesele în fața autorităților.

Tipurile de activități ale organizațiilor necomerciale care ar fi binevenite și ar trebui încurajate de legislație sunt:

- urmărirea, monitorizarea, controlul implementării de către autoritățile publice privind asigurarea cu pensii și asistența socială a persoanelor vârstnice și persoanelor cu dizabilități care au nevoie de astfel de asistență;

- elaborarea și introducerea prin intermediul deputaților, ca inițiativă legislativă, a unui mecanism simplu de modificare a tuturor tipurilor de pensii;

- organizarea serviciilor sociale pentru persoanele vârstnice, atât cu ajutorul centrelor municipale, cât și în mod independent pe bază de caritate și prin comenzile sociale ale autorităților municipale sau prin contracte cu acestea.

Într-un anumit sens, ONG-urile pot îndeplini funcția de mediu social inovator și de includere a indivizilor și a grupurilor în activități sociale active, adică de a efectua incluziune socială. Organizațiile non-profit pot servi ca un instrument eficient de mobilizare socială. Este vorba despre organizații de persoane cu dizabilități, familii numeroase, părinți singuri etc., care se bazează pe un anumit cadru legal și pe alte norme sociale.

Una dintre modalitățile posibile de diminuare a excluziunii sociale este organizarea de grupuri de asistență reciprocă a persoanelor vârstnice la locul de reședință.

Organizațiile necomerciale pot influența pozitiv activitățile persoanelor vârstnice: prin protejarea drepturilor persoanelor vârstnice, organizarea asistenței caritabile pensionarilor, facilitarea angajării persoanelor vârstnice, unirea pensionarilor pentru a-și apăra drepturile, organizarea asistenței sociale etc. În prezent, numărul organizațiilor publice din Republica Moldova este mic.

3. Agenții economici cu diferite forme ale statutului juridic. Organizațiile comerciale sunt create cu scopul de a obține profit. Organizațiile comerciale includ bănci, societăți comerciale, organizații care oferă servicii contra plată populației etc. Deși organizațiile comerciale sunt orientate pe obținerea de profit, ele joacă un rol foarte important în relațiile sociale moderne și uneori îndeplinesc funcții publice. De o importanță esențială este faptul că astfel de organizații nu sunt supuse autorităților administrative, nu sunt direct și nemijlocit subordonate acestora. Orientarea spre profitul propriu, chiar și în detrimentul intereselor publice, este o trăsătură negativă a organizațiilor comerciale, deoarece activitățile organizațiilor comerciale deseori provoacă excluziunea socială. Este posibilă influențarea organizațiilor comerciale doar prin măsuri de natură indirectă – stimulente, beneficii, amenzi, penalități și restricții asupra activităților. Cu toate acestea, rolul important jucat de organizațiile comerciale în viața modernă nu permite ca acestea să fie ignorate atunci când se analizează posibilitățile de diminuare a excluziunii sociale.

Impactul managerial asupra excluziunii sociale. La implementarea politicilor manageriale rolul principal și decisiv în conturarea obiectivelor naționale și regionale revine autorităților publice, care ar trebui să asigure interacțiunea cât dintre nivelul național și local, atât și toate tipurile de organizații enumerate mai sus.

Fiecare dintre tipurile de organizații prezentate mai sus poate influența situația cu excluziunea socială a persoanelor vârstnice, atât pozitiv, cât și negativ. Fiecare tip de organizație are puncte forte și puncte slabe, așa cum este prezentat în *Tabelul 3.1*.

Tabelul 3.1. Aspectele pozitive și negative ale tipurilor de organizații în contextul diminuării excluziunii sociale

Tipul organizației	Aspecte pozitive	Aspecte negative
1.1. Autorități administrative – la nivel central	Mari împuterniciri și posibilități, capacitatea de a aborda o gamă largă de probleme sociale (în limită competențelor stabilite de organ mai înalt și surse financiare)	Cadrul normativ imperfect, care conține multe restricții neargumentate, ceea ce contribuie la implicații suplimentare în cazul beneficiarilor
1.2. Organizațiile specializate (servicii medicale, educaționale, servicii de protecție socială etc.)	Profesionalismul în domeniul de specializare	Birocratizarea structurii de gestiune, limitarea specializării, elementele de corupție; lipsa potențialului uman profesional
2. Organizațiile necomerciale	Formarea pe bază de voluntariat sau în dependență de scopurile fondatorului, diverse posibilități de lucru cu populația, calitatea mai bună a serviciilor acordate, posibilități tehnico-materiale mai bune	Spectrul serviciilor acordate și surselor financiare limitate, fluctuația de personal, prețurile și tarifele mai înalte la servicii
3. Organizațiile comerciale	Profesionalismul în domeniul lor de specializare, posibilități tehnico-materiale mai moderne	Prețuri și tarife înalte pentru serviciile acordate, ceea ce contribuie la reducerea beneficiarilor acestora, spectrul limitat al serviciilor propuse, limitarea specializării

Sursa: Elaborat de autor.

În organizarea diminuării excluziunii sociale, principala acțiune și inițiativă managerială ar trebui să vină din partea autorităților administrației publice, în cooperare cu organizațiile existente. În cazul în care există toate tipurile de organizații menționate mai sus, un rol foarte important în coordonarea strategiei manageriale îl joacă problema obținerii în timp util a informațiilor de calitate.

Organizarea deservirii informaționale a influenței manageriale este una dintre cele mai dificile sarcini manageriale. În primul rând, structurile manageriale trebuie să fie conștiente de existența problemei. În al doilea rând, trebuie să aibă cunoștințe despre metodele de soluționare a acesteia. În al treilea rând, organele de conducere ar trebui să monitorizeze situația și schimbările care au loc.

În cadrul administrațiilor unităților teritorial-administrative există structurile de asistență socială care se ocupă de problemele populației aflate în situația de risc social, inclusiv de

persoanele vârstnice, unde activează asistenți sociali / lucrători sociali, au fost elaborate instrucțiuni, standarde pentru acordarea serviciilor sociale, se dezvoltă sistemul de servicii sociale integrate la nivel local, însă deseori lipsesc resurse umane profesional calificate din cauza salariilor foarte mici pentru lucrători-asistenți sociali.

Pentru cea mai eficientă monitorizare a excluziunii sociale, este recomandabil de a acționa conform următorului algoritm:

1. Identificarea situației actuale a excluziunii sociale.
2. Comparația cu situația perfectă – în cazul dat absența excluziunii sociale.
3. Identificarea obstacolelor în calea atingerii situației ideale.
4. Elaborarea măsurilor manageriale.

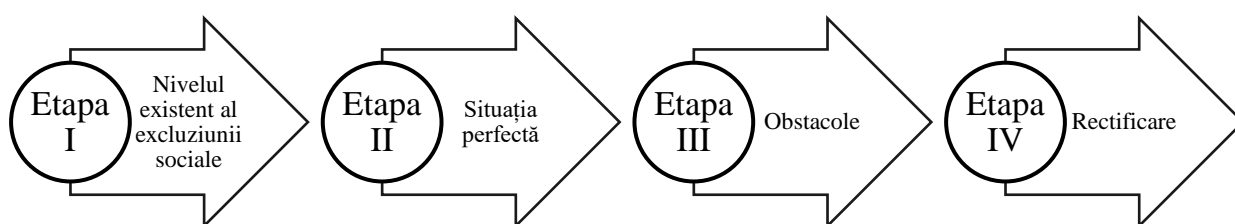


Figura 3.4. Schema diminuării excluziunii sociale

Sursa: Elaborată de autor.

În prezent, autoritățile administrative doar cu propriile forțe nu pot rezolva problema diminuării excluziunii sociale, așadar diminuarea excluziunii sociale ar trebui să includă interacțiunea dintre administrația publică și toate organizațiile, de toate tipurile și formele de proprietate.

Ținând cont de specificul fiecăruia dintre tipurile de organizații de mai sus, este posibilă elaborarea unei strategii manageriale. Organizațiile comerciale pot fi cointeresate prin beneficii, extinderea domeniului lor de activitate, oferind chirie preferențială, credite, adică măsuri de încurajare indirectă și directă.

Mai precis, se vor putea analiza tipurile de interacțiune dintre administrația publică și alte organizații după ce vom identifica măsurile specifice necesare pentru diminuarea excluziunii sociale.

3.2. Strategia managerială de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice

Reducerea populației și procesul îmbătrânirii demografice afectează structura populației economic active, contribuind la îmbătrânirea pieței forței de muncă, instabilitatea sistemului de asigurări sociale în urma micșorării numărului contribuabililor. Totodată, pensiile mici, fiind ca

sursa principală de venit, nu asigură necesitățile pensionarilor, iar existența restricțiilor după vârstă la antrenarea pe piața muncii nu permite de a obține un venit suplimentar. Astfel, toate acestea sunt cauzele principale ale înrăutățirii nivelului și condițiilor de trai ale persoanelor vârstnice.

Ca o consecință a stereotipului predominant, conform căruia pensionarii sunt o povară și o resursă învechită pentru societate, persoanele vârstnice se confruntă cu multe probleme în diferite domenii (economic, social, cultural, psihologic etc.), precum și reduce accesul persoanelor vârstnice la serviciile medicale, sociale și educaționale.

O persoană vârstnică se confruntă cu o varietate de restricții în activitatea economică și socială, în urma cărora există un număr mare de condiții prealabile pentru a o exclude din viața socială. În lipsa unei politici eficiente de implicare a populației vârstnice în viața socioeconomică, societatea modernă pierde potențialul uman care, având experiență, nu își poate realiza capacitățile profesionale, spirituale și creative.

Necesitatea strategiei manageriale de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice se datorează tendințelor demografice emergente îmbătrânirii populației Republicii Moldova și necesității de a determina noi scopuri și obiective prioritare pentru stat și societate în raport cu persoanele vârstnice și întreaga societate. În acest scop de către autor a fost elaborată *Strategia managerială de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice (Figura 3.5)*.

Majoritatea persoanelor vârstnice se află într-o stare de excluziune sub aspect economic, 32,9% dintre respondenții care au participat la ambele chestionare simt nevoia acută de bani, 23,7% apreciază starea lor materială ca mai degrabă neîndestulată. Astfel, este destul de firesc ca sarcina de a îmbunătăți situația materială a pensionarilor să fie una dintre cele mai înalte priorități. La momentul de față nu sunt respectate prevederile Codului European de Securitate Socială, conform cărora un pensionar cu 40 de ani vechime în muncă trebuie să primească cel puțin 50% din câștigurile anterioare, iar cei cu persoane la întreținere – cel puțin 65%.

Potrivit cercetării efectuate, majoritatea pensionarilor se află într-o stare de sărăcie, doar 4,3% dintre pensionari sunt capabili să-și asigure un nivel de trai decent, apreciindu-și situația materială ca „îndestulare deplină”. Chiar dacă lucrează, unele persoane vârstnice întâmpină dificultăți în satisfacerea nevoilor elementare (73,9%). Potrivit cercetării, 81,6% dintre persoanele vârstnice care au participat la sondajul de opinie se confruntă cu probleme de sănătate, dintre care 57,5% necesită mai multe beneficii în ceea ce privește servicii medicale și alte servicii. În același timp, societatea știe foarte puține despre problemele persoanelor vârstnice și gravitatea acestor probleme.

Misiunea: obiectivele, sarcinile, metodele și domeniile prioritare ale managementului de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice

Domeniile prioritare de implementare a Strategiei

asistența socială modernă acordată persoanelor vârstnice	protecția drepturilor persoanelor vârstnice	dezvoltarea pieței serviciilor sociale și medicale	suportul psihologic calitativ acordat persoanelor vârstnice	accesul extins al persoanelor vârstnice la resursele informaționale și educaționale	accesul sporit al persoanelor vârstnice la activitatea economică
----------------------------------------------------------	---------------------------------------------	----------------------------------------------------	-------------------------------------------------------------	-------------------------------------------------------------------------------------	------------------------------------------------------------------

Mecanisme de implementare

<p>organizatorico-manageriale:</p> <ul style="list-style-type: none"> - cooperarea interinstituțională în respectarea drepturilor persoanelor vârstnice și oferirea serviciilor calitative persoanelor vârstnice; - monitorizarea situației curente și promovarea experienței în domeniul excluziunii sociale; - stimularea dezvoltării spectrului larg de servicii de calitate înaltă acordate persoanelor vârstnice; - promovarea antreprenoriatului social, meșteșugăritului, a programelor speciale de antrenare a persoanelor vârstnice în activitatea economică 	<p>de gestiune a resurselor umane:</p> <ul style="list-style-type: none"> - cursuri de perfecționare / recalificare / de instruire a persoanelor vârstnice în contextul aplicării tehnologiilor informaționale moderne, digitalizării; - promovarea educației continue, învățarea pe tot parcursul vieții; - stimularea angajatorilor pentru crearea și păstrarea locurilor de muncă pentru persoanele vârstnice și crearea unui regim de muncă flexibil și condițiilor convenabile acestei categorii de angajați 	<p>de gestiune a resurselor informaționale:</p> <ul style="list-style-type: none"> - implementarea tehnologiilor informaționale moderne în mediul de reședință al persoanelor vârstnice; - crearea unor platforme informaționale destinate necesităților persoanelor vârstnice, inclusiv informarea privind serviciile sociale, medicale, etc.; - promovarea imaginii prietenoase a persoanelor vârstnice în societate
------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

Rezultate așteptate: îmbunătățirea nivelului de trai, dezvoltarea activității socioeconomice, inclusiv a longevității active, stereotipul prietenos al categoriei persoanelor vârstnice în societate și diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice în diferite domenii

Figura 3.5. Strategia managerială de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice

Sursa: Elaborată de autor.

Unii pensionari sunt influențați de stereotipuri negative și consideră că nu pot fi membri deplin ai societății. Este regretabil faptul că persoanele vârstnice, ieșind la pensie, cred că se pot baza doar pe propria persoană (*Figura 2.23*). Evaluarea de către persoanele vârstnice a vieții lor în societatea noastră). Împreună cu ieșirea la pensie, persoanele vârstnice au obținut și un șir de „probleme” precum: insuficiență de comunicare, sentimentul de singurătate, probleme psihologice (anxietate, frică), sentimentul de inutilitate pentru societate, familie, rude. Corectarea acestei situații, în opinia noastră, este cu siguranță necesară. Oferirea pentru persoanele vârstnice a unor oportunități de a se realiza în societate este cea mai corectă modalitate de a depăși această manifestare a excluziunii sociale.

Situația perfectă (incluziunea socială a persoanelor vârstnice) la care trebuie să tindem este atunci când persoanele vârstnice sunt în siguranță materială, nu sunt supuse unor complexe de ordin psihologic, sunt sănătoase, social active, primesc asistență medicală și socială în măsură deplină, nu întâmpină dificultăți în familie, societatea este sensibilizată la problemele persoanelor vârstnice, le empatizează și le vine în ajutor.

„Procesul de incluziune socială reprezintă ansamblul de măsuri și acțiuni multidimensionale din domeniile protecției sociale, ocupării forței de muncă, locuirii, educației, sănătății, informării-comunicării, mobilității, securității, justiției și culturii, destinate combaterii excluziunii sociale și asigurării participării active a persoanelor la toate aspectele economice, sociale, culturale și politice ale societății (conform art. 6 lit. cc) din Legea nr. 292/2011 din 20 decembrie 2011, România - Legea asistenței sociale)” [82].

Incluziunea socială a persoanelor vârstnice poate fi caracterizată prin următorii indicatori cantitativi și calitativi [168]:

- bunăstarea materială a persoanelor vârstnice (nivelul veniturilor, existența locuinței, condițiile locativ-comunale);
- potențialul fizic (starea de sănătate, spectrul serviciilor medicale disponibile);
- activitatea socială (activitatea de muncă, participarea în asociații social-politice, organizații publice);
- activitatea social-culturală (participarea la diferite activități cultural-spirituale și de agrement).

Ce împiedică realizarea acestei situații? Lipsa banilor pentru creșterea pensiilor în buget, lipsa sau cheltuirea incorectă a fondurilor pentru plata serviciilor medicale și sociale pentru pensionari.

Reieșind din cele menționate, de către autor au fost elaborate metode de realizare a strategiei manageriale ce conțin 4 compartimente: situația actuală, situația perfectă, obstacole și metode de rectificare (*Tabelul 3.2.*).

Astfel, depășirea unui șir de factori care împiedică soluționarea problemelor socioeconomice și dau naștere la excluziunea socială nu prezintă dificultăți insurmontabile. Din moment ce, conform cercetării noastre, aproximativ 47 % dintre persoanele vârstnice sunt de părere că „dacă persoana vârstnică dorește să continue munca, nimeni nu trebuie să-i interzică”, ceea ce indică potențialul mare de incluziune pe care îl au persoanele vârstnice. Majoritatea persoanelor vârstnice sunt pregătite nu numai să accepte pasiv ajutorul extern, ci și să ia parte activ la schimbarea vieții lor. Influența potențialului existent al persoanelor vârstnice va crește eficacitatea măsurilor de strategie managerială pe care le propunem.

O altă nuanță importantă căreia trebuie să-i fie acordată atenție sunt caracteristicile dezvoltării socioeconomice a țării. În funcție de nivelul de dezvoltare și de specificul acesteia, se poate concentra asupra influenței organizațiilor comerciale, necomerciale sau specializate, însă, fără atenția la starea de spirit a persoanelor vârstnice, măsurile luate vor fi inefficiente.

Tabelul 3.2. Metodele de realizare a strategiei manageriale

Situația actuală	Situația perfectă	Obstacole	Metode de rectificare
Mărimea medie a pensiei după limită de vârstă – 2595,3 lei la 01.01.2022, iar la 01.01.2023 – 3164,9 lei, inclusiv femei – 2965,97 lei și bărbați – 3592,50 lei*	Mărimea medie a pensiei să fie de cel puțin 40% din salariu în conformitate cu Convenția OIM nr. 102 „privind normele minime de securitate socială”. Pentru anul 2022 mărimea medie a pensiei în conformitate cu nivelul de 40% ar trebui să constituie 4178,92 lei (bărbați – 4552,28 lei; femei – 3847,36 lei).**	Alocarea transferurilor suplimentare de la bugetul de stat și/sau o creștere a tarifelor asigurărilor sociale de stat obligatorii pot duce la o creștere a resurselor financiare direcționate către plata pensiilor. Însă această va avea, fără îndoială, un efect economic și social negativ semnificativ. ***	Consolidarea stabilității financiare pe termen lung a sistemului de pensii prin îmbunătățirea raportului dintre numărul populației ocupate și pensionari, ținând cont doar de acei angajați care sunt asigurați în sistemul asigurărilor sociale de stat, anume ei sunt cei care fac contribuții individuale de asigurări și în favoarea lor angajatorii plătesc contribuții de asigurări la bugetul asigurărilor sociale de stat.
26,6 % din totalul respondenților la investigația prin anchetă efectuată consideră că nu necesită recalificare profesională pentru a continua activitatea de muncă	Toți pensionarii doresc să-și continue studiile și să-și îmbunătățească abilitățile.	Atât statul, cât și angajatorii și, într-o mare măsură, chiar și pensionarii s-au dovedit a fi nepregătiți să continue activitatea de muncă dincolo de pragul de pensionare, cel puțin cu eficiența inerentă lucrătorilor în deplinătatea puterilor.	Instituțiile de învățământ pentru persoanele vârstnice – instituțiile de învățământ, ANOFM, angajatorii sunt implicați în recalificarea acestei categorii de populație după necesitate.
Insuficiența asistenței sociale	Persoanele vârstnice beneficiază de asistența socială necesară în deplină măsură.	Insuficiența mijloacelor pentru serviciile sociale, lipsa mijloacelor pentru toate categoriile de	Pregătirea personalului calificat pentru servicii speciale ale căror activități au ca scop satisfacerea nevoilor și implementarea

		populație, inclusiv pentru persoanele vârstnice. La moment sunt diferite programe, dar acestea nu sunt asigurate cu finanțare suficientă, este o problemă dezvoltarea azilurilor pentru vârstnici, a rețelei de servicii sociale la toate niveluri.	garanțiilor pentru persoanele vârstnice.
Tendențele de îmbătrânire a populației au o serie de consecințe negative asupra dezvoltării socioeconomice a țării în ansamblu (cheltuielile sporite pentru asigurări sociale de stat, sistemul de pensii, protecția socială și asistența medicală)	Condițiile social-economice care ar asigura o îmbătrânire în siguranță și demnitate. Persoanele vârstnice active în următoarele domenii: activitatea de muncă, social-politic, familial și gospodăresc, cultural și de agrement, educațional.	Conștientizarea, studierea și solicitarea insuficientă a potențialului populației vârstnice în dezvoltarea societății. Percepția negativă a îmbătrânirii populației. Consolidarea solidarității între generații și integrarea socială sub amenințare din cauza includerii dificile a persoanelor vârstnice în diferite forme ale vieții sociale.	Dezvoltarea activității economice a persoanelor vârstnice prin munca în organizațiile necomerciale și angajare în structuri comerciale. Acțiuni active ale statului privind creșterea activității sociale a persoanelor vârstnice: promovarea integrării persoanelor vârstnice în toate domeniile societății; promovarea unei imagini pozitive a bătrâneții în societate; îmbunătățirea programelor sociale, activităților destinate persoanelor vârstnice.

*BNS

** Câștigul salarial mediu lunar brut pentru anul 2022 – precizat 10447,3 lei, femei – 9618,4 lei, bărbați – 11380,7 lei, sectorul bugetar – 8891,1 lei, real – 10954,7 lei.

*** Creșterea tarifului contribuțiilor de asigurări sociale de stat obligatorii destimulează oferta de muncă și reduce competitivitatea economiei moldovenești și poate duce la modificarea echilibrului relațiilor dintre generații. Creșterea speranței de viață a actualilor pensionari este compensată de creșterea contribuțiilor de asigurări plătite de următoarea generație. Creșterile ulterioare ale duratei de viață vor necesita creșteri și mai mari ale acestor contribuții. Ca urmare, fiecare generație va fi obligată să plătească mai mult decât cea anterioară și să primească mai mult decât a plătit ea însăși. În esență, schimbarea constantă a echilibrului între generații care are loc aici este similară cu schema unei "piramide financiare" și în mod evident nu poate deveni o bază solidă pentru funcționarea pe termen lung a sistemului de pensii [115].

Sursa: Elaborat de autor.

Strategia de diminuare a excluziunii sociale ar trebui să se bazeze pe următoarele *principii*:

1. Cooperarea între organizații de diferite tipuri pentru a obține un efect complex de diminuare a excluziunii sociale.

2. Crearea condițiilor pentru participarea activă a persoanelor vârstnice în societate.

3. Dezvoltarea competențelor profesionale a persoanelor vârstnice prin formarea continuă.

Organizarea procesului de incluziune a persoanelor vârstnice în societate se efectuează prin:

1. Angajarea persoanelor vârstnice prin dezvoltarea antreprenoriatului, meșteșugăritului și altor structuri instituționale.

2. Promovarea proiectelor sociale specializate pentru antrenarea vârstnicilor în activitatea socioeconomică de către autoritățile publice.

3. Acordarea beneficiilor/înlesnirilor pentru organizațiile comerciale care angajează persoanele vârstnice.

4. Crearea unor condiții de muncă favorabile pentru persoanele vârstnice, prin regimul de lucru flexibil, adaptând natura muncii efectuate la condiții sănătoase și protejate de diferite riscuri profesionale.

5. Perfecționarea legislației muncii (Codul Muncii RM), armonizarea acesteia cu normele internaționale, inclusiv înlăturarea oricărei forme de discriminare a populației vârstnice.

6. Sesizarea prin mass-media privind promovarea vieții economice și sociale active a persoanelor vârstnice.

În urma realizării politicilor de diminuare a excluziunii sociale în domeniul economic efectul obținut va contribui la creșterea veniturilor și îmbunătățirea nivelului de trai al persoanelor vârstnice.

Pentru o mai mare eficiență, strategia managerială trebuie să țină cont de următoarele puncte – specificul tuturor întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor care vor fi implicate în activitatea ulterioară de diminuare a excluziunii sociale. Este necesar să se cunoască situația persoanelor vârstnice și nivelul de excluziune socială în care se află la momentul actual. Ultimul aspect este deosebit de important, deoarece excluziunea socială este un fenomen care necesită informații precise și feedback flexibil pentru a diminua impactul acesteia.

În prezent, este greu de a urmări excluziunile sociale, manifestările și dinamica acestora, deoarece această activitate necesită cunoștințe speciale și o abordare științific aprobată.

Fiecare dintre tipurile de organizații necesită o anumită abordare, în funcție de caracteristicile funcționării acestui tip de organizație și de scopurile acestor organizații.

Instituțiile specializate, aflate în subordinea autorităților centrale pot coopera atât cu administrația municipală, cât și cu structurile publice și comerciale, dacă acest lucru contribuie la obiectivele acestor organizații.

Este nevoie de informarea populației privind serviciile medicale și sociale oferite. De asemenea, este necesară extinderea perspectivelor persoanelor vârstnice prin desfășurarea unor programe educaționale speciale pentru această categorie de populație. Este necesar de a organiza pentru persoanele vârstnice cercuri pe interese.

Organizațiile comerciale, așa cum a fost menționat mai sus, urmăresc ca scop profitul, prin urmare, impactul managerial asupra acestora poate fi exercitat cu ajutorul diferitelor tipuri de beneficii, scutiri fiscale, prețuri mai mici pentru spațiile de închiriere, amenzi, sancțiuni economice etc.

Conlucrarea cu organizațiile comerciale poate fi construită după următoarea schemă: unei organizații comerciale i se oferă o reducere la plata impozitului și la închirierea de spații în următoarele cazuri:

1. Angajarea de către organizațiile comerciale a persoanelor vârstnice.
2. Organizația comercială cooperează activ cu autoritățile administrației în programul de angajare a persoanelor vârstnice prin organizarea de campanii publicitare, de exemplu prin atragerea persoanelor vârstnice în aceste campanii.
3. Organizația comercială oferă susținere caritabilă organizațiilor publice care se ocupă de problemele persoanelor vârstnice.

Reducerea la plata impozitelor și la arendă ar trebui însumate pentru a cointeresa structurile comerciale pentru o participare mai activă la rezolvarea problemelor persoanelor vârstnice.

Persoanele vârstnice ar putea fi implicate, de exemplu, în procesele de producție, a căror tehnologie permite utilizarea muncii la domiciliu a persoanelor vârstnice ca element integral al procesului de producție. Înselirile fiscale pot servi ca un stimulent pentru antreprenori să angajeze persoanele vârstnice pentru aceste tipuri de muncă. Astfel, vedem că, cu o bună organizare a muncii și cu sprijinul statului și al organizațiilor publice, persoanele vârstnice sunt capabile să acționeze ca o resursă de muncă competitivă. Ca o resursă de muncă, persoanele vârstnice pot fi implicate atât în structurile comerciale, cât și în activitatea organizațiilor de stat, a serviciilor sociale și a organizațiilor publice.

Organizarea programului de angajare a persoanelor vârstnice poate fi realizată după următoarea schemă:

1. Elaborarea de proiecte de angajare a persoanelor vârstnice de către grupuri care includ antreprenori, reprezentanți ai administrației publice, lucrători medicali și sociali, reprezentanți ai organizațiilor publice și persoanele vârstnice de rând.
2. Aprobarea proiectelor elaborate de către administrația publică.
3. Determinarea beneficiilor/înselirilor pentru organizațiile comerciale.
4. Sesizarea populației prin mass-media despre demararea proiectelor de angajare a persoanelor vârstnice, precum și despre condițiile de angajare.

În cazul colaborării cu organizații publice, principalele principii de influență sunt indirecte – oferirea gratuită de spații sau cu chirie redusă, subvenționarea acestor organizații, acordarea

asistenței organizatorico-metodologice etc., desigur, sub rezerva anumitor condiții de către organizațiile publice. În plus, există posibilitatea de a crea organizații publice noi special concepute pentru rezolvarea problemele persoanelor vârstnice.

O altă oportunitate de încadrare a persoanelor vârstnice ar fi crearea programelor de susținere a antreprenorilor seniori, în special în dezvoltarea antreprenoriatului social. Aceste programe ar trebui să asigure instruirea (cursuri de management, economie, alfabetizarea digitală etc.) persoanelor vârstnice, susținerea la etapa inițierii afacerii, cât și pe parcursul funcționării.

Desigur, la colaborarea cu toate tipurile de organizații, nu trebuie să uităm de metodele generale de management – inclusiv motivarea corectă, de exemplu, stimularea morală, formularea corectă a scopurilor și obiectivelor manageriale, înțelegerea de către subordonați și parteneri a sarcinilor manageriale, necesare, în primul rând, pentru însăși subordonații. Motivarea corect formulată care formează atitudinea corectă față de sarcină în unele cazuri poate aduce mai multe rezultate pozitive decât o investiție financiară semnificativă. Pe lângă motivare, există și alte metode manageriale, precum recompense, pedepse etc.

Abordările principiale ale interacțiunii dintre administrația publică și persoanele vârstnice sunt la fel de importante. În momentul de față, persoanele vârstnice reprezintă obiectul relațiilor manageriale. Relațiile între beneficiari și organizațiile specializate au două laturi, activitatea organizației începe cu adresarea beneficiarului, de regulă, sub formă scrisă și anexarea documentelor ce confirmă orice rugămintă către Casa Națională de Asigurări Sociale (CNAS), ANOFM, primărie (acordarea ajutorului, compensației sau rezolvarea unei probleme apărute etc.). Totodată și ministerele de resort au ore de primire a cetățenilor, care sunt înregistrate și se indică problema care necesită ajutorul la soluționarea.

Având o idee despre tipurile, formele și factorii excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova, cunoscând parametrii dezvoltării socioeconomice a țării, având o idee despre tipurile de organizații care au un rol important în viața acestei categorii de populație, putem începe planificarea măsurilor de diminuare a excluziunii sociale.

Relația perfectă dintre persoanele vârstnice și structurile administrative este prezentată în *Figura 3.6.* reflectând interacțiunea dintre persoanele vârstnice și administrația publică.

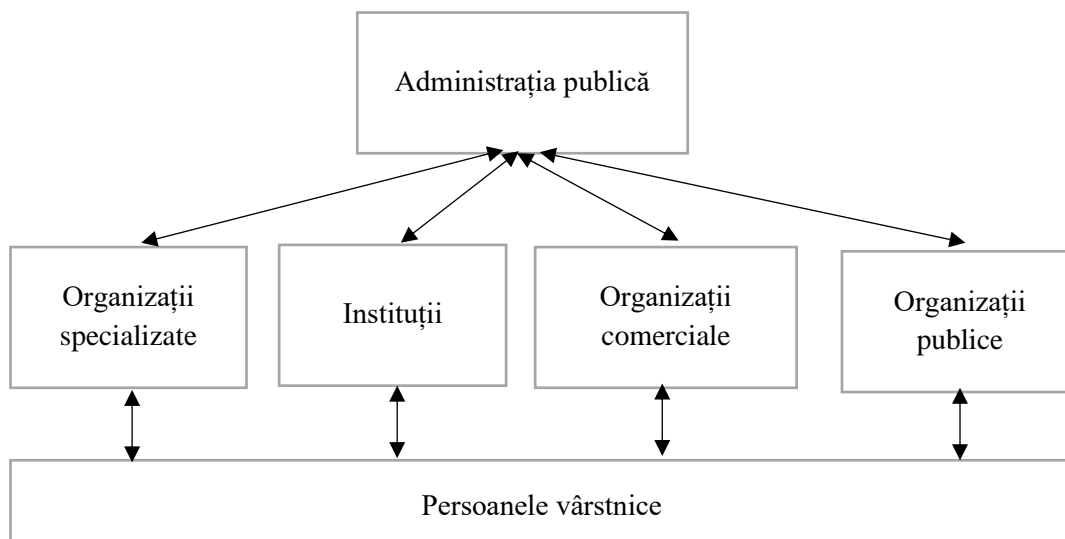


Figura 3.6. Schema relațiilor între persoanele vârstnice și administrația publică

Sursa: Elaborată de autor.

Pentru colectarea informațiilor primare este posibilă și chiar necesară implicarea persoanelor vârstnice, iar pentru completitudinea și corectitudinea prelucrării datelor științifice – implicarea instituțiilor și institutelor științifice. Spre deosebire de metodele obișnuite de soluționare a problemelor persoanelor vârstnice, în care acestea acționau ca beneficiari pasivi ai prestațiilor și beneficiilor sociale, aici persoanele vârstnice acționează ca parte activă.

În *domeniul economic*, strategia de diminuare a excluziunii sociale poate include următoarele direcții:

Este necesar de a contribui la creșterea veniturilor persoanelor vârstnice. Cea mai reală modalitate în situația socioeconomică actuală de a crește veniturile persoanelor vârstnice este angajarea într-un loc de muncă corespunzător capacităților unei persoane vârstnice.

Pentru ca un număr cât mai mare de persoane vârstnice să fie angajat în cel mai bun mod posibil, se recomandă desfășurarea următoarelor activități:

1. Crearea condițiilor de pregătire profesională a persoanelor vârstnice. În condiții moderne, cu infrastructura instituțiilor de învățământ și a personalului didactic, încheierea de acorduri între administrația publică și instituțiile de învățământ pentru pregătirea persoanelor vârstnice este cea mai bună soluție. Numărul de locuri pentru formare, precum și subiectele de formare, ar trebui convenite cu organizațiile comerciale și publice, în funcție de nevoile acestora.

2. Asigurarea angajării persoanelor vârstnice prin atragerea acestei categorii de populație pentru diverse proiecte și programe, atragerea în masă a persoanelor vârstnice pentru lucrări publice plătite decent care nu necesită eforturi forței fizice.

3. Acordare pentru angajatori a unor facilități fiscale la angajarea persoanelor vârstnice și a altor beneficii organizațiilor comerciale, publice și de stat (prin analogie cu inițiativa legislativă ce prevede operarea modificărilor în Codul fiscal, fiind propuse completări cu privire la acordarea facilităților fiscale angajatorilor care încadrează în muncă tineri specialiști) [74].

4. Activități comune cu agențiile de recrutare și serviciile de ocupare a forței de muncă de evidență și angajare a persoanelor vârstnice cu calificări și abilități de muncă.

Schimbările legate de vârstă, îmbătrânirea unei persoane sunt provocări nu numai pentru o persoană, ci și pentru familie, societate și stat.

Ar trebui de recunoscut că până acum nici angajatorii, nici statul în ansamblu nu sunt interesați de angajarea persoanelor vârstnice. O tendință constantă de creștere a structurii populației din această categorie de cetățeni va necesita o creștere a perioadei de activitate a muncii și, prin urmare, aplicarea unei abordări integrate la crearea în țară a unui sistem de adaptare a forței de muncă a persoanelor vârstnice, formarea condițiilor favorabile și a regimurilor de muncă.

Principalele direcții ale politicii de stat privind reglementarea problemelor de muncă ale persoanelor vârstnice, în opinia noastră, ar putea include:

- Stimularea angajatorilor pentru a prelungi perioada de muncă a lucrătorilor vârstnici folosind un sistem de preferințe;

- Crearea unor condiții de muncă favorabile pentru lucrătorii în vârstă, prin reducerea orelor de lucru pe zi sau săptămână, inclusiv lucru part-time, creșterea concediului, adaptând natura muncii efectuate la condiții care vor permite maximal de a păstra sănătatea lucrătorilor;

- Perfecționarea legislației muncii, armonizarea sa cu normele internaționale în domeniul analizat;

- Adoptarea unei legi care exclude discriminarea în funcție de vârstă.

În domeniul serviciilor sociale:

- Este oportun de a crea servicii sociale care să funcționeze ținând cont de informațiile acumulate cu privire la excluziunea socială a persoanelor vârstnice. Printre astfel de servicii putem menționa: buton de panică – un serviciu care va permite asistență socială și medicală de urgență în orice moment al zilei; consiliere și patronajul socio-psihologic (inclusiv pe probleme de relații intra-familiale); serviciile social-juridice (asistență în obținerea de servicii juridice (inclusiv gratuit), asistență în protejarea drepturilor și intereselor legitime ale beneficiarului serviciilor sociale) etc. Una dintre cele mai importante sarcini ale noilor servicii ar trebui să fie identificarea prin criteriile de sărăcie, starea de sănătate, singurătate etc. a persoanelor supuse excluziunii sociale.

Pentru a oferi asistență socială, este recomandabil de a folosi organizațiile necomerciale care lucrează pe bază de voluntariat, cărora ar trebui să li se acorde sprijin financiar și asistență organizatorică (oferirea de spații pentru birouri și spații de servicii, acordarea de beneficii voluntarilor ș.a.m.d.).

În domeniul familial:

Viața de familie, spre deosebire de activitățile economice și sociale, este mai puțin susceptibilă intervențiilor manageriale. Principala influență asupra vieții de familie a persoanelor vârstnice ar trebui exercitată prin acordarea de consultații psihologice, precum și cu ajutorul organizațiilor publice, pentru aceasta fiind necesară:

1. Dezvoltarea și implementarea unui șir de evenimente, cum ar fi seri tematice pentru persoanele vârstnice și familiile acestora.
2. Realizarea seminarelor de dezvoltare de diferite tipuri pentru persoanele vârstnice.
3. Organizarea de evenimente publice și seminare unde persoanele vârstnice își pot împărtăși experiența cu generațiile mai tinere.
4. Crearea institutului de mentorat.

Implementarea programelor de mai sus în domeniul economic și medical și social va avea un impact indirect asupra vieții de familie a persoanelor vârstnice.

Implementarea strategiei manageriale va contribui la depășirea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice și va avea un impact pozitiv asupra societății.

Îmbinarea tuturor metodelor de mai sus va face posibilă corectarea manifestărilor unui șir de factori de excluziune socială, fără a cheltui bani pentru creșterea pensiilor și a prestațiilor sociale.

Dezvoltarea ulterioară a principiilor evidențiate în această teză poate contribui nu doar la diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova, ci și să aibă un impact pozitiv asupra economiei în ansamblu.

3.3. Educația continuă a persoanelor vârstnice ca factor al diminuării excluziunii sociale din activitatea social-economică

În prezent tot mai multă atenție în societate se acordă persoanelor vârstnice (deseori numite persoanele de vârstă a treia, seniori), și anume creșterii numărului acestora pe tot mapamondul, excluziunii/incluziunii sociale a lor, propagării îmbătrânirii active.

În condițiile socioeconomice moderne, solicitarea persoanei pe piața muncii este determinată de nivelul educației sale, de capacitatea de a lua decizii rapide și eficiente, de a se adapta ușor la tehnologiile și condițiile de muncă în schimbare rapidă. Vârstnicii sunt una dintre

cele mai reprezentative pături sociodemografice ale populației, al cărei statut social în țara noastră a suferit schimbări semnificative în ultimii ani. Baza pentru distingerea persoanelor vârstnice într-un grup special este vârsta lor. Stratificarea pe vârstă a acestei categorii de populație este una dintre cele mai dezvoltate atât în lume, cât și în Republica Moldova, având diverse abordări.

Vârsta de pensionare este perioada în care, deseori, se încheie activitatea de muncă și apare mult timp liber. Are loc o reevaluare a priorităților vitale, a intereselor și chiar a sensului vieții. Pensionarea este cel mai bun moment pentru autoperfecționare și autocunoaștere.

Reprezentanții generației vârstnice își doresc să fie membri activi atât ai colectivelor de lucru, cât și ai societății, dar de foarte multe ori nu au acces la serviciile și programele educative oferite.

Studiile și cercetările confirmă că educația poate fi un motor important al incluziunii sociale.⁴ Mai multe aspecte pot fi luate în considerare pentru a argumenta acest lucru:

1. *Extinderea rețelelor sociale.* Continuarea studiilor la vârste înaintate poate încuraja interacțiunea cu oameni din medii diferite, ceea ce duce la o mai mare diversitate în rețelele sociale. Acest lucru poate promova integrarea socială prin schimbul de idei, experiențe și sprijin reciproc între indivizi din diferite grupuri sociale.

2. *Îmbunătățirea sănătății și stării de bine.* Educația continuă poate contribui la o mai bună conștientizare și înțelegere a stării de sănătate. Persoanele care își continuă studiile pot fi mai motivate să aibă grijă de sănătatea lor și să adopte comportamente sănătoase, ceea ce poate duce la o mai bună calitate a vieții și, implicit, la o mai mare integrare socială.

3. *Încredere în instituțiile politice.* Educația poate consolida încrederea în instituțiile politice. Persoanele care sunt implicate în educație continuă pot fi mai înclinate să participe la procesele politice, cum ar fi votul, petițiile și discuțiile politice, ceea ce poate promova participarea civică și incluziunea socială.

4. *Acces la tehnologie.* Prin participarea la programe educaționale, persoanele vârstnice pot avea acces la noile tehnologii informaționale, cum ar fi computerele și internetul. Acest lucru poate deschide noi oportunități de comunicare, învățare și participare la viața socială și culturală, contribuind la reducerea decalajului digital și la îmbunătățirea incluziunii sociale.

⁴ „la drept vorbind, educația duce la incluziune socială? La această întrebare se poate răspunde afirmativ. Cei care continuă studii la vârsta înaintată, își extind relațiile sociale și își evaluează mai bine starea de sănătate indiferent de gen. Educația poate duce astfel la o mai bună integrare socială. Persoanele vârstnice care urmează cursuri de formare continuă o fac în mod conștient și voluntar, prin urmare au mai multă încredere în instituțiile politice, participă la campanii, petiții și discuții politice. O altă influență care decurge din participarea la educație este deținerea noilor media interogată prin computere și internet. Persoanele care participă la procesele educaționale organizate tind să aibă acces la noile tehnologii informaționale (Kolland, Ahmadi, Hauenschild, Vienna, 2009)” [42, p. 1]

Astfel, educația continuă poate juca un rol semnificativ în diminuarea excluziunii sociale și promovarea incluziunii, oferind oportunități pentru dezvoltare personală, interacțiune socială și implicare civică, contribuind la construirea unei societăți mai echitabile și mai coezive.

Experiența pozitivă de organizare, asistență juridică și susținerea educației continue pentru adulți, inclusiv pensionari, este observată în țările CSI. Astfel, conceptul de învățare pe tot parcursul vieții a fost adoptat în Republica Armenia [164]. Relevanța asistenței educației continue în Armenia este subliniată de faptul că în această țară în anul 2010 a avut loc o reuniune a Adunării Generale a Asociației Europene pentru Educația Adulților (European Association for the Education of Adults (EAEA)) [42].

În Republica Belarus a fost creat și implementat un program de educație suplimentară pentru adulți. De exemplu, programul „Dialog” notează că dezvoltarea sa „va ajuta oamenii cu experiență profesională și vitală vastă să găsească un nou domeniu de aplicare a acestuia, să devină participanți cu drepturi depline la viața societății. Programul contribuie la formarea unei atitudini pozitive față de persoanele vârstnice, ca participanți cu drepturi depline la viața societății” [127].

Îmbătrânirea populației este o nouă problemă socială care necesită căutarea tehnologiilor, formelor și metodelor moderne de susținere a generației vârstnice, și nu poate fi redusă doar la creșterea cuantumurilor pensiilor, ținând cont de nivelul inflației și/sau acordarea de indemnizații suplimentare la acestea. Încetarea sau limitarea activității de muncă, schimbarea stilului de viață și a orientărilor valorico-semantice și adaptarea dificilă la noile condiții sociale de viață – toate acestea conduc la o schimbare a statutului social al unei persoane vârstnice, ceea ce trebuie luat în considerare la toate nivelurile de asistență ale activității sale vitale [63].

Comunitatea internațională, îngrijorată de fenomenul îmbătrânirii, a întreprins o serie de acțiuni pentru a remedia problema semnalată. Astfel au fost adoptate „*Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing*” [136], în care o atenție sporită se acordă activității de muncă și îmbătrânirii forței de muncă. Astfel, se punctează că persoanelor vârstnice trebuie să le fie acordată posibilitatea de a continua activitatea de muncă până când aceștia manifestă dorința de a munci și își păstrează capacitatea de a munci productiv. Printre măsurile privind „*Oportunități de angajare pentru toate persoanele vârstnice care doresc să lucreze*” propuse în acest document se regăsește „asigurarea accesului la tehnologie, *învățarea pe tot parcursul vieții, învățare continuă, formarea profesională la locul de muncă, reabilitarea profesională și mecanismele flexibile de pensionar*” [136].

Republica Moldova, adoptând Planul Internațional de Acțiuni, și-a focalizat atenția asupra a 5 direcții prioritare. Prima direcție fiind „crearea condițiilor optime pentru o îmbătrânire activă, în scopul participării la activitățile politice, sociale, economice și culturale și posibilitatea de a

munci productiv, *studia și a se perfecționa atât timp și cât ei își doresc și sunt capabili, excluzând efectele de marginalizare și discriminare*” [113].

Datorită faptului că în Republica Moldova persistă fenomenul îmbătrânirii populației, educația continuă a persoanelor vârstnice devine o necesitate. Situația actuală accentuează nevoia de a elabora și implementa abordări noi atât în activitatea social-pedagogică cu persoanele vârstnice, care le-ar permite să-și realizeze potențialul valoros, tendința de a depăși barierele singurătății, lipsa de comunicare, precum și în educația suplimentară pentru persoane de „vârsta a treia”.

În procesul de instruire a acestei categorii de populație în constituirea procesului educațional este important de a lua în considerare particularitățile de vârstă ale acestora. Componentele succesului instruirii persoanelor vârstnice sunt: dorința indubitabilă a persoanelor vârstnice de a-și realiza potențialul și crearea de condiții din partea tuturor partenerilor sociali interesați de autodeterminarea persoanelor vârstnice într-o nouă situație vitală.

Sarcina principală a educației persoanelor vârstnice este de a dezvolta aptitudini de participare activă și eficientă în toate domeniile vieții publice. Acest lucru se poate realiza prin satisfacerea nevoilor educaționale specifice ale persoanelor vârstnice, cum ar fi obținerea sau îmbunătățirea calității competențelor profesionale, menținerea sănătății, îmbunătățirea calității vieții de familie, participarea activă în toate domeniile vieții publice, petrecerea timpului liber, autodezvoltarea.

Nivelul educației persoanelor vârstnice din Republica Moldova și impactul acestuia asupra excluziunii de pe piața muncii. Există o tendință – cu cât este mai înalt nivelul de educație al persoanei, cu atât ea este mai solicitată pe piața muncii. Mai mult, afirmația că vârstnicii lucrează doar în calitate de dereticători și paznici este un mit. Specialiștii cu studii și cu o vastă experiență de lucru pot și doresc să continue să lucreze după specialitatea lor [39, p. 62]. Persoanele vârstnice au, de asemenea, o serie de avantaje față de colegii lor mai tineri: existența atât a experienței de muncă, cât și a experienței vitale, un nivel înalt de responsabilitate și concentrare, disponibilitate pentru angajare cu normă parțială și program flexibil. Astfel, în situația demografică actuală, potențialul de muncă al unei părți a populației vârstnice trebuie considerat ca o resursă importantă pentru reproducerea potențialului de muncă al țării în ansamblu.

Există câștiguri potențiale foarte mari atunci când persoanele au acces la educație pe tot parcursul vieții și ajung la bătrânețe cu abilități utile; atunci când persoanele în vârstă nu sunt excluse odată ce ating vârsta de pensionare, dar rămân participanți activi în economie și societate; atunci când persoanele în vârstă devin motorul unei „economii de argint” în continuă creștere, care se dezvoltă în jurul necesităților și alegerilor acestora.

Unul dintre factori importanți în evaluarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice de pe piața muncii îl constituie nivelul de educație. Conform datelor statistice pentru anul 2022 putem constata că vârstnicii ocupați în economia națională sunt reprezentați ai diferitor nivele de instruire (Tabelul 3.3). Repartizarea după nivelurile de instruire a persoanelor vârstnice este reprezentată în felul următor: cea mai mare pondere revine nivelului profesional tehnic secundar (27,8%), urmată de profesional tehnic postsecundar nonterțiar (mediu de specialitate) (21,0%), liceal, mediu general (20,8%), superior (19,1%), gimnazial (11,2%).

Tabelul 3.3. Nivelul de instruire al persoanelor vârstnice ocupate în economia națională, 2022, mii persoane

Grupe de vârstă, sexe, medii	Populația ocupată, total	Nivel de instruire					
		Superior	Profesional tehnic postsecundar nonterțiar (mediu de specialitate)	Profesional tehnic secundar	Liceal, mediu general	Gimnazial	Primar sau fără școală primară
Total							
54-64 ani	164,5	30,4	33,8	47,3	35,4	17,5	0,0
65 ani și peste	22,6	5,4	5,4	4,8	3,5	3,4	0,0
Bărbați							
54-64 ani	88,1	12,3	12,8	35,0	18,6	9,3	0,0
65 ani și peste	12,1	0,0	0,0	3,6	0,0	0,0	-
Femei							
54-64 ani	76,4	18,1	21,0	12,3	16,7	8,2	-
65 ani și peste	10,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Urban							
54-64 ani	56,4	17,8	11,8	13,0	10,3	3,6	-
65 ani și peste	10,1	3,5	3,5	0,0	0,0	0,0	-
Rural							
54-64 ani	108,1	12,6	22,1	34,4	25,1	14,0	0,0
65 ani și peste	12,5	0,0	0,0	3,1	0,0	0,0	0,0

Sursa: Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova [14].

În „Raportul de Evaluare a Planului de acțiuni privind implementarea principiului îmbătrânirii active 2018-2021 și a Planului internațional de acțiune pentru îmbătrânire de la Madrid” a fost constatată „realizarea unor acțiuni în educația adulților, în special organizate de sectorul nonguvernamental”. Cu toate acestea au fost menționate „restanțe semnificative ale structurilor de stat la acest segment, gradul scăzut de conștientizare a beneficiilor învățării continue. Astfel, printre măsurile stringente se înscriu ajustarea cadrului normativ și dezvoltarea serviciilor educaționale sensibile la necesitățile persoanelor 60+, extinderea și creșterea accesibilității serviciilor de informare a vârstnicilor privind drepturile lor, documente de politici ce le vizează, în special pentru populația din mediul rural” [27].

În UE ponderea persoanelor vârstnice (65 de ani sau peste), raportată la populația totală, „este estimată să crească cu aproape 10 puncte procentuale în perioada 2018-2080, de la 19,8% la 29,1%”. Totodată, se prevede că „ponderea populației în vârstă aptă de muncă va scădea în mod constant până în 2050 înainte de a se stabiliza într-o anumită măsură, în timp ce ponderea persoanelor vârstnice va reprezenta probabil o creștere în populația totală”. Faptul dat determină necesitatea de a crește gradul de ocupare a lucrătorilor vârstnici în toate statele-membre ale UE și de a încuraja persoanele vârstnice de a continua activitatea de muncă și după ieșirea la pensie. Ținând cont de numărul lucrătorilor vârstnici, care crește în mod constant, aceștia reprezintă „soluția la problema reducerii populației apte de muncă” [99, p.24-25].

Preocupările serioase de ordin economic și social, aferente promovării și sporirii ratei de ocupare a persoanelor vârstnice, sunt pe ordinea zilei în Uniunea Europeană. Însă la capitolul prelungirii activității economice a populației mai există rezerve mari. Drept consecințe benefice ale acestora vor fi creșterea producției, creșterea veniturilor din activitatea salarială, scutirea de cheltuielile suplimentare (pentru pensii, asistență socială și asigurări sociale) a bugetelor naționale. Nu face excepție nici Republica Moldova, în care problema ocupării persoanelor vârstnice rămâne una actuală. Astfel, pentru anii 2021-2022 cea mai mare pondere din totalul populației inactive, de 15 ani și peste, revine categoriei de pensionari (46,7%).

Distribuția persoanelor în vârstă de 65 ani și peste ocupate după activități economice arată că 33,9% au activat în sectorul agricol (în 2021 – 31,0%) și 66,1%, în activitățile non-agricole (în 2021 – 69,0%). În administrația publică, învățământ, sănătate și asistență socială ponderea persoanelor ocupate a constituit 33,0% (în 2021 – 27,0%), în comerț a constituit 11,5% (în 2021 – 5,8%).

Numărul persoanelor vârstnice (de 60 de ani și peste), active din punct de vedere economic, conform datelor Anchetei Forței de Muncă, în anul 2021 a fost de 80,3 mii de persoane, ceea ce constituie 9,2% din totalul persoanelor active și 13,8% din populația totală din aceeași grupă de vârstă [23]. Ponderea pensionarilor angajați în câmpul muncii este de 24,0% în anul 2022, fiind într-o creștere continuă în ultimii ani.

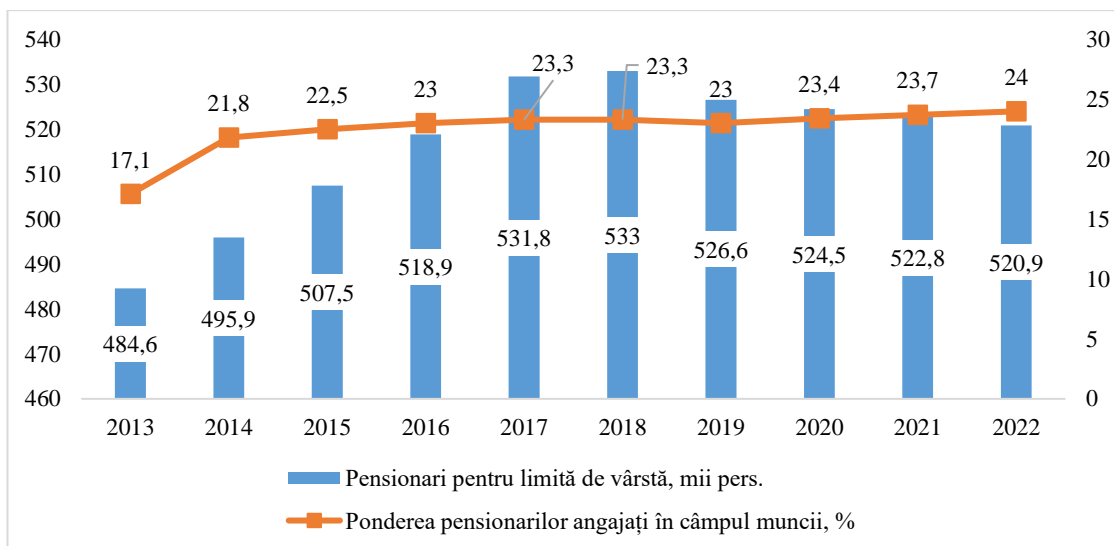


Figura 3.7. Pondereea pensionarilor angajați în câmpul muncii

Sursa: Elaborată în baza datelor Biroului Național de Statistică al Republicii Moldova [21].

În anul 2021, populația ocupată în vârstă de 60 de ani și peste a reprezentat 79,3 mii de persoane, ceea ce a constituit 9,4% din totalul populației ocupate. Pentru populația vârstnică ocupată, diferențe notabile sunt caracteristice în distribuția pe mediu, sex, activitate economică, statut profesional etc. Astfel, 60,6% din persoanele vârstnice angajate erau de genul masculin și 57,5% din mediul rural. Aproximativ trei sferturi din totalul persoanelor vârstnice angajate (74,0%) aveau vârsta cuprinsă între 60-64 de ani, o persoană din cinci (17,8%) avea vârsta cuprinsă între 65-69 de ani, aproximativ 1,0% avea vârsta de 80 și peste.

Una din patru persoane vârstnice angajate lucra în activități agricole, declarând principalul loc de muncă gospodăria țărănească sau terenul agricol. Una din trei persoane vârstnice a lucrat în domeniul serviciilor sociale, prestate în special de către stat. Deci, în sectorul agricol au lucrat 33,1% dintre bărbați, în industrie – 12,6%, în învățământ – 11,1%, în comerț – 7,7%. În rândul femeilor, distribuția este următoarea: în învățământ erau angajate 22,4% din femeile în vârstă, în agricultură – 21,5%, în sănătate și asistență socială – 15,5%, în comerț – 12,3%.

Persoanele vârstnice angajate au o durată medie a săptămânii de lucru de 37,8 ore. Aproximativ două treimi din totalul persoanelor vârstnice angajate (61,0%) au lucrat 40 și mai multe ore pe săptămână, iar 31,3% - de la 20 la 39 de ore pe săptămână. În repartizarea populației vârstnice în funcție de statutul profesional, salariați constituie marea majoritate (75,4%), fiind urmați de lucrători pe cont propriu (18,8%) [23].

Persoanele vârstnice nu sunt competitive pe piața forței de muncă. Fără a depune efortul întru îmbunătățirea situației pe piața forței de muncă și menținerea statutului ocupațional al

pensionarului neschimbat, statul transferă de fapt responsabilitatea pentru protejarea statutului ocupațional al pensionarului pe angajator.

Având un angajat vârstnic, angajatorul se poate confrunta cu o serie de probleme datorită complexității statutului ocupațional al pensionarului. Pe de o parte, aspectele precum stagiul de muncă, profesionalismul, devotamentul întreprinderii pot adăuga valoare angajatului. Pe de altă parte, o întreprindere modernă există, de regulă, într-un mediu competitiv, în care scopul unui manager este dezvoltarea personalului și îmbunătățirea eficienței muncii. Vârsta pensionarului reduce semnificativ perspectivele sale și capacitatea de a satisface pe deplin cerințele angajatorului.

Posturile oficiale de profesori, mentori, consultanți ar putea ajuta la rezolvarea unor astfel de dificultăți, ar face poziția pensionarilor mai legitimă și mai justificată și ar contribui la formarea unei imagini generale pozitive a unei persoane vârstnice încadrate în câmpul muncii.

Procesele de modernizare și-au pus amprenta asupra domeniului ocupării forței de muncă, iar subdezvoltarea sistemului de angajare a persoanelor în vârstă de pre-pensionare și pensionare contribuie la apariția unei stări de excluziune socială în rândul populației vârstnice. Multe persoane vârstnice își păstrează dorința de a rămâne încadrați în câmpul muncii, chiar și după ieșirea la pensie. Este de regretat faptul că cunoștințele și experiența lor rămân nevalorificate. O modalitate de valorizare a acestor comori ar fi recalificarea profesională, care ar permite persoanelor vârstnice să rămână încadrate în câmpul muncii mai mult timp și să simtă importanța lor pentru societate.

În general, persoanele vârstnice în cea mai mare măsură se dovedesc a fi „necesare” în *sectorul bugetar al economiei* (educație, știință, cultură, sănătate, asistență socială). Salariile aici sunt mici și, prin urmare, tinerii nu tind să obțină astfel de locuri de muncă. Ca și până acum, angajatorii sunt reticenți să angajeze persoane în vârstă pre-pensionară. Acești oameni sunt de acord să-și „scadă statutul” și să se angajeze la locuri de muncă nepopulare. Astfel, mulți bătrâni din Republica Moldova merg la muncă fiind paznici, portari, dereticători etc. indiferent de nivelul lor de studii și de specialitate.

Un număr mare de anunțuri de angajare pentru noii angajați au restricții de vârstă. Principalele motive sunt: angajatorul nu este foarte sigur că angajații mai în vârstă vor putea lucra în companie pentru o perioadă lungă de timp, de exemplu, din cauza problemelor de sănătate; astfel de angajați „în vârstă” au capacități scăzute de formare. Astfel de oameni, de-a lungul vieții lor conștiente, lucrează după anumite reguli și metode și le este foarte greu să adopte tehnologii noi în munca lor, care devin din ce în ce mai populare în companiile tinere, în creștere și în curs de dezvoltare; teama angajatorului că un astfel de angajat nu se va încadra în echipă. De exemplu, când vârsta medie a angajaților este de aproximativ 30-40 de ani; angajatorul nu știe ce funcție ar

putea ocupa un angajat vârstnic. Pentru că într-o poziție inferioară, o astfel de persoană se va distinge negativ printre angajații care ocupă aceeași funcție, însă sunt de două ori mai tineri.

Principalul motiv pentru care persoanele vârstnice se angajează după ce ating vârsta de pensionare este insuficiența mijloacelor bănești. În același timp, faptul de a primi beneficii din contul întreprinderii sau firmei este foarte important pentru aceștia. Stimulentele morale joacă un rol foarte important în acest sens. Vârstnicii care lucrează se simt solicitați, necesari, sunt foarte avantajoși pentru țară, pentru că nu cer indulgența statului, ci deopotrivă câștigă singuri existența, dar își „plătesc” și pensia făcând contribuții la Bugetul Asigurărilor Sociale de Stat. Utilizarea potențialului și a capacităților persoanelor din grupa de vârstă mai înaintată este o anumită bază pentru dezvoltarea ulterioară, deoarece, ca urmare, societatea are resurse suplimentare, iar persoanele vârstnice au posibilitatea de a se autorealiza.

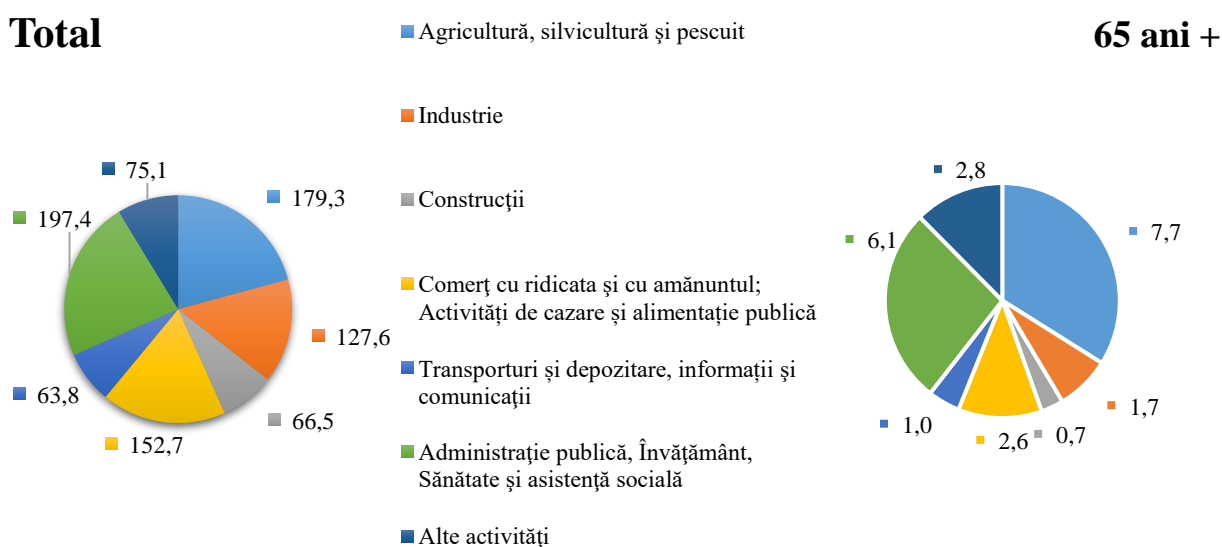


Figura 3. 8. Populația ocupată pe activități economice, a. 2022, mii pers.

Sursa: Elaborată în baza datelor [14].

Studierea excluziunii sociale în legătură cu situația economică și ocuparea forței de muncă este de mare importanță, deoarece servește ca bază pentru luarea deciziilor politice. De exemplu, în Marea Britanie cel mai important aspect al luptei împotriva excluziunii este considerat munca remunerată.

Măsurile întreprinse în Republica Moldova pentru a menține persoanele vârstnice pe piața forței de muncă nu au dus la diminuarea vulnerabilității vârstnicilor „care din cauza pensiilor mici sunt nevoiți să rămână activi pe piața forței de muncă, doar dacă există asemenea posibilitate” [27]. Însăși legislația Republicii Moldova, și anume Codul Muncii (art. 86 Concedierea) prevede „desfacerea din inițiativa angajatorului a contractului individual de muncă pe durată nedeterminată ... se admite pentru ... y1) deținerea de către salariat a statutului de pensionar pentru limită de

vârstă” [35]. Drept rezultat au fost constatate multiple cazuri de „discriminare a persoanelor care ajung la vârsta de pensionare prin eliberarea acestora din funcție, uneori fără avizare prealabilă și în pofida dorinței de a continua activitatea de muncă”. Persoanele vârstnice din orașe mici și sate au posibilități reduse de a rămâne încadrate în câmpul muncii. Situația socioeconomică precară din Republica Moldova nu contribuie la asigurarea unui acces larg a persoanelor vârstnice pe piața forței de muncă [27].

În cadrul cercetării noastre a fost depistat că cea mai mare pondere în rândul persoanelor vârstnice angajate în câmpul muncii revine persoanelor vârstnice cu studii superioare și studii universitare nefinalizate (50,0% în ansamblu). Aceasta, posibil, se datorează faptului că persoanele vârstnice cu studii superioare lucrează la locuri de muncă mai degrabă intelectuale, decât cele fizice, menținând o stare de sănătate cât de cât bună. Apoi urmează cei cu studii de specialitate/colegiu (25,6%) și studiile secundar profesionale (14,6%). Respondenții cu studii primare și medii generale/liceale sunt în minoritate.

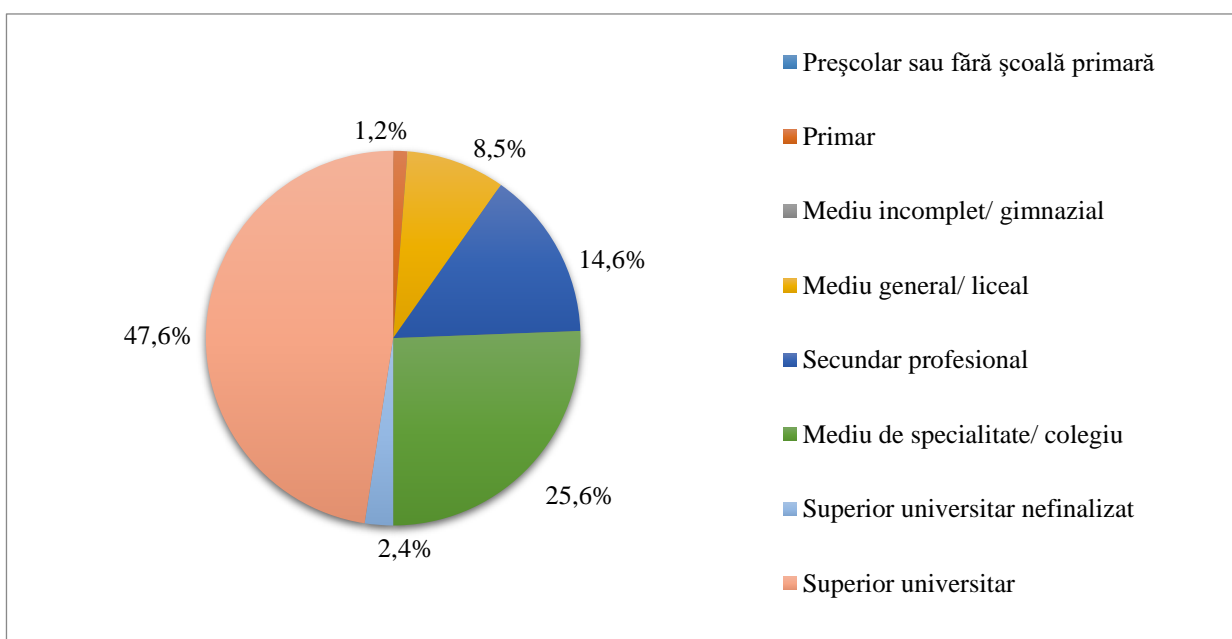


Figura 3.9. Nivelul educației respondenților sondajului, angajați în câmpul muncii, %
Sursa: Elaborată în baza anchetei.

Facilitarea educației și recalificării adulților și crearea condițiilor de ocupare pe piața forței de muncă sunt importante pentru a stimula activitatea de muncă și după atingerea vârstei de pensionare. În acest sens, este necesar de a oferi persoanelor vârstnice posibilitatea de a utiliza servicii educaționale de înaltă calitate, care, la rândul lor, vor necesita un cadru legislativ adecvat, finanțare, organizare structurală și asigurarea accesibilității acestora.

73,4 % dintre respondenții neîncadrați în câmpul muncii consideră că pentru continuarea activității de muncă este necesară recalificarea profesională.

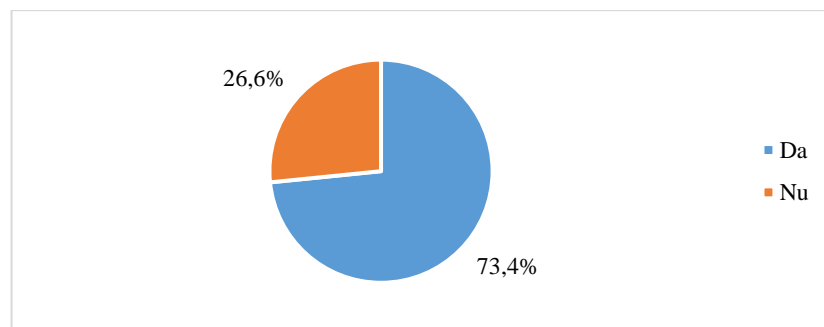


Figura 3.10. Necesitatea recalificării profesionale pentru continuarea activității de muncă (respondenți neîncadrați în câmpul muncii)

Sursa: Elaborată în baza anchetei.

În pofida faptului că un număr impunător de respondenți consideră necesară recalificarea profesională pentru a continua activitatea de muncă, nici un respondent nu s-a pronunțat pentru achitarea acesteia din cont propriu. Astfel, 98,6% din respondenți sunt de părere că cheltuielile pentru cursurile de recalificare pentru pensionarii neîncadrați în câmpul muncii ar trebui să fie acoperite din contul statului. Prin aceasta putem conchide că și la acest capitol este nevoie de asistență din partea statului. Majoritatea pensionarilor nu-și pot permite nici satisfacerea celor mai elementare nevoi, nemaivorbind de cursuri de recalificare.

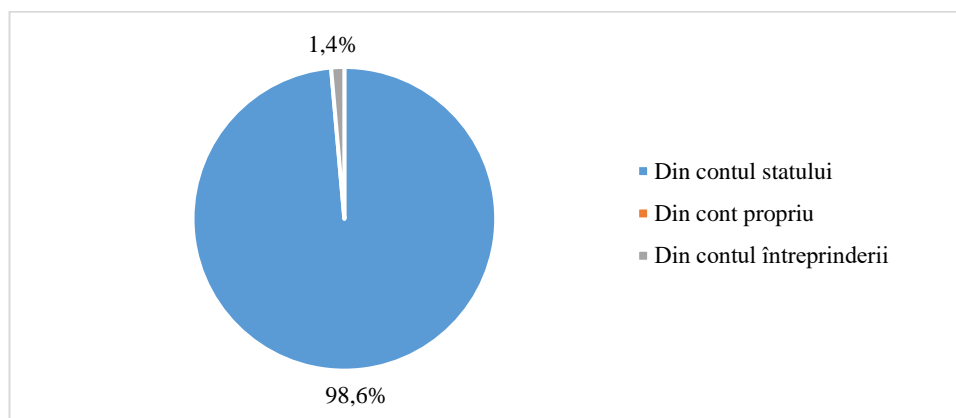


Figura 3.11. Sunteți gata să urmați cursuri de recalificare? (respondenți neîncadrați în câmpul muncii)

Sursa: Elaborată în baza anchetei.

În *Tabelul 3.4* sunt reprezentate cursurile pe care ar dori să le urmeze respondenții pro recalificare pentru a prelungi activitatea lor de muncă. Cu părere de rău, la capitolul „Alte” unii respondenți, în loc să sugereze posibilele cursuri de recalificare au răspuns că acestea sunt necesare tinerilor. Printre variantele propuse la acest capitol putem menționa: confecționarea florilor artificiale, educație preșcolară, pedagogie, serviciu de pompieri.

Tabelul 3.4. Cursuri de recalificare pe care ar dori să le urmeze respondenții, persoane

Competențe informatice	20
Lăcătușărie și instalații sanitare	3
Tâmplărie	1
Contabilitate	3
Proiectarea sau grafica asistată de calculator	-
Secretariat	1
Croitorie	4
Coafura și frizerie	-
Alte	14

Sursa: Elaborat în baza anchetei.

În acest context, cel mai mare interes ar reprezenta cursurile de *competențe informatice* (43%). Astăzi, majoritatea populației trebuie să posede competențe, cunoștințe și abilități, inclusiv competențe digitale la un nivel suficient, pentru a avea acces și a avansa pe piața muncii. Acolo unde înainte nu erau necesare competențe informatice, acum tehnologiile informaționale și comunicaționale au un impact semnificativ asupra locurilor de muncă și competențelor necesare pentru angajarea în anumite posturi. Tot mai mult tehnologiile digitale sunt utilizate în toate tipurile de muncă, inclusiv în sectoare ale economiei care tradițional nu erau asociate cu digitalizarea, cum ar fi agricultura, construcțiile ș.a.

La capitolul *Alte* au fost menționate: comerț, pedagogie/educație preșcolară, serviciu de pompieri, confecționarea florilor artificiale. Majoritatea totuși consideră că este nevoie de cursuri de perfecționare anume în domeniul în care ei au activat înainte de pensionare.

Cu toate că una dintre cele mai populare măsuri, deseori propuse în vederea incluziunii persoanelor vârstnice pe piața muncii, este recalificarea profesională, nu toți respondenții chestionarului consideră necesară recalificarea pentru a continua activitatea de muncă (26,6%). Majoritatea impunătoare de respondenți prorecalificare (73,4%) sunt gata de a urma cursurile de recalificare din contul statului (98,6%). 1,4% din respondenți consideră că în recalificarea persoanelor vârstnice ar trebui să investească întreprinderile în care acestea activează înaintea de pensionare. În timp ce nimeni nu dorește să urmeze cursurile de recalificare din contul propriu.

Un rol important în viața persoanelor vârstnice îl joacă statul. În anul 2014 Guvernul a adaptat *Hotărârea Nr. 406 din 02.06.2014 cu privire la aprobarea Programului pentru integrarea problemelor îmbătrânirii în politici* [69]. Ghidul de parcurs pentru integrarea problemelor îmbătrânirii în politici prin implementarea angajamentelor Planului Internațional de Acțiuni privind Îmbătrânirea, adoptat la Madrid în 2002, a Strategiei Regionale pentru Implementarea Planului conține *Angajamentul 6: Educația și formarea continuă. Promovarea învățării pe termen*

lung și adaptarea sistemului educațional pentru a preîntâmpina schimbarea condițiilor economice, sociale și demografice. În baza bunelor practici europene, care urmăresc să ofere o bună educație continuă (pe tot parcursul vieții), mentorat, oportunități de angajare pentru vârstnici a fost elaborat Conceptul Programului de Garanție a Competențelor pentru Adulți. În conformitate cu prevederile conceptului a fost oferit suport ANOFM în testarea Programului de Garanție a Competențelor pentru Adulți. În cadrul programului de garanție pentru competențe, urmau să fie organizate cursuri de instruire pentru vârstnici de către ANOFM, fiind inclusă acțiunea pentru Cadrul Bugetar pe Termen Mediu în anii 2020-2022. Însă, propunerea de finanțare nu a fost acceptată de către Ministerul Finanțelor [112].

În Republica Moldova cursurile propuse pentru persoanele vârstnice sunt deseori orientate spre sporirea competențelor digitale ale persoanelor vârstnice. Astfel, printre acțiunile întreprinse în această direcție putem menționa cursul gratuit de instruire în domeniul IT „Calculatorul și Internet-ul nu au vârstă” în anul 2013 pentru persoanele vârstnice. În 2020, drept răspuns la pandemia de COVID-19, a fost lansată o inițiativă de promovare a dialogului intergenerațional pentru incluziunea digitală a vârstnicilor, printr-un acord semnat de Fundația Moldcell și Fondul ONU pentru Populație etc.

În ultimul timp au fost lansate Parteneriate Locale de Ocupare (LEP) cu suportul Organizației Internaționale a Muncii (OIM). Scopul principal al LEP este crearea locurilor de muncă și tranziția la ocuparea formală. Astfel, în perioada 2018-2022, OIM a implementat în Republica Moldova trei Parteneriate Locale de Ocupare, în raioanele Cahul, Cantemir și Căușeni, și recent Rezina. Acestea au contribuit la crearea și formalizarea a 260 locuri de muncă, lansarea și extinderea a 72 de afaceri, inclusiv în mediul rural, crearea a două cooperative de producători. De asemenea, datorită LEP-urilor 12 meșteri populari și-au lansat activitățile artisanale formalizate, 70 de apicultori începători din cele trei raioane și-au formalizat activitățile și dezvoltă afaceri de succes.

Lansarea LEP Rezina urmărește să contribuie la crearea și formalizarea a 145 de locuri de muncă și lansarea a 26 start-up-uri în sectoare cu potențial de creare a locurilor de muncă, extinderea a 24 de întreprinderi mici și micro. Aproximativ 1000 de persoane din raionul Rezina, inclusiv persoane din categoriile cu risc de excludere socială, vor beneficia de oportunitățile oferite de proiect și în jur de 1500 de persoane din comunitate vor beneficia indirect [2].

Aceste LEP-uri ar fi o oportunitate bună pentru persoanele vârstnice de a se încadra în câmpul muncii. Toate aceste campanii sunt binevenite, însă pentru moment nu se resimte efectul mare asupra populației vârstnice, cu atât mai mult asupra încadrării acestora pe piața muncii.

În realitățile actuale, este important să înțelegem că îmbătrânirea populației nu este doar un proces demografic cu consecințe economice, ci și un fenomen social complex care deschide noi oportunități în diverse domenii, inclusiv consumul, stilul de viață și calitatea vieții, educația, economia, activitatea socială și politică. Cu o politică de stat corectă, creșterea speranței de viață, ceea ce înseamnă o activitate economică mai lungă a oamenilor, poate deveni un stimulent suplimentar pentru creșterea economică.

Promovarea studiilor și recalificării adulților și crearea condițiilor pentru angajarea pe piața muncii este importantă pentru a încuraja continuarea muncii după vârsta de pensionare. Ansamblul de măsuri poate include acordarea de către stat a stimulentei fiscale și subvențiilor angajatorilor care angajează lucrători vârstnici, oferindu-le posibilitate de formare și recalificare, precum și crearea de către angajatori a programelor de lucru flexibile, inclusiv angajarea cu normă parțială. Toate aceste măsuri au în cele din urmă potențialul de a stimula productivitatea muncii, a cărei creștere asigură o sporire a ratelor de creștere economică, precum și depășirea excluziunii sociale în rândul persoanelor vârstnice.

3.4. Concluzii la capitolul 3

1. Situația precară a persoanelor vârstnice a contribuit la necesitatea elaborării unui model de realizare a managementului de politici publice privind diminuarea excluziunii sociale a acestei categorii de populație, care prevede excluziunea socială în calitate de obiect, persoanele vârstnice aflate în situație de risc social – ca subiect, factorii de influență asupra acestora, politici sociale necesare pentru îmbunătățirea situației create, metodele de management și rezultatul așteptat (sau diminuarea riscurilor de excluziune socială a persoanelor vârstnice).

2. În scopul diminuării excluziunii sociale a persoanelor vârstnice, de către autor, a fost elaborat modelul-tip de strategie managerială. În vederea obținerii efectului dorit s-a propus implicarea activă a diferitor tipuri de organizații și structuri instituționale. Totuși, după părerea autorului, inițiativa managerială trebuie să fie atât din partea autorităților publice, cât și colaborarea acestora cu organizațiile specializate, comerciale și cele necomerciale.

3. În scopul gestionării procesului excluziunii sociale în vederea diminuării acesteia a fost elaborată o strategie managerială. Strategia managerială include domeniile prioritare și mecanismele de implementare a acesteia. Drept rezultate scontate ale implementării strategiei menționate sunt îmbunătățirea nivelului de trai, dezvoltarea activității socioeconomice, diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice în diferite domenii ale vieții economice, sociale, accesului la serviciile sociale, medicale, educaționale, informaționale etc.

4. Pentru prelungirea activității economice și diminuarea excluziunii sociale de pe piața muncii s-a propus dezvoltarea antreprenoriatului, meșteșugăritului; promovarea proiectelor sociale specializate de antrenare în activitatea socioeconomică; acordarea unor beneficii organizațiilor care vor angaja această categorie de lucrători; crearea unor condiții de muncă prietenoase cu un regim flexibil; adoptarea unei legislații antidiscriminatorii. Datorită faptului că în societate rămâne o percepere negativă a persoanelor vârstnice ca fiind o povară pentru populația ocupată și tineret s-a recomandat de a promova prin intermediul mass-media a unei imagini pozitive a persoanelor vârstnice ca o resursă potențială de muncă în condițiile îmbătrânirii populației țării și să aibă un impact pozitiv asupra economiei în ansamblu.

5. S-a constatat că un factor de influență important asupra excluziunii vârstnicilor de pe piața muncii este nivelul de educație sau cu cât este mai înalt acest nivel, cu atât mai mică este posibilitatea persoanei vârstnice de a fi exclusă de pe piața forței de muncă. În acest context s-a recomandat formarea/recalificarea profesională continuă prin asigurarea accesului la serviciile educaționale, inclusiv prin dezvoltarea tehnologiilor noi și informatizării pentru a rămâne activi și competitivi cât mai mult pe piața forței de muncă.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

În literatura științifică de specialitate sunt prezente mai multe încercări de a sintetiza abordările existente ale conceptului dat, având o importanță destul de mare pentru o mai bună înțelegere a excluziunii sociale, precum și de a găsi mecanisme viabile care să permită monitorizarea acesteia. Cercetarea excluziunii sociale urmărește identificarea factorilor care pot determina creșterea incluziunii sociale. În acest context, un rol deosebit trebuie de atribuit studierii aspectelor teoretice și practice ale excluziunii sociale, evidențierii factorilor de impact asupra excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova și evaluarea acestora.

Actualmente, relevanța studierii posibilităților de gestiune a proceselor excluziunii sociale a persoanelor vârstnice din Republica Moldova este limitată, la fel ca și aportul insuficient acordat de către autoritățile publice și mass-media, ceea ce confirmă actualitatea problemei. Persoanele vârstnice este una dintre cele mai vulnerabile categorii ale populației și cea mai numeroasă dintre cei vulnerabili. Severitatea situației economice este evidențiată de faptul că pensia medie în Republica Moldova este insuficientă și nu se asigură un standard stabilit la nivelul de 40% din salariu în conformitate cu recomandarea OIM. Efectul factorilor de excluziune socială este cel mai pronunțat în *domeniul economic*, aproape fiecare persoană vârstnică este supusă excluziunii sociale în domeniul economic. La fel se resimte insuficiența serviciilor medico-sociale.

Pentru diminuarea excluziunii sociale a persoanelor vârstnice este necesară strategia managerială eficientă, perfecționarea activității structurilor implicate în procesul managerial, dispunând de metode performante și instrumentarul necesar pentru detectarea acesteia, precum și procesul de monitorizare și evaluare a efectelor obținute din activitatea acestora.

În urma celor menționate s-a concluzionat:

1. Drept urmare a studierii cadrului teoretico-conceptual al fenomenului excluziunii sociale și a trăsăturilor sale distincte în Republica Moldova a fost determinat că definiția este incompletă, în acest context a fost dezvoltat, precizat și completat conceptul „excluziunii sociale” a persoanelor vârstnice.

2. În scopul evaluării situației social-economice și evidențierii particularităților excluziunii sociale a persoanelor vârstnice au fost elaborate 2 anchete pentru 2 categorii de persoane vârstnice după principiul de antrenare în activitatea economică: activă și inactivă.

3. Pentru a determina impactul cantitativ a unui anumit factor asupra situației socioeconomice a persoanelor vârstnice a fost elaborat modelul econometric liniar, care reflectă interdependența tuturor factorilor de impact.

4. Analiza veniturilor mici și a nivelului de trai scăzut, precum și mărimea mică a pensiei, ca o sursă principală de venit, a permis de a concluziona că acestea sunt factorii specifici care nu permit persoanelor vârstnice de a-și asigura condițiile decente de viață.

5. Unele prevederi discriminatorii ce se conțin în legislația muncii (Codul Muncii RM) în vigoare nu permit persoanelor vârstnice de a desfășura activitatea de muncă în condiții egale cu angajați mai tineri și pot fi disponibilizate în orice moment.

6. În consecința dezvoltării tehnologiilor noi și informatizării a apărut necesitatea de formare și recalificare profesională a persoanelor vârstnice, asigurarea accesului la serviciile educaționale relevante.

7. Existența unui acces limitat la serviciile educaționale, medicale și sociale, în special în localitățile rurale, tipurile de servicii sociale și medicale slab diversificate și calitatea joasă a acestora contribuie la excluziunea socială a persoanelor vârstnice.

8. Interconexiunea slabă dintre structurile instituționale care se ocupă cu problemele persoanelor vârstnice, managementul social imperfect, ceea ce nu rezolvă în măsură deplină problemele excluziunii sociale ale persoanelor vârstnice, necesită perfecționarea esențială și implementarea unor modele și metode moderne în domeniu.

9. În societate rămâne o percepere negativă a persoanelor vârstnice ca o povară pentru populația ocupată și tineret, ceea ce necesită schimbări în promovarea imaginii pozitive a acestei categorii.

10. A fost stabilit că pe fundalul importanței majore a problemelor persoanelor vârstnice, necesității prevenirii excluziunii sociale a acestora în cursul „Management în sfera socială” nu se conține instrumentarul necesar de soluționare a problemelor menționate.

În scopul soluționării problemelor evidențiate se recomandă următoarele:

Dezvoltarea conceptului „excluziunii sociale” prin suplinirea, precizarea și completarea definiției acesteia în expresie elaborată și propusă de către autor (Heghea E.):

„Excluziunea socială reprezintă un proces de formare a excluziunii sociale ca urmare a acțiunii unui șir de factori externi și interni (lipsa mijloacelor bănești, refuzul de angajare a persoanelor în vârstă pre-pensionară și pensionară, reducerea oportunităților la educație, instruirea profesională, limitarea sau refuzarea accesului la asistență medicală și socială), manifestată prin ruperea legăturilor sociale, refuzul de a participa la diverse tipuri de interacțiune socială și de a

folosi mecanismele de integrare socială, conducând la punctul său extrem la izolarea socială a individului”.

Se recomandă utilizarea modelului econometric liniar multifactorial pentru determinarea impactului cantitativ și calitativ al unui anumit factor asupra situației socioeconomice a persoanelor vârstnice pentru elaborarea politicilor sociale argumentate științific de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice.

Promovarea de către autoritățile publice centrale și locale a modelului Strategiei manageriale de diminuare a excluziunii sociale a persoanelor vârstnice, ținând cont de domeniile prioritare și metodele relevante de implementare a acestora.

Sporirea rolului ANOFM în antrenarea persoanelor vârstnice pe piața muncii, crearea și dezvoltarea platformelor speciale destinate persoanelor vârstnice privind locurile de muncă vacante, cerințele față de acestea și cursuri de formare profesională / recalificare a acestora.

Stimularea prelungirii perioadei de muncă a lucrătorilor vârstnici prin învățarea pe tot parcursul vieții, crearea unor condiții de muncă favorabile pentru lucrătorii în vârstă, creșterea concediului, adaptând natura muncii efectuate la condiții care vor permite maximal de a păstra sănătatea lucrătorilor.

Perfecționarea cadrului de drept în domeniu (Codul Muncii al Republicii Moldova și alte acte normative ce au reglementări discriminatorii privind ocuparea și salarizarea persoanelor vârstnice) în vederea excluderii discriminării în funcție de vârstă.

Suținerea de către autoritățile publice centrale și locale prin intermediul mass-media a unei imagini pozitive a persoanelor vârstnice ca o resursă potențială de muncă în condițiile îmbătrânirii populației țării și să aibă un impact pozitiv asupra economiei în ansamblu.

Completarea cursului didactic „Management în sfera socială” cu un compartiment special dedicat instrumentarului de soluționare a problemelor persoanelor vârstnice în vederea diminuării excluziunii sociale a acestei categorii.

Antrenarea organizațiilor non-guvernamentale în comun cu autoritățile publice locale în soluționarea problemelor persoanelor vârstnice aflate în excluziune socială, inclusiv prin crearea unor platforme informaționale destinate necesităților persoanelor vârstnice și a unor localități cu infrastructură prietenoasă vârstnicilor.

Perfecționarea sistemului de educație continuă a persoanelor vârstnice, reieșind din necesitățile pieței muncii și posibilitățile de utilizare a acestor persoane în activități economice, ținând cont de starea sănătății fizice și psiho-emoționale a acestora, atragerea tehnologiilor informaționale și comunicaționale în instruirea persoanelor vârstnice.

Promovarea continuă a „Universității pentru vârsta a treia” (UV3) pentru învățarea pe tot parcursul vieții și încurajarea persoanelor în etate să îmbătrânească activ și sănătos.

Eficientizarea sistemului de protecție socială a persoanelor vârstnice prin intermediul dezvoltării sistemului de servicii sociale și medicale, cantinelor de ajutor social, magazinelor sociale, crearea diferitor cluburi având în vedere interesele și lărgirea posibilităților de comunicare a persoanelor vârstnice.

Dezvoltarea pe larg a Programului de Granturi mici privind susținerea și promovarea îmbătrânirii active la nivel național și local, în scopul integrării persoanelor vârstnice în viața economică, socială, culturală, sportivă etc.

BIBLIOGRAFIE

1. *Active Ageing: A Policy Framework*. Geneva: World Health Organization, 2002. 60 p. [citat 17.06.2023]. Disponibil: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/67215/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf;jsessionid=AB8ED2D8249A5AC9B028F0B02DD6FAB9?sequence=1
2. AGENȚIA NAȚIONALĂ PENTRU OCUPAREA FORȚEI DE MUNCĂ. *La Rezina a fost lansat un Parteneriat Local de Ocupare care va contribui la crearea locurilor de muncă*. 2023, 7 februarie [citat 14.03.2023]. Disponibil: <https://www.anofm.md/ro/node/20232>
3. ATKINSON, A. B. Social Exclusion, Poverty and Unemployment. Chapter One. In: ATKINSON, A. B., HILLS, J. (ed.). *Exclusion, Employment and Opportunity*. Centre for Analysis of Social Exclusion (CASE). London School of Economics and Political Science. London, 1998, pp. 1-20. [citat 10.04.2023]. Disponibil: <https://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/cp/Paper4.pdf>
4. *Averting the old age crisis: A World Bank policy research report*. New York: Oxford University Press, 1994. 402 p. [citat 10.10.2022]. Disponibil: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/973571468174557899/pdf/multi-page.pdf>
5. BAK, C. K. Definitions and Measurement of Social Exclusion - A Conceptual and Methodological Review. *Advances in Applied Sociology*. 2018, nr. 8, pp. 422-443. <https://doi.org/10.4236/aasoci.2018.85025>, [citat 5.10.2022]. Disponibil: https://www.scirp.org/pdf/AASoci_2018051515561285.pdf
6. BARNES, M., HEADY, C., MIDDLETON, et al. *Poverty and Social Exclusion in Europe*. 2002, London: Edward Elgar Publishing Ltd. [citat 5.10.2022]. Disponibil: <https://www.elgaronline.com/monobook/1840643757.xml>
7. BARRY, B. Social Exclusion, Social Isolation, and the Distribution of Income. Case paper. Case /12 August 1998, Centre for Analysis of Social Exclusion. London, 2002, pp. 1-24. [citat 10.09.2022]. Disponibil: https://eprints.lse.ac.uk/6516/1/Social_Exclusion,_Social_Isolation_and_the_Distribution_of_Income.pdf
8. BERSIN, J., CHAMORRO-PREMUZIC, T. The Case for Hiring Older Workers. In: *Harvard Business Review*. 2019 [citat 17.06.2023]. Disponibil: <https://hbr.org/2019/09/the-case-for-hiring-older-workers>

9. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Accesul populației la serviciile de sănătate: Rezultatele studiului de sănătate: sinteză*. Chișinău : Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, 2022. 121 p. ISBN 978-9975-53-418-5; ISBN 978-9975-63-460-1; ISBN 978-9975-63-461-8 (PDF).
10. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Cercetarea Bugetelor Gospodăriilor Casnice Anul 2019: indicatorii de bază și comparabilitatea datelor*. 2020, iunie. 24 p. [citată 20.04.2022]. Disponibil: https://statistica.gov.md/public/files/ComPresa/nivel%20de%20traia/2020/1_NBS_Moldova_2019_HBS_key_indicators_rom.pdf
11. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Coeficientul îmbătrânirii populației, la începutul anului, 2014-2022* [citată 22.03.2023]. Disponibil: https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/20%20Populatia%20si%20procesele%20demografice/20%20Populatia%20si%20procesele%20demografice__POP010__POPro/POP011600rcl.px/?rxid=9a62a0d7-86c4-45da-b7e4-fecc26003802
12. BIROUL NAȚIONAL DE STATISITICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Durata medie a vieții în anul 2021*. 2022, 07 iulie [citată 28.01.2023]. Disponibil: https://statistica.gov.md/index.php/ro/durata-medie-a-vietii-in-anul-2021-9578_59580.html
13. BIROUL NAȚIONAL DE STATISITICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Indicatorii sărăciei absolute pe Medii, Indicatori și Ani* [citată 17.06.2023]. Disponibil: https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__04%20NIV__NIV070/NIV070100.px/table/tableViewLayout1/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774
14. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Forța de muncă: ocuparea și șomajul în anul 2022*. 2023, 31 martie [citată 29.04.2023]. Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/forta-de-munca-ocuparea-si-somajul-in-anul-2022-9430_60383.html
15. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Pensionari după categoria pensiei și sexe, la 1 ianuarie, 2017-2022* [citată 19.02.2023]. Disponibil: https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__09%20PRO/PRO010200.px/?rxid=9a62a0d7-86c4-45da-b7e4-fecc26003802
16. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Pensionari pentru limita de vîrstă, la 1 ianuarie pe Raioane/Regiuni, Ani, Sexe și Sectorul economic* [citată 12.04.2023]. Disponibil: <https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica>

%20sociala__09%20PRO/PRO011100reg.px/?rxid=9a62a0d7-86c4-45da-b7e4-fecc26003802

17. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Pensionari, la 1 ianuarie pe Indicatori, Categoria pensiei și Ani* [citată 27.04.2023]. Disponibil: https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__09%20PRO/PRO010100.px/table/tableViewLayout1/?rxid=9a62a0d7-86c4-45da-b7e4-fecc26003802
18. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Populația de 15 ani și peste după relația cu piața forței de muncă, sexe, medii și trimestre, 2019-2023* Disponibil: http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__03%20MUN__MUN010/MUN110100.px/?rxid=9a62a0d7-86c4-45da-b7e4-fecc26003802
19. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Populația inactivă, de 15 ani și peste după categoria de inactivitate, pe grupe de vârstă, sexe și medii, 2019-2022* [citată 22.01.2023]. Disponibil: http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__03%20MUN__MUN080/MUN180300.px/table/tableViewLayout1/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774
20. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Populația ocupată după statutul profesional, ocupații, activități economice, sexe și medii, 2014-2022* [citată 15.03.2023]. Disponibil: http://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__03%20MUN__MUN020/MUN120500.px/table/tableViewLayout1/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774
21. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Principalele caracteristici ale pensionarilor pentru limita de vârstă, la 1 ianuarie pe Regiuni/Raioane, Indicatori și Ani.* Disponibil: https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__09%20PRO/PRO010800reg.px/table/tableViewLayout1/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774
22. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Rata sărăciei absolute după grupe de vârstă a persoanelor, 2014-2021* [citată 12.03.2023]. Disponibil: <https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica>

%20sociala__04%20NIV__NIV070/NIV071140.px/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774

23. BIROUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ AL REPUBLICII MOLDOVA. *Vârștii în Republica Moldova în anul 2021*. 2022, 29 septembrie [citată 29.09.2022]. Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/varstnicii-in-republica-moldova-in-anul-2021-9578_59794.html
24. BÎRCĂ, A. Persoanele în vârstă și piața muncii. În: Bîrcă A. ș.a. *Îmbătrânirea populației în Republica Moldova. Cercetare la nivel național*. Chișinău: United Nation, Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei, Fondul ONU pentru Populație, 2012, p. 104-132
25. BUCIUCEANU-VRABIE, M. *Indicele îmbătrânirii active în Republica Moldova, 2020*. Ministerul Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova, Centrul Cercetării Demografice. Chișinău: INCE, 2021. 22 p. ISBN 978-9975-3486-2-1 (PDF) [citată 21.03.2023]. Disponibil: https://moldova.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/indicele_de_imbatranire_activa_0.pdf
26. BUCIUCEANU-VRABIE, M. Oportunități de îmbătrânire activă în Republica Moldova. In: *Creșterea economică în condițiile globalizării: conferința internațională științifico-practică, Sesiunea științifică "Migrația și schimbări demografice: abordare interdisciplinară"*, ediția a XV-a, 15-16 octombrie 2021. Institutul Național de Cercetări Economice. Chișinău: INCE, 2021. pp. 12-19. ISBN 978-9975-89-240-7 [citată 21.03.2023]. Disponibil: https://ince.md/uploads/files/1640764925_ccd-ince-conference-2021.pdf
27. BUCIUCEANU-VRABIE, M., GAGAUZ, O., SAVELIEVA, G. *Raportul de Evaluare a Planului de acțiuni privind implementarea principiului îmbătrânirii active 2018-2021*. Ministerul Muncii și Protecției Sociale, al Republicii Moldova [citată 09.03.2023]. Disponibil: <https://social.gov.md/wp-content/uploads/2022/03/Raportul-de-Evaluare-a-Planului-de-ac%C8%9Biuni-privind-implementarea-principiului-%C3%AEmb%C4%83tr%C3%A2nirii-active.pdf>
28. BURCHARDT, T., LE GRAND, J., PIACHAUD, D. *Introduction*. In: *Understanding Social Exclusion*. Ed. John Hills, Julian Le Grand, and David Piachaud Oxford: Oxford University Press, 2002. 1-12 p. ISBN 019925107X [citată 09.10.2022]. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/30523739_Understanding_Social_Exclusion
29. BYRNE, D. *Social exclusion*. 2nd ed. Maidenhead: Open University Press, 2005. 173 p.
30. CACE, S. (coord.), NICOLĂESCU, V., SCOICAN, A.-N. *Cele mai bune practici în sectorul economiei sociale în Grecia și în alte state ale Uniunii Europene*. București, 2010. 212 p. ISBN 978-973-618-239-6 [citată 09.03.2023]. Disponibil:

- http://www.catalactica.org.ro/documente/cele_mai_bune_practici_in_sectorul_economiei_sociale.pdf
31. CASA NAȚIONALĂ DE ASIGURĂRI SOCIALE. *Acordarea dreptului la pensie anticipată pentru carieră lungă.* Disponibil: <https://cnas.gov.md/libview.php?l=ro&idc=360&id=5680&t=/Mass-media/Noutati/Acordarea-dreptului-la-pensie-anticipata-pentru-cariera-lunga>
 32. CASA NAȚIONALĂ DE ASIGURĂRI SOCIALE. *Informație privind beneficiarii de pensii, alocații sociale de stat și indemnizații adresate familiilor cu copii, aflați la evidență Casei Naționale de Asigurări Sociale* [citată 30.03.2022]. Disponibil: <http://cnas.md/lib.php?l=ro&idc=244&t=/Statistica/>
 33. CASA NAȚIONALĂ DE ASIGURĂRI SOCIALE. *Statistica* [citată 07.02.2023]. Disponibil: <http://cnas.md/lib.php?l=ro&idc=244&t=/Statistica/>
 34. Centre for Analysis of Social Exclusion. London. Disponibil: https://sticerd.lse.ac.uk/CASE/_new/publications/Social-Policies-and-Distributional-Outcomes-Research-Papers/
 35. Codul muncii al Republicii Moldova: nr. 154 din 28.03.2003. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2003, nr. 159-162. art. 648 [citată 11.02.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=113032&lang=ro
 36. Consiliului Național al Persoanelor Vârstnice. *Situația socio-economică a persoanelor vârstnice din România și din țări ale Uniunii Europene*. 2009. Disponibil: https://cnpv.ro/wp-content/uploads/2020/03/Situatia_socio_ec2.pdf
 37. Constituția Republicii Moldova: nr. 1 din 29.07.1994. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2016, nr. 78. art. 140 [citată 17.06.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro
 38. DAVID, C. *Modificări fiziologice și psihologice la vârsta a 3-a*, 2014. Disponibil: <https://ru.scribd.com/document/209327186/1-Modificari-Fiziologice-Si-Psihologice-La-Varsta-a-3a#>
 39. DOBROKHLEB, V. Social Challenges of the New Pension Reform in the Conditions of the Current Demographic Situation in Russia. In: *Living Standards of the Population of Russian Regions*. 2019, vol. 15, no 1, pp. 59-64. DOI: <https://doi.org/10.19181/1999-9836-2019-10054> [citată 17.06.2023]. Disponibil: <https://www.jour.fnisc.ru/index.php/vcugjournal/article/view/6951>

40. EDWARDS, M. *International Development NGOs: agents of foreign aid or vehicles for international cooperation*. London, 1998 [citat 10.03.2023]. Disponibil: <https://doi.org/10.1177/089976499773746410>
41. EPURAN, M. *Metodologia cercetării activităților corporale*. București: Editura Fest, 2005 [citat 30.01.2023]. Disponibil: <https://pdfcoffee.com/ancheta-pdf-free.html>
42. EUROPEAN ASSOCIATION FOR THE EDUCATION OF ADULTS. *Older learners - learning later in life* [citat 27.02.2023]. Disponibil: https://eaea.org/wp-content/uploads/2018/01/2012_eaea_policy-paper_active-ageing-1.pdf
43. EUROSTAT. *Employment rates by sex, age and citizenship (%)* [citat 13.03.2023]. Disponibil: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_ERGAN__custom_3663251/default/table?lang=en
44. FALA, A. *Analiza dividendelor demografice ale Republicii Moldova*. Centrul Analitic Independent “Expert-Grup”. Chișinău, 2022. 27 p. [citat 17.06.2023]. Disponibil: https://moldova.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/studiul_dividendle_demografice.pdf
45. FARRINGTON, F. *Towards a useful definition: advantages and criticism of «social exclusion»* [Electronic resource] Disponibil: https://www.researchgate.net/profile/Fletcher-Farrington/publication/242513425_TOWARDS_A_USEFUL_DEFINITION_ADVANTAGES_AND_CRITICISMS_OF_SOCIAL_EXCLUSION/links/5b7b363c92851c1e1223ba4d/TOWARDS-A-USEFUL-DEFINITION-ADVANTAGES-AND-CRITICISMS-OF-SOCIAL-EXCLUSION.pdf
46. FERRAGINA, E., TOMLINSON, M., WALKER, R. *Poverty, Participation and choice the legacy of Peter Townsend*. Report. Joseph Rowntree Foundation. 2013, May. 69 p. [citat 17.06.2023]. Disponibil: <https://www.jrf.org.uk/file/43728/download?token=TWtOYM5I&filetype=full-report>
47. GAGAUZ, O., BUCIUCEANU-VRABIE, M. *Discriminarea, abuzul și violența asupra persoanelor vârstnice*. HelpAge International, Centrul Cercetări Demografice. Chișinău: INCE, 2015. 156 p. ISBN 978-9975-4422-1-3 [citat 15.02.2023]. Disponibil: http://dspace.ince.md/jspui/bitstream/123456789/416/5/Discriminarea_abuzul_%20si_violenta_%20asupra_persoanelor_varstnice.pdf
48. GAGAUZ, O., BUCIUCEANU-VRABIE, M., PAHOMII, I. et al. *Populația Republicii Moldova la 30 de ani de independență: provocări principale și politici necesare*. Institutul Național de Cercetări Economice, Centrul de Cercetări Demografice. Chișinău, 2021, 168 p.

Disponibil: https://ince.md/uploads/files/1643955803_pop_30_de-ani_pt-diseminare-web.pdf

49. GAGAUZ, O., TABAC, T. Cum corelăm dezvoltarea economică cu cea demografică sau ce este dividendul demografic? In: *Barometrul demographic*. Institutul Național de Cercetări Economice. Chișinău, 2017. 4 p. [citată 19.04.2023]. Disponibil: <http://dspace.ince.md/jspui/handle/123456789/1131>
50. **GARABAJII (HEGHEA), E.** Evaluarea experienței ONG-urilor din țările UE în vederea diminuării excluziunii sociale. In: *Creșterea economică în condițiile globalizării: conferința internațională științifico-practică, ediția a X-a, 15-16 octombrie 2015*. Chișinău, 2015, vol. 2, pp. 224-228. ISBN 978-9975-4185-2-2 [citată 19.04.2023]. Disponibil: http://dspace.ince.md/jspui/bitstream/123456789/1762/1/2015_Vol_II_CRESTEREA_ECONOMICA.pdf
51. **GARABAJII (HEGHEA), E.** Vulnerabilitatea la excluziune socială a persoanelor vârstnice din Republica Moldova. In: *Aspecte ale dezvoltării potențialului economico-managerial în contextul asigurării securității naționale: materialele conferinței științifice internaționale dedicate aniversării a 20 de ani ai învățământului economic la USARB, 6-7 iulie 2015*. Bălți, 2015, pp. 257-263. ISBN 978-9975-132-35-0 [citată 19.04.2023]. Disponibil: <http://dspace.ince.md/jspui/handle/123456789/1211>
52. **GARABAJII (HEGHEA), E., STOYANOV, S.** Excluziunea socială de pe piața muncii a persoanelor vârstnice. In: *Tendențe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători*, ediția a 5-a, 15 martie 2016. Chișinău: Universitatea Academiei de Științe a Moldovei, 2016, vol. 1, pp. 256-261. ISBN 978-9975-933-83-4 [citată 08.03.2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/256-261_0.pdf
53. GHENȚA, M., BOBÂRNAT, E.-S. Determinanți ai excluziunii sociale în rândul persoanelor vârstnice. In: *Sociologie Românească*, 2021, vol. 19, nr.1, pp.87-97. Disponibil: <https://doi.org/10.33788/sr.19.1.4>
54. GORE, Ch., FIGUEIREDO, J. B. *Excluziunea Socială și Politică Anti-sărăcie: o dezbatere*, preluată din raportul *Excluziunea Socială și Integrarea în Polonia: O abordare pe bază de indicatori*, Varșovia, 2006, p.12
55. GUTIU, T. Elaborarea modelelor regresiei creșterii economice și competitivității. In : *Experience. Knowledge. Contemporary Challenges „ Humanity at a crossroad. Between digital Economy and Need for a Paradigm of going back to Nature”*: international symposium, 6th edition, 14th-15th, May, 2020. Artifex University of Bucharest. Bucharest, 2020, pp. 191-201. ISBN 978-606-8716-54-1. Disponibil:

- http://dspace.ince.md/jspui/bitstream/123456789/1330/1/Elaborarea_modelelor_regresiei_cr_esterii_economice_si_competitivitatii.pdf
56. HARALAMBOS, M., HOLBORN, M. et al. *Sociology: Themes and Perspectives*. 8 ed. London, HarperCollinsPublishers Limited, 2014, 1098 p., ISBN 13 978-0-00-758319-5. Disponibil: <https://sociologiac.net/2023/10/01/sociology-haralambos-holborn/>
57. HARPER, S. Economic and social implications of aging societies. In: *Science*. 2014. 346(6209), pp. 587-591. DOI: 10.1126/science.1254405. Disponibil: <https://www.researchgate.net/publication/267733091>
58. HE, Wan, GOODKIND, Daniel, KOWAL, Paul (by). *An Aging World: 2015*. International Population Report. United States Census Bureau. 2016, march. 165 p. [citat 11.05.2023]. Disponibil: <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2016/demo/p95-16-1.pdf>
59. HEGHEA, E. Evaluarea experienței mondiale de ocupare a persoanelor vârstnice pe piața muncii și oportunitatea de utilizare a acestora în Republica Moldova. In: *Creșterea economică în condițiile globalizării: conferința internațională științifico-practică, Ediția a XVI-a, 12-13 octombrie 2022, Chișinău, 2022, vol.2, pp. 544-558. ISBN 978-9975-3583-9-2. DOI: 10.36004/nier.cecg.IV.2022.16.28. Disponibil: http://dspace.ince.md/jspui/bitstream/123456789/1689/1/Evaluarea_experientei_mondiale_d_e_ocupare%20a_persoanelor.pdf*
60. HEGHEA, E. Evaluate the standard of living of elderly people in the Republic of Moldova with focus on the employed pensioners. In: *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere, 9 noiembrie 2018, Iași, România. Iași, România: Performantica, 2018, Vol.33, pp. 45-49, 0,4 c.a. ISBN 978-606-685-616-4. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/45-49_27.pdf*
61. HEGHEA, E. Social exclusion of the elderly people from the labor market of the Republic of Moldova: summary of survey results. In: *Journal of Research on Trade, Management and Economic Development*. 2020, nr. 1(13), pp. 113-128. ISSN 2345-1424 [citat 04.03.2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/113-128_0.pdf
62. HEGHEA, E. Tendințele de participare a lucrătorilor vârstnici pe piața muncii Republicii Moldova. In: *Creșterea economică în condițiile globalizării: : modele de dezvoltare durabilă, ediția a XII-a, 12-13 octombrie 2017, Chișinău, 2017, vol.2, pp. 270-273, ISBN 978-9975-3171-2-2. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Conferinta-2017-volume_II_INCE.pdf*

63. **HEGHEA, E.** The impact of education on the reduction of the social exclusion of elderly persons from the labor market. In: *Euromentor Journal – Studies about education*. 2022, Volume XIII, No. 4/December 2022, pp. 79-90, ISSN 2068-780X. Disponibil: https://euromentor.ucdc.ro/EUROMENTOR_DECEMBER_2022.pdf
64. **HEGHEA, E.** Identifying the main issues and factors leading to the social exclusion of inactive elderly people in the Republic of Moldova: summary of survey results. In: *EcoSoEn*. 2020, nr. 3-4, pp. 218-227. ISSN 2587-344X [citată 05.03.2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/218-227_0.pdf
65. HELPAGE INTERNATIONAL. *Global AgeWatch Index 2015: Insight report*. London, 2015. 28 p. ISBN 978-1-910743-00-3 [citată 14.04.2023]. Disponibil: <https://www.helpage.org/silo/files/global-agewatch-index-2015-insight-report.pdf>
66. HELPAGE INTERNATIONAL. *Global AgeWatch Index 2015: Insight report, summary and methodology* [citată 27.06.2023]. Disponibil: <http://www.globalagewatch.org/reports/global-agewatch-index-2015-insight-report-summary-and-methodology/>
67. HORVATH, L., HUSKOVA, M., KOKOSZKA, P. Testing the stability of the functional autoregressive process. In: *Journal of Multivariate Analysis*. 2010, vol. 101, issue 2, pp. 352-367. ISSN 0047-259X.
68. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Programului național în domeniile cercetării și inovării pentru anii 2020-2023 și a Planului de acțiuni privind implementarea acestuia: nr. 381 din 01 august 2019. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2019, nr. 256-259, art. 506 [citată 19.02.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=124073&lang=ro
69. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Programului pentru integrarea problemelor îmbătrânirii în politici: nr. 406 din 02 iunie 2014. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2014, nr. 153-159, art. 453 [citată 14.05.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=13818&lang=ro
70. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea proiectului de lege pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2030”: nr. 1083 din 08 noiembrie 2018. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2018, nr. 424-429, art. 1161 [citată 22.02.2023]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr40_12_0.pdf
71. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la completarea Programului pentru integrarea problemelor îmbătrânirii în politici: nr. 1147 din 20 decembrie 2017 [citată

- 14.03.2023]. Disponibil:
https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/intr02_156.pdf
72. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la indexarea prestațiilor de asigurări sociale și a unor prestații sociale de stat: nr. 237 din 21 martie 2018. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2018, nr. 95-104, art. 270 [citat 18.02.2022]. Disponibil:
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=102194&lang=ro
73. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova Cu privire la modul de repartizare a mijloacelor Fondului Național de Dezvoltare a Agriculturii și Mediului Rural: nr.455 din 21 iunie 2017. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2017, nr. 201-213, art. 537. Disponibil:
https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=114080&lang=ro
74. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Avizului la proiectul de lege privind modificarea și completarea Codului fiscal: nr. 1163/1997 [citat 11.05.2023]. Disponibil:
<https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/subiect-11-il-233-2022.pdf>
75. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova pentru aprobarea Strategiei reformei sistemului de asigurare cu pensii din Republica Moldova: nr. 141-XIV din 23 septembrie 1998. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1998, nr. 108, art. 661 [citat 17.06.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=78429&lang=ro
76. HUTCHISON, P., ABRAMS, D., CHRISTIAN, J. The social psychology of exclusion. *Multidisciplinary handbook of social exclusion research*, 2007, pp. 29-57. Disponibil:
https://www.researchgate.net/profile/Dominic-Abrams/publication/226768407_The_Social_Psychology_of_Inclusion_and_Exclusion/links/56b4903008ae8cf9c25b8dcf/The-Social-Psychology-of-Inclusion-and-Exclusion.pdf
77. INSTITUTUL NAȚIONAL DE STATISTICĂ. *Dimensiuni ale incluziunii sociale în România, în anul 2015*. București, 2016. 88 p. [citat 17.06.2023]. Disponibil:
https://insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/dimensiuni_ale_incluziunii_sociale_in_romania_1.pdf
78. INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION / ESTIVILL, J. Concepts and strategies for combating social exclusion. An overview. Geneva, International Labour Office, 2003, 137 p., ISBN 92-2-113652-3. Disponibil:
https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2003/103B09_267_engl.pdf
79. KONDO, A., SHIGEOKA, H. *The Effectiveness of Demand-side Government Intervention to Promote Elderly Employment: Evidence from Japan*. 2015, march 2. Tokyo Center for

- Economic Research (TCER) E-61 [citat 17.06.2023]. Disponibil: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2341680
80. *L'attractivité des seniors dans le monde de l'emploi*. 2022 [citat 17.06.2023]. Disponibil: https://www.senioractu.com/L-attractivite-des-seniors-dans-le-monde-de-l-emploi_a24619.html
81. *Learning and Work Institute* [citat 29.04.2023]. Disponibil: <https://learningandwork.org.uk/about-us/>
82. Legea asistenței sociale: nr. 292/2011 din 20 decembrie 2011, România. Disponibil: http://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/Legislatie/Asistentia-sociala-2018/Legea_asistentei_sociale_18012018.pdf
83. Legea asistenței sociale: nr. 547-XV din 23 decembrie 2003. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2004, nr. 42-44 art. 249 [citat 29.04.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=107485&lang=ro
84. Legea bugetului asigurărilor sociale de stat pe anul 2022: nr. 206 din 06 decembrie 2021. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2021, nr. 315-324, art. 480 [citat 13.04.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=131290&lang=ro
85. Legea cu privire la asigurarea cu pensii de stat în Republica Moldova: nr. 437-XII din 27 decembrie 1990. In: *Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului R.S.S.Moldova*. 1990, nr. 12, art. 326.
86. Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală: nr. 1585 din 27 februarie 1998. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1998, nr. 38/39, art. 280 [citat 05.05.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=113243&lang=ro
87. Legea cu privire la organizațiile necomerciale: nr. 86 din 11 iunie 2020. Capitolul II, art. 6 (2). In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2020, nr. 193, art. 370 [citat 17.03.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=122391&lang=ro
88. Legea cu privire la promovarea ocupării forței de muncă și asigurarea de șomaj: nr. 105 din 14 iunie 2018. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2018, nr. 295-308, art. 448 [citat 12.03.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105474&lang=ro
89. Legea pentru modificarea și completarea unor acte legislative: nr. 290 din 16 decembrie 2016. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2016, nr. 478-490, art. 964 [citat 19.03.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=105768&lang=ro
90. Legea privind sistemul public de asigurări sociale: nr. 489-XIV din 08 iulie 1999. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2000, nr. 1-4, art. 2 [citat 13.04.2022]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=121297&lang=ro

91. Legea privind sistemul public de pensii: nr. 156-XIV din 14 octombrie 1998. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 1998, nr. 111-113, art. 683 [citată 22.03.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=119386&lang=ro
92. Legea serviciilor publice de gospodărie comunală: nr. 1402 din 24 octombrie 2002. Capitolul III, secțiunea A, art. 18 (1). In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. 2003, nr. 14-17, art. 49 [citată 11.05.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=29763&lang=ro
93. LENOIR R. Les exclus. Un Francais sur dix. Quatrieme edition augmentee et mise a jour. Edition du Seuil, Paris, 1989, ISBN 2-02-010769-4, 22 p. Disponibil: <https://excerpts.numilog.com/books/9782021445206.pdf>
94. LEVITAS, R. The concept of social exclusion and the new Durkheimian hegemony. In: *Critical Social Policy*. 1996, vol. 16, pp. 5–20. Disponibil: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230372528_10
95. LIVIȚCHI, O. Excluderea socială ca factor de risc al sărăciei în Republica Moldova. În: *Progrese în teoria deciziilor economice în condiții de risc și incertitudine*. Iași: Editura Tehnopress, 2008, vol. III, pp. 191-198. ISBN 978-973-730-449-0
96. MASON, A., LEE, R. Reform and support systems for the elderly in developing countries: Capturing the second demographic dividend. In: *Genus*. 2006, vol. 62, no 2, pp. 11-35. [citată 22.03.2023]. Disponibil: <https://u.demog.berkeley.edu/~rlee/oldceda/Publications/pdfs/rlee/Mason%20Lee%20Genus.pdf>
97. *National Institute of Adult Continuing Education* [citată 10.03.2023]. Disponibil: <https://www.nottshelpyourself.org.uk/kb5/nottinghamshire/directory/service.page?id=rP27Fx0R2bE>
98. NECULA, C. *Econometrie*. 2012 [citată 20.04.2020]. Disponibil: <http://www.cnp.ro/user/repository/econometrie.nivel1.v3.2.pdf>
99. NEGOESCU, S. *Analiza situației lucrătorilor vârstnici pe piața forței de muncă, Consiliului Național al Persoanelor Vârstnice*. 2019, octombrie. 68 p. [citată 20.02.2023]. Disponibil: https://cnpv.ro/wp-content/uploads/2020/03/Analiza_situatiei_lucratorilor_varstnici_pe_piata_forței_de_munca.pdf
100. NEGOESCU, S., CALIPOLITIS, O. Securitatea și sănătatea în muncă în contextul îmbătrânirii forței de muncă. Disponibil: <https://cnpv.ro/wp->

- content/uploads/2020/03/Securitatea_si_sanatatea_in_munca_in_contextul_imbatranirii_de_mografice.pdf
- 101.NEGARĂ, A., BLAJA-LISNIC, N. et al. *Compendium de geriatrie*. Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”. Chișinău, 2014. 360 p. [citată 12.01.2023]. Disponibil: https://library.usmf.md/sites/default/files/2021-01/Compendium%20de%20geriatrie%202014_Optimized.pdf
- 102.NOLAN, B., MARX, I. Inequality, Poverty and Social Exclusion. In *Salverda, Nolan and Smeeding, Oxford Handbook of Economic Inequality*, Oxford: Oxford University Press, 2009, 31 p., Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/287873982_Economic_Inequality_Poverty_and_Social_Exclusion
- 103.ONOFREI, A. *Vârșnicii, sărăcia și excluziunea socială*. 2012 [citată 18.01.2023]. Disponibil: https://repository.usmf.md/bitstream/20.500.12710/13958/1/VARSTNICII_SARACIA_SI_EXCLUZIUNEA_SOCIALA.pdf
- 104.ONTARIO HUMAN RIGHTS COMMISSION. *Ageism and age discrimination* (fact sheet) [citată 18.01.2023]. Disponibil: <https://www.ohrc.on.ca/en/ageism-and-age-discrimination-fact-sheet>
- 105.ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT. (OECD). *Pensions at a Glance 2021: OECD and G20 Indicators*. Paris, OECD Publishing, 2021 [citată 18.12.2022]. Disponibil: <https://doi.org/10.1787/ca401ebd-en>. P.130
- 106.ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT. (OECD). *Working Better with Age: Korea*. OECD Publishing, 2018. <https://doi.org/10.1787/9789264208261en> [citată 17.06.2023]. Disponibil: <https://www.oecd.org/korea/working-better-with-age-korea-9789264208261-en.htm>
- 107.PAUGAM, S. A new social contract? Poverty and social exclusion: A sociological View. In: *Working Paper*. 1996, no. 96/37, 24 p. Disponibil: <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/1452>
- 108.POTOROACĂ, M. Populația vârstnică în contextul constituirii clasei de mijloc din Republica Moldova. In: MALCOCI, L., MOCANU, V. et al. *Evoluția clasei mijlocii în Republica Moldova: premise socioeconomice și politice*. Studiu sociologic. Partea II, 7 septembrie 2018. Chișinău: Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM, 2019, pp. 182-199. ISBN 978-9975-3298-4-2 [citată 09.02.2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Evolutia_clasei_mijlocii_partea_2_0.pdf
- 109.POWER, Anne, WILSON, William Julius. *Social Exclusion and the Future of Cities*. CASE paper 35. Centre for Analysis of Social Exclusion. London, 2000, february, 34 p. [citată

- 22.05.2023]. Disponibil:
http://eprints.lse.ac.uk/6470/1/Social_Exclusion_and_the_Future_of_Cities.pdf
110. *Programul privind îmbătrânirea activă și sănătoasă (2023-2027)* [citată 12.04.2023]. Disponibil: <https://particip.gov.md/ro/document/stages/anunt-privind-avizare-repetata-si-consultare-publica-a-proiectului-de-hotarare-a-guvernului-cu-privire-la-aprobarea-programului-privind-imbatrănirea-activa-si-sanatoasa-2023-2027/10101>
111. *Promoting the labour force participation of the older Canadians*. 2018, May. 60 p. ISBN 978-0-660-26216-1 [citată 24.03.2023]. Disponibil: <https://www.canada.ca/en/employment-social-development/corporate/seniors/forum/labour-force-participation.htm>
112. *Raport privind implementarea Planului de Acțiuni privind implementarea principiului îmbătrânirii active (2018-2021)* [citată 28.02.2023]. Disponibil: <https://ms.gov.md/wp-content/uploads/2021/06/Raport-Plan-imbatrănire-2020-final.pdf>
113. *Raport privind Strategia Regională pentru Implementarea (SRI) Planului Internațional de Acțiuni de la Madrid privind Îmbătrânirea*. 2007 [citată 11.01.2023]. Disponibil: http://www.old.mmssf.gov.md/file/rapoarte/madrid_imbatrinire_md.pdf
114. RODGERS, G., GORE Ch., FIGUEIREDO J.B. *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*. Geneva, Switzerland, ILO, 1995, 312 p., ISBN 92-9014-537-4, Disponibil: https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/1995/95B09_55_engl.pdf
115. ROJCO, A., HEGHEA, E. Ensuring the sustainability of the pension system in the Republic of Moldova = Asigurarea sustenabilității funcționării sistemului de pensii din Republica Moldova. In: *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere: conferința științifico-internațională, ediția a 18-a, 28 octombrie 2022*. România, Iași: Performantica, 2022, vol. 42, pp. 343-350. ISSN 2971-8740; ISSN- L 2971-8740 [citată 13.02.2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/p-343-350_1.pdf
116. ROJCO, A., HEGHEA, E. Evaluarea principalilor indicatori de funcționare a sistemului de pensii din Republica Moldova. In: *International Symposium Experience. Knowledge. Contemporary Challenges „Opportunities for changing the Economic Social Realities of the World”*, 10th edition, 26th-27th May 2022. București: Editura „ARTIFEX”, 2022, pp. 459-475. ISBN 978-606-8716-66-4 [citată 19.02.2023]. Disponibil: http://dspace.ince.md/jspui/bitstream/123456789/1656/1/Evaluarea_principalilor_indicatori.pdf
117. ROJCO, A., HEGHEA, E. *Evoluția sistemului de pensii din Republica Moldova: inovații legislative și normative* : studiu analitic. Institutul Național de Cercetări Economice.

- Chișinău: INCE, 2022. 88 p. ISBN 978-9975-3530-6-9 (PDF) [citată 29.04.2023]. Disponibil: http://dspace.ince.md/jspui/bitstream/123456789/1605/1/Evolutia_sistemului_de_pensii_din_Republica_Moldova.pdf
118. ROJCO, A., HEGHEA, E. Nivelul și principalele profiluri ale sărăciei populației Republicii Moldova: măsurare și evaluare. In : *Experience. Knowledge. Contemporary Challenges „Back to the Future. Social - economic Challenges and Perspectives”* : international symposium, 8th edition, May 27th-28th, 2021. Artifex University of Bucharest. Bucharest, 2021, pp. 842-856. ISBN 978-606-8716-59-6. Disponibil: http://dspace.ince.md/jspui/bitstream/123456789/1428/1/Nivelul_si_principalele_profiluri_ale_saraciei.pdf
119. SALCUȚAN, L. Egalitatea de șanse și excluziunea socială a persoanelor vârstnice. In: *Integrare prin cercetare și inovare. Științe sociale: conferința științifică națională cu participare internațională*, 8-9 noiembrie 2018. Chișinău: CEP USM, 2018, pp. 213-217 [citată 03.04.2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/213-217_5.pdf
120. SALCUȚAN, L. Promovarea integrării sociale a persoanelor vârstnice prin intermediul serviciilor specializate. In: *Integrare prin cercetare și inovare. Științe sociale*, 9-10 noiembrie 2017, Chișinău. Chisinau, Republica Moldova: CEP USM, 2017, R, SS, pp. 384-387. https://ibn.idsi.md/ro/author_articles/34627
121. SIMION, L. *Excluziunea socială a persoanelor vârstnice*. Consiliul Național al Organizațiilor de Pensionari și al Persoanelor Vârstnice. Martie, 2022, România. Disponibil: https://cnpv.ro/wp-content/uploads/2022/05/Excluziunea_sociala_a_persoanelor_varstnice.pdf
122. SPIEZIA, V. The greying population: A wasted human capital or just a social liability? In: *International labour review*. 2002, no. 141 (1/2), pp. 71-115. ISSN 1564-913X.
123. STĂNESCU, S., ZAMFIR, C., BRICIU, C., ARPINTE, D. *Politici de incluziune socială în perioada de criză economică*. București, 2010. 250 p. ISBN 978-973-618-240-2. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/296722936_Politici_de_incluziune_sociala_in_perioada_de_criza_economica_Social_Inclusion_Policies_in_Economic_Crises
124. STOICIU, V. *Incluziune socială și pe piața muncii a persoanelor vârstnice*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Romania, Martie 2015, Disponibil: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/bukarest/12421.pdf>
125. *Strategia de creștere economică și reducere a sărăciei pentru anii 2004-2006* [citată 14.03.2023]. Disponibil: <https://old.mf.gov.md/common/programstrategy/0000065.pdf>

126. *Strategia Națională de Dezvoltare a Sectorului de Tineret pentru anii 2014-2020* [citată 16.02.2023]. Disponibil: http://old.mts.gov.md/sites/default/files/document/attachments/anexa1_strategia_nationala_de_dezvoltare_a_sectorului_de_tineret_pentru_anii_2014-2020.pdf
127. TARARYSHKO, S. *Additional education of adults: experience-methodical experience: a collection of programs for additional education for adults*. Minsk: Propylais, 2012, 180 p. [citată 16.02.2023]. Disponibil: <https://www.dvv-international.org.ua/fileadmin/files/eastern-neighbors/Belarus/Publications/Vitebsk.pdf>
128. *The Concept of Lifelong Learning in the Republic of Armenia*. 2009, 15 october, 10 p. [citată 16.02.2023]. Disponibil: http://www.gdf.am/images/LLL_Concept_eng.pdf
129. THE WORLD BANK. *Population ages 65 and above. 2022* [citată 16.02.2023]. Disponibil: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO?page=>
130. UDIȘTEANU, Andrei, MUNTEAN, David, IONUȚ, Duinea. *Criză pe piața muncii: cum au ajuns pensionarii comuniști să salveze capitalismul*. 2019. [citată 14.03.2023]. Disponibil: <https://recorder.ro/criza-pe-piata-muncii-cum-au-ajuns-pensionarii-comunisti-sa-salveze-capitalismul/>
131. UNITED NATIONS POPULATION FUND (UNFPA), HELPAGE INTERNATIONAL. *Ageing in the Twenty-First Century: A Celebration and A Challenge*. Annual Report. New York: United Nations Population Fund, London: HelpAge International, 2012. 190 p. Disponibil: <https://www.unfpa.org/publications/ageing-twenty-first-century>
132. UNITED NATIONS *Vienna International Plan of Action on Aging: world Assembly on Aging*, 16 july-6 august 1982, Vienna, Austria. [citată 10.04.2023]. Disponibil: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB115/B115_29-en.pdf
133. UNITED NATIONS. *Approaches to Measuring Social Exclusion*. Geneva, 2022. Disponibil: <https://unece.org/sites/default/files/2022-05/ECECESSTAT20221.pdf>
134. UNITED NATIONS. *Conceptual Framework*. Report of the Secretary-General (A/50/114). New York: United Nations, 1995. Disponibil: <https://uvalsc.s3.amazonaws.com/travaux/s3fs-public/A-50-628.pdf?null>
135. UNITED NATIONS. *Madrid International Plan of Action on Ageing*. Report of the Second World Assembly on Ageing, 8-12 april 2002, Madrid, Spain. New York, NY: United Nations, 2002, 79 p. ISBN 92-1-130221-8. Disponibil: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n02/397/51/pdf/n0239751.pdf?token=coKF15P9ccJtY6sEgw&fe=true>

136. UNITED NATIONS. *Political Declaration and Madrid International Plan of Action on Ageing*: second World Assembly on Ageing, 8-12 april 2002, Madrid, Spain. New York, 2002. 58 p. [citat 11.01.2023]. Disponibil: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-en.pdf>
137. UNITED NATIONS. *Regional Implementation Strategy for the Madrid International Plan of Action on Ageing*. UNECE Ministerial Conference on Ageing, 11-13 september, 2002, Berlin, Germany. [citat 28.03.2023]. Disponibil: <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/pau/RIS.pdf>
138. UNITED NATIONS. *The Copenhagen Declaration and Programme of Action: World Summit for Social Development*, 6-12 march 1995. New York: United Nations, 1995. 134 p. Disponibil: <https://digitallibrary.un.org/record/198966?v=pdf>
139. UNITED NATIONS. *The United Nations Principles for Older Persons*. 1991 [citat 14.04.2023]. Disponibil: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-principles-older-persons>
140. UNITED NATIONS. Vienna International Plan of Action on Ageing. In: *Report of the World Assembly on Aging*. New York: United Nations, 1982. pp. 46-92. Disponibil: <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/Resources/VIPEE-English.pdf>
141. VACULOVSCHI, D., VREMEȘ M., CRAEVSCHI-TOARTĂ, V. *Raportul Național de Dezvoltare Umană 2010/2011: Republica Moldova de la Excluziune Socială la o Dezvoltare Umană Incluzivă*. Chișinău: "Nova-imprim" SRL, 2011. 168 p. ISBN 978-9975-4131-8-3. Disponibil: <https://www.undp.org/ro/moldova/publications/raportul-na%C5%A3ional-de-dezvoltare-uman%C4%83-2010/2011>
142. *Vocational education and training in Germany* Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020. ISBN 978-92-896-3070-2. DOI: 10.2801/008573 [citat 17.06.2023]. Disponibil: https://www.cedefop.europa.eu/files/4184_en.pdf
143. VREMIȘ, M., TOARTĂ, V., ROJCO, A., CHEIANU-ANDREI, D. *Abordări ale excluziunii sociale în Republica Moldova. Aspecte metodologice și analitice*. Chișinău, 2010. 322 p. https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Excluziune_soc/Excluziune_soc_ROM.pdf
144. WALSH K, SCHARF T, KEATING. *L'exclusion sociale des personnes âgées: un examen de la portée et un cadre conceptuel Européen*. Journal of Aging. 2016, vol. 24, no. 1: 1-11. Disponibil: <https://www.mcmastervieillissementoptimal.org/article-integral/es/exclusion-sociale-peut-devenir-une-spirale-descendante-pour-les-personnes-agees-2839>

145. WORLD HEALTH ORGANISATION. *Ageing and health*. 2022, 1 october [citat 12.05.2023]. Disponibil: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health>
146. АНЦЫФЕРОВА, Л.И. Психология старости: особенности развития личности в период поздней старости. В: *Психологический журнал*. 2001, том. 22, № 3, с. 86-99. ISSN 0205-9592 [citat 10.06.2023]. Disponibil: <https://elibrary.ru/item.asp?id=21404582>
147. *Бедность : Взгляд ученых на проблему: Сборник статей / Рос. АН, Ин-т социально-экономических проблем народонаселения; Отв. ред. М. А. Можина. - М., 1994. - 286 с. - (Демография и социология ; Вып. 10)* [citat 23.06.2023]. Disponibil: https://books.google.md/books/about/%D0%91%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C.html?id=ЮВАААААМААА&redir_esc=y
148. БОРОДКИН, Ф.М. Социальные эксклюзии. В: *Социологический журнал*. 2000, № 3/4, с. 5-17 Disponibil: <https://www.journal-socjournal.ru/index.php/socjour/article/view/644/597>
149. ВАСИЛЬЕВА, Ю., ШУРАЛЕВА, С. Возраст как фактор уязвимости работника в трудовом праве. В: *Вестник Пермского университета. Юридические науки*. 2020, Вып. 49, с. 550-575 [citat 13.06.2023]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/voznrast-kak-faktor-uyazvimosti-rabotnika-v-trudovom-prave/viewer>
150. ГРИГОРЬЕВ, К. Бедность и социальное исключение В: *Медицина. Социология. Философия. Прикладные исследования*. 2020. №3. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/bednost-i-sotsialnoe-isklyuchenie/viewer>
151. Григорьева, И., Бершадская, Л., Дмитриева, А. На пути к нормативной модели отношений общества с пожилыми людьми. В: *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2014. №3. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/na-puti-k-normativnoy-modeli-otnosheniy-obschestva-s-pozhilymi-lyudmi>
152. ДЕМЬЯНОВ Е. А. Эксклюзия в сфере местного самоуправления. В: *Регионология*. 2001, № 1, с. 80-85. Disponibil: https://regionsar.ru/sites/default/files/pdf/reg_2001_1.pdf
153. Державна служба статистики України [citat 17.02.2023]. Disponibil: <https://ukrstat.gov.ua/>
154. ИНСТИТУТ ДЕМОГРАФИИ, ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ, ВЫСШАЯ ШКОЛА ЭКОНОМИКИ. Нужно ли повышать занятость пенсионеров? В: *Детоскоп Weekly*: электронная версия бюллетеня «Население и общество». 2008 [citat 11.06.2023]. Disponibil: <https://polit.ru/article/2008/09/03/demoscope341/>

155. КАЛАБИНА, Е., ГАЗИЗОВА, М. Стимулирование занятости старшего поколения: зарубежный опыт. В: *Экономика труда*. 2021, том. 8, № 2, с. 111-122. DOI: 10.18334/et.8.2.111753 [цитат 26.06.2023]. Disponibil: <https://1economic.ru/lib/111753>
156. КАРПИКОВА, И., БАЕВА, О. Трудовая занятость пожилых россиян: характеристика тенденций и возможностей реализации. В: *Социодинамика*. 2021, № 6, с. 1-13. DOI: 10.25136/2409-7144.2021.6.35924 [цитат 13.05.2023]. Disponibil: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=35924
157. КУЛТЫГИН, В. Облик современного мира в современной социологической мысли. В: *СоцИС*. 2003, № 2, с. 8-18 [цитат 19.06.2023]. Disponibil: <https://studfile.net/preview/8849493/>
158. ЛЕБЕДЕВА, И. Япония: проблемы занятости пожилых работников. В: *Japanese Studies in Russia*. 2018, № 4, с. 60-77. DOI: 10.24411/2500-2872-2018-10028 [цитат 20.06.2023]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/yaponiya-problemy-zanyatosti-pozhilyh-rabotnikov/viewer>
159. ЛИПОВАЯ, Л. *Отношения коллективности и старость*. Ростов-наДону, 1984.
160. МАЛЛАЕВА, М., Хаджалов, Х. Методические подходы к определению объектов социальной защиты населения В: *Вестник Дагестанского государственного университета*. 2011, Вып. 5, с. 21–25. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodicheskie-podhody-k-opredeleniyu-obektov-sotsialnoy-zaschity-naseleniya>
161. МАЛЬЦЕВА, Е. *Социально уязвимые категории населения на рынке труда и организация их социальной защиты*. Диссертация канд. экон. Наук. Москва, 2001.
162. ПИСАРЕВ, А. *От последствий старения к обществу для всех возрастов: принципы реализации Мадридского плана в России*. М.: ИСПИ, 2004. 53 с.
163. САГАНДЫКОВ, М., ШАФИКОВА, Г. Потенциал уголовного законодательства в сфере защиты трудовых прав граждан (на примере статьи 136 Уголовного кодекса РФ). В: *Всероссийский криминологический журнал*. 2018, том 12, № 6, с. 836-844. ISSN 2500-4255 [цитат 22.05.2023]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/potentsial-ugolovno-zakonodatelstva-v-sfere-zaschity-trudovyh-prav-grazhdan-na-primere-stati-136-ugolovno-kodeksa-rf/viewer>
164. САРГСЯН, А., АВАГЯН, А., МАРАНДЖЯН, Т., АВАНЕСЯН, В. *Достижения и перспективы развития непрерывного образования в Армении*. В: *Человек и образование*. 2010, no. 4(25), pp. 152-157. *Человек и образование*. 2010, no. 4(25), pp.

- 152-157 [цитат 23.04.2023]. Disponibil: http://obrazovanie21.narod.ru/Files/2010-4_p152-157.pdf
165. СЕРЕГИНА, Л. Некоторые правовые проблемы защиты от безработицы граждан старшего поколения. В: *Журнал российского права*. 2019, № 6, с. 111-125 [цитат 24.06.2023]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-pravovye-problemy-zaschity-ot-bezrobotitsy-grazhdan-starshego-pokoleniya/viewer>
166. СИНЕЛЬНИКОВ, А., ДЕЦНЕР, Д. Отношения между поколениями в американских и российских семьях. В: *Семья на пороге третьего тысячелетия*. М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1995, с. 108-128. ISBN 5-88790-014-8 [цитат 14.06.2023]. Disponibil: <https://sci.house/vozrastnaya-psihologiya-scibook/otnosheniya-mejdu-pokoleniyami-amerikanskih-17867.html>
167. СМИРНОВА, Т. Перспективы занятости пожилых в условиях демографического старения. В: *Журнал социологии и социальной антропологии*. 2007, том. 10, № 2, с. 123-133 [цитат 20.05.2023]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-zanyatosti-pozhilyh-v-usloviyah-demograficheskogo-postareniya/viewer>
168. СОЛДАТОВА, Л. Социальная инклюзия старшего поколения и параметры ее оценки в современном российском обществе В: *Социально-гуманитарные знания*. 2011, №2. [цитат 13.08.2023]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialnaya-inklyuziya-starshego-pokoleniya-i-parametry-ee-otsenki-v-sovremennom-rossiyskom-obschestve>
169. ТИХОНОВА, Н. Феномен социальной эксклюзии в условиях России. В: *Мир России*. 2003, № 1, с. 36-84 [цитат 28.06.2023]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-sotsialnoy-eksklyuzii-v-usloviyah-rossii>
170. ТРОФИМОВ, Е., ТРОФИМОВА, Т. К вопросу о дискриминации на российском рынке труда. В: *Известия Байкальского государственного университета*. 2018, том. 28, №. 3, с. 419-425 [цитат 07.06.2023]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-diskriminatsii-na-rossiyskom-rynke-truda/viewer>
171. Федеральная служба государственной статистики Российской Федерации. Росстат. Disponibil: <https://rosstat.gov.ru/folder/151>
172. Федеральный Закон О внесении изменений в Закон Российской Федерации О занятости населения в Российской Федерации» и отдельные законодательные акты Российской Федерации: № 162-ФЗ от 2 июля 2013 г. [цитат 27.05.2023]. Disponibil: <https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=215116>
173. Федеральный Закон О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации по вопросам назначения и выплаты пенсий: № 350-ФЗ от 3

- октября 2018 г. [citat 29.06.2023]. Disponibil:
http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_308156/
- 174.Федеральный Закон О внесении изменения в Уголовный кодекс Российской Федерации: № 352-ФЗ от 3 октября 2018 г. [citat 22.06.2023]. Disponibil:
https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_308154/
- 175.ХОТКИНА, З. «Нормальный трудовой потенциал» и дискриминация по возрасту. В: *Народонаселение*. 2013, № 3, с. 27-37 [citat 17.06.2023]. Disponibil:
<https://cyberleninka.ru/article/n/normalnyy-trudovoy-potentsial-i-diskriminatsiya-po-vozzrastu/viewer>
- 176.ШМИДТ, В. Междисциплинарный подход к проблеме социальной эксклюзии. В: *Журнал исследований социальной политики*. 2004. том 2, № 4, с. 547-566. Disponibil:
<file:///E:/materiale%20pentru%20teza/mezhdistsiplinarnyy-podhod-k-probleme-sotsialnoy-eksklyuzii.pdf>

ANEXE

Anexa 1. Sinteza aspectelor cercetării excluziunii sociale

Autorul	Aspectele cercetării excluziunii sociale
Centre for Analysis of social exclusion	Abordarea regională a excluziunii sociale
A. Power, F.M. Borodkin, A.A. Demyanov, N.E. Tihonova, P. Abrahamson, Ia. Gouf, S. Paugam	Excluziunea socială drept fenomen complex, în care se combină acțiunile mai multor factori: economici, psihologici etc.
D. S. Byrne	În sensul „slab”, excluziunea este înțeleasă ca un deficit personal, care poate fi remediat prin corectarea acestor deficite personale. Sensul „tare” este dat de faptul că excluziunea nu este o trăsătură specifică indivizilor sau spațiilor sociale, ci o „caracteristică necesară și inerentă a unui capitalism postindustrial fundamentat pe baza unei piețe flexibile a muncii și cu o constrângere sistematică a puterii de organizare a angajaților ca actori colectivi – exclușii sunt excluși de către sistem”
B. Barry	A avansat ideea unei legături între economia de piață și democrația liberală și existența unei duble excluziuni sociale. Prin dublă excluziune socială, Barry are în vedere o dimensiune stratificată a acesteia, respectiv categoria celor mai dezavantajați, care sunt excluși de sistem, și categoria celor avantajați, care, prin resursele lor, au opțiunea de a se desprinde în comunități exclusiviste.
T. Burchardt, J. Le Grand, D. Piachaud	Au propus un cadru integrat de explicare a excluziunii sociale, identificând șase niveluri ale excluziunii sociale: (1) la nivel de individ (vârstă, etnie, dizabilitate etc.), (2) la nivel de familie (copii, responsabilități de îngrijire), (3) la nivel de comunitate (mediu, serviciile sociale), (4) local (transport, piața muncii), (5) național (asigurări sociale) și (6) global (migrație, schimbare climaterică).
V. Stoiciu	Cercetează incluziunea socială a persoanelor vârstnice pe piața muncii.
M.Ghența, E. S. Bobarnat	Studiază determinanții ai excluziunii sociale în rândul persoanelor vârstnice.
M. Vremiș, V. Toartă, A. Rojco, D. Cheianu-Andrei	Oferă un set de indicatori de măsurare a excluziunii sociale în Republica Moldova, metodologia de calcul a acestora, precum și analiza indicatorilor prin prezentarea inegalității umane și disparităților regionale în scopul elaborării unor strategii de reconstrucție socială și a unor politici de suport pentru grupurile vulnerabile, consacrand un paragraf excluziunii sociale a persoanelor vârstnice;
A. Onofrei	Examinează excluziunea persoanelor vârstnice în lumina sărăciei

Sursa: sistematizat de autor.

Anexa 2. Anchetă (pentru persoanele vârstnice încadrate în câmpul muncii)

Stimate respondent! Vă rugăm să luați parte la investigație prin anchetă dedicat studiului „**Excluziunea socială a persoanelor vârstnice**“.

INSTRUCȚIUNI DE COMPLETARE A ANCHETEI: Citiți cu atenție întrebarea și toate variantele de răspuns propuse.

ÎNCERCUIȚI cifra acelei variante de răspuns, care corespunde cu opinia Dumneavoastră.

Rugămintă insistentă: Vă rugăm să nu lăsați nici o întrebare fără răspuns.

Ancheta este anonimă și invită la sinceritate. Informațiile primite vor fi tratate într-un mod general. Vă mulțumim anticipat pentru răspunsurile Dumneavoastră sincere la întrebările anchetei!

1. Locul de reședință:

- 1) Sat
- 2) Oraș

2. Sex:

- 1) Feminin
- 2) Masculin

3. Vârstă:

Femeie

- 1) 58-60
- 2) 61-65
- 3) 66-70
- 4) 71-74
- 5) 75+

Bărbat

- 1) 63-65
- 2) 66-70
- 3) 71-74
- 4) 75+

4. Nivelul de educație:

- 1) Preșcolar sau fără școală primară
- 2) Primar
- 3) Mediu incomplet/ gimnazial
- 4) Mediu general/ liceal
- 5) Secundar profesional
- 6) Mediu de specialitate/ colegiu
- 7) Superior universitar nefinalizat
- 8) Superior universitar

5. Lucrați?

- 1) Da
- 2) Nu

6. Cum ați obținut locul de muncă fiind deja pensionar?

- 1) Continui să lucrez la același loc de muncă
- 2) Înscrierea la Agenția Națională pentru Ocuparea Forței de Muncă
- 3) Demersuri pentru a începe o activitate pe cont propriu
- 4) Înscriere la agenții private de plasare în câmpul muncii
- 5) Publicare de anunțuri
- 6) Răspuns la anunțuri
- 7) Contactarea directă a angajatorului și funcționarilor responsabili pentru ocuparea forței de muncă
- 8) Apel la prieteni, rude, colegi
- 9) Alte (specificați) _____

7. În ce domeniu ați lucrat la momentul ieșirii la pensie:

- 1) Agricultură
- 2) Învățământ, știință, cultură
- 3) Comerț
- 4) Construcții, transport, comunicații
- 5) Industrie
- 6) Servicii
- 7) Ocrotirea sănătății, educația fizică și sport, asistență socială
- 8) Alte (specificați) _____

8. Venitul mediu lunar al Dvs. înainte de pensionare:

- 1) Până la 3000 lei

- 2) 3100-4000 lei
- 3) 4100-5000 lei
- 4) 5100-6000 lei
- 5) Peste 6000 lei

9. Vă rugăm să indicați motivul principal pentru care lucrați după pensionare (nu mai mult de 3 variante):

- 1) Doresc să mă simt membru deplin al societății
- 2) Starea financiară precară
- 3) Dorința de a sprijini financiar copiii și nepoții
- 4) Nevoia de a fi permanent ocupat
- 5) Doresc să-mi ocup timpul liber
- 6) Interesul față de muncă, dorința de a lucra
- 7) Pentru a dobândi noi competențe, pentru dezvoltarea intelectuală
- 8) Nevoia de comunicare profesională
- 9) Deprindere de a lucra
- 10) Vreau să simt respectul colegilor, necesitatea și importanța sa nu doar acasă
- 11) Alte (specificați) _____

10. Cum apreciați situația Dvs. materială în prezent:

- 1) Nevoie acută de bani
- 2) Mai degrabă neîndestulată, decât îndeșulată
- 3) Satisfăcătoare
- 4) Mai degrabă îndeșulată, decât neîndeșulată
- 5) Îndeșulare deplină

11. În ce domeniu lucrați acum?

- 1) Agricultură
- 2) Învățământ, știință, cultură
- 3) Comerț
- 4) Construcții, transport, comunicații
- 5) Industrie
- 6) Servicii
- 7) Ocrotirea sănătății, educația fizică și sport, asistență socială
- 8) Alte (specificați) _____

12. Câte ore pe săptămână lucrați (săptămâna de lucru de 40 de ore):

- 1) Mai puțin de 20 de ore pe săptămână
- 2) 20-30 ore
- 3) 30-40 ore
- 4) 40 ore și peste

13. Ați dori să lucrați mai mult pentru o plată corespunzătoare:

- 1) Da
- 2) Nu

14. În prezent lucrați după specialitatea Dvs. (din care ați ieșit la pensie)?

- 1) Da, după specialitate
- 2) Nu, nu după specialitate

15. Puterile fizice vă permit să îndeșlinați munca Dvs.:

- 1) Da
- 2) Nu

16. Ce mărime a pensiei aveți în prezent:

- 1) Până la 1500 lei
- 2) 1500-2000 lei
- 3) 2000-3000 lei
- 4) 3000-4000 lei
- 5) Peste 4000 lei

17. Cât primiți în prezent în rezultatul activității Dvs. de muncă:

- 1) Până la 1000 lei
- 2) 1000-1500 lei

- 3) 1500-2000 lei
- 4) 2000-3000 lei
- 5) 3000-4000 lei
- 6) 4000-5000 lei
- 7) Peste 5000 lei

18. Sunteți satisfăcuți de locul de muncă actual?

- 1) Da, satisface în deplină măsură
- 2) Mai degrabă satisface, decât nesatisface
- 3) Mai degrabă nesatisface, decât satisface
- 4) Nu, nesatisface totalmente
- 5) Alte _____

19. Spuneți, vă rog, cum sunteți tratat la locul de muncă:

- 1) Rău
- 2) Bine
- 3) Sunt apreciat
- 4) Sunt respectat
- 5) Alte _____

20. Cum credeți, există posibilitatea că ați putea pierde locul de muncă?

- 1) Da
- 2) Nu
- 3) Ezit să răspund

21. Cum credeți, dacă pierdeți locul de muncă, veți putea găsi un nou loc de muncă destul de rapid sau căutarea va fi îndelungată?

- 1) Destul de rapid
- 2) Căutarea va fi îndelungată
- 3) Nu voi putea găsi un nou loc de muncă
- 4) Nu voi căuta un nou loc de muncă

22. După părerea Dvs., care probleme apar la pensionarii care lucrează (nu mai mult de 3 variante)?

- 1) Imposibilitatea de a găsi un loc de muncă după profesia / specialitatea de bază
- 2) Dificultatea în obținerea unei noi profesii, specialități
- 3) Condiții de muncă rele, regimul zilei de lucru incomod
- 4) Atitudinea rea din partea administrației, sindicatelor
- 5) Atitudinea rea din partea colegilor tineri
- 6) Inechitate în remunerarea muncii, plata unor prime ș.a.
- 7) Pensionarii care lucrează nu au probleme deosebite în comparație cu alți salariați
- 8) Alte _____

23. Cu care din următoarele afirmații privind pensionarii care lucrează sunteți de acord în cea mai mare măsură?

- 1) Este necesar ca și la bătrânețe persoanele să continue să lucreze
- 2) Dacă persoana vârstnică dorește să continue munca, nimeni nu trebuie să-i interzică
- 3) Este de regretat faptul că persoanele vârstnice sunt nevoite să lucreze la bătrânețe
- 4) Pensionarii numai ocupă locurile de muncă și încurcă promovării colegilor mai tineri
- 5) Lucrul, după pensionare, are atât laturi pozitive, cât și negative

24. Care dintre modalitățile de angajare în câmpul muncii a pensionarilor vă pare cea mai bună?

- 1) De a păstra locurile de muncă, unde lucrau înainte de pensionare
- 2) De a îndrepta persoanele vârstnice la locuri de muncă mai ușoare în cadrul acelorași întreprinderi, în care activau până la pensie
- 3) De a îndrepta persoanele vârstnice acolo unde se simte insuficiența forței de muncă
- 4) De a îndrepta la alte locuri
- 5) Pensionarii trebuie să lucreze acolo unde ei doresc și au capacități
- 6) Alte _____

25. După părerea Dvs., cum ar trebui să fie calculat salariul pensionarilor care lucrează?

- 1) Pensionarul care lucrează trebuie să primească pensia și salariul
- 2) Venitul total lunar al pensionarului care lucrează nu trebuie să depășească un anumit nivel

- 3) Pensionarul nu trebuie să primească mai mult decât cei care lucrează alături de el
- 4) Dacă persoana lucrează, ea nu trebuie să primească pensia
- 5) Alte _____
- 26. Care sunt motivele posibile pentru renunțarea de a continua activitatea de muncă (nu mai mult de 3 variante)?**
- 1) Motive familiale
 - 2) Starea de sănătate rea
 - 3) Lipsa locurilor de muncă vacante în localitate
 - 4) Nu există posibilitatea de a se angaja după specialitate
 - 5) Mărimea adecvată a pensiei
- 27. Cum considerați că este starea Dvs. de sănătate:**
- 1) Rea
 - 2) Mai degrabă rea, decât bună
 - 3) Satisfăcătoare
 - 4) Mai degrabă bună, decât rea
- 28. În opinia Dvs., care este mărimea pensiei suficientă pentru satisfacerea nevoilor Dvs.?**
- 1) 2000-3000 lei
 - 2) 3100-4000 lei
 - 3) 4100-5000 lei
 - 4) Peste 5000 lei
- 29. Cum credeți, cu care probleme se confruntă persoanele vârstnice (alegeți cele mai importante, dar nu mai mult de 3 variante)**
- 1) Sentimentul de inutilitate pentru societate, familie, rude
 - 2) Probleme psihologice (anxietate, frică)
 - 3) Sentimentul de singurătate
 - 4) Insuficiență de comunicare
 - 5) Insuficiența mijloacelor bănești pentru odihnă
 - 6) Probleme de sănătate
 - 7) Insuficiența mijloacelor bănești pentru nevoile elementare
- 30. Evaluarea de către persoanele vârstnice a vieții lor în societatea noastră:**
- 1) Putem conta doar pe rudele apropiate
 - 2) Putem conta pe ajutorul vecinilor, comunității locale
 - 3) Ne putem baza doar pe sine însuși
 - 4) Este necesar ajutorul din partea statului
- 31. În opinia Dvs., de ce este nevoie în societatea noastră pentru soluționarea problemelor persoanelor vârstnice? (nu mai mult de trei variante de răspuns)**
- 1) Asistența din partea statului prin intermediul adoptării actelor legislative, care ameliorează starea socială și materială a persoanelor vârstnice
 - 2) Respectul pentru persoanele vârstnice prin oferirea de diverse beneficii în servicii medicale și alte servicii
 - 3) Acordarea ajutorului bănesc
 - 4) Asistența din partea organizațiilor publice prin intermediul voluntariatului
 - 5) Suportul persoanelor vârstnice prin rețele sociale
 - 6) Ajutorul copiilor, rudelor
 - 7) Alte
- 32. În opinia dumneavoastră, ce măsuri ar trebui luate pentru a îmbunătăți situația persoanelor vârstnice pe piața forței de muncă și în deservirea socială?** _____

Vă mulțumim!

Anexa 3. Chestionar (pentru persoanele vârstnice neîncadrate în câmpul munii)

Stimate respondent! Vă rugăm să luați parte la investigație prin anchetă dedicat studiului „Excluziunea socială a persoanelor vârstnice“.

INSTRUCȚIUNI DE COMPLETARE A ANCHETEI: Citiți cu atenție întrebarea și toate variantele de răspuns propuse.

ÎNCERCUIȚI cifra acelei variante de răspuns, care corespunde cu opinia Dumneavoastră.

Rugămintă insistentă: Vă rugăm să nu lăsați nici o întrebare fără răspuns.

Ancheta este anonimă și invită la sinceritate. Informațiile primite vor fi tratate într-un mod general. Vă mulțumim anticipat pentru răspunsurile Dumneavoastră sincere la întrebările anchetei!

1. Locul de reședință:

- 1) Sat
- 2) Oraș

2. Sex:

- 1) Feminin
- 2) Masculin

3. Vârstă:

Femeie

- 1) 58-60
- 2) 61-65
- 3) 66-70
- 4) 71-74
- 5) 75+

Bărbat

- 1) 63-65
- 2) 66-70
- 3) 71-74
- 4) 75+

4. Nivelul de educație:

- 1) Preșcolar sau fără școală primară
- 2) Primar
- 3) Mediu incomplet/ gimnazial
- 4) Mediu general/ liceal
- 5) Secundar profesional
- 6) Mediu de specialitate/ colegiu
- 7) Superior universitar nefinalizat
- 8) Superior universitar

5. Lucrați?

- 1) Da
- 2) Nu

6. Dacă nu lucrați, din ce cauză:

- 1) Nu permite starea de sănătate
- 2) Am nimerit sub reducerea statelor de personal / întreprinderea a fost închisă
- 3) Am fost concediat la atingerea vârstei de pensionare
- 4) A expirat termenul contractului
- 5) Lipsa locurilor de muncă vacante în localitate
- 6) Nu există posibilitatea de a se angaja după specialitate
- 7) Din motive familiale (necesitatea de a îngriji membri ai familiei, bolnavi, copii sau nepoți)
- 8) Starea materială îmi permite să nu lucrez/ mărimea adecvată a pensiei
- 9) Alte _____

7. Ați dori să lucrați:

- 1) Da
- 2) Nu

8. Dacă ați răspuns afirmativ, din ce cauză nu ați putut să vă angajați:

- 1) Din cauza vârstei
- 2) Din cauza stării de sănătate
- 3) Dificultatea de a însuși o nouă profesie
- 4) Nu există posibilitatea regimului de lucru liber / lucrului la distanță
- 5) Nu permite calificarea actuală
- 6) Alte _____

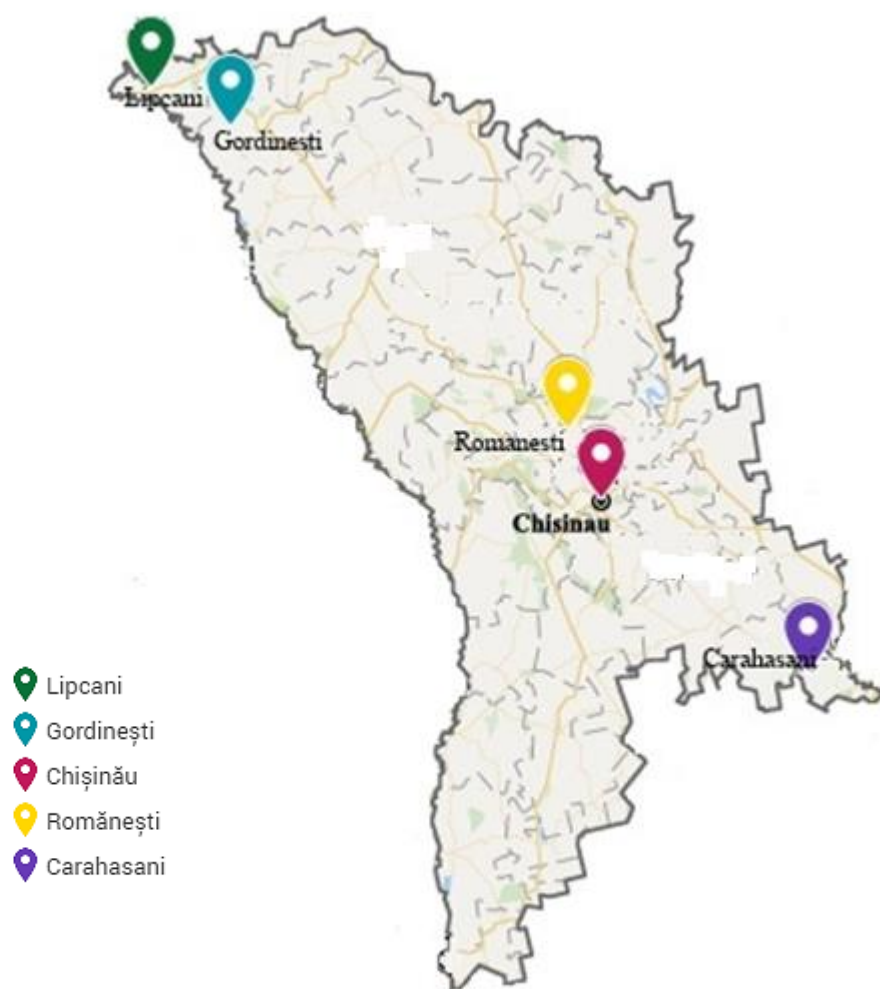
9. Dacă ați răspuns afirmativ, ați dori să lucrați:

- 1) Mai puțin de 4 ore pe zi
 - 2) Timpul de muncă parțial (câte 4 ore pe zi)
 - 3) Durata normală a timpului de muncă (câte 8 ore pe zi)
- 10. Dacă ați răspuns negativ, din ce cauză:**
- 1) Starea rea de sănătate
 - 2) Lipsa de locuri vacante
 - 3) Salariul mic
 - 4) Alte _____
- 11. Sunteți gata să continuați activitatea de muncă:**
- 1) În același domeniu
 - 2) În alt domeniu:
 - a) Agricultură
 - b) Industrie
 - c) Construcții, transport, comunicații
 - d) Comerț
 - e) Servicii
 - f) Învățământ, știință, cultură
 - g) Ocrotirea sănătății, educația fizică și sport, asistență socială
 - h) Alte (specificați) _____
- 12. Considerați că pentru continuarea activității de muncă este necesară recalificarea profesională:**
- 1) Da
 - 2) Nu
- 13. În cazul în care ați răspuns afirmativ, sunteți gata să urmați cursuri de recalificare:**
- 1) Din contul statului
 - 2) Din cont propriu
- 14. Ați dori să urmați cursuri de recalificare:**
- 1) Competențe informatice
 - 2) Lăcătușărie și instalații sanitare
 - 3) Tâmplărie
 - 4) Contabilitate
 - 5) Proiectarea sau grafica asistată de calculator
 - 6) Secretariat
 - 7) Croitorie
 - 8) Coafura și frizerie
 - 9) Alte _____
- 15. În ce domeniu ați lucrat la momentul ieșirii la pensie:**
- 1) Agricultură
 - 2) Învățământ, știință, cultură
 - 3) Comerț
 - 4) Construcții, transport, comunicații
 - 5) Industrie
 - 6) Servicii
 - 7) Ocrotirea sănătății, educația fizică și sport, asistență socială
 - 8) Alte (specificați) _____
- 16. Venitul mediu lunar pe care l-ați avut înainte de pensionare:**
- 1) Mai puțin de 3000 lei
 - 2) 3100-4000 lei
 - 3) 4100-5000 lei
 - 4) 5100-6000 lei
 - 5) Peste 6000 lei
- 17. Cum apreciați situația Dvs. materială în prezent:**
- 1) Nevoie acută de bani
 - 2) Mai degrabă neîndestulată, decât îndeștulată
 - 3) Satisfăcătoare
 - 4) Mai degrabă îndeștulată, decât neîndestulată

- 5) Îndestulare deplină
- 18. În ce mod ați dori să vă suplimentați venitul?**
- 1) Cumul la aceeași întreprindere
 - 2) Cumul la altă întreprindere
 - 3) Activitatea de muncă prin contract
 - 4) Confectionarea bunurilor de vânzare
 - 5) Activitatea de intermediere
 - 6) Comerț stradal
 - 7) Servicii de construcții, reparații, croitorie
 - 8) Meditații, lecții particulare
 - 9) Deservirea persoanelor particulare
 - 10) Deschiderea unei afaceri proprii
 - 11) Nu necesit venit suplimentar
 - 12) Alte _____
- 19. Ce mărime a pensiei aveți în prezent:**
- 1) Mai puțin de 1500 lei
 - 2) 1500-2000 lei
 - 3) 2000-3000 lei
 - 4) 3000-4000 lei
 - 5) Peste 4000 lei
- 20. Ce venit aveți pe lângă pensie:**
- 1) Ajutorul din partea copiilor
 - 2) Vânzarea de surplusurile producției agricole din gospodărie țărănească/ vilă / grădină
 - 3) Transferuri de peste hotare
 - 4) Dividende
 - 5) Venituri din darea în chirie a imobilului
 - 6) Comerțul stradal cu bunuri personale: îmbrăcăminte, încălțăminte, veselă, cărți, ustensile
 - 7) Comercializator (lucru la stăpân)
 - 8) Nu am
- 21. Cât ați vrea să primiți, dacă v-ați fi angajat:**
- 1) Mai puțin de 1000 lei
 - 2) 1000-1500 lei
 - 3) 1500-2000 lei
 - 4) 2000-3000 lei
 - 5) 3000-4000 lei
 - 6) 4000-5000 lei
 - 7) Peste 5000 lei
- 22. După părerea Dvs., care probleme apar la pensionarii care lucrează (nu mai mult de 3 variante)?**
- 1) Imposibilitatea de a găsi locul de muncă pe profesia / specialitatea de bază
 - 2) Dificultatea în obținerea unei noi profesii, specialități
 - 3) Condiții de muncă rele, regimul zilei de lucru incomod
 - 4) Atitudinea rea din partea administrației, sindicatelor
 - 5) Atitudinea rea din partea colegilor tineri
 - 6) Inechitate în remunerarea muncii, plata unor prime ș.a.
 - 7) Pensionarii care lucrează nu au probleme deosebite în comparație cu alți salariați
 - 8) Alte _____
- 23. Cu care din următoarele afirmații privind pensionarii care lucrează sunteți de acord în cea mai mare măsură?**
- 1) Este necesar ca și la bătrânețe persoanele să continue să lucreze
 - 2) Dacă persoana vârstnică dorește să continue munca, nimeni nu trebuie să-i interzică
 - 3) Este de regretat faptul că persoanele vârstnice sunt nevoite să lucreze la bătrânețe
 - 4) Pensionarii numai ocupă locurile de muncă și încurcă promovării colegilor mai tineri
 - 5) Lucrul după pensionare are atât laturi pozitive, cât și negative
- 24. Care dintre modalitățile de angajare în câmpul muncii a pensionarilor vă pare cea mai bună?**
- 1) De a păstra locurile de muncă, unde lucrau înainte de pensionare

- 2) De a îndrepta persoanele vârstnice la locuri de muncă mai ușoare în cadrul acelorași întreprinderi, în care activau până la pensie
 - 3) De a îndrepta persoanele vârstnice acolo unde se simte insuficiența forței de muncă
 - 4) De a îndrepta la alte locuri
 - 5) Pensionarii trebuie să lucreze acolo unde ei doresc și au capacități
 - 6) Alte _____
- 25. Cum considerați că este starea Dvs. de sănătate:**
- 1) Rea
 - 2) Mai degrabă rea, decât bună
 - 3) Satisfăcătoare
 - 4) Mai degrabă bună, decât rea
- 26. Aveți nevoie de servicii sociale?**
- 1) Da
 - 2) Nu
- 27. Dacă ați răspuns afirmativ, sub ce formă:**
- 1) Centre de zi
 - 2) Centre de plasament temporar
 - 3) Centre de plasament de lungă durată
 - 4) Centre mixte/multifuncționale
 - 5) Centre de reabilitare
 - 6) Azil
 - 7) Serviciu de îngrijire socială la domiciliu
 - 8) Acasă cu participare voluntară a vecinilor sau rudelor
- 28. În opinia Dvs., care este mărimea pensiei suficientă pentru satisfacerea nevoilor Dvs.?**
- 1) 2000-3000 lei
 - 2) 3100-4000 lei
 - 3) 4100-5000 lei
 - 4) Peste 5000 lei
- 29. Cum credeți, cu care probleme se confruntă persoanele vârstnice (alegeți cele mai importante, dar nu mai mult de 3 variante)**
- 8) Sentimentul de inutilitate pentru societate, familie, rude
 - 9) Probleme psihologice (anxietate, frică)
 - 10) Sentimentul de singurătate
 - 11) Insuficiență de comunicare
 - 12) Insuficiența mijloacelor bănești pentru odihnă
 - 13) Probleme de sănătate
 - 14) Insuficiența mijloacelor bănești pentru nevoile elementare
- 30. Evaluarea de către persoanele vârstnice a vieții lor în societatea noastră:**
- 5) Putem conta doar pe rudele apropiate
 - 6) Putem conta pe ajutorul vecinilor, comunității locale
 - 7) Ne putem baza doar pe sine însuși
 - 8) Este necesar ajutorul din partea statului
- 31. În opinia Dvs., de ce este nevoie în societatea noastră pentru soluționarea problemelor persoanelor vârstnice? (nu mai mult de trei variante de răspuns)**
- 8) Asistența din partea statului prin intermediul adoptării actelor legislative, care ameliorează starea socială și materială a persoanelor vârstnice
 - 9) Respectul pentru persoanele vârstnice prin oferirea de diverse beneficii în servicii medicale și alte servicii
 - 10) Acordarea ajutorului bănesc
 - 11) Asistența din partea organizațiilor publice prin intermediul voluntariatului
 - 12) Suportul persoanelor vârstnice prin rețele sociale
 - 13) Ajutorul copiilor, rudelor
 - 14) Alte _____
- 32. În opinia dumneavoastră, ce măsuri ar trebui luate pentru a îmbunătăți situația persoanelor vârstnice pe piața forței de muncă și în deservirea socială? _____**

Anexa 4. Prezentare geografică a investigației efectuate



Sursa: Elaborată de autor.

Anexa 5. Matricea de corelație

	SIT	RS	SX	VR	ED	DM	VPP	MP	PR	SN	PS	EV	SPR	ST	AF
SIT	1.000000	0.315896	0.112578	0.200251	0.403213	0.078534	0.476086	0.493935	0.210840	0.341780	0.296997	0.125207	0.049624	0.271647	0.035814
RS	0.315896	1.000000	0.383191	0.253575	0.425291	0.025848	0.434139	0.450042	0.111771	0.313161	0.407575	0.221314	0.026240	0.644636	0.121332
SX	0.112578	0.383191	1.000000	0.086468	0.056488	0.121425	0.031479	0.117382	0.002178	0.199474	0.085175	0.113852	0.017386	0.231902	0.102027
VR	0.200251	0.253575	0.086468	1.000000	0.246592	0.088844	0.273432	0.197375	0.004511	0.414622	0.129784	0.099099	0.171540	0.342334	0.097425
ED	0.403213	0.425291	0.056488	0.246592	1.000000	0.024785	0.419732	0.383559	0.053668	0.300189	0.281228	0.205344	0.102888	0.326045	0.025446
DM	0.078534	0.025848	0.121425	0.088844	0.024785	1.000000	0.140682	0.086767	0.018960	0.094624	0.114013	0.092571	0.086179	0.006381	0.062788
VPP	0.476086	0.434139	0.031479	0.273432	0.419732	0.140682	1.000000	0.637005	0.129608	0.155369	0.314368	0.068723	0.052116	0.337683	0.140366
MP	0.493935	0.450042	0.117382	0.197375	0.383559	0.086767	0.637005	1.000000	0.098115	0.300898	0.388482	0.057796	0.047124	0.538340	0.137852
PR	0.210840	0.111771	0.002178	0.004511	0.053668	0.018960	0.129608	0.098115	1.000000	0.050385	0.009535	0.124246	0.203074	0.053707	0.084521
SN	0.341780	0.313161	0.199474	0.414622	0.300189	0.094624	0.155369	0.300898	0.050385	1.000000	0.222534	0.000869	0.010013	0.402964	0.175314
PS	0.296997	0.407575	0.085175	0.129784	0.281228	0.114013	0.314368	0.388482	0.009535	0.222534	1.000000	0.036061	0.117997	0.333225	0.125026
EV	0.125207	0.221314	0.113852	0.099099	0.205344	0.092571	0.068723	0.057796	0.124246	0.000869	0.036061	1.000000	0.072979	0.004116	0.138915
SPR	0.049624	0.026240	0.017386	0.171540	0.102888	0.086179	0.052116	0.047124	0.203074	0.010013	0.117997	0.072979	1.000000	0.008884	0.059474
ST	0.271647	0.644636	0.231902	0.342334	0.326045	0.006381	0.337683	0.538340	0.053707	0.402964	0.333225	0.004116	0.008884	1.000000	0.094217
AF	0.035814	0.121332	0.102027	0.097425	0.025446	0.062788	0.140366	0.137852	0.084521	0.175314	0.125026	0.138915	0.059474	0.094217	1.000000

Sursa: Elaborat de autor în soft-ul Eviews 9.

Anexa 6. Răspunsurile respondenților „În opinia dumneavoastră, ce măsuri ar trebui luate pentru a îmbunătăți situația persoanelor vârstnice pe piața forței de muncă și în deservirea socială?”

a) respondenți încadrați în câmpul muncii:

- A mări pensia pentru vechimea în muncă / de a majora pensia.
- Abordare individuală și sistem de pensionare echitabil, în ultimele decenii sistemul de salarizare nu este echitabil, se depun de oameni aceleași eforturi, dar salariile și cotizațiile sunt diferite, respectiv oamenii sunt frustrați și au frică. Trebuie dezvoltat sistemul privat, dar sigur de pensii.
- Acordarea reducerilor la medicamente, pensii adecvate și echitabile.
- Asistența din partea statului prin intermediul adoptării actelor legislative, care ameliorează starea materială și socială a persoanelor vârstnice.
- Cât mai mult respect față de persoanele vârstnice, căci sunt cele mai responsabile persoane față de cei tineri.
- Crearea locurilor de muncă, cu regim de lucru prescurtat, pentru pensionari.
- Dacă dorește pensionarul să lucreze să fie angajat după dorință, cu un orar mai mic. Cei singuratici să fie asigurați cu asistenți sociali. Să fie organizate distracții pentru zile de odihnă.
- De a acorda foi de tratament în sanatorii pentru îmbunătățirea sănătății.
- De a întoarce în practica de plată pentru încălzire repartizarea sumelor pentru toate lunile anului în mod specific pentru pensionari. Nu este un secret faptul că sumele pentru încălzire acoperă mărimea pensiei și pensionarilor nu numai că nu le ajunge pentru restul serviciilor comunale, dar și pentru minimul de produse. Să fie ca la plata impozitului pe proprietate imobiliară – ai devenit pensionar și impozitul nu achiți. Și aici, la achitarea încălzirii să fie – ai ieșit la pensie și în mod automat obții dreptul de a împărți pentru întregul an sumele pentru încălzire.
- De a lua măsuri ca persoanele vârstnice să trăiască în bunăstare și să nu lucreze după ieșirea la pensie.
- De a micșora tarife pentru servicii comunale.
- De a oferi asistența socială; foi de tratament nu o dată în 3 ani, dar nu mai puțin de o dată la 2 ani.
- De a ridica nivelul de trai/material a pensionarilor.
- De a ridica nivelul deservirii medicale.
- De a schimba în mod radical toată sistema.
- De a se acorda foi la sanatorii din țară sau peste hotare pentru refacerea necesităților în caz de boală, la profilatorii și foi de odihnă cu prețuri reduse (fie la munte sau la mare). De redus ziua de muncă sau săptămâna să fie de 4 zile lucrătoare.
- De a se mediatiza posibilități de ocupare și oferte de muncă pentru pensionari.
- Echitate la mărimea pensiilor achitate, unii au peste 10 mii și chiar mai mult.
- La locul de trai să fie mai aproape asistența socială față de persoanele vârstnice, plus acordarea informației despre locuri de muncă destinate pensionarilor.
- Legile statului să nu se contrazică cu legile umane universale și să respecte drepturile omului.
- Mai multă atenție din partea statului. Pensia majorată. Dacă se vor efectua aceste două cerințe, pensionarii vor fi mulțumiți.
- Medicamente de tratament ieftine la 50% pentru pensionari.
- Micșorarea prețurilor la combustibil, medicamente, majorarea pensiilor, acordarea foilor pentru tratament balneo-sanatorial, deschiderea centrelor de ocupație și socializare pentru pensionari.
- Oferirea posibilităților de ocupare individuală.

- Permitearea de a munci cât dispunem de sănătate. Mărimea și indexarea pensiilor conform majorării prețurilor.
- Promovarea activă la toate nivelurile (în primul rând, statal, ca rezultat - în mass-media, în sfera medicinei și educației, la întreprinderi) a ideii importanței persoanelor în vârstă pentru dezvoltarea societății, despre nevoia de respect față de ele, deoarece de ele este creată baza pentru viața modernă. Elaborarea și implementarea unei strategii de stat de susținere a populației de „vârsta a treia”, îmbunătățirea condițiilor pentru educația acestora, participarea pe piața forței de muncă, dezvoltarea afacerilor, serviciilor medicale și sociale. Crearea unor centre speciale pentru vârstnici (o versiune îmbunătățită a „casei de bătrâni”) cu furnizarea de servicii medicale și sociale de înaltă calitate, cu controlul statului asupra activităților unor centre similare.
- Promovarea politicilor privind integrarea și participarea vârstnicilor în viața socială; ajustarea sistemului de protecție socială având în vedere îmbunătățirea calității vieții vârstnicilor și păstrarea independenței acestora; asigurarea în realitate a principiului de continuitate a vieții economice active a persoanelor vârstnice, formarea profesională, recalificarea conform cerințelor și necesităților actuale a pieței forței de muncă, asigurând accesul egal pe piața muncii pentru persoanele vârstnice fără careva discriminări după vârstă și salariul primit în dependență de munca implicată și calitatea acesteia; dezvoltarea antreprenoriatului social; dezvoltarea diverselor tipuri de servicii sociale la nivel local etc.
- Recalcularea pensiei pentru pensionari care lucrează pentru majorarea pensiei.
- Sanatoriu gratuit, transport gratuit, mai multe medicamente compensate. Lemne de foc.
- Să fie mai mare salariul/pensia pentru a avea posibilitatea de a achita comunalele și să rămână măcar ceva rezerve.
- Să ofere o pensie mai bună ca să reușească să achite facturile, necesitățile de zi cu zi. Sporirea nivelului deservirii medicale.
- Servicii medicale, servicii comunale, lemne, cărbune după prețuri preferențiale.
- Меры по подъёму экономики.
- Не мешать!
- Пенсионер не должен работать, он должен путешествовать! Имея достаточную пенсию!
- Пенсию в более 15 000 леев. Ценить трудовой вклад пожилых людей, их опыт работы, их навыки (специалист). Передача опыта молодым.
- По мере возможности трудоустроить (по желанию). Обратить внимание на социальное положение пенсионеров в сфере медицинского обслуживания и помощи на дому.
- Повышение суммы пенсии, заработной платы, бесплатное социальное обслуживание (определенные скидки на те или иные услуги).
- Поддержка государства посредством принятия законодательных актов, улучшающих социальное и материально положение пожилых людей.
- Помощь государства в трудоустройстве пенсионеров.

b) respondenți neîncadrați în câmpul muncii

- Ajutoare prin produse alimentare și deschiderea magazinelor sociale.
- Ajutor în timpul iernii și ajutor medical gratuit și diversificat.
- Ameliorarea condițiilor de trai prin tragerea canalizării, repararea drumurilor, majorarea pensiilor, acordarea ajutorului medical.
- Asistența din partea statului prin intermediul adoptării actelor legislative, care ameliorează starea socială și materială a persoanelor vârstnice.

- Asistența din partea statului prin oferirea de diverse beneficii în servicii medicale și alte servicii.
- Acordarea ajutorului bănesc. De nu a mări plata pentru serviciile comunale și prețurile la medicamente. De a mări pensiile.
- Asistența statului; oferirea ajutorului bănesc; suportul persoanelor vârstnice prin rețele sociale; de nu a ridica prețurile la alimente, servicii comunale și medicamente.
- Bătrânețe decentă.
- Ca deputații să îndeplinească promisiunile date înaintea alegerilor.
- Cerem să fie revăzute pensiile cetățenilor care au ieșit la odihna meritată în perioada 1995-2000, suntem foarte supărați.
- Crearea condițiilor mai favorabile de muncă.
- Crearea locurilor de muncă luând în considerare starea lor de sănătate.
- De a acorda mai multă atenție persoanelor vârstnice din partea asistenților sociali, precum și lucrătorilor medicali.
- De a ameliora condițiile de trai/situația persoanelor vârstnice.
- De a crea locuri de muncă.
- De a crea locuri de muncă pentru tineret, iar pensionarii necesită odihnă, care au câștigat și o merită.
- De a crea pensionarilor condiții pentru o odihnă bună.
- De a da oamenilor pensia în corespundere cu experiența de muncă pe care o au.
- De a îmbunătăți situația financiară a persoanelor vârstnice, atenție atotcuprinzătoare din partea statului în sfera socială și ocrotirea sănătății.
- De a mări pensia, de a micșora prețurile la bunurile de prima necesitate, de a micșora tarifele la servicii comunale.
- De a oferi foi de sanatoriu după dorința persoanei, de a oferi mai multă atenție pensionarilor din partea medicilor, de a extinde posibilitățile agrementului cultural, de a oferi atenția din partea lucrătorilor sociali.
- De a mări pensia cel puțin cu 20%.
- De a mări pensia și de a reduce vârsta de pensionare.
- De a mări pensia. Pentru 30 de ani de experiență în muncă de a avea o pensie de 1004,97 lei cu care este imposibil să trăiești.
- De a opri corupția /de a reduce nivelul corupției.
- De a micșora prețuri la servicii comunale, lemne, cărbune.
- De a micșora vârsta de pensionare. De a revizui calcularea pensiei după experiență în muncă. De a mări pensia de 2 ori pe an, cel puțin cu 10-15%.
- De a oferi pensionarilor mai multe posibilități de odihnă: în sanatorii, în case de odihnă
- De a oferi persoanelor vârstnice posibilitatea de a trăi decent la bătrânețe.
- De a oferi posibilitatea de a lucra cât le permite sănătatea.
- După părerea mea, statul în mod obligatoriu trebuie să revadă mărimile pensiilor persoanelor care au ieșit la pensie în perioada 1993-1999-2000. Deoarece persoanele care au lucrat cinstit și conștiincios cu experiență mare de muncă s-au dovedit a fi cei mai obișnuiți și cei oropsiți de către guvernatorii contemporani ai Moldovei.
- Este necesar de a acorda asistență materială prin ridicarea pensiilor și scăderea impozitelor.
- În primul rând, este necesar de a îmbunătăți servicii medicale oferite persoanelor vârstnice pentru a la prelungi posibilitatea de a lucra.
- Majorarea pensiei și acordarea ajutorului medical la domiciliu.

- Majorarea pensiei, pentru ca copiii să poată educa și învăța nepoții, ca să nu aibă grijă de părinții și bunicii lor – au ei ce mânca sau nu.
- Mărimea pensiei trebuie să depășească minimul de existență, serviciile comunale trebuie să fie cu scutiri de 50-70%, serviciile medicale trebuie să fie gratis, medicamente - cu reducere de 50%
- Oferirea înlesnirilor pensionarilor
- Mai multă atenție din partea lucrătorilor sociali, copii să ofere mai multă atenție părinților vârstnici.
- Pensia bună și pensionarul să fie văzut și auzit.
- Pentru îmbunătățirea situației persoanelor vârstnice este necesar de a spori nivelul deservirii sociale.
- Persoanele vârstnice cu probleme de sănătate să fie deservite la domiciliu de către medici.
- Posibilitatea de a lucra jumătate de zi, ridicarea nivelului deservirii medicale (acces direct la specialiști evitând adresarea la medicul de familie, extinderea listei medicamentelor gratuite, încetarea practicii cartelei pacientului anuale noi în policlinică), micșorarea prețurilor la medicamente, posibilitatea de tratament în spitale (după 68 de ani – accesul pensionarilor la tratament în spital este limitat).
- Să fie mărită pensia, ieftinirea medicamentelor, servicii sociale (ajutor pe lângă casă) gratis, lemne pentru foc gratis.
- Să ne lăsați să activăm mai departe.
- Stabilitate în țară.
- Tratament de boală la pensionari, fără plată, mărirea pensiilor până la 4000 lei conform anilor lucrați.
- Trebuie ca tinerii să lucreze pentru pensionari.
- Unificarea pensiei pentru toate categoriile de populație.
- Vârstnicii să iasă la pensie și să primească pensie mai mare.
- A nu concedia conform legislației în vigoare la atingerea vârstei de pensionare, ci de a găsi un loc de muncă mai potrivit.

Anexa 7. Certificate de implementare

MINISTERUL
MUNCII, PROTECȚIEI
SOCIALE ȘI FAMILIEI AL
REPUBLICII MOLDOVA



МИНИСТЕРСТВО
ТРУДА, СОЦИАЛЬНОЙ
ЗАЩИТЫ И СЕМЬИ
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

MD-2009, Chișinău, str. Vasile Alecsandri, 1
Tel. +373 22 269301; Fax. +373 22 269310
e-mail: secretariat@mmpsf.gov.md;
web: www.mmpsf.gov.md

MD-2009, Кишинэу, ул. Василе Александри, 1
Тел. +373 22 269301; Факс. +373 22 269310
e-mail: secretariat@mmpsf.gov.md;
web: www.mmpsf.gov.md

27.11.14 nr. 04/2014
la nr. _____ din _____ 2014

Institutul Național de
Cercetări Economice

CERTIFICAT DE IMPLEMENTARE

Întru executarea sarcinii Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei, specificate în scrisoarea nr. 04/135 din 27.01.2014, în cadrul Secției Politici de Dezvoltare Socială (șef secție – dr., conf. cerc. **Anatolii ROJCO**) a Institutului Național de Cercetări Economice (INCE), a fost efectuat un studiu privind impactul implementării Legii cu privire la minimumul de existență asupra asigurării dreptului la un trai decent, rezultatele studiului fiind prezentate ministerului.

Materialul elaborat în cadrul INCE va fi utilizat la punerea în aplicare a Planului de Acțiuni pentru implementarea Observațiilor finale ale Comitetului pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, adoptate la Geneva la 20 mai 2011, pe marginea celui de-al doilea Raport periodic al Republicii Moldova de implementare a Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr.974 din 21.12.2012. Aceasta va permite de a justifica ajustarea salariului minim proporțional la costul de trai, precum și creșterea nivelurilor pensiilor ca aceasta să permită un standard de viața adecvat și, ca prim pas, să atingă nivelul minim de subzistență, iar beneficiile ajutorului social să fie calculate în baza unei estimări precise a sărăciei.

Viceministru

Sergiu Sainciuc

Ex.N.Pungă,
Tel. 022 269-392

**CONFEDERAȚIA NAȚIONALĂ
A SINDICATELOR DIN MOLDOVA**

2012, mun. Chișinău, str. 31 August, 129
Tel. 266502; 237304; Tel/fax: 234508
e-mail: office@cnsm.md



**НАЦИОНАЛЬНАЯ КОНФЕДЕРАЦИЯ
ПРОФСОЮЗОВ МОЛДОВЫ**

2012, мун. Кишинэу, ул. 31 Август, 129
Тел. 266502; 237304; Тел/факс: 234508
e-mail: office@cnsm.md

21.12.16 Nr. 03-01/1205

La nr. _____ din _____

**Institutul Național de Cercetări Economice
al Academiei de Științe
și al Ministerului de Economie
al Republicii Moldova**

CERTIFICAT DE IMPLEMENTARE

Eliberat dnei **Ecaterina GARABAJI**, drd., cercetător științific (Institutul Național de Cercetări Economice), confirmă că dânsa a participat la executarea unor studii efectuate de către grupul de lucru (conducătorul științific – dr., conf.cerc. **Anatolii ROJCO**) în cadrul realizării **ACORDULUI DE COLABORARE** între Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei de Științe și al Ministerului de Economie al Republicii Moldova și Confederația Națională a Sindicatelor din Moldova. În cadrul studiului sus-menționat de către d-ei au fost elaborate și prestate următoarele lucrări:

***NIVELUL DE TRAI AL POPULAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA:
ESTIMAREA INDICATORILOR CHEIE ȘI ANALIZA COMPARATIVĂ A
ACESTORA CU UNELE ȚĂRI:***

- *Efectuarea cercetării științifice, pregătirea compartimentului „Salariați cu retribuție mică pe piața muncii a Republicii Moldova”.*
- *Efectuarea cercetării științifice, pregătirea compartimentului „Analiza comparativă a mărimilor pensiei medii lunare în Republica Moldova și în unele țări”.*
- *Efectuarea cercetării științifice, pregătirea compartimentului „Estimarea puterii de cumpărare a mărimilor pensiei medii lunare și salariului mediu lunar în Republica Moldova în comparație cu alte țări”.*

***METODOLOGIA DE ESTIMARE A COSTULUI FORȚEI DE MUNCĂ DIN
PERSPECTIVA NECESITĂȚILOR SALARIAȚILOR***

- *Elaborarea nivelului rațional de consum de mărfuri nealimentare și servicii pentru familia constituită din două persoane apte de muncă și doi copii (co-autori A.Rojco).*
- *Calculul părții nealimentare a bugetului rațional de consum (co-autori A.Rojco).*

- *Calculul costului de trai al salariaților (co-autori A.Rojco, Z.Stremenovscaia).*

Materialele elaborate de dna **Ecaterina GARABAJII** în cadrul executării acestui ACORD DE COLABORARE, au primit o apreciere pozitivă a specialiștilor Confederației Naționale a Sindicatelor din Moldova. ***METODOLOGIA DE ESTIMARE A COSTULUI FORȚEI DE MUNCĂ DIN PERSPECTIVA NECESITĂȚILOR SALARIAȚILOR*** a fost examinată la ședința Comitetului Confederal al Confederației Naționale a Sindicatelor din Moldova și aprobată prin Hotărârea nr.12-1 din 20.12.2016. Materialele elaborate vor fi utilizate la argumentarea poziției sindicatelor la elaborarea politicilor sociale și economice ale Republicii Moldova, precum și în cadrul negocierilor colective pentru încheierea contractelor colective de muncă și convențiilor colective.

Vicepreședinte



Sergiu SAINCIUC

**CONFEDERAȚIA NAȚIONALĂ
A SINDICATELOR DIN MOLDOVA**

2012, mun. Chișinău, str. 31 August, 129
Tel. 266502; 237304; Tel/fax: 234508
e-mail: office@cnsm.md



**НАЦИОНАЛЬНАЯ КОНФЕДЕРАЦИЯ
ПРОФСОЮЗОВ МОЛДОВЫ**

2012, мун. Кишинэу, ул. 31 Август, 129
Тел. 266502; 237304; Тел/факс: 234508
e-mail: office@cnsm.md

07.12.15 Nr. 03-01/1228

La nr. _____ din _____

**Institutul Național de
Cercetări Economice**

CERTIFICAT DE IMPLEMENTARE

În conformitate cu PLANUL DE ACȚIUNI privind realizarea ACORDULUI DE COLABORARE între Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei de Științe și al Ministerului de Economie al Republicii Moldova (INCE) și Confederația Națională a Sindicatelor din Moldova, a fost efectuat un studiu contribuind la înviorearea și dezvoltarea aspectului socioeconomic al Republicii Moldova. În cadrul studiului sus-menționat au fost elaborate și prestate următoarele materialele:

- 1) „**SISTEMUL DE PENSII DIN REPUBLICA MOLDOVA: PROBLEME ȘI SOLUȚII**”;
- 2) „**MIGRAȚIA FORȚEI DE MUNCĂ**”;
- 3) „**OCUPAREA POPULAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA**”;
- 4) „**ȘOAJUL ÎN REPUBLICA MOLDOVA**”.

Studiul a fost efectuat de către un colectiv de cercetare din cadrul INCE în componență: dr., conf. cercet. **Anatolii ROJCO** (conducător), c.șt., drd **Ecaterina GARABAJI**, c.șt. **Zoia STREMENOVSCAIA**.

Materialele elaborate în cadrul INCE, au primit o apreciere pozitivă a specialiștilor Confederației Naționale a Sindicatelor din Moldova. Ele vor fi utilizate la argumentarea poziției sindicatelor la elaborarea politicilor sociale și economice ale Republicii Moldova, precum și asigurarea unui nivel de protecție mai înalt pentru pensionari și populația aptă de muncă.

Vicepreședinte

Petru CHIRIAC

MINISTERUL ECONOMIEI
AL REPUBLICII MOLDOVA



МИНИСТЕРСТВО ЭКОНОМИКИ
РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

MD-2033, Chișinău, Piața Marii Adunări Naționale, 1
tel. +373-22-25-01-07, fax +373-22-23-40-64
E-mail: mineconcom@mec.gov.md
Pagina web: www.mec.gov.md

МД-2033, Кишинэу, Пяца Марий Адунэрь Национале, 1
тел. +373-22-25-01-07, факс +373-22-23-40-64
E-mail: mineconcom@mec.gov.md
Веб страница: www.mec.gov.md

30. 11 2015 nr. 17-6471

La nr. _____ din _____ 20__

**Institutul Național de
Cercetări Economice**

CERTIFICAT DE IMPLEMENTARE

În anul 2015 în cadrul Institutului Național de Cercetări Economice colectivul de autori (conducător științific – dr., conf. cercet. Rojco Anatolii; cercetătorii: dr., conf. cercet. Ghițiu Lilia, c. șt. Ciobanu Eleonora, c. șt., drd. Garabajii Ecaterina, c. șt. Hristiuc Liubovi, c. șt. Ivanov Svetlana, c. șt. Stremenovscaia Zoia, c. șt. Vinogradova Valentina) a fost îndeplinită cercetarea pe tema „Evaluarea tendințelor și elaborarea recomandărilor privind perfecționarea politicilor de reducere a sărăciei în Republica Moldova”. Rezultatele cercetării – *Nota informativă „Sărăcia în Republica Moldova 2014”* și *„Raport privind Sărăcia în Republica Moldova, 2014”* – au fost prezentate Ministerului Economiei al Republicii Moldova. Materialele prezentate au primit o apreciere pozitivă. Ele vor fi utilizate pentru monitorizarea sărăciei și evaluarea politicilor de reducere a sărăciei în Republica Moldova.

Viceministru

Octavian CALMÎC

**CONFEDERAȚIA NAȚIONALĂ
A SINDICATELOR DIN MOLDOVA**

2012, mun. Chișinău, str. 31 August, 129
Tel. 266502; 237304; Tel/fax: 234508
e-mail: office@cnsm.md



**НАЦИОНАЛЬНАЯ КОНФЕДЕРАЦИЯ
ПРОФСОЮЗОВ МОЛДОВЫ**

2012, мун. Кишинэу, ул. 31 Август, 129
Тел. 266502; 237304; Тел/факс: 234508
e-mail: office@cnsm.md

21.12.16 Nr. 03-01/1202

La nr. _____ din _____

**Institutul Național de Cercetări Economice
al Academiei de Științe
și al Ministerului de Economie
al Republicii Moldova**

CERTIFICAT DE IMPLEMENTARE

În conformitate cu PLANUL DE ACȚIUNI privind realizarea ACORDULUI DE COLABORARE între Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei de Științe și al Ministerului de Economie al Republicii Moldova (INCE) și Confederația Națională a Sindicatelor din Moldova, au fost efectuate unele studii contribuind la înviiorarea și dezvoltarea aspectului socioeconomic al Republicii Moldova. În cadrul studiului sus-menționat au fost elaborate și prestate următoarele materiale:

1) **„NIVELUL DE TRAI AL POPULAȚIEI REPUBLICII MOLDOVA: ESTIMAREA INDICATORILOR CHEIE ȘI ANALIZA COMPARATIVĂ A ACESTORA CU UNELE ȚĂRI”**, în cadrul cărora a fost cercetată situația în următoarele sfere: „REMUNERAREA MUNCII”, „PENSILE”, „PREȚURILE”.

2) **METODOLOGIA DE ESTIMARE A COSTULUI FORȚEI DE MUNCĂ DIN PERSPECTIVA NECESITĂȚILOR SALARIAȚILOR**

În cadrul acestui studiu a fost elaborat conceptul costului de trai și determinați factorii, care formează nivelul său. Au fost elaborate normele raționale ale consumului alimentar, mărfurilor nealimentare și serviciilor pentru familia constituită din două persoane apte de muncă și doi copii. Au fost efectuate calcule respective.

Studiul a fost efectuat de către un colectiv de cercetare din cadrul INCE în componență: dr., conf. cercet., c.șt.coord. **Anatolii ROJCO** (conducător și

executorul responsabil), c.șt., drd. **Ecaterina GARABAJII**, c.șt. **Zoia STREMENOVSCAIA**.

Materialele elaborate în cadrul INCE, au primit o apreciere pozitivă a specialiștilor Confederației Naționale a Sindicatelor din Moldova. ***METODOLOGIA DE ESTIMARE A COSTULUI FORȚEI DE MUNCĂ DIN PERSPECTIVA NECESITĂȚILOR SALARIAȚILOR*** a fost examinată la ședința Comitetului Confederal al Confederației Naționale a Sindicatelor din Moldova și aprobată prin Hotărârea nr.12-1 din 20.12.2016. Materialele elaborate vor fi utilizate la argumentarea poziției sindicatelor la elaborarea politicilor sociale și economice ale Republicii Moldova, precum și în cadrul negocierilor colective pentru încheierea contractelor colective de muncă și convențiilor colective.

Vicepreședinte



Sergiu SAINCIUC

**CONFEDERAȚIA NAȚIONALĂ
A SINDICATELOR DIN MOLDOVA**

2012, mun. Chișinău, str. 31 August, 129
Tel. 266502; 237304; Tel/fax: 234508
e-mail: office@cnsm.md



**НАЦИОНАЛЬНАЯ КОНФЕДЕРАЦИЯ
ПРОФСОЮЗОВ МОЛДОВЫ**

2012, мун. Кишинэу, ул. 31 Август, 129
Тел. 266502; 237304; Тел/факс: 234508
e-mail: office@cnsm.md

02.12.14 Nr. 03-02/ 1158

La nr. _____ din _____ 2014

CERTIFICAT DE IMPLEMENTARE

Eliberat dnei **Ecaterina GARABAJII**, cercetător științific în cadrul secție „Politici de dezvoltare socială” (șef secție – dr., conf.cerc. **Anatolii ROJCO**) a Institutului Național de Cercetări Economice (INCE), confirmă că dânsa a participat la executarea unor studii în cadrul realizării ACORDULUI DE COLABORARE între Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei de Științe și al Ministerului de Economie al Republicii Moldova și Confederația Națională a Sindicatelor din Moldova, contribuind la înviorarea și dezvoltarea aspectului socioeconomic al Republicii Moldova. În cadrul studiului sus-menționat de către d-ei au fost elaborate și prestate următoarele compartimente:

1) „Diferențierea cantumurilor salariului pe ramuri și teritorii” pentru materialul „Sistemul de remunerare a muncii și măsurile sugerate pentru îmbunătățirea sistemului de remunerare a muncii în economia țării”;

2) „Raportul veniturilor reale cu minimumul de existență”, „Ponderea scăzută a cheltuielilor pentru dezvoltarea socială a omului”, „Cheltuieli pentru plata serviciilor locativ-comunale” pentru material „Veniturile și cheltuielile de consum ale populației și principalele măsuri de majorare a veniturilor populației și ameliorarea sistemului de impozitare a veniturilor populației”.

Materialele elaborate de dna Ecaterina GARABAJII în cadrul executării acestui ACORD DE COLABORARE, au primit o apreciere pozitivă a specialiștilor Confederației Naționale a Sindicatelor din Moldova. Ele vor fi utilizate la argumentarea poziției sindicatelor la elaborarea politicilor sociale și economice ale Republicii Moldova, precum și asigurarea unui nivel de protecție mai înalt pentru salariații și populația puțin vulnerabilă.

**Președinte al Confederației Naționale a
Sindicatelor din Moldova**

Oleg BUDZA



Ministerul Economiei
și Infrastructurii
al Republicii Moldova

nr. 04-8514
22.12. 2017

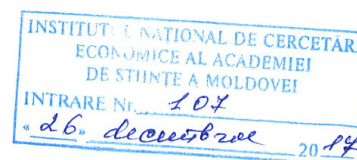
Institutul Național de Cercetări Economice

CERTIFICAT DE IMPLEMENTARE

În anul 2017 în cadrul Institutului Național de Cercetări Economice colectivul de autori (conducător științific – dr., conf. cercet. Rojco Anatolii; cercetătorii: c.șt., drd. Heghea Ecaterina, c.șt. Ivanov Svetlana, c.șt. Stremenovscaia Zoia, c.șt. Vinogradova Valentina) a îndeplinit cercetarea pe tema „Evaluarea tendințelor și elaborarea recomandărilor privind perfecționarea politicilor de reducere a sărăciei în Republica Moldova”. Rezultatele cercetării au fost prezentate Ministerului Economiei și Infrastructurii al Republicii Moldova (scrisoarea de intrare nr. 15113 din 19.12.2017). Acestea vor fi utilizate pentru monitorizarea sărăciei și evaluarea politicilor de reducere a sărăciei în Republica Moldova. Materialele prezentate au primit o apreciere pozitivă a specialiștilor instituției.

Secretar General de Stat

Iulia COSTIN



DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, HEGHEA Ecaterina, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctor sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

HEGHEA Ecaterina

30.04.2024



CURRICULUM VITAE

Date personale: HEGHEA Ecaterina
Cetățenia: Republica Moldova



Studii:

- **2014-2017**, studii de doctorat, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”; specialitatea 521.03 – Economie și management în domeniul de activitate.
- **2012-2013**, master în Economie și societate, specializare Antreprenoriat social și cultural, Institutul Francofon pentru Administrare și Gestiune, Bulgaria / Universitatea Lumière Lyon 2, Franța.
- **2008-2010**, master în Științe economice, specializare Management, Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova.
- **2003-2008**, licențiat în informatică, Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova.

Stagii, training-uri:

- **aprilie 2013 – septembrie 2013**, stagiere L'établissement d'hébergement pour personnes âgées dépendantes de Guer/ Instituția rezidențială pentru persoanele vârstnice dependente, Guer, Franța.
- **20-24.02.2017**, Training in Vector Auto-Regression analysis and estimations for economic reforms Moldova investment climate reform project “Strengthening capacity of the ministry of economy in analysis and forecast of microeconomic indicators for planning and implementing business regulatory reforms”
- **19 și 20 aprilie 2022**, Training de educație financiară, eveniment organizat în cadrul proiectului „EU4Youth – Social Innovation Impact – a strategic partnership!”, finanțat de către Comisia Europeană, prin programul ”EU4Youth – Fostering youth employment and societal change through social entrepreneurship”, implementat de Fundația ”Alături de Voi” România, în parteneriat cu Asociația de Cooperare Transfrontalieră ”Euroregiunea Dunărea de Jos” din România.

Domenii de interes științific: excluziunea socială, sărăcia, nivelul de trai, piața muncii.

Participări în proiecte științifice naționale și internaționale:

- Proiectul Program de Stat 20.80009.0807.29 „Perfecționarea mecanismelor de aplicare a instrumentelor inovatoare orientate spre creșterea durabilă a bunăstării populației Republicii Moldova” (2020-2023)
- Proiectul instituțional aplicativ 15.817.06.02A „Elaborarea instrumentarului de măsurare a stabilității financiare a statului” (2015-2018).
- „Cercetare privind sărăcia în spațiul rural și impactul politicilor agricole și ocupaționale asupra bunăstării populației rurale în anul 2016 (în contextul elaborării Raportului privind sărăcia și impactul politicilor)”.
- Proiectul aplicativ pentru tineri cercetători 16.819.06.15A „Analiza potențialului de clusterizare în Republica Moldova la nivelul sectorului industrial”. 2016-2017.
- Cercetări în cadrul Acordului de colaborare între Institutul Național de Cercetări Economice al Academiei de Științe și al Ministerului de Economie al Republicii Moldova și Confederația Națională a Sindicatelor din Moldova din 27 mai 2014 (2014-2016).
- Proiectul instituțional aplicativ 11.817.08.33 A „Perfecționarea metodologiei și evaluarea nivelelor de sărăcie și excluziune socială în contextul cerințelor UE” (2011-2014).

Participări la manifestări științifice:

- **6.07.2015**, Conferința științifică internațională dedicată aniversării a 20 de ani a învățământului economic la USARB „Aspecte ale dezvoltării potențialului economico-managerial în contextul asigurării securității naționale”, Bălți.
- **26.02.2021**, Masa rotundă internațională „The actual problems of increasing the standard of living of the population and reducing the poverty level; Secția „Cercetari sociale și nivelul de trai” a Institutului Național de Cercetari Economice din Republica Moldova în colaborare cu Secția „Probleme social-economice ale muncii” a Institutului de Economie și Prognozare din Kiev, Ucraina.
- **10.06.2021**, Masa rotundă internațională „The growth potential of population welfare in the rural areas”, Republica Moldova – Ucraina – Azerbaidjan – Romania.
- **15-16.10.2021**, Conferința Internațională Științifico-Practică „Creșterea economică în condițiile globalizării”; ed. a XV-a, Chișinău.
- **23.05.2022**, Masa rotundă în format on-line „Sistemul de protecție socială a grupurilor social-vulnerabile ale populației Republicii Moldova: starea actuală și problemele de funcționare a acestuia, Secția „Cercetări sociale și nivelul de trai” a Institutului Național de Cercetări Economice, Chișinău.
- **26-27.05.2022**, International Symposium Experience. Knowledge. Contemporary Challenges „Opportunities for changing the Economic Social Realities of the World”; 10th Edition, București.
- **17.06.2022**, Masa rotundă în format on-line „Smart villages and rural development”; Academia de Studii Economice din Moldova și Secția „Cercetări sociale și nivelul de trai” a Institutului Național de Cercetări Economice, Chișinău.
- **28.10.2022**, Dezvoltarea economico-socială durabilă a Euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere, conferința internațională, ed. a XVIII-a, Iași.
- **09.11.2022**, Seminarul științifico-didactic „Instrumente și măsuri de modernizare a protecției sociale a grupurilor social-vulnerabile ale populației Republicii Moldova”; Secția „Cercetări sociale și nivelul de trai” a Institutului Național de Cercetări Economice și Centrul de Excelență în Administrarea Afacerilor, Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova; Chișinău.
- **10.02.2023**, Conferința științifico-practică internațională „Știință. Educație. Cultură”, dedicată aniversării a 32-a a Universității de Stat din Comrat.

Lucrări științifice și științifico-metodice publicate:

20 publicații științifice, inclusiv în reviste recenzate editate în străinătate (1), reviste naționale acreditate categoria B (2), reviste naționale acreditate categoria C (3), coautor ghid metodic (1), coautor studiu analitic (1), coautor articol de sinteză (1), coautor monografie (1), culegeri publicate în străinătate (4), culegeri internaționale publicate în țară (6), etc.

Premii, mențiuni, distincții:

- 2016, Bursa de excelență a Guvernului, Hotărârea guvernului Nr. 33 din 01.02.2016
- 2018-2019, Bursa Federației Mondiale a Savanților
- Laureatul Premiului anual al INCE „Tânărul savant al anului 2022”

Cunoașterea limbilor

Limba maternă: *limba română, limba rusă*

Limbi străine cunoscute: *limba franceză (nivel avansat), limba engleză (nivel intermediar), limba ucraineană (nivel avansat)*

Date de contact de serviciu

adresa: INCE, str. Ion Creangă 45

e-mail: adimi_86@mail.ru